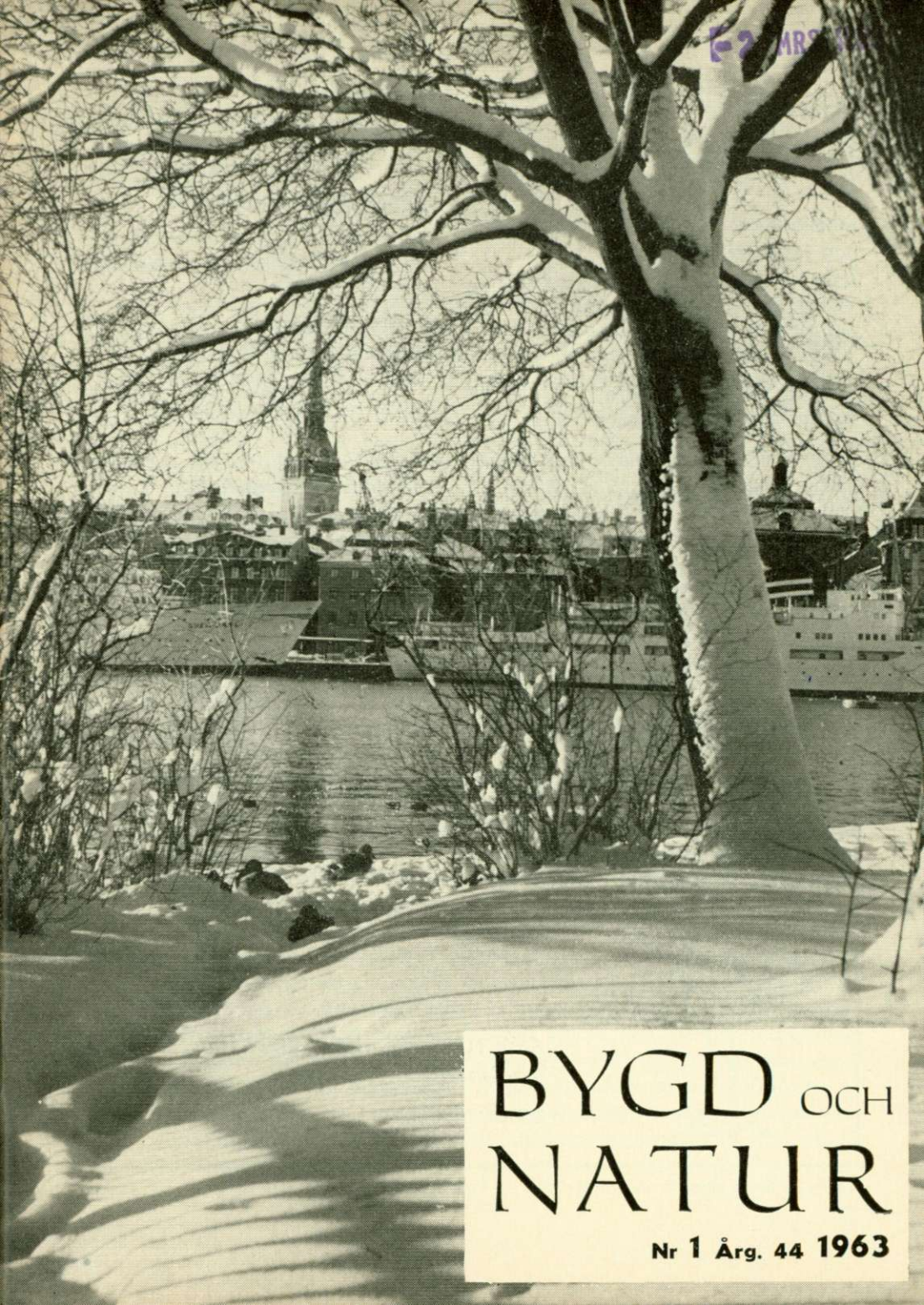

BYGD OCH NATUR

Nr 1 Årg. 44 1963

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén

V. ordf.: Lektor Lorentz Bolin

Sekr.: Stig Carlsson

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor

Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och

vattenbyggen samt nybebyggelse

Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar

Råd och upplysningar vid uppläggning

av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av

Bygd och Natur för kr 3:– pr år

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:– pr år.

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

John Nihlén

Skydda vårt hem

"Schut uw heem!" – "Skydda vårt hem!" – är den holländska hembygdsrörelsens ledande paroll. Vården, inte bara om enstaka detaljer utan om miljöer är utmärkande för denna rörelse. Medan den svenska hembygdsrörelsen tidigare ofta varit nästan uteslutande tillbakablickande har den holländska arbetat på landskap och bebyggelse med stor pietet och framsynthet.

En omsvängning mot dessa ideal är sedan länge märkbar i vårt land. Både hembygdsrörelsen och naturskyddsrörelsen riktar nu sitt intresse långt utöver den isolerade hembygdsgården och det fridlysta naturminnesmärket och tar fasta på de värden av skönhet, omväxling och tradition som ett riktigt hem för människor kräver.

För att förverkliga vårt program behövs nu framför allt, vid sidan av lagarna, en brett lagd och djupgående undervisning i natur- och kulturvård. Skolorna och bildningsorganen är här självklara medier. En kraftinsats måste emellertid nu även sättas in hos kommunerna och de nya kommunblocken, som kommer att bli alltmer engagerade i miljövården. Det gäller att säkra de värdefullaste hembygdsgårdarna och kulturminnena för framtiden, skapa naturreservat och fritidsområden, påverka det aktuella kulturskapandet.

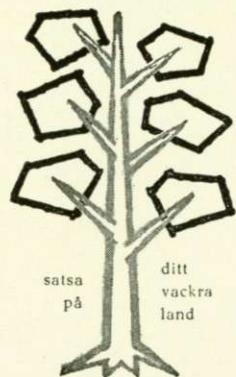
Städerna upplever för närvarande en kris i den våldsamma konflikten mellan trafik och kultur. Här måste den front stärkas som har skapats mot ensidig exploatering. Vi måste slå vakt om individens rätt att leva en någorlunda fredad tillvaro även inom storstadens ram. Vi måste skapa en syntes mellan trafikförsörjning – nydaning och allsidig miljövård, där även traditionens värden beaktas.

I fråga om äldre miljöer spelar kyrkorna och prästgårdarna en stor roll. Det är ett utomordentligt stort problem för miljövården idag att bevara dessa ofta förnämliga oaser av byggnader, alléer och minnesmarker. Det gäller att också bevaka och i rätt riktning stimulera nybebyggelsen av kyrkor och kapell. Det är ett glädjande tecken att ett stort antal präster, arkitekter och kulturvårdare är positivt engagerade i denna fråga.

Fortfarande, och nu mer än någonsin måste hembygdsrörelsen ha som uppgift att vaka och inspirera, att skapa realistiska förslag till skydd och nydaning av vårt hem.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3x3= 3 kronor årligen under tre år 1961–63

Använd inbetalningskortet
i detta häfte

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 900689

Omslagsbilden: Skeppsbron i Stockholm — Foto Refot.

Utflykt till heden

"Potatisväder" var i min lantliga barndom det önskeväder som behövdes för potatisplockningen. Det var lyckligtvis ganska pålitligt: ungefär i månadsskiftet september–oktober fick vi några lätta, stilla, torra dagar, då jorden redde sig och villigt släppte ifrån sig den mogna potatisen. Löst folk som åker bil har sin egen fördel av potatisvädret. Det kom i fjol i rättan tid för både trogna och otrogna: vi for över de danska öarna, Schleswig-Holstein och Lybeck till Lüneburger Heide.

Det bor 60 000 människor i staden Lüneburg, trafiken på torget är livlig, men torget heter Am Sande; det leder tanken till den ljusa, fina sand som lyser i alla stigar och hjulspår över heden. Denna sand ligger fången under ljung och skog, ett säkert fängsel så länge det aktas väl. Men ljungtäcket är ömtåligt, det slits av lastbilar, traktorer, stridsvagnar, som går i ständig värtjänst här ute vid gränsen till Östtyskland.

Vi följer en liten väg, förbjuden för vanliga bilister men öppen — självklart — för krigets jaggernauts. Här och där i de väldiga ljungfälten öppnar sig åkerrutor med rågstubb eller höstraps. Gång på gång passerar vi liknande rutor, men övergivna; det är åkerjord i vila, där ljungen sakta vandrar in, så att heden ligger färdig på nytt innan bonden kommer tillbaka med plog och harv. En liknande hedodling med långa trädesperioder mellan grödorna har förekommit också i Sverige, den finns beskriven av Linné i hans "Skånska resa". Vår vandring in över hedkullarna mot höjdpunkten i det hela, Wilseder Berg, låter oss ana omskiftelser av väldiga mått genom odlingens årtusenden. Redan åkerrutorna, kringströdda i den mörka ljungmattan, är vittnesgilla nog; de säger oss vad heden är — alls inte någon ursprunglig natur, utan en skapelse av gammalt bondebruk. Det ursprungliga, det förmänskliga på denna mark var skogen. Ett bevis har vi framför oss mitt på rama heden — några jättelika ekstubbar, nyss blottade och upptagna vid en grundgrävning. De ställer fram för fantasin en skogstavla, den hundramila urskogen, där forntidens germaner jagade bison och uroxe eller røjde med eldens hjälp för sin svedjeråg och för gräsbete åt kreaturen.

Lüneburger Heide är en skapelse på skogens grund av ett urgammalt herdeväsen; när fårahjordarna nu smälter ihop, försvinner också den öppna ljungheden och skogen återtar sin forna mark. Bilden visar ett ännu öppet hedparti med ett av de märkliga fårhusen. — Förf. foto.

Mitt ute på öppna ljungen, mellan glea furor långt under hedens himmel, lyfter sig ett hus med en ovanlig takresning. Vi går närmare och häpnar över den mäktiga profilen och det tunga vasstaket, som går från ryggåsen obrutet ända ner till marken. Ingång på gaveln, en dörr av grova plankor, inga fönster, inte den minsta lilla ljusglugg.

Fårspillning och spår av små klövar i sanden förråder husets användning. Dörren är olåst, jag går in på det halmströdda jordgolvet. Där inne är tomt nu mitt på dagen — djuren på bete. När ögat har vant sig vid

Fårhusen på Lüneburger Heide påminner om järnålderns gotländska och öländska hus, som anses ha haft samma konstruktion med ett högt ryggåstak vilande på en låg stenmur. — Förf. foto.

den skumma dagern ser man över sitt huvud en ofantlig takstol av rundtimmer; konstruktionen är ryggåsstugans men måtten snarast monumentala. Och nu kommer det märkliga: de grova stockar som bär upp ryggåsen och vasstaket vilar — eller rättare står — med sina tjockändar direkt på en stenfot eller grund av råa flyttblock, hoppassade ganska väl men utan murbruk.

Det är ett byggnadssätt av alldeles egen karaktär. Men det har urgammal tradition i västeuropeisk och baltisk pastoral; på Gotland och Öland finner man stensättningar av identiskt samma slag som här; fornforskarna tyder dem som husgrunder från järnåldern. Vad man ser på dessa öar, ofta långt från den nutida bebyggelsen, är i ordets reella mening en grundplan till gård efter gård med bostadshus, fähus, rasthagar och fågator ut mot alvar eller betesskog. Man har rönt ut att dessa hus var hallbyggnader med en hög takresning vilande på den låga stenfoten.

Jag kommer ihåg en sommardag på Gotland när en av öns bönder visade mig stengrunden till en sådan hallbyggnad. Mellan olvon- och nyponbuskar såg jag tröskelstenen intill husets gavel. "Här var dörren", sade han, "och nyckeln har jag hemma. Den ska du få se. Jag har hittat den här vid gaveln." En stund senare höll jag i min hand en grov, starkt rostanlupen nyckel av järn, egentligen en enkel järnten, sinnrikt bockad. En sådan nyckel gick till ett lås av trä, ungefär av det slag som var i bruk ännu kring sekelskiftet. Från min barndoms gamla prästboställe i Östergötland minns jag ett sådant lås, en väldig konstruktion av trä, innan till på visthusbodens dörr.

Stengrunden i gräset, bondens livliga ord och den bastanta nyckeln lät mig i fantasin se den höga hallbyggnaden. Här på Lüneburger Heide har jag den framför mig i verkligheten. Lukten av fårgödsel sticker i näsan, det är fullt betryggande, en garanti för äktheten, just vad som behövs i en tid av bildväsen och museal efterskörd.

Att järnålderns gotländska och öländska hus är levande i dagens Niedersachsen är väl intet större under än att eldhuset, det äldsta nordiska timmerhuset, ännu finns kvar i vårt eget land. Eldhus har byggts och brukats ända in i vår egen tid; vid fäbodarna under Nipfjället i Dalarna har jag själv sett ett par sådana, byggda under åren kring 1920.

En sammanslutning som i sig förenar natur- och kulturskydd har under sin vård ett stort stycke — 200 kvadratkilometer — av Lüneburger Heide med gårdar och byar, åkrar och öppna ljunghedar, skogar och mossar. Denna förening, bildad 1909, i naturskyddets genombrottsår, var i själva sitt grepp om uppgiften långt före sin tid. Dess ledande män var hemma här och visste att Lüneburger Heide är ett urgammelt bondelandskap, helt beroende av den hävd som tillämpas. För dem är det självklart

att söka förbli vid en sådan arbetsordning — den fåravel som är gammal huvudnäring och åtminstone något av den hedodling som vid sidan av fårbetet har sin del i hedens fortvaro.

Naturschutzpark Lüneburger Heide har för miljonstaden Hamburg blivit ett ovärderligt strövmråde. Genom skog och över öppen hed, längs ett nät av välplacerade stigar rör sig hundratals och tusentals människor. Här är frisk luft och ren mark; några natursvin hör inte till faunan. Alla vakar över alla. Ordningen är utan vank. Vi vet hur det förhåller sig i Sverige. Varför skall vi vara sämre?

Att det på Lüneburger Heide är fråga om mångtusenårig odling bevisas av de storartade stendösar som gömmer sig här i hedskogen. Dessa stenålderns hus för de döda och de dödas evighet är byggda av gråsten, jättelika flyttblock som av landisen har fraktats hit från gråstenslandet i norr.

Det är utan vidare klart att sådana monument av sten har förutsatt en byorganisation och en samverkan av betydande omfattning. Tänker man också på de mycket talrika gravhögar som bronsåldern har lämnat efter sig, får man ett starkt intryck av traktens betydelse i dessa avlägsna tider. Samma bild ger Västjylland, Västskåne, det yttre Halland och Bohuslän — hela det bälte av Västeuropa som har blivit kallat den atlantiska heden. På den gamla jutska heden rundar sig bronsåldershögarna som sköldbucklor mot himlen, i Västskåne och i Bohuslän möter man stenhusen — dösaarna —, i Halland återigen de gröna högarna.

Det är till stor del trakter som i dagens bygdebild ligger utanför och på sidan — hedmark som efter vårt sätt att se är mager och ofruktbar. En omkastning har skett; man påminner sig Mårten Sjöbecks ord: Forn tidens människor värdesatte högst den mark som vi föraktar. Den tidens rikedom var inte skogen och inte heller de lerjordar som bär upp vår egen spannmålsodling. Rikedom, den stora och avgörande tillgången var i stället betesmarken och de lätta, torra jordar som passade till svedjebruk. Det finns ännu folk i livet som minns årstidernas gång över ljungen — sommarens herdeliv, hösten med det goda honungsdraget, "ljungdraget", för bina, en doft, ett dis i vårens luft av de många rökarna från ljungbränningen. Denna ljungbränning var eldens del i det urgamla svedjebruk som gav nytt, friskt bete i stället för den gamla, grova ljungen.

Hela problemet om hedens uppkomst, bruksformer, fortvaro och slutliga avveckling upprullas och får sitt svar i utsikten från Wilseder Berg, som för övrigt inte är något berg, utan en jättelik sandkulle, underbyggd av istidernas moränmassor. I väster, norr och öster buktar ljungheden, bölja upp och bölja ner, ända ut i den töckniga horisont där vi anar fabriksrökarna över Hamburg. Men bakom oss har vi djupa förband av planterad barrskog. Och ut över heden väller skogen i mjuka vågor; det är självsädda björkar, tallar, ekar, enstaka granar, rönnar och

Stenåldern har på Lüneburger Heide efterlämnat monument varaktigare än koppars. Det är stendösaarna, husen för de döda och de dödas evighet. Förf. foto.

sälgbuskar. Den stora tavlan uttrycker dramatiskt, med övertygande kraft vad som rör sig i det till synes orörliga: skogen kommer tillbaka. Den stormar in från alla håll och uppslukar hastigt vad som ännu finns kvar av öppen hed.

Hur är detta möjligt? Skyddsföreningen finns ju till. Javisst, men föreningen har berövats ett slagkraftigt vapen i sin kamp för hedens fortvaro. Det är elden. Eldfaran för all den växande skogen förbjuder ljungbränning.

Nå, men hur är det med fåren? Varje gammal hedbonde visste gott att det var elden och fåren som bevarade de öppna hedytorna. Fåren gnager snålt och tätt och föraktar inte ens de stickiga enebuskarna. Man har beräknat att varje får håller skogsväxten borta från drygt en tredjedels hektar mark. För hundra år sedan gick 400 000 får på bete inom Lüneburger Heide, nu är antalet 20 000; det skulle ge 7 000 hektar öppen hed. Så mycket finns där inte. Man anar att fåren inte gör allt. De måste nog ha hjälp av eld, åtminstone i längden.

Allt detta säger oss att den atlantiska heden med sin ofantliga utsträckning inom forntidens Europa var en funktion av och ett underlag för en boskapsskötsel av lika betydande mått. Vad som alldeles särskilt gjorde kustområdena värdefulla var möjligheten till vinterbete; det milda klimatet lyfte bort ett stort bekymmer, det svåraste i gammal nordeuropeisk lant-hushållning: att sörja för djurens uppehälle under en lång vinter. Det är en svensk forskare, Lars Gunnar Romell, som har klarlagt den saken och därmed kustområdenas centrala plats i äldre tiders hushållning — hedens storhetstid i den odlingssepok som var kreatursbondens. Vad vi förlorar med de sista resterna av öppen hed är, som Romell säger, ingenting mindre än Europas väldigaste fornminne.

Skogens försvinnande i förhistorisk tid och återkomst i vårt eget århundrade motsvarar en huvudlinje i ekonomisk historia: urskogen gav rum för ett herdeväsen som till sist i sin tur får vika för modern skogshushållning. Det är den sista fasen i detta förlopp som utspelas runt omkring oss. Den stora förvandlingen kan följas i vårt eget land lika väl som i de schweiziska alpdalarna, där alpen var fäbodvallen, bondens alp, som en gång gav namn åt Europas mäktigaste bergskedja. Vi ser förvandlingen fullbordas på Britanniens öar, på Jylland och i säregen storhet just här på Lüneburger Heide. Skådespelet är detsamma överallt: den solöppna betesmarken, den fria, ljungbruna heden försvinner under skogens mörka fäll.

Grävskopornas sång

Omdaning av de centrala delarna av Stockholm innebär en smärtsam operation. De förändringar som främst trafiken men även kontoriseringskräver är många gånger ödeläggande för stadsbilden och trivselen. De nya förorternas monotona husmassor bidrar också till disharmonien.

Det har sagts att Stockholm i dag är "melodien som kom bort". Just nu hör man endast grävskopornas sång.

Det är självklart att 1800-talsstaden måste saneras och att den nödvändiga trafiken måste ges livsrum, klart är också att nya skönhetsvärden kan växa fram (och redan har gjort det) men den meningen tränger sig allt mer på att grävskoporna fått för stort svängrum och att vi nu är i färd med en vandalisering som inte alls är nödvändig.

Ett uttryck för denna tveksamhet är den protest som inlämnats till Stockholms Stadsfullmäktige av ett antal kända stockholmare, representerande bl. a. kulturvård, konst, litteratur. Man återfinner bland undertecknarna riksarkivarien Ingvar Andersson, riksantikvarien Gösta Selling, författarna Per Anders Fogelström, Sigfrid Siwertz och Harry Martinson, Nationalmuseichefen Carl Nordenfalk, skådespelerskan Inga Tidblad och konstnären Hugo Zuhr.

Protestskrivelsen lyder:

"De nu pågående stora ingreppen i trakten mellan Hötorget och Centralen

motiverades på sin tid av tunnelbanan och framkomligheten för genomfartstrafiken. Men vid detaljutformningen av detta område togs också stor hänsyn till fotgängarna: 'Det är egentligen genom omvårdnaden av gångtrafiken, som 1946 års plan skiljer sig från tidigare Norrmalmsplaner.' Denna reglering genomföres i ett sammanhang med stora ekonomiska insatser och nästan helt i kommunal regi. Trots detta är den långt ifrån färdig. Provisoriet har blivit långvarigare, ingreppen i bebyggelse och terräng större och våldsammare än de flesta kunnat ana. Säkert har de nu pågående omdaningarna varit ett nödvändigt Alexanderhugg, även om såren trots alla ansträngningar blivit stora och tar lång tid att läka.

För många fler än undertecknade synes det dock självklart att fortsättningen av Nedre Norrmalmsregleringen inte bör ske efter samma mall som den hittills använts. Av både ekonomiska och praktiska skäl samt med hänsyn till stadsbilden borde ingreppen för trafiken koncentreras till ett fåtal punkter.

Bil- och gångtrafiken måste i möjligaste mån skiljas åt. Kvartersindelningen och de nuvarande gatusträckningarna borde huvudsakligen bibehållas. Därigenom skulle stadsdelens fortsatta förnyelse kunna ske genom successiv självsanering; och stadens insatser inte behöva bli lika stora som hittills. Att den nuvarande stadsbilden skall få en möjlighet att överleva synes vara särskilt viktigt. En sluten stadsmiljö med äldre byggnader omväxlande med nya har ett betydande värde för nuvarande och kommande generationer och måste anses utgöra en välgörande kontrast till förorternas fria och öppna gestaltning.

Den nu framlagda principplanen har från dessa synpunkter väckt allvarliga farhågor hos undertecknade och många andra. Den tycks utgå från att regleringen i fortsättningen skall fortsätta på samma sätt som hittills, och den tycks framför allt vara inriktad på att tillgodose kraven på motortrafikens framkomlighet.

Några genomgående gångstråk, liknande det som anlagts söder om Hötorget, kan ej upptäckas. Fotgängarna tvingas vid ett flertal plankorsningar ned i trappor och tunnlar. Det har från olika håll uttalats tvivel på att ett city av denna typ skall kunna fungera och innebära någon vinst för affärlivet. I varje fall skulle genomförandet av denna plan komma att ta mycket lång tid, kräva många provisorier och fortsätta väldiga insatser från kommunens sida. Omdaning av Birger Jarlsgatan, Mäster Samuelsgatan och Grevturegatan skulle bli så stor att denna del av staden i en framtid länge skulle bli lika trasig och sårad som trakten kring

Hamngatan och Malmskillnadsgatan nu är.

Den kritik som vi och många andra måste rikta mot den nya principplanen bottnar självfallet inte i någon avsikt att svartmåla stadsplanerarnas goda uppsåt utan i stark tvivel på att de valt rätta utgångspunkter och rätt målsättning. Vi erinrar om att den nu i stort sett genomförda regleringen av trakten kring Sergels torg är resultatet av långa debatter, där flera olika förslag prövats mot varandra. Ett liknande förfarande bör även i dagens läge vara det riktiga och mest fruktbara.

Undertecknade, som alla har ett stort intresse för den historiska stadsbilden, stadens aktuella problem och dess fortsatta utveckling, hemställer därför att stadsfullmäktige måtte uppdraga åt vederbörande myndigheter att snarast möjligt framlägga alternativa förslag till principplan för Stockholms city, som tar större hänsyn till den nuvarande skalan och bebyggelsen samt inte minst till det värdefulla i den stadsbild som skapats av föregående generationer."

Diskussionens vågor har gått höga i denna fråga och det verkar som om de styrande skulle ha fått en allvarlig tankeställare. Finansborgarrådet Hjalmar Mehr skriver:

"Vi har en av världens vackraste städer med dess genomskärande vatten, bergen, de många öarna, de trånga gatusystemen och de urvuxna stadsplanerna. Vi måste anpassa denna stad till utvecklingen, eljest kommer Stockholm inte att kunna fungera. Vi måste lösa trafikproblemen, stoppa förslumningen, eljest kommer vi att hindra arbetslivet,

Har grävskeporna fått för stort svängrum vid regleringen av nedre Norrmalm i Stockholm? Är vi i färd med en vandalisering som inte är nödvändig?

handeln och näringar, skapa missnöje och vantrivsel — helt enkelt hämma Stockholms utveckling.

Människorna förstår säkert, att anpassningen är nödvändig och måste klaras med radikala och effektiva grepp,

men samtidigt med varsam hand och med känsla för kulturhistoriskt intressanta och särpräglade byggnader och stadsbilder. Vi kan inte rädda allt. Vi måste göra ett intelligent och meningsfullt urval.

Som exempel på miljöer, som man bör handskas mycket försiktigt med vill jag nämna Rödabergsbebyggelsen, kvarteren kring Tegnérlund och Johannes kyrka, Lärkstaden och Karlaplansområdet, kvarteren vid Blecktornsplanen och kring Katarina kyrkogård, HSB:s första kvarter vid Alströmergatan, bebyggelsen kring Kungsholms kyrka och vid Thorildsplan.

Gamla stan är unik. Själv har jag sagt att vi är beredda att satsa flera hundra miljoner för att bevara, mitt i den brusande storstaden, detta fantastiska minne från det historiskt förflutna.

Men kom inte till mig och gråt över ruttnande bakgårdar, bostäder utan vatten, utan WC, utan hiss, utan bad, uttrycken för det gamla fattigsamhälle där fortfarande våra fattiga och våra gamla bor.

Vad vi behöver är debatt. Ett meningsutbyte, där både förnuft och känsla kommer till tals. Där alla säger sitt, där det finns förtroende för varandras vilja att vidareutveckla Stockholm som en av världens vackraste och mest funktionsdugliga städer."

"Låt oss inte bruka mera våld än nöden kräver" skriver DN och fortsätter:

"Vi gör stadsmiljön trist och steril om den historiska bebyggelsen — med undantag av mera kända byggnadsverk — försvinner. Vi förlorar inför arkitekturen den känsla av samhörighet med det förflutna som gamla hus suggererar och som ger stadslandskapet dess charm. Även om vi själva till äventyrs inte sätter stort pris på detta, kan det hända att framtiden kommer att betrakta stilarkekturen från 1800-talet som en stor

tillgång. För det andra finns det mera speciella argument som talar för en fördröjande politik. Vi kan exempelvis ännu inte överblicka vilka följder handelns strukturomvandling kommer att få för affärslivet i city."

I en artikel "Cityplanen och näringslivet" i DN den 29 jan. skriver direktör Gunnar Hellstenius, ordf. i handelskammarens kommunalutskott som avslutning:

"Förslaget till ny cityplan har inte passerat någon av stadens nämnder. Formellt har ingen tagit ståndpunkt till planen. Icke heller har näringslivet kunat, i brist på underlag, göra de erforderliga bedömningarna. Vad som måste sägas redan nu är emellertid detta:

Hänsyn till det näringsliv som protesterat mot en fortsatt omstörtande nydaning av Nedre Norrmalm kan inte få åberopas till stöd för den nya cityplanen. Nedre Norrmalms fortsatta omgestaltning har ett så betydande intresse — och därvid har de 29 och näringslivet synbarligen samma uppfattning — att alternativa och väsentligt mindre genomgripande förslag bör utarbetas för att möjliggöra ett helt förutsättningslöst ståndpunktstagande i fråga om ny principplan för Stockholms city."

Samfundet har många gånger framhållit vikten av fri debatt i dessa stora stadsplane- och miljöfrågor. Det får inte bli en liten grupp tekniska specialister i toppen som avgör. En öppen diskussion, där alternativa lösningar kan dryftas, är ett ofrånkomligt krav. Detta har betydelse också för andra städer, som gärna lyssnar till röster från Kungl. huvudstaden.

Vaxholms hembygdsgård

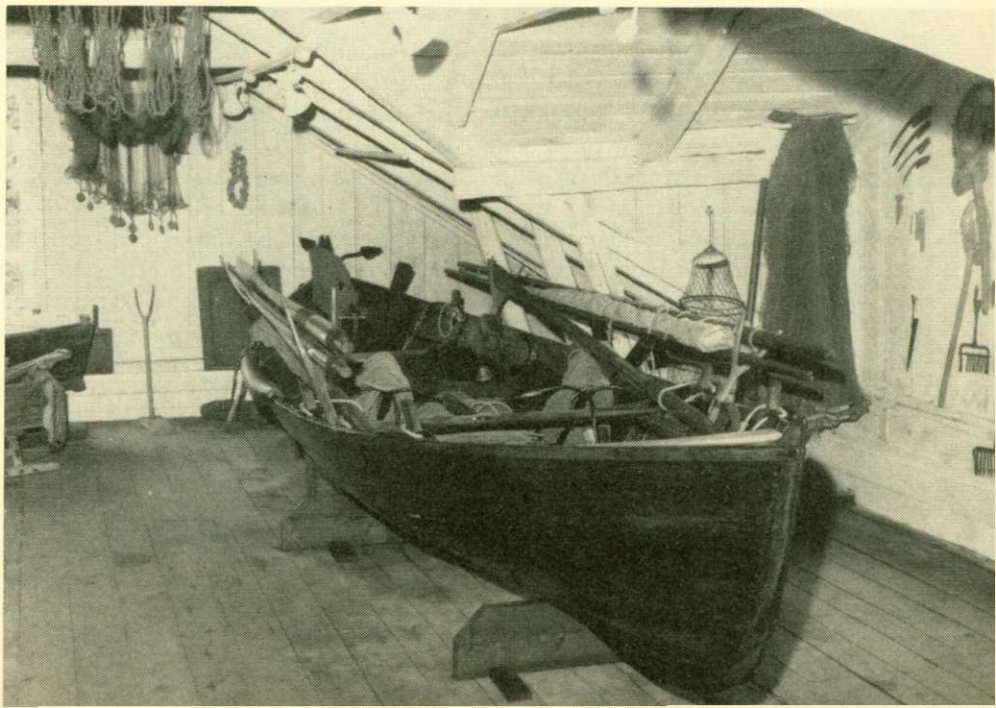
En vacker septemberdag 1962 invigdes en av landets märkligaste hembygdsgårdar i Vaxholm. Ungefär samtidigt kunde den livaktiga föreningen fira 20-års jubileum. Den bildades nämligen 1942 av den berömda Vaxholmskungen, Karl Martin, vars verk nu har förts vidare på ett glänsande sätt av den driftige Erik Österman och en rad Vaxholmsbor vid hans sida.

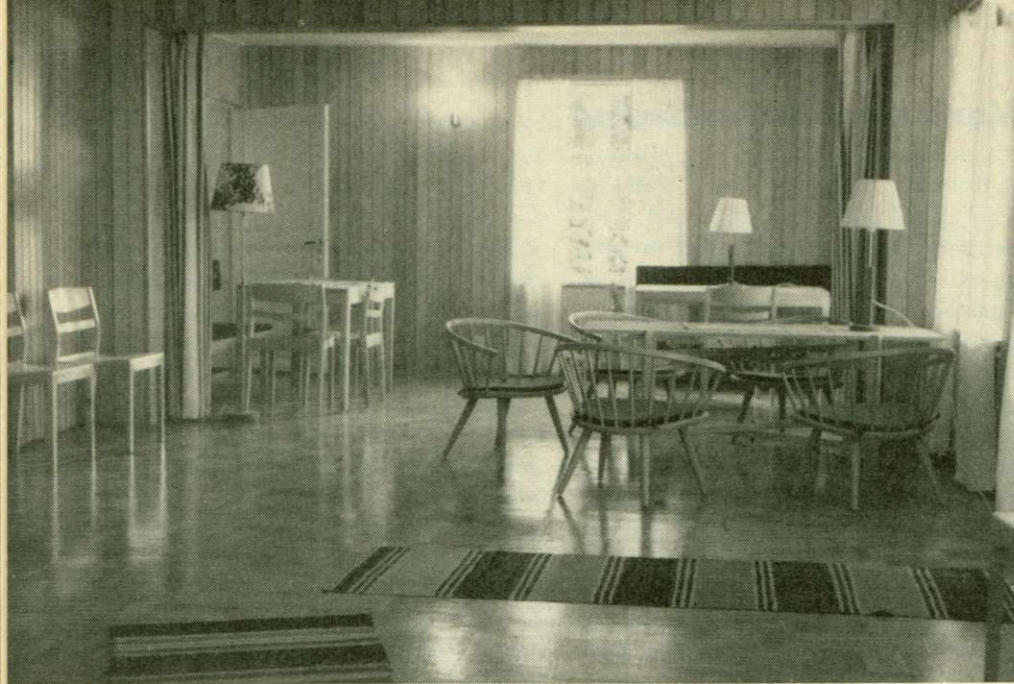
Den som vill studera en hembygdsgård av, vi skulle vilja kalla det, modern typ, bör fara till Vaxholm där man finner både ett levande museum, en pedagogisk skådesamling och en modern bygdegård, allt gjort i samarbete med

sakkunniga: Nordiska museet, Samfundet för Hembygdsvård och Svensk Hemslöjd. Det hela har utförts med frivillig arbetskraft och av föreningen insamlade 39.000 kronor. Hembygdsgården har planlagts och ritats av arkitekt Harald Ström från Samfundet för Hembygdsvård, Svensk Hemslöjd har anlitats för möbler och textilier och museet har ordnats av amanuens Inger Bonge vid Nordiska museet.

Den stora salen i hembygdsgården har fått ljusa vackra furumöbler och väggar klädda med oljad furu, klädda egenhändigt av hr Österman. Och fiskarstugan har tack vare gåvor från Vax-

Bland föremålen i Vaxholms välordnade museum har allt som har med sjön och fisket att göra fått en självklar plats. — Foto Andersson, Oskar Fredriksborg.

Den stora salen har fått en modern inredning med ljusa möbler och textilier från Svensk Hemslöjd. — Foto Andersson, Oskar Fredriksborg.

holm med omnejd blivit autentiskt inredd med gamla möbler, en del från 1700-talet, textilier, porslin, köksutrustning och arbetsredskap. Här finns både vävstol och gamla Gustavsbergs-tallrikar, högbäddade sängar med virkade överkast, gustavianska speglar i allmogepplaga och ett stort blommålat skrin med datering 1754 — det senare kommer från ett hem i Vaxholmstrakten, men där har säkert funnits en dalkulla i slakten det syns på målningarna, säger hr Österman.

Från invigningshögtidligheterna, då högtidstalet hölls av Samfundets ordförande, fil. dr John Nihlén, skrev Brod-jaga i DN följande uppskattande ord:

Resultatet är verkligen högst förtjusande. Timmerväggar har skurits ned och kakelugnar trollats fram och pysande varmt är det genom oljeeldningen. I fiskarstugan, som hänger ihop med gården, blir vi stående och tittar genom de små rutorna ut på vattnet och fågelskärren. Den är möblerad precis som den var på 1800-talet. Vågorna skvalpar under golvet — stugan står på pålar — den dåtida invånaren hade en lucka i golvet så han gick direkt ned och tog sig ett dopp. Fotogenlampor står på borden, vykortsalbum är framlagda och på väggen kan man läsa om "Socitets Spekta-kel i Vaxholms salong till föremål för de fattiga i staden, 19 augusti 1867".

En viktig generalplan

Just nu diskuteras livligt hur Alnö — det gamla bondelandet som blev sågverksö på 1800-talet — skall se ut när den nya bron till fastlandet blir verklighet. Den 18 nov. kallade Alnö hembygdsförening ledamöterna i Alnö kommunal- och kyrkofullmäktige, kommunalnämnd, kyrkoråd och byggnadsnämnden jämte representanter för Alnö idéella och politiska organisationer till rådgivningsmöte på Scoutgården i Rökland. Temat för dagens överläggningar var "Hur samordna Alnö natur, kultur och nybebyggelse på bästa sätt och låta öns särart komma till sin rätt".

Mötet öppnades av hembygdsföreningens ordförande, kyrkoherde Bertil Wågström och huvudtalare var fil. dr John Nihlén. Den livliga diskussionen leddes av kommunalfullmäktiges ordförande, Gunnar Englund, som även är medlem av hembygdsföreningens styrelse. Från Samfundet deltog även arkitekt Hans Palmgren.

Alnö hembygdsförening vill med rådgivningsmötet väcka intresse för de hembygdsvårdande synpunkterna i samband med öns nybebyggelse. Alnö äger i naturhänseende stora skönhetsvärden att bevara. Ön äger unika mineraltillgångar — de vulkaniska bergarterna — som naturligt gör ön till en besöksplats för all världens geologer förutom intresserade turister. De vulkaniska mineralerna har givit upphov till en sårar-tad vänlighet genom kalkavlagringarna,

som bör skyddas och göras tillgänglig för naturvandrare. Öns långgrunda stränder redovisas av sakkunniga som intressanta fågelstränder, beskrivna i utgivna samlingsverk. Alnö äger en rikedom av fornminnen, 150 st., varav 119 vikingagravar, belägna företrädesvis på norra ön, vilka ge en markant profil åt bygden och bör vårdas. Kyrkokulturen med Alnö gamla kyrka och den unika dopfunten bl. a. lockar f. n. över 6000 turister till kyrktunet per säsong. Sågverkstidens många minnen längs stränderna och i Hovidsgården tillför Alnö ännu fler sevärdheter och har stort attraktionsvärde. Vid öns nybebyggelse bör med sakkunskapens hjälp hänsyn tagas till förefintliga natur- och kulturvärden och en framtidsduglig syntes skapas, som skall göra Alnö till "kustens pärla", Medelpads kulturö, bostads- och rekreationsö. Mötet på Scoutgård ville inspirera härtill och ge utrymme för sakkunnig rådgivning och frågeställande. Överläggningarna var givande, liksom det sammanträde man tidigare hållit på Hembygdsgården. En rad nya synpunkter fördes in i diskussionen och man hade en stark känsla av att kommunalmän, hembygdsvårdare, arkitekter och allmänhet var ganska eniga om vad generalplanen i stort sett skulle omfatta.

I förhandlingarna deltog också distriktsarkitekt Per Jacobsson som just är i färd med att utarbeta planen. Samar-

Alnö äger stora skönhetsvärden att bevara. — Utsikt från Alnö kyrka mot söder.

betet med Samfundet kommer att fortsätta.

Dr Nihlén föredrag formade sig till en hyllning till Alnö och han fick tillfälle att understryka hur betydelsefullt det är att Alnös kultur och nybebyggelse samordnas på bästa sätt.

Dr Nihlén berättade, att han första gången kom till Alnö för mer än 40 år sedan och att han har ett outplånligt minne från det besöket. Kyrkoplatsen är kanske den vackraste i landet. När nu de kommunala myndigheterna planerar för framtiden, så gäller det att skapa en bygd med balans mellan de olika intressena.

Prognoser säger oss att 80 procent av befolkningen 1970 kommer att bo i tätorter. I stora drag kan vi förutsäga hur utvecklingen kommer att se ut. Vi får

räkna med en betydligt ökad fast bostättning på Alnö och dessutom en kraftig ökning av turistströmmen.

Efter en historisk återblick kom där efter dr Nihlén in på det planeringsarbete som utförs för att bevara bygdens särart. Han ansåg det riktigt att företa en utbyggnad på kyrktunet. Det finns goda möjligheter att lägga en gammal byggnad där, vidare är det önskvärt att inmuta ett slätterområde för att bevara något av den gamla bondekulturen. Det är angeläget att bevara en gård från sekelskiftet, en sådan finns f. ö. inte långt från den plats där nuvarande hembygdsgården ligger.

Talaren gav kommunen ett annat tips också: behåll ett litet sågverk som ett minne från sågverksepoken, med lastageplats och arbetarbostäder.

Esplanadsystem som hotas

Även esplanadsystemet kan vara ett natur- och kulturminne av stort värde i våra hotade miljöer. Detta system är nog på väg att raseras, framhåller professorn i kulturgeografi vid Lunds universitet, Torsten Hägerstrand. Han har skrivit till riksantikvarieämbetet med anledning av hotet mot Norra Esplanaden i Växjö.

”Med utgångspunkt från ett aktuellt stadsbyggnadsärende i Växjö, som råkat komma till min kännedom, ber jag härmed få fästa Riksantikvarieämbetets uppmärksamhet på en ur kulturminnesvårdens synpunkt viktig fråga. Jag skall

först relatera Växjöfallet och därpå övergå till några allmänna reflexioner och förslag.

Växjö äger i sina centrala delar sedan 1800-talets mitt en för sin tid synnerligen karakteristisk stadsplan av rut-

Turismen framstår för många som en styggelse, men det är ett felaktigt resonemang. Men det gäller att kultivera turismen. På Alnö behövs ett centrum för besökare, ett centrum där turister kan få vederhäftig information och service. Där skall finnas vykort, souvenirer och scouter kan vara ciceroner för rundturer på ön.

I fortsättningen uppehöll sig dr Nihlén vid Alnös framtida utveckling. Som drabantområde till Sundsvall så kan man förutse en stark utveckling. Det behövs ordentliga vägar, även mindre stigar för resenärer, eventuellt också ridvägar, cykelvägar och ett stall för ridhästar.

Efter det intressanta föredraget släpptes debatten lös. Kommunalfullmäktiges

ordf. hr Gunnar Englund skötte klubban och många inlägg med friska positiva synpunkter framfördes. Folkskollärare Oskar Rödén, Alnö, efterlyste bl. a. en liten bok med uppgifter om bygden, en bok som kan sättas i händerna på turister och skolbarn. Arkitekt Hans Palmgren, Stockholm, ansåg att en satsning på turismen inte behöver bli en ekonomisk börda på kommunen och innan klubban föll tackade folkskollärarinnan Anna Johansson, Vi, de kommunala myndigheterna som visat ett synbart intresse för hembygdsvård. I ett inlägg berättade mötesordföranden att kommunen köpt in Spikarne fiskeläge, meningen är att några fiskebodas skall bevaras i sitt nuvarande skick.

nätstyp. Denna plan omramas av en fullständig fyrkant med breda esplanader, utanför vilka de efter nyare principer byggda stadsdelarna tar vid. Esplanadsystemet är troligen i sin fullständighet tämligen unikt i landet och avspeglar därmed i närmast ideal form de stadsplanepprinciper, som präglade ett viktigt skede av svensk stadsbyggnad.

Esplanadsystemet är nu på väg att raseras genom att stadens myndigheter beslutat hugga ner träden på den mer än en halv kilometer långa Norra Esplanaden för att där i stället anlägga en miljöfrämmande, bred genomfartsled för motorfordon, vilken kommer att totalt förändra den gamla stadens slutna karaktär.

Fallet synes mig aktualisera frågan om skyddet inom städerna av kulturhistoriskt intressanta anläggningar, som äger större areal än monument, enskilda byggnader eller slutna platser.

Äldre stadsplaner har tidigare varit byggnadsminnesmärken, som bevarats väl genom tiderna på grund av att man i så ringa utsträckning förmått genomföra omregleringar annat än efter stora bränder. Skalan hos nutida byggnadsföretag har förändrat situationen. De historiska stadsplanerna skyddas inte längre automatiskt genom svårigheterna att ändra dem. I all synnerhet utgör biltrafikanläggningarna ett mycket allvarligt hot, som synes motivera att en aktiv skyddspolitik snart tillgripes. Trafikingreppen blir särskilt svåra att acceptera då de ofta sammanhänger med klart otidsenliga och därmed kortvariga lösningar. Den ångslan för affärlivets fortbestånd, som många städer lägger i dagen, då det ifrågasättes att bygga kring-

farter på betryggande avstånd från bebyggelsen, kan nämligen visas vara ogrundade.

En skyddspolitik kan genomföras på lämpligt sätt endast med utgångspunkt från den överblick över hela landet som för kulturminnesvården ansvariga riksmyndigheter kan förskaffa sig, då man inte kan förutsätta att lokala organ skall vara fullt medvetna om graden av sällsynthet hos de värden som de förvaltar. Med den snabbhet omgestaltningen av våra städer nu försiggår torde det vara angeläget att frågan skyndsamt angripes. I synnerhet vore det betydelsefullt att man skaffade sig kännedom om den totala tillgången på lämningar av olika typer, så att man vid varje nytt tilltänkt ingrepp kunde objektivt bedöma i vilken mån man ur landets eller regionens synpunkt kan anse sig ha råd till det eller ej.

Med anledning av vad som sålunda anförts, ber jag få föreslå att riksantikvarieämbetet överväger möjligheten att systematiskt inventera beståndet av förskilda perioder kännetecknande stadsplanetyper och att undersöka på vilket sätt de mest representativa och sparsammast bevarade av dessa kan skyddas mot ödeläggande ingrepp."

Sedan professor Hägerstrand inlämnat sin skrivelse, har diskussionen fortsatt och krafter är i rörelse inom länet att försöka i någon form rädda esplanaden i fråga. Man syftar till att i varje fall bibehålla trädraderna. Det är glädjande att opinionen har nått en del i sitt syfte, men det hindrar inte att de allmänna synpunkter som här framförts fortfarande är aktuella.

Järnbron i Uppsala

Det har varit livlig diskussion i Uppsala kring den s. k. Järnbron, en fornlämning inom stadens hank och stör som hembygdsvårdarna i staden och många andra gärna på något sätt vill bevara. Samfundet har i skrivelse till föreningen Vårda Uppsala framfört följande synpunkter:

Samfundet för Hembygdsvård har med stort intresse följt diskussionen om Järnbron och därmed sammanhängande frågor i Uppsala. Sedan vi på platsen närmare studerat förhållandena, vill vi gärna till föreningen framhålla följande.

Järnbron representerar utan tvekan ett kulturminne av sällsynt art i vårt land. Dess kulturhistoriska och tekniskt historiska värde är väl dokumenterat och behöver därför inte här närmare behandlas. Dess största betydelse ligger i dess miljövärde, den fina inpassningen i stadsbilden, dess roll som en omistlig ingrediens i det gamla Uppsala. Det är detaljer just av denna art man i vår tid måste värda, om inte den moderna tekniken skall slå sönder väsentliga miljö- och stämningvärden. Berövar man en stad som Uppsala minnesmärken av denna art, är den faran uppenbar att staden mister sin individuella prägel och sin själ. Om ett sådant missgrepp skall kunna undvikas måste samverkan ske mellan olika myndigheter och intressen och framför allt får man därvid inte undlåta att ta allvarlig hänsyn till de synpunkter som hävdas av de kulturella och estetiska intressena.

Samfundet som nu mera är officiellt remissorgan och sakkunnig instans i

miljöfrågor vill med kraft hävda att järnbron tillhör de miljöfrågor som absolut inte får lösas enbart med tekniska och trafikekonomiska utgångspunkter. Att helt enkelt montera ner bron och lägga in den till museal förvaring vore den näst sämsta lösningen och en åtgärd som man knappast kan förutse får ske i en traditionsrik universitetsstad.

Hur frågan för övrigt bör lösas är svårt att för dagen precisera. Men en utväg synes vara att på lämpligt sätt få in den i gångstaden Uppsala och låta den vara kvar i en miljö där den hör hemma. Vi erinrar om att brofrågor av denna art ofta behandlats av Samfundet. Vi kan nämna Östra bron i Karlstad som räddades tack vare den aktion som hembygdsvårdare ledde. Tullbron i Falkenberg där en modern gångbro räddade en av landets vackraste brobyggnader, Carl XIII:s träbro över Dalälven, Bässarbron i Järva o.s.v.

Ingen möda bör sparas för att rädda Järnbron åt sin miljö och enligt vår mening är det nödvändigt att stadens myndigheter snarast igångsätter en snabbutredning för att lösa frågan på bästa sätt och i denna utredning bör hänsyn tagas till ovan anförda synpunkter. Riksantikvarieämbetet, Samfundet för Hem-

bygdsvård, Svenska väg- och vattenbyg-
gares riksförbund bör bland annat kal-
las som sakkunniga.

Det kan tilläggas att Järnbron förkla-
rats som fast fornlämning av riksantik-
varien. Det är väl osannolikt om bron
kan få ligga kvar på nuvarande plats,
men det torde vara möjligt att ge den
en sådan placering inom stadens cen-
trala delar att dess värde för stadsbil-
den inte blir alldeles förfuskad.

Sedan ovanstående skrivits har frå-
gan kommit närmare en lösning. Sta-

dens myndigheter underhandlar med
riksantikvarieämbetet om nedmontering
av Järnbron och uppsättning på annan
lämplig plats. Man har tänkt att låta
Järnbron ersätta Eddaspången, en av
gångbroarna över Fyrisån. Den enda
förutsättningen är att företaget är tek-
niskt möjligt. Riksantikvarie Gösta Sel-
ling säger: "Så vitt jag förstår är det
från trafiksynpunkt tämligen omöjligt att
behålla Järnbron på dess nuvarande
plats då konstruktionen endast lämpar
sig för gångtrafik. Flyttning får naturligt-

*Järnbrons största betydelse ligger i dess miljövärde, den fina inpassningen i stadsbilden.
Foto Skirgärd.*

*Bron representerar ett kulturminne av sällsynt art i vårt land.
Foto Uppsala-Bild.*

vis ses som en nödfallsutväg. Personli-
gen anser jag det vara en ganska lycklig
lösning om Järnbron i fortsättningen får
göra nytta som gångbro i Eddaspång-
ens ställe. En rivning av bron kan vi

inte gå med på, en flyttning är det bästa
i nuvarande läge under förutsättning att
Järnbron behåller sin ursprungliga ka-
raktär."

Landskapet – natur, bygge, planläggning

Inom 4 kommuner i Nordvästra Skåne, Båstad, Västra Bjäre, Östra Karup och Förslövsholm har man sedan någon tid en särskild kommitté i arbete för att bevaka de intressen som rubriken markerar. En ypperlig utredning har gjorts av direktören för Norrviken, Oscar Fjellmar, som är en kunnig och varmhjärtad naturvårdare. Ur hans utredning har vi fått tillåtelse att göra en del aplock:

Bjärehalvöns och Hallandsås säregna natur är känd och välkänd. Under de sista decennierna har allt fler människor dragits till detta område. Landskap av denna typ lockar människor mycket starkt och detta särskilt i en tid, då många av städernas och samhällenas innevanare längtar bort från trångboddhet, jäkt och allmän stress ut till den fria naturen.

Genom sitt läge i närheten av stora befolkningscentra både i södra Sverige och angränsande länder i söder kommer trycket att bli särskilt stort för våra områden. De prognoser, som tidigare ställts för framtiden, kan synas överdrivna men innebär säkert en stor del sanning.

Vad som allra först behöver göras är en inventering av vad som finnes inom detta område, vad som är värt att skydda och måste skyddas för framtiden. Såväl skydd om omistliga värden i landskap och bygd som riktlinjer för en framtida utveckling måste sammanföras i en generalplan. En dylik generalplan bör göras upp med en klar blick för den utveckling, som redan nu kan skönjas.

Generalplaner föreligga nu färdiga för såväl Västra Bjäre som Förslövsholm. Sedan dessa planer godkänts av respektive kommuner böra de bli ett rättensnöre för utvecklingen inom berörda område. Härvidlag är det av yttersta vikt att ett intimt samarbete mellan alla berörda institutioner från länsstyrelse till den lokala byggnadsnämnden får råda.

Vad bör skyddas? De objekt vilka böra skyddas i framtida utveckling äro av två slag: Dels fornminnen och dels naturobjekt. De förra äro i stort sett givna genom fornminneslagen medan de senare måste bedömas sakligt, klart och med känsla för det egenvärde de har för bygden.

Innan planering för framtida utveckling och bebyggelse ske har en inventering över naturskyddsobjekt inom det aktuella området företagits. Denna inventering bör sedan ligga till grund för all planering och tillståndsgivande i framtiden. Denna inventering bör också delgivas kommunala myndigheter, naturskyddsorganisationer, länets myndigheter m. fl.

För Västra Bjäres och i viss mån Bjä-

rehalvöns vidkommande följer här nedan en uppräknig av de objekt, vilka i första hand måste skyddas för att inte denna bygds särart ändras alltför mycket. I denna inventering nämnes endast några exempel.

Hovs hallar

Detta område, som är ett av vårt lands mest egenartade kustpartier, bör snarast naturskyddas. Innan detta sker bör en grundlig utredning vidtagas.

Ingelstorps strandområde

Detta område, inom vilket finnes de s.k. Gråthögarna, är en utomordentligt vackra strandremsa väster om Hovs hallar. Detta område bör också bli föremål för naturskydd.

Strandmalarna

Dessa egenartade områden längs stora delar av Bjärehalvöns kuster böra skyddas för framtiden. Motsvarighet lär endast finnas på vissa ställen i Blekinge.

Englands dal

Vår enda egentliga kanjon. En tvärdal i nordostlig riktning på Hallandsås nord-sida väster om Norrviken. Dalen har mycket branta kanter. Bör fridlysas.

Sinarpsdalen

Denna dal är älvdalen efter en mäktig istidsälv. Avlagringarna vid den dåtida iskanten är de ovan nämnda grusåsarna vid Grevie. Den vackraste delen av dal-fåran bör skyddas från bebyggelse, som ett av våra minnen från istiden.

Träd vid gårdar

Ett annat objekt, som framledes bör bli föremål för större upplysning är plantering av träd vid gårdar. Detta bör ske mer än nu är fallet såväl vid gårdarna

som vid sommarstugor. Några träd kring gården eller stugan gör att byggnaderna smälta in i landskapsbilden och blir en del av detta.

Bebyggelse

Ett område med Bjärehalvöns och Hallands topografi är mycket känsligt för bebyggelsens utformning och placering. I områden med skog eller i småkulligt landskap kan bebyggelsen lättare fogas in på ett naturligt sätt. En landskapstyp som vår kräver långt mera både när det gäller utformningen av byggnaderna och när det gäller den enskilda byggnadens placering i landskapet.

Byggnadens utformning

Som ovan nämnts måste alla byggnader inom vårt område formas med speciell hänsyn till landskapets linjeföring och säregna topografi. Erfarenhet under de senaste åren visar, att en stor del byggnader uppförts, vilka inte passar in i denna landskapstyp. Särskilt gäller detta sommarstugorna.

Här har arkitekterna ett oerhört ansvar. En bygd som denna "tål inte" alltför hypermodern arkitektur. Givetvis gäller detta endast exteriören.

En färgsättning i vita eller alltför ljusa färger framhäver än mer en byggnad, som redan genom sin form liksom bryter sig ut ur landskapets egen miljö. En ljusbrun färg med mörkgröna knutar och fönsterlister går mycket bra in i landskapets färgskala.

Typitningar

Till tjänst för den byggande allmänheten och speciellt vid uppförande av sommarstugor vore det säkert av stort värde, om byggnadsnämnderna ute i kommunerna kunde tillhandahålla ett 10-tal

olika typritningar över byggnadstyper, som komponerats speciellt för detta öppna och säregna landskap. I Halland har man genom länssarkitektkontoret fått fram ett antal dylika typritningar, vilka bygga på den gamla halländska bondgårdens utformning.

Bebyggelsens placering

En livsviktig sak för Bjärehalvön och dess strandområden är att bebyggelsen i framtiden drages allt längre från stränderna. De återstående fria strandlinjerna bör vara fria från bebyggelse. I vissa fall har redan nu stora naturvärden spoliats genom att bebyggelsen lagts alltför nära stranden på ett ofta okontrollerat sätt. De ännu fria områdena längs dessa stränder bör bevaras som en del av det fria landskapet. Dessa områden behövas som fritidsområden och som strövområden både för bygdens egen befolkning och för den alltmer ökade turistströmmen.

Strövområden

I den framtida planeringen får man inte glömma att ordna större fria områden, där människorna fritt kan ströva omkring. Det hastiga livstempot, jäktet, trångboddheten gör det nödvändigt att man får tillfälle att hämta rekreation i ett stycke fri natur.

Sikter från de större vägarna

I en planering måste också sikterna från de högst belägna vägarna uppe på åsen på vissa punkter hållas fria från bebyggelse. Sikterna utöver landskapet är en av de upplevelser, som gör denna bygd så intressant och säregen.

Övrig planering

Det är av största vikt att de uppgjorda

planerna i möjligaste mån följas i praktisk tillämpning. I första hand böra alla värdefulla objekt skyddas som naturminne, naturpark eller på annat sätt. I detta hänseende bör stränderna kring Bjärehalvöns kuster komma i första rummet. Det är vidare för det framtida landskapet värdefullt att klara linjer följas vid planering av industri, tätbebyggelse, glesbebyggelse, semesterbyar, fritidsbebyggelse i övrigt, turistområden etc. Vidare behövs områden lämpliga för fritidsverksamhet såsom golf, idrott o. s. v.

Landskapets utdanning

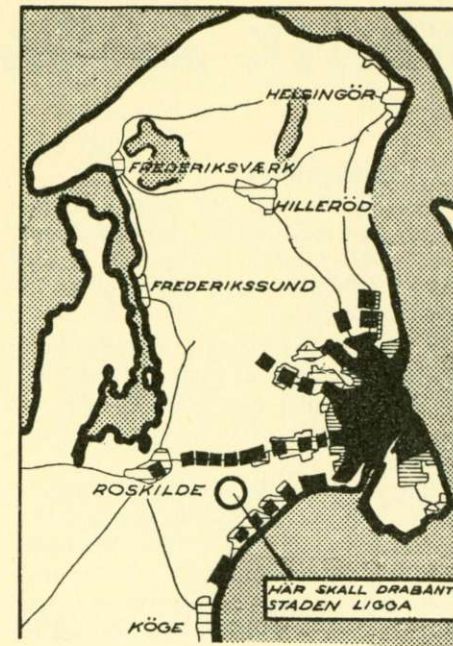
Vårt svenska landskap är i stort sett ett kulturlandskap, d. v. s. det har danats under gången tid genom människans kulturingripande på olika områden. Det äldre landskap, som vi har omkring oss, har fått sin utformning genom lantbrukarna. De har givit vackra prov på förståelse för det säregna i bygden genom sitt sätt att forma odling, bebyggelse och skogs- och hagvård. Det är först genom den moderna människan och den moderna teknikens ingrepp, som natur och landskap kommit i fara. Denna fara av förfuling, brist på komposition och ordning drabbar i första hand den bofasta befolkningen.

Framtidens landskap måste formas på ett annat sätt och med andra medel än det gamla landskapet. Nutidens och framtidens utformare av landskapet måste känna landskapet och naturen så helt som möjligt för att kunna utföra sin gärning. Vi kan inte stanna tidens utveckling och dess framåtskridande. Vi måste bygga industrier, bostadsområden, sommarstugor, vägar, flygplatser, semesterområden, fritidsområden o. s. v.

Köpenhamn växer

Örestad har blivit ett slagord som påverkat diskussionen även hos oss. Bakom frasen ligger en slags utopi om en jättestor stad på båda sidor om Öresund inneslutande bl. a. Malmö, Helsingborg, Helsingör och Köpenhamn. Vi har aldrig trott särskilt mycket på denna utveckling. Man får nog i framtiden tänka sig åtskilda stadskärnor med bebyggelse på djupet och bibehållna stränder och friområden. Utvecklingen i Köpenhamn fram till sekelskiftet kan man skymta.

Stor-Köpenhamn ska växa västerut. Före 1970 kommer staden att ha växt samman med både Roskilde och Köge, säger man i den utredning om Köpenhamns framtid som just i dagarna överlämnats till danska bostadsministern. Man planerar att bygga nya förorter som "fingrar" längs landsvägarna och tåglinjerna, som förbinder Köpenhamn med de båda andra städerna. Den beräknade tillväxten av Köpenhamn är så omfattande, att man på två år räknar med att ha "fingrarna" fullbyggda. Åt vilket håll Köpenhamn sedan ska växa är experterna däremot oeniga om. Stads-

planerarna föreslår att man skall bevara hela det vackra och säregna Nordsjælland som ett stort rekreativt område för huvudstadens befolkning.

Dessa och en del andra problem kommer att behandlas av den kände danske arkitekten T. Holm i en speciell artikel i Bygd och Naturs årsbok som utkommer i vår.

men vi vill och kan ändå ha kvar ett landskap, som ger oss frihet, lugn, harmoni och avkoppling men därtill hel och full skönhet.

Detta kan vi också få — om vi planerar på ett vettigt sätt. Men framtidens landskap måste nästan vetenskapligt växa fram i intimt samarbete mellan tekniker och naturvårdare. Ofta måste detta landskap konstrueras fram. Men

därför behöver det inte sakna skönhet och frihet. Kanske blir det något olika dagens landskap, men vårt landskap har skiftat från århundrade till århundrade i de tider som gått. Framtidens landskap måste också i allt högre grad ta sikte på fritidsområden och turistområden. I detta avseende skall vi lära av de misstag som begåtts i vårt land och i andra länder.

KRITIK och Debatt

Med tungt hjärta

tvingas de flesta av oss att bejaka teknikens nya möjligheter, sade Per Edvin Sköld när riksdagen öppnades 1963. Hans anförande som ålderspresident innehöll bl. a. detta:

Produktionens ökade utbyte har höjt vår levnadsstandard. Detta har emellertid också skapat nya problem, som vi säkert kommer att möta redan denna riksdag.

Starkt ingripande är teknikens behov av nya arbetsformer för att kunna arbeta effektivt. Industrin tvingas till stor drift och specialisering. Den ökade trafiken driver fram nya stadsplaner och sätter i gång grävskoporna. Mekaniseringen ändrar jordbruksdriften. Många får alltså bejaka teknikens nya möjligheter. Men vi vill inte betala mer av trivsel- och skönhetsvärden för detta än som är verkligt nödvändigt. Varken realismens eller romantikens krav kan få vara orubbliga.

Detta Skölds yttrande har i pressen renderat honom smeknamnet "bonde-romantiker".

"Vad sa han", frågar Jordbrukarnas Föreningsblad och fortsätter: "Jo, han sa att varken realismens eller romantikens krav kan få vara orubbliga. Vi vill inte betala mer av trivsel- och skönhetsvärden för teknikens möjligheter än som är verkligt nödvändigt.

Här är verkligen plats för olika funderingar. Skall man kalla uttalandet för ett åderförkalkningssymptom hos f. d. småbrukaren Per Edvin Sköld eller ett utslag av en gammal vis mans erfarenhet? Kanske man kan försöka vara dip-

lomatisk och säga att man av den yngre generationen inte har rätt att begära bedömningar byggda på samma bakgrundsmaterial som de äldre har. I alla tider har dock framtiden hört de unga till. De gamla kan skaka på huvudet, men slutligen återstår för dem blott att resignera och att avföras från scenen."

Teknik är trumf

så var temat i en föreläsning som den danske arkitekten H. E. Langkilde höll på en konferens i Lund. Han var skarp i sin analys av den moderna bebyggelsen, men ganska pessimistisk när det gäller den stora skalan i modern arkitektur:

Här illustrerades den moderne arkitektens dilemma. Han är trollkarlens lärling, som måste acceptera sin oförmåga att kontrollera den internationella teknologins och kapitalkoncentrationens krafter. Teknik är trumf!

Inte underligt om arkitekten i privatlivet flyr till korsvirke med primitiva bekvämligheter. Den nya byggnadsskalan världen över har skapats av vår tids rationella organisationsmönster. Det är orimligt att begära personlig form på dessa schematiska block av inkaplad yta även om man kan beklaga att ju fler människor som hopas i husen desto mindre mänsklig karaktär får de. Hela miljön avhumaniseras. Enda möjligheten är att mjuka upp tillvaron nere vid markytan, att göra ett livfullt scengolv.

Arkitekturens nederlag på denna punkt är bara ett delproblem i nu-

tidsmänniskans situation, som också tagit sig uttryck i hela den fria kons- tens nihilism. Omänsklighet är ett faktum, små problem blir mindre, stora problem blir globala, ofattliga, och den sociala ansvarskänslan avspänns omärkligt. Den stora skalan går alltså ihop med själva livsmönstret, vi är bara i början av en epok då arkitekterna tvingas bygga hus som inte liknar hus.

Arkitekt Langskilde påpekade hur mycket bättre arkitektur det blir i den stora skala som är en önskad stor skala — t. ex. i sporthallar och liknande jättebyggnader, dit människor beger sig i massor för att söka avspänning i väntan på det oväntade, på chansen. Individens krav på respekt och omsorg tar sig också uttryck i de nya kyrkorna, de goda nya kyrkorna som är i djupaste mening moderna — inte de många som byggts av dem som tror att en kyrka måste ha modern design, precis som en kaffekanna.

Välfärdsstatens miljöproblem

Rubriken härövan säger en hel del om dagens läge. Vi har fått ett i många avseenden utsökt samhälle, men vi har fortfarande problem, bl.a. miljöproblem.

Frågan har tagits upp till debatt, bl.a. av ABF:s nye ordförande, Stig Lundgren, som har många kloka ord att säga:

Så har vi fått se städerna växa och landsbygden glesas ur, nya varusortiment och därmed nya yrken kom till medan andra försvann, bondeklassen minskade kraftigt medan tjänstemannakåren ökade och alltså ökar i snabb takt. Till vår arbetsmarknad strömmade inte bara några hundratusen utlänningar utan också ett stort antal tidigare nästan

lika ökända "utlänningar" nämligen våra kvinnor. Resterna av det svenska bonde- och hantverkarsamhället har snabbt sopats undan av förändringens vind.

Vi har lärt oss fatta strukturförändringens ibland förfärande, ibland lockande konsekvenser i stort, framför allt folkvandringen från landsbygd till städer men även den sociala omskiptningen. Det har kanske varit svårare att förstå att denna rörelse måste förutsätta en annan miljö än den gamla. I varje fall har det för många av oss inte varit så lätt att genomskåda de förändrade relationerna *hem — arbetsplats — samhälle* med åtföljande krav på en medveten miljöpolitik.

Städernas självaktning

Diskussionen om våra städers ansikten har tagit ny fart i vår tid, när sanering och omstöpning drabbar stora miljöer ofta med omistliga värden. Man behöver bara tänka på huvudstaden, Uppsala, Strängnäs, Västerås, Malmö o.s.v. Ingen generation i vår historia har haft ett ansvar som vår när det gäller bevarandet av städers och bygders individualitet i sin nya form. Därför skadar det inte att bringa i erinran vad den i Göteborg verksamme konsthistorikern Axel L. Romdahl en gång skrev till Samfundet:

Det viktigaste är att själva hembygdsmedvetandet vårdas. Bygderna måste hårt hålla på sitt och på sin egenart utan förhävelse eller ringaktning mot andra. Jo, den som håller på sig och sitt kan gott se ned på den som ej gör det utan bara vill vara något annat, något som han tror för mer än det han är. "Lilla Paris", den dråpliga beteckningen för "Fri-

Landskapet

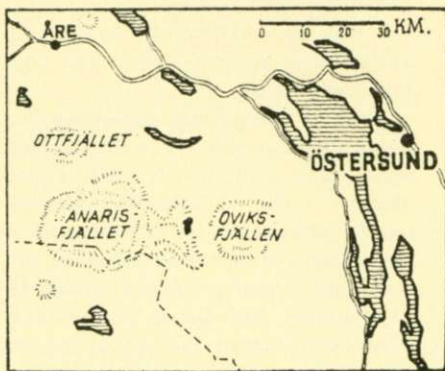
VÄRD OCH GESTALTNING

Ny nationalpark

Domänstyrelsen föreslår i skrivelse till regeringen att ett 34.500 hektar stort område i södra Jämtland skall avsättas som nationalpark under namnet Anarisets nationalpark. Denna, som föreslås innesluta Anarisfjällen och de norr där om belägna Gröndalen och Rulldalen, blir landets sjuttonde nationalpark och i storlek dess femte. I en samtidigt inlämnad skrivelse underställer styrelsen också regeringen frågan om gränsdragningen för Padjelanta nationalpark och för den del av Pärekslätten som skall infogas i Sareks nationalpark.

Inom nationalparkskomplexet Stora Sjöfallet—Sarek—Padjelanta måste man enligt styrelsens mening iakttäta stor försiktighet när man planlägger åtgärder för att underlätta besök. Anledningen är kravet att bevara detta vetenskapligt utomordentligt intressanta fjällområde och även de strapatser och faror som där möter även fjällvana vandrare.

das" stad kunde appliceras på alla samhällen som ha denna narraktiga ambition. De svenska landskapens och bygdernas självmedvetenhet, de svenska städernas självaktning vid tanken på att vara just Strängnäs, Norrköping eller Åmål, förtjäna att odlas. Huvudstaden är icke främst ett centrum från vilket kulturen flödar ut över landet, den är centrum mot vilket bygder och städer låta sina kulturskapande krafter stråla samman. Det får ej vara så att det

Beträffande Padjelanta nationalpark är emellertid situationen annorlunda. Redan nu finns en naturlig och lättgången vandringsled genom parken, och riskerna för olyckshändelser är här betydligt mindre. Det är enligt styrelsens mening synnerligen lämpligt att upp-
rusta några leder inom detta område.

kulturella goda ute i landet blir filialer till eller torp under huvudstadens kulturella anstalter. I vårt vida land med dess av natur och tradition avgränsade bygder måste landskapens, bygdernas och städernas förmåga av självständigt kulturellt skapande hävdas, om vår kultur skall bevara sin sälla och sin egenart, om den ej skall bli ett banalt kvarter av den allmänliga "världsstaden". I denna uppgift ha vi att se hembygdsrörelsens stora principiella mål.

Stockholms skärgård

Stockholms utskärgård bör slutgiltigt få den skyddsform som nationalparksinstitutet innebär. Detta yrkar Storstockholmsdelegationen i förslag till bebyggelseförbud för delar av Stockholms skärgård. Förslaget syftar till att säkerställa allmänhetens tillgång till platser för bad och vistelse vid havet. Det gäller också att skydda det unika landskapet, speciellt utskärgårdens naturlandskap, växtlighet och djurliv.

Förslaget om bebyggelseförbud gäller kustområdet vid Saltsjön och öar i inre skärgården från Öregrund i norr till Torö i söder.

Mot havssidan öster om en linje dragen utanför Torö, Utö, Ornö, Nämndö, Sandhamn, Möja, Blidö, Svartlöga, Röd-
löga, Tjockö och Arholma med fortsättning norrut och omedelbart utmed kusten upp mot Öregrund innebär förslaget att såväl strandlagen som bestämmelserna i byggnadslagen skall gälla.

Byggnadsförbudet enligt strandlagen föreslås här i princip äga giltighet för all strand intill på förbudskartorna angivna gränslinjer.

Det är alltså fråga om ett långtgående skydd för dessa särpräglade och känsliga partier av skärgården.

För stränderna och öarna i Mälaren och sjöarna och sjösystemet i de inre länsdelarna har intet företagits.

Storstockholmsdelegationen anser att en snar översyn även här är önskvärd med tanke på den snabba bebyggelseutvecklingen i Storstockholm och de ökade kraven på utrymme för fritidsbebyggelse och för friluftsområden.

Naturpark i Skåne

Kronoparken Åspet i Åhus köping har av länsstyrelsen avsatts till naturpark. Genom sin omväxlande och intressanta

natur och möjligheter till bad och friluftsliv har detta område en stor betydelse som rekreationsplats, inte bara för Åhus utan också för en stor del av in-
nevånarna i Kristianstad och andra orter. Länsstyrelsen har också utfärdat särskilda föreskrifter för den nya naturparken.

Vem äger naturen?

Naturvårdsutredningens betänkande har i allmänhet fått ett mycket gott mottagande. Samfundet har ju också i stort sett tillstyrkt förslagen.

Även kritiska röster har höjts, särskilt från markägarhåll och vi återger för dagen ett uttalande av hovrättsrådet Per-Erik Fürst:

"Det ser ut som om betänkandet är grundat på att staten, samhället, skulle äga naturen, inte markägarna.

1 § i den gällande naturskyddslagen lyder: 'Naturen är en nationell tillgång som skall skyddas och vårdas.' Innebörden därav är att alla skall glädjas åt vad vårt land har av vacker natur, inse att detta är en nationell tillgång och ta denna tillvara genom att handskas var-
samt med dess värden av olika slag. Stadgandet är en appell och en programförklaring, inte ett lagfästande av någon slags 'allemansrätt' till naturen.

Den föreslagna naturvårdslagen 1 § har annan lydelse. Där står: 'Naturen utgör en allmän medborgarlig tillgång som skall vårdas med hänsyn till samhällets behov.'

Utredningen påstår, att denna formulering är ett 'förtydligande' av gällande stadgande. Men det nya stadgandet betyder något helt annat. Det betyder nämligen, att medborgarna i allmänhet och att samhället skall ha en rätt till naturen, en rätt som förefaller att ta över ägares och nyttjanderättshavares rätt till

marken, där naturen finns. Påståendet att stadgandet är ett 'förtydligande' håller inte streck. Det innebär en förändring, t.o.m. en långt gående förändring.

Nu kan man bara hoppas, att departement och riksdag förstår, att naturvården inte har råd att få markägarna till motståndare. Likaså får man hoppas, att Naturvårdsutredningens förslag blir ändrat så att ett motsatsförhållande undviks. Det går utmärkt att ordna det bättre för naturskyddet utan att ställa det sämre för markägarna."

Gotska Sandön nationalpark

I en skrivelse till regeringen föreslår domänstyrelsen att hela Gotska Sandön förvandlas till nationalpark. Bakgrunden är den ökade strömmen av turister som besöker ön. De nuvarande fredningsbestämmelserna har visat sig otillräckliga för att skydda den unika naturen. För nationalparken föreslås en rad restriktiva regler, bl.a. landstigningsförbud, anmälningsplikt och för längre uppehåll än två dygn tillstånd av domänstyrelsen. All camping kommer att förbjudas.

Heder åt envis bonde

Också Skåne har sitt Tranås — en gammal kyrkby en mil norr om Tomelilla. Mitt i idyllen står en allé av vackra askar, som genom åren skänkt Skåne-Tranås dess karaktär. Att träden ännu pryder sin plats är en envis bondes förtjänst. Han heter Per Håkansson och bor numera som pensionerad i en liten stuga vid bygatan, alldeles intill den gamla allén.

Kampen för de åldriga träden började Håkansson för många år sedan. Man ville att han skulle fälla dem för att de skuggade och skräpade ner med sina löv om hösten. Men det hade han inte

hjärta att göra; han hade ärvt de gamles respekt för vårdträd.

Efter många skrivelser och uppvaktningar kröntes hans ansträngningar slutligen med framgång; nu sitter den officiella fridlysningsplattan som en livstidsgaranti på Håkanssons askar. I dag är också de flesta tranåsbör stolta över att ha en så fin och vacker allé i sin by.

Våra grundvatten

Samfundet har vid olika tillfällen framhållit faran av att misshushålla med våra grundvatten. Nu har Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen framlagt förslag till skydd för vattenförsörjningen och med anledning härav har Samfundet avgivit remissutlåtande.

Åtgärder till skydd för våra grundvattentillgångar för vattenförsörjningen måste i vår tid anses vara av synnerligen stor angelägenhetsgrad. Grundvattnet är i detta sammanhang en naturtillgång som på allt sätt bör skyddas och vårdas. Samfundet har såsom remissorgan enligt naturskyddslagen haft tillfälle att under många år följa exploateringen av grusåsarna och därvid ofta framfört förslag om noggranna bedömningar och varsamhet vid täkter. I åtskilliga remissvar har vi haft anledning framhålla att sten- och grusexploateringen, som fått en alltmer ökad omfattning, inte endast får betraktas som en naturvårdsfråga utan också har ekonomisk betydelse som måste bedömas på lång sikt. Vid markexploatering har inte alltid tillräcklig hänsyn tagits till alla de faktorer som har betydelse för viktiga grundvattenförekomster och skyddet för vattenförsörjningen.

När det gäller grundvattnet måste överhuvudtaget mer omfattande vetenskapliga undersökningar göras för att få denna viktiga fråga tillräckligt belyst.

Hänt i bygderna

Sommarmöte 1963

kommer som vi redan meddelat att förläggas till Blekinge med Ronneby som förläggningsort. Programmet som håller på att utarbetas i samarbete med ordföranden i Blekinge Hembygdsförening, greve Hans Wachtmeister, ser synnerligen lovande ut.

Vi kommer att publicera det definitiva programmet i årsboken av Bygd och Natur som utkommer i vår. Tiden för sommarmötet blir 16–19 augusti.

Släktforskning och landskapsvård på Bjärekurs

Under mottot Bjärebogd — släktbygden anordnade Bjärebogds Hämbygdsförening och Skånes distrikt av SLS en mycket uppskattad kurs i Västra Karups skola den 9 december. Kursen hade samlat ett 40-tal deltagare från häradets olika delar.

Hembygdsföreningens sekreterare, kapten Axel Berg von Linde, vilken tillsammans med SLS-distriktets studieledare, Kjell Wallin i Höör, hade lagt upp kursen, hälsningstalade varefter direktör Oscar Fjellmar, Norrviken, i ett stimulerande och intresseväckande föredrag med rubriken "Naturen — en tillgång för alla" gav en allmän översikt av modern landskapsvård.

Lantbrukare Kurt Bengtsson, Väsby, talade därefter om hur man kan forska i sin släkt, varefter kursen företog en exkursion till ett flertal platser i bygden där olika landskapsbilder studerades. Rikligt tillfälle gavs även för gruppdiskussioner och gemensamma överläggningar där deltagarnas synpunkter ingående ventilerades.

Bygd-jordbruk-samhälle

var mottot för en kurs som RLF nyligen höll i Kronobergs län.

Landsbygdens avfolkning var en fråga som utförligt behandlades. Det framhölls att man bör förutsätta att vi skall ha en fri och självständig bondeklass också i framtiden.

Man var överens om att det är värdefullt för bygden att få ut sommargäster. Det är bra att det bor folk i de tomma stugorna åtminstone på somrarna. I Sunnerbo härad i Kronoberg köper danskarna många sommarstugor. Detta hade man i och för sig ingenting emot, men vad man reagerade emot är den omvandling man gör av husen. Man färgar dem utvändigt i alla möjliga och omöjliga färger, och exteriören smälter inte alls in i landskapet. Man ifrågasatte också om det går för svenskarna att göra på detta sätt i Danmark.

Under diskussionen kom också många hembygdsfrågor upp till debatt, och deltagarna visade ett mycket positivt hembygdsintresse, som landsantikvarierna uttalade sin stora glädje över.

Fideikommissen i deras nuvarande form

Fideikommissen i deras nuvarande form skall försvinna och ombildas till familjebolag för att bereda fideikommissintressenterna möjlighet att bevara egendomarna odelade inom släkten, heter det i ett förslag som justitieminister Herman Kling remitterat till lagrådet och som rekommenderas att träda i kraft den 1 januari 1964.

Remissens innehåll är en kraftig om-

arbetning av det betänkande som lades fram 1959 efter en utredning som började 1952 med borgmästare B. Widegren som ordförande.

Enligt det nya förslaget skall bestående fideikommiss i regel avvecklas när nuvarande innehavaren avlider. Egenheten skall då fördelas så att den som enligt fideikommissurkunden är närmaste efterträdare får hälften av egendomen medan återstoden fördelas mellan den avlidnes arvingar och testamentstagaren. Avvecklingen skall ske under medverkan av en särskild nämnd.

Om fideikommissintressenterna inte vill bevara egendomen odelad inom släkten måste det allmänna intresse av att undvika en splittring av egendomen tillgodoses på annat sätt, heter det vidare i förslaget. Vissa bestämmelser om inlösningsrätt för det allmänna av jord- och skogsområden samt betydelsefulla kulturvärden anses nödvändiga.

Här i landet finns 181 fideikommiss — varav 125 i fast egendom — värda ca 600 milj. kronor med en sammanlagd areal motsvarande Gotland i storlek.

Redan vid 1882 års riksdag motionerade liberale förstakammarledamoten A. O. Wallenberg för ett avskaffande av fideikommissen. 1914 begärde riksdagen en utredning av frågan, och flera förslag om avveckling av fideikommissen har under åren lagts fram utan att frågan lösts.

Det Widegrenska betänkandet 1959 föreslog en ombildning av fideikommissen till s. k. bygdegods vilket emellertid bl. a. innebar att stora praktiska svårigheter skulle uppstå vid en avveckling. Stora skogskomplex skulle hållas intakta, bl. a. genom bygdelag, där delägarna skulle gå samman. Förslaget mötte stark kritik, bl. a. från fideikommissarierna själva, som påbörjade en egen utredning.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Riksstämman hålles söndagen den 21 april 1963 kl. 14.00 på Byggnadsföreningen, Norrlandsgatan 11, Stockholm. Stadgeenliga frågor.

Förtroenderåd sammanträder söndagen den 21 april kl. 10.00 på Byggnadsföreningen, Norrlandsgatan 11, Stockholm. Stadgeenliga frågor. I sammanträdet äger ombud för hembygdsförbund och distrikt rätt att delta.

Årshögtid anordnas på samma dag och plats med början kl. 19.30 varvid Samfundets hedersdiplom och förtjänstplaketter utdelas. Vidare medverkar författaren Per Anders Fogelström, Stockholms stadsfullmäktiges v. ordf. fru Eva Remens m. fl. Subskriberad måltid anordnas efter årshögtiden till vilken anmälan skall ske före den 16 april. Alla medlemmar hälsas välkomna.

Styrelsen

SOM EN HYLLNING

TILL

HAR
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS

HEMBYGDSFOND

FÅTT MOTTAGA EN GÅVA
FRÅN

TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET

AV

HAR TILL
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS

HEMBYGDSFOND

ÖVERLÄMNATS EN GÅVA
FRÅN

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 900689, Samfundet för Hembbygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 119424, 119444) och insätt senare beloppet på postgiro 900689.

BYGGNADSFIRMAN
ANDERS DIÖS
bygger och projekterar

UPPSALA
Stora Torget 3
tel. 018/303 50

BYGD och NATUR

Tidskrift för hembygdsvård

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård

Utgör 44:e årg. av Tidskrift för hembygdsvård. Nr 2 1963

Redaktör och ansvarig utgivare:

Fil. dr John Nihlén

Redaktionssekreterare:

Nils Nihlén

Prenumerationspris:

Kr. 15:— pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Hans Wachtmeister

Blekinge

Blekinge för ett lövträd, eken, i sitt landskapsvapen. Det är också lövskogen, som sätter sin prägel på landskapbild. Inte så, att det inte skulle finnas någon barrskog där — tvärtom består den blekingska skogen till 69 % av tall och gran. Men Blekinge har inga stora sammanhängande barrskogsområden; överallt träffar man på lövinslag, enstaka träd, dungar eller skogspartier.

Vi för eken som vår symbol, och det med full rätt, men vi skulle också kunna föra boken. Sveriges största bokskogsområde ligger i västra Blekinge vid Valje, och boken förekommer spridd över hela landskapet ända bort till Brömsebro i nordöst, vid kusten såväl som i skogsbygden. Våra grannar skåningarna har alltså ingalunda, som många uppsvenskar tror, ensamrätt till detta vackra träd. En bokskog om våren just i själva lövsprickningen, när bladverket drar upp ljusgröna linjer i ett vågrätt mönster under några timmar och marken är täckt av oändliga mängder vit-sippor, det är en upplevelse, som saknar motstycke. Vi blekingar beklagar bara, att den infaller vid en sådan tidpunkt, i mitten av maj, att vi inte kan dela med oss av den till några semesterfirare.

När Blekinge genom freden i Roskilde återkom till Sverige, fanns det i landskapet ett rikt förråd av ek, vars virke ju kom väl till pass nu, när den svenska örlogsflottan skulle byggas upp. Kanske var det den saken, man tänkte på, när man bytte ut det gamla landskapsvapnet, en ur havet stigande blomsterklädd kulle, mot en ek. Turistpropaganden har begåvat Blekinge med den något sockersöta benämningen "Sveriges trädgård". Onekligen skulle den ju gått väl ihop med det gamla landskapsvapnet, men vi opponerar oss likväl däremot på ett stillsamt sätt, helt enkelt därför att vi anser den vara vilseledande. En trädgård, det är ju något uppodlat och mer eller mindre konstlat. I Blekinge är det de *naturliga* bloms-

terrika ängarna, vid kusten och i inlandet, som präglar eller åtminstone präglat landskapsbilden.

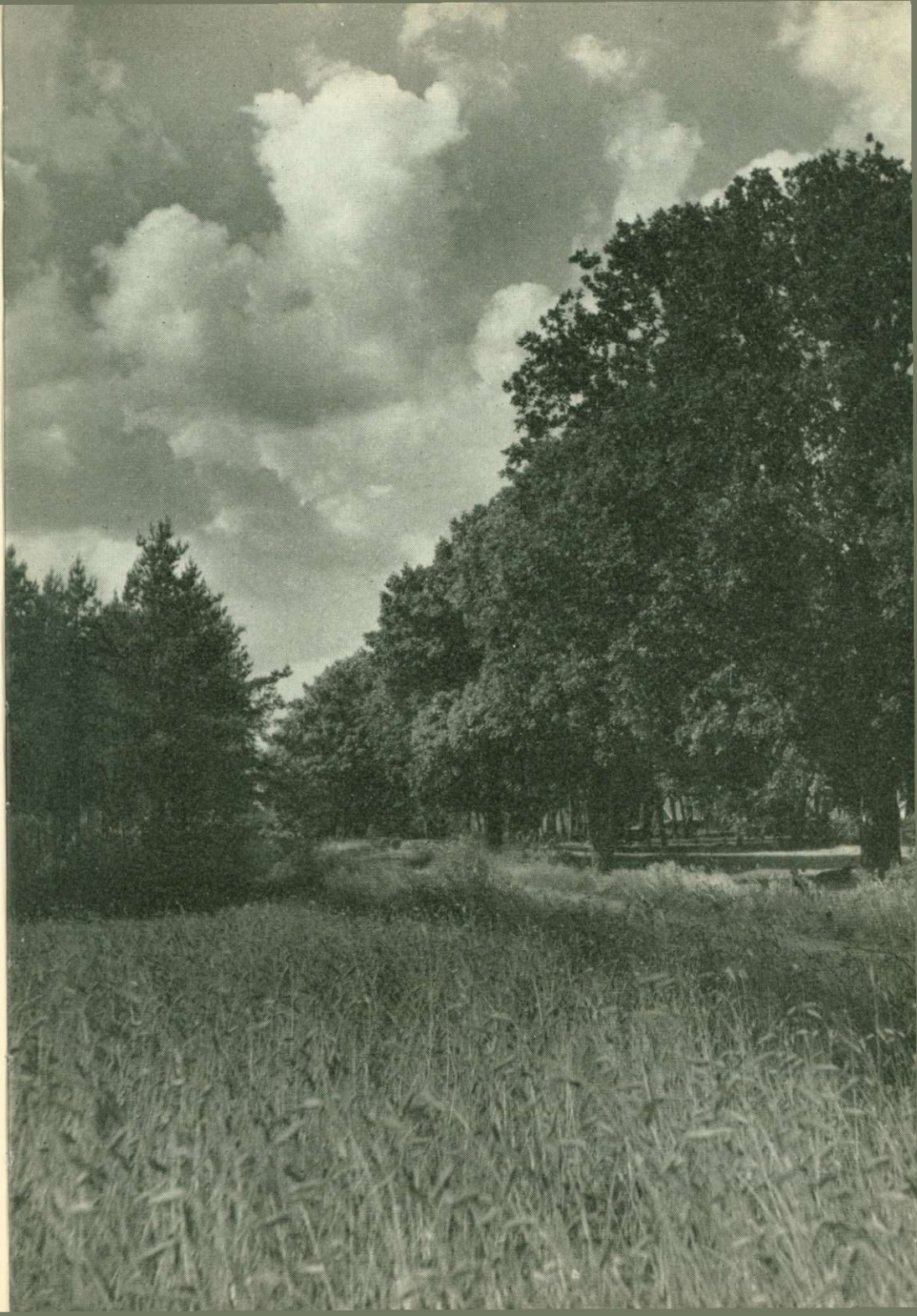
Vi vill därför själva hellre kalla vår hembygd Sveriges örtagård. Ibland hör man också uttrycket Sveriges park. Nu är det för all del ingen större olycka, om man skulle använda fel namn. Jag tror mig på alla blekingars vägnar kunna utlova, att vi inte skall använda vårt beryktade humör och dito färdighet i knivskärning mot en felande främling, för strängt taget leder ju alla tillnamnen, trädgård, örtagård eller park, tankarna till något bördigt, till en yppig växtlighet i grönt med färglickar från allehanda blomster insprängda här och var.

Inom skeppsbyggeriet, som gick hårt åt vår ek, har man övergått från ekplank till plåt. Pottaskebränningen, som hotade bokskogarna, har upphört. Har inte livet för den lövskogsälskande hembygdsvårdaren blivit en fröjd att leva? Nej, tyvärr, aldrig får man då vara riktigt glad! Från norr har granen — för 300 år sedan en sällsynt främling, som endast fanns längst i norr på ett par platser — invaderat det blekingska landskapet och har, delvis med människans hjälp, nått ända ut i skärgården. Om våra nya cellulosafabriker här nere kommer att använda lövved i sådan omfattning, att granen förlorar det ekonomiska övertag, som den för närvarande har, lär vara ovisst, men hoppas kan man ju alltid på denna utväg att hejda dess frammarsch. Blekinge är en av vårt lands mest tätbefolkade trakter, en av de äldsta kulturbygderna därtill, och det är ju då helt naturligt, att människan i mycket hög grad satt sin stämpel på landskapsbilden och kommer att så göra än mer i framtiden. Synd bara, att man börjat använda en så mörk stämpelfärg!

Kulturlandskapets förfulning genom granen är väl inte något exklusivt Blekingeproblem, men det känns på något vis särskilt bittert här, där man lyckats bevara så mycket av det gamla landskapet ända in i våra dagar, och just nu, när man äntligen fått upp blickarna för betydelsen inte minst ur rekreationssynpunkt av ett vackert, ljust och öppet landskap, då går förstörelsen fram med lavinartad fart. Ett hembygdsvårdens Nobelpris till den, som uppfinner vad som gör det möjligt att hejda granskogen i våra lövskogsområden!

Alla barrträd är emellertid inte av ondo. Vi har i Blekinge till och med ett, som är oss ungefär lika heligt som eken, nämligen enen. "Enebuskmarkerna" framförallt i kustbygden och skärgården utgör en unik landskapstyp, uppkommen efter skogsskövling och vidmakthållen genom betning. Det är betningen, som tuktar enarna i ungdomen och ser till, att

Landskapet Blekinge har blivit kallat Sveriges trädgård.

gräsfläckarna hålls öppna; utan betning blir enmarkerna snart ett enda risigt snår. Denna landskapstyp är med andra ord en kulturprodukt av precis samma slag som våra lövängar och hagmarker, som ju också utan hävd mycket snart växer igen. Skärgårdens avfolkning och våra dagars kräsna kreatur är omständigheter, som varslar om en dyster framtid för det blekingska enlandskapet, men de är tyvärr inte den enda faran.

Är lövskogen föga ekonomisk, är enbestånden totalt oräntabla. Skogsodlingen innebär därför för dem ett än allvarligare hot än för lövskogen, ytterligare skärpt genom det förhållandet, att de upptar en relativt obetydlig areal. För närvarande tröstar man sig, när ett enområde offras, med att allt ej går att spara; det finns ju så mycket kvar ändå. Detta är riktigt — i dag. Men hur är det med inventeringen av dessa områden? Är det inte en överhängande risk för att man så länge dövar sitt samvete med talet om den rikliga tillgången, att man i morgon plötsligt och för sent upptäcker, att ingenting finns kvar?

Det blekingska landskapet är en mosaik av olika landskapstyper, som vi kan återfinna litet varstans i Sverige, mosaikbitarna är här bara mycket mindre än på andra håll. I förbigående må nämnas, att vi också har en liten bit Norrland ända här nere, närmare bestämt i östra Blekinge, där ett ganska rikligt men geografiskt isolerat bestånd av fjällnejlikan, *Viscaria alpina*, under blomningstiden färgar berghällarna ljusröda. Av mosaikbitarna är det några, som inte är hämtade från andra landskap, främst skärgården och kustbygden med sin omväxling mellan till synes karga enbuskområden och nära nog tropiskt yppig lövskogsvegetation, där vildkaprifol svarar för lianerna och svärmarfjärilar för kolibrierna. Att granen är ett allvarligt hot mot denna lustgård är redan nämnt. En del av hotet är lätt undanröjt, nämligen så länge det gäller den spontant invandrande granen, som inte självsår sig i snabbare takt, än att den utan svårighet kan hållas efter med yxan.

Då är skogsodlarna värre. Varenda granplanta, som sätts ner i jorden på en ö i Blekinge, innebär en förbrytelse mot våra efterkommande. Man hör ofta ursäkten, att granen bara odlas som en förberedande åtgärd för att få bukt med den kraftiga markvegetationen, som annars skulle kväva alla plantor av ömtåligare trädslag. Efter den första generationen gran skall man plantera lövskog igen. Men vad blir det för lövskog, som då uppkommer — om det nu överhuvud taget verkligen skulle bli någon sådan planterad? Marktäckets typiska lövskogsflora är borta, det tar många generationer, innan den helt återkommit, om den alls gör det. Den skogen har ingenting gemensamt med dagens lövskog, väl stabiliserade växtsamhällen av olika typer.

En främling kan knappast tycka annat än att Blekingekusten är välgörande fri från sommarstugor; ännu kan man ju praktiskt taget överallt

Lövskogen sätter sin prägel på landskapsbilden.

komma ner till stranden. Vi, som bor här, har emellertid märkt, huru oerhört fort fritidsbebyggelsen under senare år har ökat. Värdefulla kuststräckor är redan förstörda av en anskrämlig och planlös bebyggelse. Från hembygdsvårdarhåll har vi därför anledning att med största tillfredsställelse hälsa landshövding Thure Anderssons åtgärd att i avvaktan på en slutlig planering lägga hela länet under strandlagsförbud. Nu är planeringen klar, och nu gäller det att upprätthålla förbudet inom de områden, där sådant slutgiltigt utfärdats, och vid beviljande av eventuella dispenser tillse, att bebyggelsen placeras så, att den ej spolierar hela syftet. Att den, som därigenom mister en inkomst, som kanske skulle le-

Ronneby skärgård. Fritidsbebyggelsen är även här ett svårt problem, men i avvaktn på en slutlig planering har hela länet lagts under strandlagsförbud.

gat i tomtförsäljning, skall ha full ersättning, är självklart. Vi har i vårt samhälle mycket väl råd att hålla sådan markägare skadeslös och ej på honom vältra över kostnaderna för den stora allmänhetens tillgång till bad och rekreation.

Rätt tillämpad är strandlagen ett förträffligt instrument härför, som bör kunna tillfredsställa både friluftsfolket och jordägarna. Det förtjänar påpekas, att lagen ej innebär ett *ovillkorligt* byggnadsförbud, endast förbud att *utan länsstyrelsens tillstånd* bebygga ifrågavarande område. Först när sådan bebyggelse trots ansökan förbjudits av länsstyrelsen, inträder

rätt att begära ersättning. Missförstånd i detta avseende har vållat många onödiga protester.

Gäster från trakter med utpräglad nationell eller provinsiell byggnadsstil, t. ex. danskar eller skåningar, förvånar sig ofta över Blekinges fula bebyggelse. De har rätt såtillvida som någon äldre, enhetlig bebyggelse inte finns, i varje fall inte i kustbygden, där förr i tiden härar lysts av brand vid svenskarnas och danskarnas ofta återkommande strider. Och sommarstugor i dalastil är då sannerligen inte någon god ersättning för vad som en gång skövlats, snarare innebär de att göra ont värre. När därtill kommer, att under senare år en epidemi brutit ut bland trähusen, vilken är minst lika förödande för utseendet som smittkoppor bland människorna, nämligen utvändigt väggbeklädnad med eternitplattor, vill man nästan ge de där gästerna rätt.

Men kommer man in från kustlandsvägen, upp i skogsbygden, där förmodligen striderna en gång i tiden stått mindre heta, finner man likväl en hel del vackra gårdar, som överlevt eternitplattor och annan pestilentialia. Här skulle man nästan önska, att kommunikationerna förbleve genomusla, så att den nya tidens påfund aldrig måtte förstöra det vackra.

När vid början av 1963 års riksdag ålderspresidenten Per Edvin Sköld hälsade andra kammarens ledamöter välkomna i ett som vanligt utomordentligt välformulerat anförande, vari han berörde just det väsentliga, som hembygdsvården arbetar för, fick han i någon tidning i en smått förlöjligande ton beteckningen byggeromantiker. Är det inte just vad vi borde vara var enda en? Att bevara sammanhanget mellan gammalt och nytt, att göra det på ett sådant sätt, att det värdefullaste från i går och i dag tillsammans utnyttjas inte för att skapa något sorts levande museum utan för att tjäna ett progressivt samhälle, det är vad dagens hembygdsvårdare arbetar för. Det vore synd att säga att vi alltid fått gehör för våra synpunkter. Vid Samfundets sommarmöte i Blekinge 1963 kommer det att ges många tillfällen att diskutera vad som är att göra för att få en förbättring till stånd, men framförallt att uppleva landskapet vid sidan av turistvägarna. Må denna lilla presentation av Blekinge tolkas som en inbjudan och en välkomsthälsning!

Trappa och trädgård

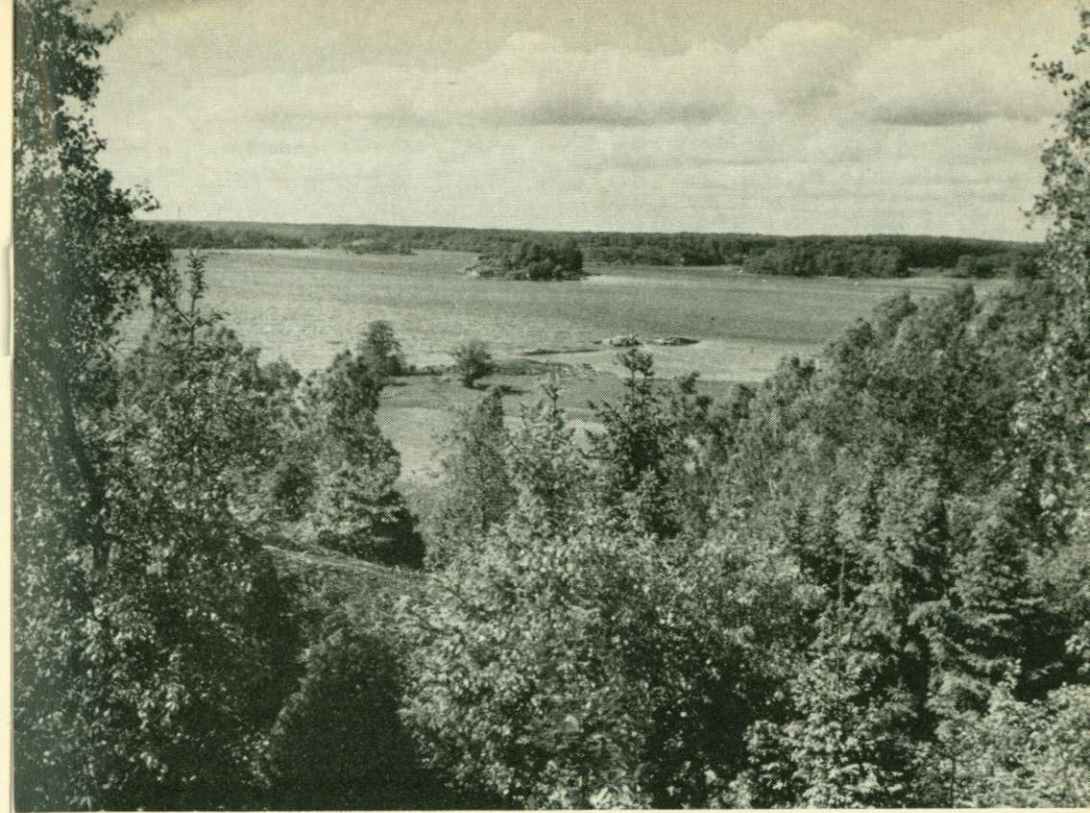
Två bilder har blivit klassiska (men tyvärr också kommit att ingå i den allmänna klichésamlingen) om Blekinge: bilden av trappan och bilden av trädgården.

Blekinge skulle se ut som en trappa med tre avsatser: kustbygden, mellanbygden och skogsbygden. Det är en gammal bild, den dyker upp i en 1700-talsbeskrivning, och sedan Selma Lagerlöf monterat in den i berättelsen om Nils Holgersson, sitter den där i allmänna medvetandet. Och den är faktiskt ännu användbar. Trappan ligger till grund för en lärd kulturgeografisk avhandling (Sven Björnsson: Blekinge. En studie i det blekingska kulturlandskapet, Lund 1946), där trappstegen avtecknar sig även under en vetenskaplig analys.

Men för en resenär eller överhuvud oinvid är det svårare att finna dessa fatala avsatser, ingen behöver snubbla på dem för att komma upp till en småländsk farstubro. De går på ett levande sätt in i varandra, finns överallt, fördjupar varandra, blir tre dimensioner. Därför är det frestande att söka ge dem andra namn, se dem som element, kalla dem t. ex.: granit (hårda villkor), jord (blommande ymnighet) och skog (oåtkomlighet, längtan).

De hårda villkoren har naturen gett och historien format. Naturen gav för mycket sten. Och sten är dålig förtäring inte bara för Lars i Kuja. De fattiga blekingarna blev för många och trängdes upp i skogarna eller ut mot graniten och havet.

I skogarna sökte de sin bärning som röjare, fiskare, fågeljägare. Deras kulturmanifestation blev backstugan, skildrad med upplevd sakkunskap av blekingesönerna Pehr Thomasson, Olle Montanus, Ragnar Jändel

Över nedersta trappsteget spolar havet in, vikarnas bleke, lövomkransat.

och Harry Martinson. Armodets enplansvillor med gräsbete på taket, så låga, att böndernas hästar (det är omvittnat) kunde i snödrivorna skena rakt över dem med skogsglass utan att märka någon nämnvärd ojämnheter i terrängen. Där bodde snapphanefattigdomens människor med mystik i blodet och vildhet i blicken.

De jordfattiga kunde också trängas ut mot havet, där inomskärsfiske och sedan stenhuggeri kunde ge en viss s. k. bärning. Från denna miljö kom Fabian Månsson, och han har berättat bäst om denna självständiga vikingafattigdom med friska ögon, reumatism i ryggen och fromhet i bröstet.

Ofta flydde de hungriga längtarna från hela trappstegslandskapet, blev sjömän på de stora haven och menade (som det står i den blekingska Alice Tegnér's visa), att "den är en strunt som aldrig har seglat

Urbergskusten ger hamnmöjligheter. Blekingska fiskare (därav ett 90-tal med trålare) för årligen i land 20 milj. kg torsk och sill.

jorden runt". Som ung sjöskald hävdade Harry Martinson på allvar, att man borde ha gjort en världsomsegling för att bli myndigförklarad i det här landet.

De blekingska flyktingarna var inga nervstarka emigranter. Deras hemlängtan var ofta primitivt stark. På en ö i östra skärgården stod i många år en lämnad stuga beredd att ta emot sina ägare. De hade fejat och gjort fint, innan de gett sig iväg, satt upp gardiner för fönstren, lagt rena mattor på golvet och satt fram köpeporslinet på det dukade bordet. Så skulle hemmet stå och vänta dem, tills de kom tillbaka. Men de kom aldrig tillbaka. Stugan föll ihop över deras hemlängtans dröm, deras finrumsinne på granitön.

Så var det med de naturliga villkoren. Men hårda bud har också historien format. Blekinge har råkat ligga i en utkant, en ofta försummad,

ibland farlig utkant, än av det svenska väldet, än av det danska. Tidvis visste man inte (enligt Fabian Månsson), vart man hörde, men det ingav ingen djupare oro för den fribytarfattige, man kände sig ändå, med Gud i hågen, hänvisad till sig själv. Just detta att vara hänvisad till sig själv har Love Almquist uppställt som det betydelsefulla i den svenska fattigdomen. Han hade samlat material för sin tes inte minst genom vandringar i Blekinge.

Under krig blev utkanten ofta ett strategiskt centrum, krutröken vällde upp för trappan, städer sopades bort eller tömdes. Blekinge blev inte bara som flottbas ett fästningsland. Än i dag är stora delar av den vackraste kust- och skärgårdsnaturen avstängda för utlänningar, även för våra nordiska grannar — det hårdaste villkoret för trappans turistliv.

Från dessa dystra aspekter, som trappstegsbilden kan ge går vi till den andra bilden, den om trädgården. Jorden såsom element för odling (kultur) var för knapp och drev till flykt. Men jorden såsom naturelement var ymnig och slösande rik.

Att Blekinge är ett blomsterland är inte svårt att upptäcka. Man kan säga, att i Blekinge kan allting blomma. "Stenarna blomma" sätter lyrikern Jändel som titel på en diktsamling. Och han menar inte bara blomstermattan på hallarna, han menar också, att de hårda villkoren, allt den ogina, kan få sin försoning i skönheten. Något liknande menar Harry Martinson, när han sätter "Nässlorna blomma" som titel på sin barn-domsskildring från det fattiga Skogs-Blekinge. Det bittra, det brännande kunde glömmas, för att allt var så ymnigt och fantasieggande.

Stenen kan sägas blomma i den blekingska skulpturen. Både Per Haselberg och Gunnar Nilsson är lyriska lovsjungare av den harmoniska skönheten. Vild och våldsam kan livskampen vara men inte konsten. Här har vi något av spänningen i blekingsk livsstil. När Lubbe Nordström var på jakt efter Lort-Sverige, fann han det förvisso även i Blekinge, men han fann det inhöljt i blommor — på trots! Och Falu rödfärg, varmed den svenska fattigdomen camouflerades ("Sveriges störst lögnare"), ljög påstår han, värst i Blekinge.

Här har vi framtidshoppet. Ett lyriskt lynne, icke utan häftighet, säger till stenen, jorden och skogen: du skall blomma! Påhittighet och tro (ibland såsom på under) har vuxit fram ur de hårda villkoren. Och när vi idag ser på de gamla trappstegen, kan det ske med förtröstan.

Graniten blev gatsten i främmande städer, fanér på skysrapornas fasader. Men att sälja så hållbart förbrukningsmaterial ger dålig profit. Nu får blåberget söka bli monument, gränsstenar till evigheten. Och "bergets jättesalar", som Tegnér i Gerdadikten placerar under Runamohallen i Blekinges "ödemarker" men utrustar med all sin fantasi och geologiska beläsenhets överkliga rikedomar av ädelmetall och ädelsten — vad

har det blivit av dem? Bergrum med hav av olja, som ger pengar åt hamnarna. Och diktarens inbillade jättetillhåll

gamla som grundmurad jord,
kungasalar förr i Nord,
nu en tillflykt eller — häkte
för ett vildt, förkastadt släkte

vad blev dessa i verkligheten? Fritidslokaler för ungdomen, föreläsningssalar, tävlingshallar, kaféer, Karlskronas berggård, Sveriges originellaste ungdomshem insprängt som skyddsrum i graniten.

Granitstränderna blir till kajer, landskapet upplever en ny vikingatid av hamnbehov. I hamnarna lastar och lossar ett ständigt ökat antal fartyg, även om Hanöbukten inte är Öresund. Men hur många hamnar där har mer än 10 meters djup vid kaj, som Karlshamn har, en av de fem djupaste i Östersjön. Det som lossas oftast vid blekingska kajer är förstås

Uppför stentrappan slingrar sig vägen, omgiven av stenmurar.

Torrläggning, invallning och mossodling har varit viktiga led i blekingens kamp om jord.

fisk, och Blekinge kommer som nummer två bland Sveriges fiskelän. Överskottet exporteras söderut i Europa, ja det har hänt, att man salufört blekingsk torsk i Liberia.

Att Blekinges befolkningsutveckling äntligen vänt sig, så att den fatala exporten av arbetskraft börjar avta, beror naturligtvis på att industrien, lockad inte minst av hamnarna, på allvar vågar sig till det gamla farliga fästningslandet. De skärgårdsöar, som inte kan infångas i landförbindelse medelst sten, kommer troligen att avfolkas och förvandlas till sommarparadis. Det är naturligt. Dit ut flyttade människorna i nöd, nu må de återvända i lust.

Stenstugan, backstugan med ena gaveln inbyggd i en gårdsgård, en backe. Armodets enplansvillor med underhållsfritt tak (gräsbete), dörren (enl. Harry Martinson) smal som en katekes men med en protestbukett av "den blekingska täppan framför sig".

Jordens knappa trappsteg har blekingen måst vårda. En bonde i stenbygden försäkrade: "Jag kan traska över alla mina åkrar utan att behöva trampa på dyrbar fosterjord. Men innan jag slutar här, skall det bli längre mellan stenarna!" Hur många tusen ton sten, som röjts bort ur blekingska åkerlappar, kan ingen räkna. Rösen och stenmurar kan man kanske räkna men inte allt som vräks i sjöar eller begravts i jord.

Stora nyodlingsområden har erövrats från vatten. I väster borta vid Ryssberget finns 1500 hektar blomstrande jordbruksbygd, som för 100 år sen var havsbotten. Love Almquist vandrade på sin tid där förbi och fick uppslag till sin aldrig fullbordade brottmåls historia "Ysane vass"

(det låter som en viskning från ruggarnas gömställen!) Nu gungar den tunna jordskorpan såsom i vågor, när traktorerna drar hem skördarna från denna mark, som vunnits åt jordhungliga människor genom det största invallningsföretaget i Nordens historia. Genom Lyckebyåns reglering har uppe i nordost skett något liknande. Men där blev naturligt nog den erövrade jorden mest skogsmark.

Skogens tredje trappsteg åter nu omkring sig med planmässig aptit. De gamla torphejorna är längesedan uppslukade, och allt större åkrar av bondemylla uppger motståndet. Skogen mörknar i välmåga, granen segrar och landskapets utseende förändras. Det gamla karaktärsträdet eken, som flottan en gång behövde för sina båtbyggen, retirerar under knot liksom lövträden överhuvud. Men ännu finns delar av det gamla parklandskapet kvar, främst inom länets enda storgods Johannishus, där man haft råd att skydda dess skönhet. Men i kulturskogarna sjuder det av national-ekonomiskt liv. Barrträden trivs med jordmån och klimat, och kubikmassan ökar med minst en procent om året. De glada blekingeåarna, som länge utfört hårda skift i turbinerna, får nu också hjälpa till med fabrikation av massa, främst i det nybyggda Mörrums bruk. Där har ån, omgiven av en lukrativ doft, redan glömt striden om lax eller lyse. Båda har liksom luten fått sitt.

Ja, så har äntligen utvecklingen börjat rinna åt rätt håll i utkantens trappa, som inte vill leda upp mot en farstu utan styra ut mot en värld. Äntligen öppnar sig fästningen inte bara för entusiastiska botanister utan för immigranternas kapital och arbetskraft, så att trädgården skall blomstra av människoliv — trots allt.

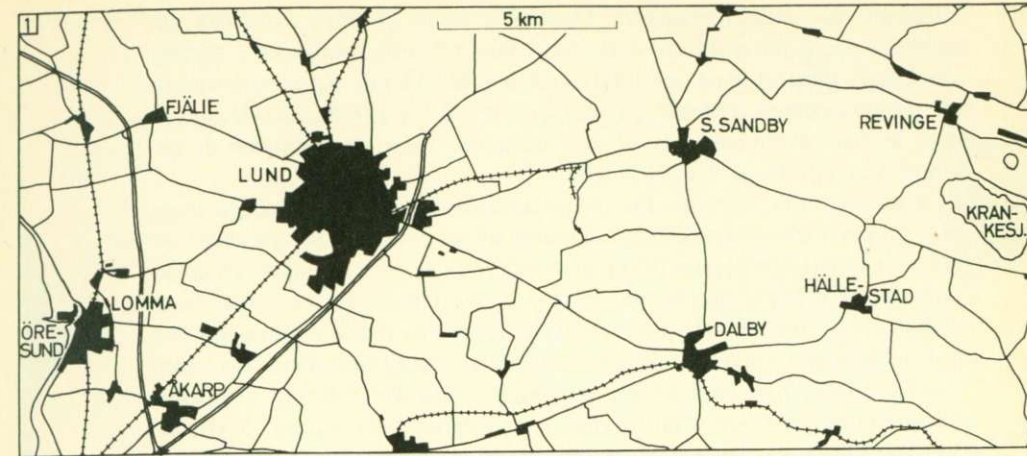
Översiktlig naturvårdsplanering med Lundatrakten som exempel

Det gäller att ge naturvården en så stark saklig underbyggnad som möjligt för att dess krav på skyddsåtgärder skall ha någon reell chans att i framtiden bli beaktade. Inte minst viktigt är det därvid att strävandena ej längre ägnas åt enstaka, ehuru oftast nog så angelägna objekt, som hotas av förstöring, utan att naturvården ges sådana resurser att den med sina territoriella krav äntligen kan komma före exploateringsintressena. Härför fordras mycket planeringsarbete, omfattande relativt stora regioner så att man får perspektiv på vad som verkligen är det värdefullaste att bevara, antingen det är fråga om rent naturskydd såsom fridlysningar, eller det gäller sociala behov såsom strövområden eller man avser ett mer allmänt skydd av landskapsbilden.

På grund av det starka exploateringstrycket i den expanderande Malmö-Lund-regionen, är detta troligen det område i landet, som för närvarande är i störst behov av en dylik naturvårdsplanering. I form av en serie om sex kartor skall här ges ett litet exempel på, hur man med enkla hjälpmedel kan åstadkomma en översiktlig naturvårdsplanering och lätt erhålla en allmän överblick över en regions miljöer och allmänna tillstånd. En sådan landskapsdiagnos kan snabbt ställas om man tar flygbilder till hjälp. Det blir förstås inte fråga om någon hundra procentig exakthet, men efter en viss träning i flygbildstolkning blir noggrannheten fullt tillräcklig för sitt ändamål: att ge en översikt över markanvändningen.

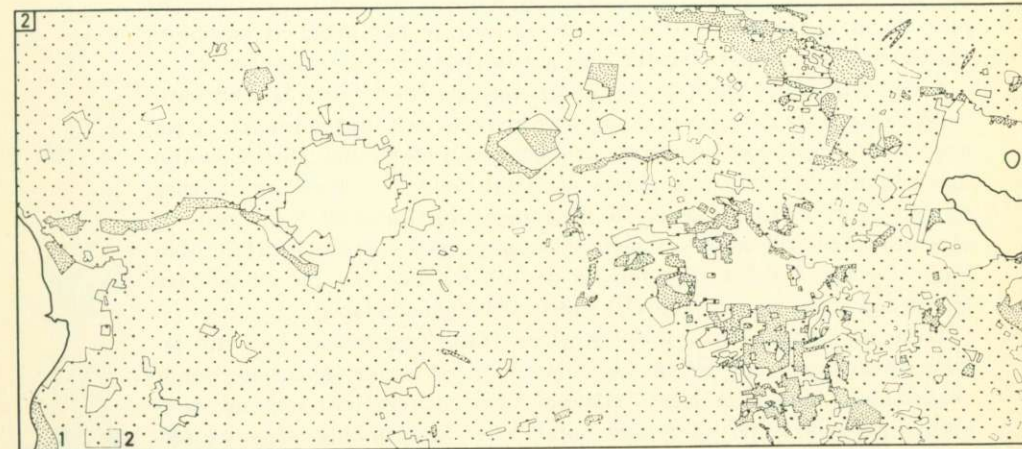
Kartserien omfattar Lund med närmaste omgivning från Lommapukten i väster till Krankesjön i öster. Den ringa utsträckningen i nordsydlig riktning beror på, att jag ej hade tillgång till aktuella flygfoton över större område vid kartornas utarbetande.

Den första kartan visar tätbebyggelsens nuvarande omfattning samt

KARTA 1. Tätortsbebyggelse och kommunikationsleder inom det i uppsatsen behandlade området. Dubbla streck betecknar motorvägar. Karteringen har utförts med hjälp av flygfoton från de senaste åren, mestadels i skala 1:30000. Efterfrågan på mark för exploatering för industri- eller bostadsbebyggelse är särskilt stor i området väster och söder om Lund.

KARTA 2. Jordbrukets aktuella omfattning i Lundatrakten enligt flygbildsinterpretation. 1: extensivt nyttjade arealer (naturlig äng, fäladsmark), som är lämpliga till och utnyttjade som rekreationsområden; 2: åkerområden i intensiv kultur, naturligtvis olämpliga som strövområden, men ofta med en värdefull landskapsbild.

områdets väg- och järnvägsnät. Tätorterna utom de allra östligaste expanderar starkt på grund av deras nära läge till arbetsplatserna i Malmö och Lund. Jämfört med sovstäderna kring Stockholm ligger sovorterna här på synnerligen fördelaktiga resvägsavstånd för pendlarna. Dessutom är ju kommunikationerna goda och maskorna i det täta vägnätet är genomgående mindre än fem kilometer.

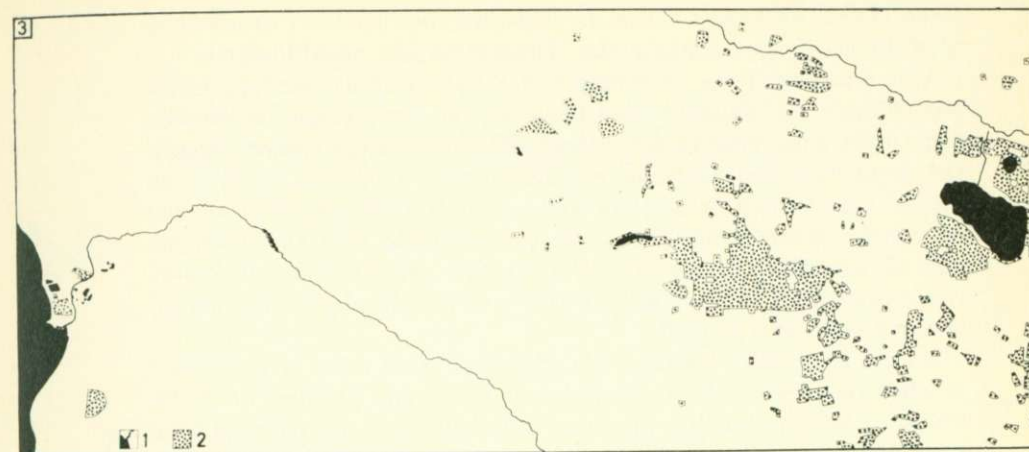
De arealer som utnyttjas för jordbruksändamål är markerade på karta nr 2. Där har olika beteckningar kommit till användning för att skilja de intensivt utnyttjade ytorna (glespunkterat) från de mer intensivt använda (tätpunkterat). Detta därför att de senare, mest bestående av ängs- och fäladsmarker, har en så stor betydelse ur rekreationssynpunkt jämfört med de intensivt utnyttjade jordbruksarealerna. Regionen domineras som synes i mycket hög grad av det intensiva jordbruket. Särskilt i kartområdet västra hälften ligger tätorterna som isolerade öar på den horisontvida kulturstäppen. De intensivt utnyttjade arealerna finner vi däremot i de östra delarna, speciellt i Kävlingeåns dalgång och på Romeleåsen öster om Dalby.

Skogsområdena hör i allmänhet till de mest eftersökta fritidsmiljöerna. På den tredje kartan redovisas vad som finns av skogsmark. Nästan allt ligger inom den östra karthälvan och utgörs tyvärr i hög grad av planterade barrskogar. Men en del av dessa granåkrar är nu ganska gamla och speciellt de, som växer på den kargare urbergsmoränen på Romeleåsen börjar få ett mer tilltalande utseende med gläntor och undervegetation.

Viktiga, men tyvärr mestadels negativa inslag i landskapsbilden utgörs av tåkterna. Karta nr 4 upptar de större i området jämte mer betydande utfyllnader. I väster dominerar lertäkterna med stark koncentration kring Lomma. Nästan samtliga är emellertid numera övergivna, vattenfyllda eller delvis igenvuxna, varför just dessa snarare har blivit ett ur naturvårdssynpunkt positivt element som gör landskapet mer omväxlande.

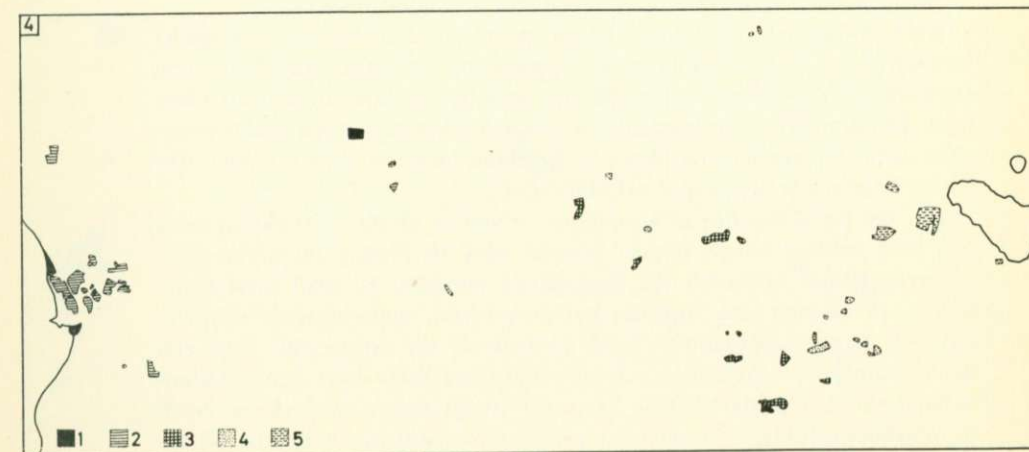
I Dalbytrakten är stenbrotten särskilt vanliga. Då det är fråga om brott i form av schakt ner i en ganska jämn markyta och då brytningen ej ger upphov till högar med skrotsten, är ingreppen i allmänhet ganska omärkliga i landskapet och uppenbaras ej förrän man är i deras omedelbara närhet. Problem kan uppstå, när brytningen upphör. Det tycks vara en allmän tendens till att dylika platser bemängs med sopor och avfall. Man borde i stället försöka taga tillvara den chans man här får att anlägga friluftsbad, som så väl behövs i detta sjöfattiga landskap.

Vissa av stenbrotten såsom det stora Hardebergabrottet har fått sådana dimensioner, att det väl kan anses som ett berikande inslag i landskapsbilden. Men man måste ständigt vara på vakt mot ingrepp, som hotar att inkräkta på värdefulla natur- eller kulturmiljöer. Just beträff-

KARTA 3. Lundatraktens vatten- (1) och skogsområden (2) enligt flygbildsanalys. Av vattendrag har blott de två mer betydande markerats, nämligen Höjeå och Kävlingeån. Skogen består väsentligen av planterade barrskogar och finns mest i trakten av Romeleåsen, där också ängs- och fäladsmarkerna var särskilt omfattande.

KARTA 4. Förekomsten av täkter i Lundatrakten. Både aktuella och nedlagda täkter redovisas i rätt storlek enligt analyser av flygfoton. 1: avstjälpningsplatser, utfyllnader; 2 lertäkter; 3: stenbrott; 4: grustäkter och 5: torvtäkter. De flesta lertagen finns vid Lomma, stenbrotten kring Dalby, grustagen vid Hällestad och torvtäkterna nära Krankesjön.

fande Hardebergabrottet kan man ifrågasätta, om det bör expandera så värst mycket längre i riktning mot Hardebergas lilla medeltidskyrka.

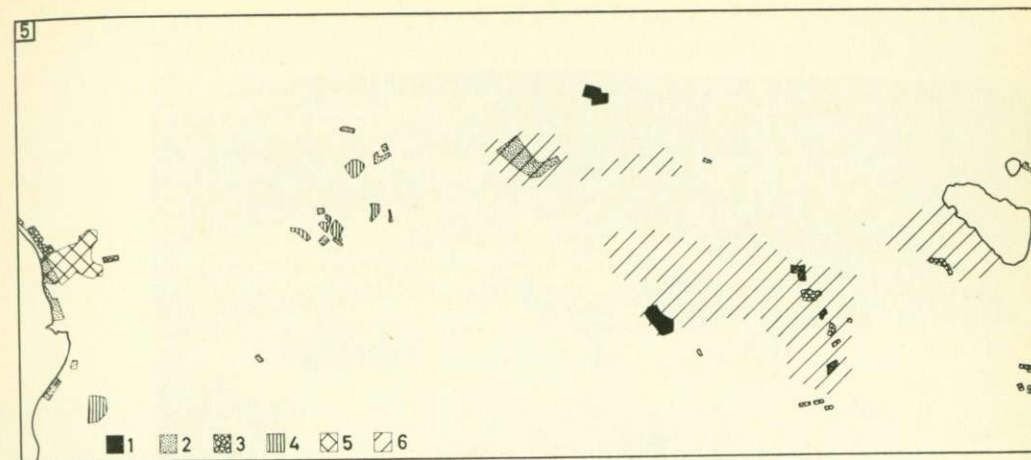
Även grustäcker finns företrädda, koncentrerade till det ovanligt tjugiga åslandskapet vid Hällestad. Man frågar sig om det verkligen är nödvändigt att för alltid utplåna dessa trevliga, labyrintartat slingrande ryggar. Det är ju inga överväldigande grusmängder de innehåller, så inom en ganska snar framtid är de förbrukade. Då måste man ändå se sig om efter andra grustillgångar. Om man gör det redan nu i stället för om tjugo år kan väl ej betyda så värst mycket för grusförsörjningen i stort. Dessa åsar är ett utomordentligt exempel på sådana objekt, som bör lösas så snart som möjligt.

Låt oss nu se vilka områden i Lundatrakten, som redan är skyddade i en eller annan form. Dessa områden är markerade på karta nr. 5. De fridlysta objekten omfattar förutom Dalby hage vissa skogspartier samt korta åssträckor. Billebjär ägs dessutom av Skånes Naturskyddsförening. Områden för sport, bad och camping finns främst utmed kusten samt i Lund, men golfbanan i Kungsmarken måste också framhållas med sina omgivande ängsmarker, bl. a. med unika rester av åkrar från järnåldern och medeltiden. Parker och grönområden finner vi främst i Lund, men den stora Alnarpsparken bör också nämnas. Egentliga fritidsreservat finns det blott i Lomma, där Haboområdet torde kunna bli en stor tillgång för Lund. Sedan kartan ritats har även Fågelsångsdalen fredats.

Mellan Lomma och Bjärred finns även en ganska omfattande fritidsbebyggelse trots att vattnet i Lommabukten numera är föga lockande. Men skogsmarken tycks för många vara en god ersättning för badstranden. Vi finner sommarstugebebyggelse inbäddad i mestadels planterad barrskog lite varstans i de östra delarna, särskilt där det i närheten finns tillgång till lämplig strövterräng såsom ängs- och fäladsmarker.

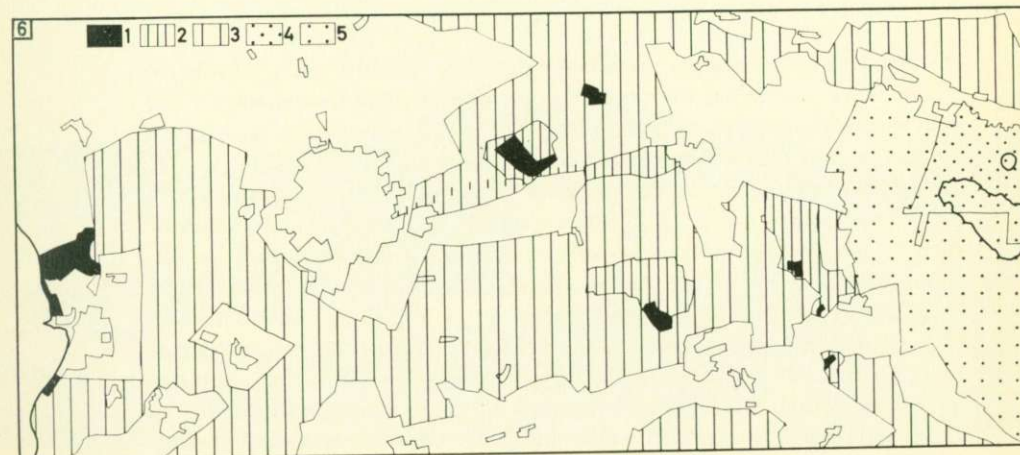
Slutligen har på denna karta också markerats de områden, som enligt länsstyrelsens och kommunernas uppfattning är mest utnyttjade som strövområden av allmänheten. Vi kan urskilja tre huvudområden, nämligen Kungsmarken-Fågelsångsdalen, skogsmarkerna sydväst om Kranke-sjön samt de omväxlande skogs- och fäladsmarkerna från Billebjär och Dalby hage till åslandskapet vid Hällestad.

Om jag nu skulle dra ut kontentan av vad vi funnit i denna kartserie och med ledning härav djärvas komma med ett förslag till naturvårdsplanering i stor skala för det behandlade området, så skall först framhållas, att det material, som här har presenterats egentligen är otillräckligt och borde kompletteras med åtminstone två kartor till. Den ena skulle vara en jordartskarta och den andra en karta över ägoförhållandena. Utmärkta jordartskartor finns för övrigt redan över större delen av området. Slutligen borde man genom komparativa studier av kartor

KARTA 5. Lundatraktens nuvarande tillgång på naturskyddade marer och områden avsedda för rekreation. 1: fredade områden; 2: områden för sport, camping eller bad; 3: fritidsbebyggelse; 4: parker, grönområden; 5: fritidsreservat; 6: områden, som, enligt uppgifter från respektive kommuner, i särskilt hög grad utnyttjas för rekreation enligt allemansrätten. Sedan kartan ritades har även Fågelsångsdalen blivit fridlyst.

KARTA 6. Förslag till naturvårdsplanering i Lundatrakten, baserat på de fakta, som har redovisats i de föregående fem kartorna. 1: för naturvården redan säkrade områden; 2: önskvärdautvidgningar av redan befintliga skyddsområden genom markinlösen så att stora reservat skapas; 3: förbud mot ändrad markanvändning. Härigenom erhålles garantier för att öppna ytor bevaras mellan tätorterna; 4: befintligt militärt övningsfält (Revingehed); 5: föreslagen utvidgning av övningsfältet.

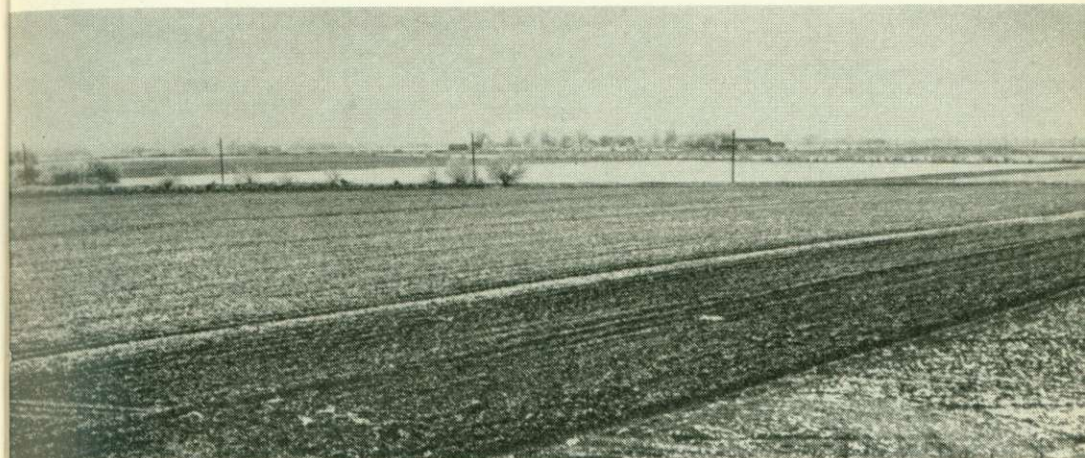
Fäladsmarken på Romelåsens sluttningar ersätts allt mer av oframkomliga granplanteringar. Boks backe med ett av stenbrotten överst i sluttningen. Jan. 1958.

och flygfoton konstatera i vilka delar det sker förändringar i landskapsbilden, vilka orsakerna till dessa förändringar är, samt konstatera i vad mån dessa är negativa och berör känsliga miljöer.

Låt oss efter dessa förbehåll studera karta nr 6, som innehåller förslag till betydligt utvidgade skyddsområden. Till arealen mest omfattande är de områden, som jag anser behöver någon form av skydd för att landskapsbilden skall bevaras. Med en gles streckning har markerats de värdefullaste partierna av den öppna slätten, som, fastän den inte är något ursprungligt element dock sedan länge är så typisk för Sydvästskåne. Hela denna slätt med sina spridda, välmående gårdar hotas att dränkas av industrier och bostäder. Redan pågår uppköp av stora markområden för dylik exploatering. Det vore lyckligt om man kunde få ett beslut på att all nybebyggelse skall ske i anslutning till redan existerande tätbyg-

gelse, så att slätten i det längsta behålles intakt mellan bebyggelseöarna. En dylik "open space"-politik har med synbar framgång tillämpats ganska länge i England medan de oändliga, monotona villaområdena kring större städer i Förenta Staterna är exempel på vad resultatet blir när landskapsplanering försummas. På Lundaslätten om någonstans borde jordbruket vara konkurrenskraftigt och ha framtiden för sig, men tyvärr kan denna form av markanvändning ej ens här i detta vårt förnämsta jordbruks-

Den öppna slätten krymper för varje år. Samma utsikt från Lomma mot Lund 1959 och 1963 ger en antydning om processen.

Stora markområden uppköps för att exploateras. Här är ett område vid Uppåkra avsett för bostäder och industrier. Jan. 1963.

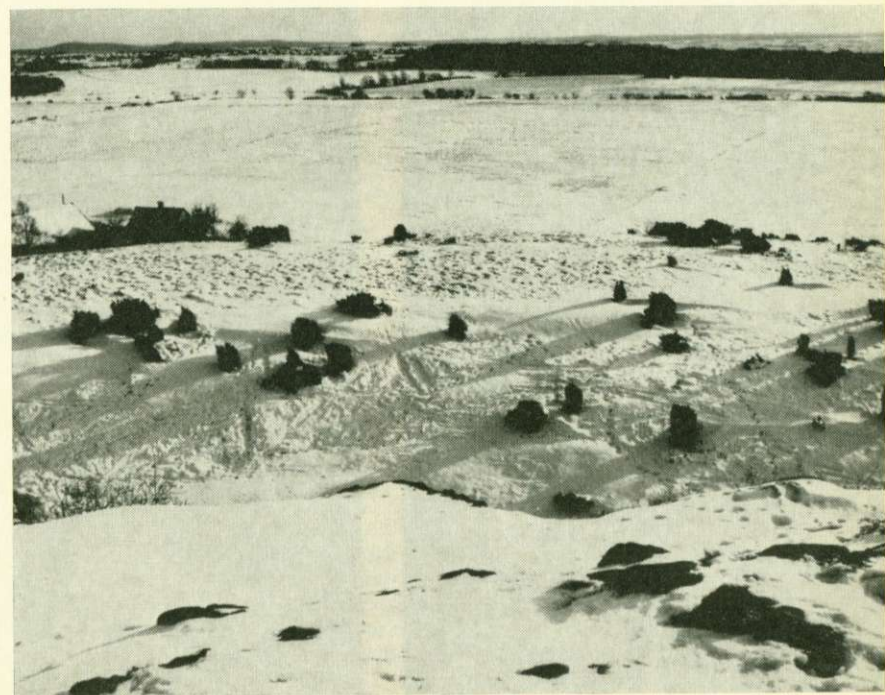
distrikt stå emot det starka exploateringstrycket. Vad som behövs till dess skydd är naturligtvis ej så radikala medel som markinlösen utan blott införande av tillståndsplikt i enlighet med naturvårdsutredningens förslag för alla förändringar med avseende på markanvändningen. Principerna vid avgränsningen av dessa landskapsskyddsområden har varit att bibehålla öppen mark dels som bälten mellan tätorterna och dels utmed de större vägarna, varifrån de flesta numera upplever slättlandskapet.

Det är en tvingande nödvändighet att också genom inlösen förvärva och skydda vissa områden. På kartan har med tätare streckning markerats fyra sådana objekt. Tanken har i princip varit att genom betydande utvidgning av redan existerande fredade områden skapa större reservat. Ett av dem utgöres av det tidigare nämnda ås- och skogslandskapet vid Hällestad. Dalby hage, som knappt gör skäl för epitetet nationalpark, borde utvidgas, vilket för övrigt naturvårdsutredningen finner önskvärt. Lämpligen utsträcks reservatet till att omfatta Billebjär, Røgle dammar samt skogs- och fäladsmarkerna öster därom. Fågelsångsdalen väster om S. Sandby är också markerad som reservat. Sedan kartan ritades har

detta område lyckligen blivit fridlyst. Slutligen bör Kungsmarken-området utvidgas till att omfatta all den mark, som numera ej odlas. Skälen här för har tidigare nämnts, men därtill kan läggas, att Lunds stad nu har en enastående chans att anordna ett promenad- eller rekreationsstråk hit ut från stadens centrala delar. Det är den nedlagda Hardebergajärnvägen, som redan fastän rälsen ligger kvar blivit en omtyckt motions- och skidled.

Slutligen skall nämnas det militära övningsfält, som finns vid Kranke-sjön. Enligt vad nyligen har offentliggjorts, kommer detta att utvidgas högst avsevärt och omfattande 4000 hektar sträcka sig västerut ända till Hällestad. Detta är ur naturvårdssynpunkt fråga om ett ingrepp på både gott och ont. De negativa sidorna är givetvis många, såsom ökad mark förslitning, störande inverkan på djurlivet och stark inskränkning av

Dalby Hages nationalpark ligger som en skogsdunge bland andra på slätten. En utvidgning till att bl. a. omfatta Billebjär (i förgrunden) vore önskvärt. I bakgrunden Romeleåsens skogklädda ryggar. Jan. 1963.

Flygfoton från 1939 (t.v.) och 1962 över de västra delarna av Lund. Staden slukar för varje år större stycken av slätten. Vi bör se till att denna process som här, knyts till redan befintlig tätbebyggelse så att slätten bevaras intakt mellan tätorterna. — För publicering frigiven av Rikets Allmänna kartverk den 11.10.1962 och den 1.4.1963.

möjligheten att när som helst besöka området. Men positiva drag saknas inte. Ingen nybebyggelse kommer att tillåtas, varför det öppna landskapet bevaras. Snarare kommer en del trista skogsplanteringar att försvinna. Om områdets natur dessutom, som är föreslaget, blir bevakad av ett naturskyddsråd, torde de flesta naturvårdsinvändningarna bortfalla. Terrängen kommer liksom hittills att vara tillgänglig för allmänheten vid veckosluten, då inga övningar hålls. Med tanke på den permanens övningsfält brukar äga, kan man förmoda att en viss del av Lundaregionens både kulturella och sociala naturvårdsbehov härigenom kommer att säkras för lång tid framöver.

Tillsammans med de ovan skisserade reservaten och landskapsskyddsområdena skulle man därmed ha skapat möjligheter för att de värdefullaste miljöerna bevaras som öar eller bälten inom en del av landets mest expansiva region, där faran för en snabb och långtgående utarmning av landskapsbilden är överhängande. Måtte naturvården nu äntligen få resurser till grundlig planering och offensiva åtgärder efter decennier av tappert uppehållande försvar mot exploateringsöverdrifterna.

Avbefolkningsbygder i östra Skåne

Skåne har sedan början av århundradet varit ett eftertraktat sommarlandskap för många människor från skilda delar av vårt land och kommer, med sin säregna och omväxlande natur och sina goda badstränder, att så förbli.

Den nuvarande fritidsbebyggelsen är huvudsakligen lokaliserad till de västra och sydvästra kusttrakterna av landskapet och utgör som regel utgreningar från de gamla badorterna. Denna fritidsbebyggelse kommer inom en nära framtid att inringas av tätbebyggelsen utefter Öresund och måste ersättas av nya fritidssamhällen på behörigt avstånd från storstäder, industrier och hamnanläggningar.

Lyckligtvis har vi i vårt land på grund av den glesa bebyggelsen, stora möjligheter att ordna en föredömligt god miljö för den som söker avkoppling och rekreation på landsbygden.

De stora avfolkningsbygderna i sydöstra Skåne kommer med säkerhet att i framtiden bli ett av våra mest eftersökta fritidsområden. Här kommer stadsbefolkningen i det tätbefolkade Öresundsområdet att ha sina utflyktsstugor och feriehäus. Hit flyttar de familjer från alla delar av Sverige, som tidigare har haft sina sommarhus utmed den skånska västkusten, sedan de trängts undan av tätbebyggelsen och dess krav på utrymme för fritidsanläggningar av annat slag. Här kommer växande skaror av utlänningar från de närliggande överbefolkade delarna av kontinenten att söka sig till orörd natur att ströva i.

För att möta denna utveckling är det ytterligt angeläget att det snarast möjligt kommer till stånd en planering av de områden, som kan komma ifråga för dylik bebyggelse. Med glädje kan man konstatera att myndigheterna visat stort intresse för dessa frågor på senare tid. I första hand måste det bli fråga om en lokalisering, varvid man får hoppas att hänsyn

Östra Skåne har en säregen och omväxlande natur. — Foto K. E. Hjalmarsson.

kommer att tagas till den ovanligt vackra naturen och landskapets särart. — Givetvis måste detta ske utan att åsidosätta fritidsfolkets berättigade krav på trevnad i de nya byarna. Likaväl som de gamla boplatserna alltid förlagts i det öppna landskapet med utsikt och ljus bör den nya bebyggelsen kunna få åtnjuta detta i stället för att gömmas undan i torra barrskogsplanteringar, där det är praktiskt taget omöjligt för en trädgårdsintresserad storstadsbo att kunna anlägga de gräsmattor och plantera de blommor han gått och drömt om.

Det framtida fritidshuset kommer säkerligen att få en helt annan och utvidgad funktion än den nu vanliga, i synnerhet om arbetsplats och ordinarie bostad ligger så nära som tvärs över Skåne eller c:a en timmes bilväg. Den ökade fritiden medför att stugan på landet kommer att utnyttjas nästan lika mycket som den ordinarie bostaden. Den blir en naturlig uppehållsplats under sommarmånaderna och däremellan under helger och veckoslut. Det blir med andra ord fråga om en dubbel bostättning och följaktligen kommer vi i en framtid att ställa lika höga krav

på fritidshuset som på lägenheten eller villan i staden. Så småningom blir kanske fritidshuset permanent bostad för den pensionerade ägaren.

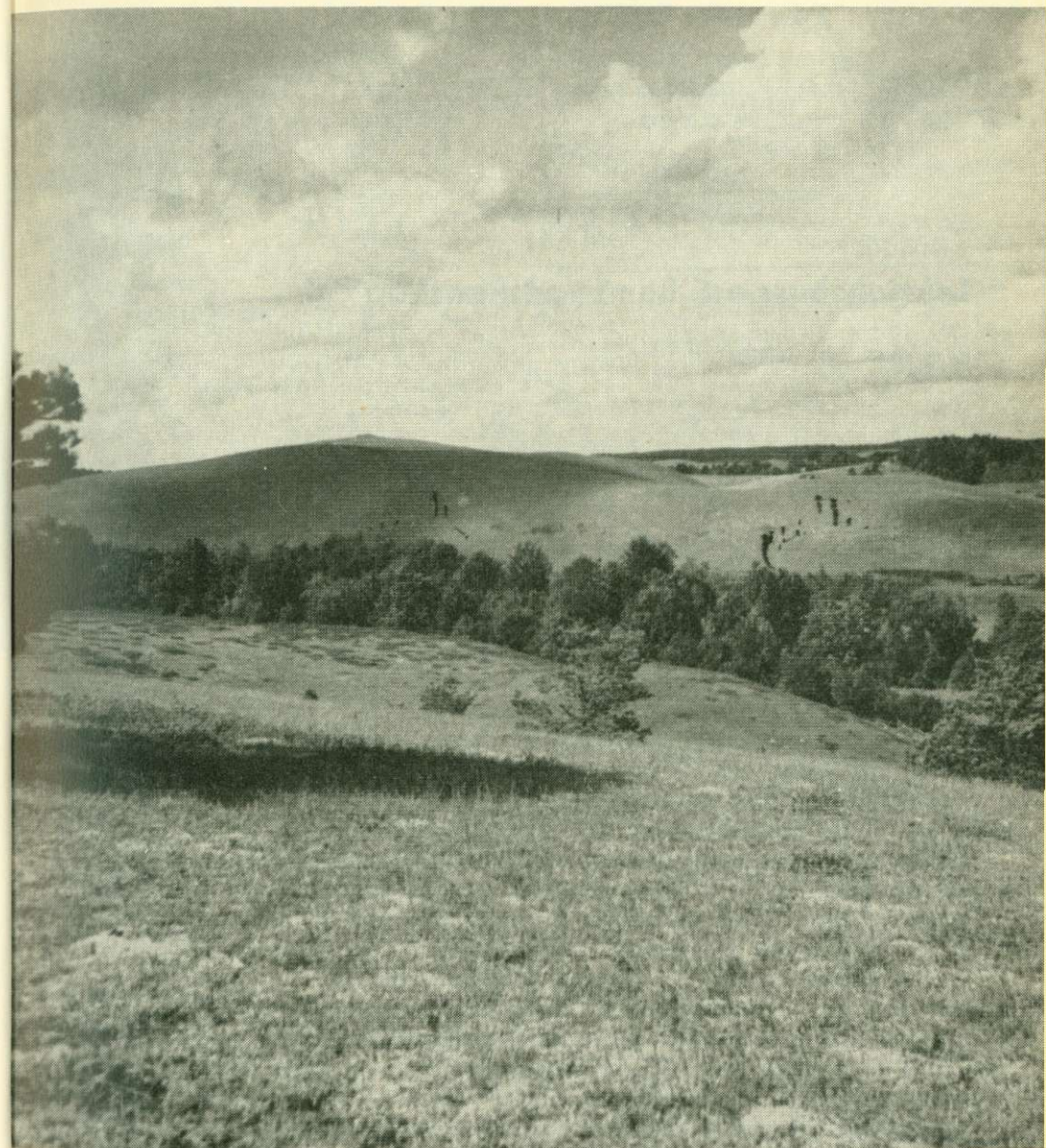
Det synes alltså vara ofrånkomligt att räkna med att fritidsområdet skall ha samma sanitära utrustning och standard som ett villaområde för permanent boende. Utmed skånska ostkusten från Sandhammaren i söder till Åhus i norr ligger en rad av små och stora samhällen som stannat i tillväxten men är så stora att de har ordnat vatten- och avloppsfrågan eller står i begrepp att göra det. Mycket talar för att fritidsbebyggelsen i första hand lokaliseras till dessa samhällen belägna upp till en mil från stranden. Härigenom skulle de fria naturområdenas utsträckning och karaktär kunna bevaras. Givetvis blir det nödvändigt att ge kommunerna resurser för dessa nya uppgifter genom en förändrad fastighetsbeskattning.

Om man lägger de nya husen i direkt anslutning till befintliga byar eller samhällen synes det ligga nära till hands att utforma bestämmelserna för de enskilda byggnadernas utformning så att de anknyta till den skånska längans karaktäristiska huvudelement — lång smal byggnad med relativt hög takresning i given vinkel, med eller utan tvärställd tillbyggnad. Byggnaden kan sedan varieras vad beträffar detaljutformning och materialval.

För de nya fritidsområden som blir liggande mera avskilda från den befintliga bebyggelsen är det kanske många gånger naturligare att använda i förhållande till gällande tradition, fullständigt neutrala hus — kanske med nästan plana tak.

Huvudsaken är väl att man förhindrar den vildflora av monteringsfärdiga baracker med alla tänkbara former och färger i en enda röra som nu karaktäriserar fritidsbebyggelsen i gemen.

Det är förvisso inte lätt att åstadkomma bestämmelser som garanterar en helgjuten miljö inom ett byggnadsområde — men med god vilja hos alla berörda parter borde det ändå vara möjligt att i framtiden befria det vackra landskapet i Östra Skåne från sådana avskräckande exempel på fritidsbebyggelse som man tyvärr får se t. o. m. inom ganska nya områden.

Hedarna i Brösarp, Skåne. — Foto J. Nihlén.

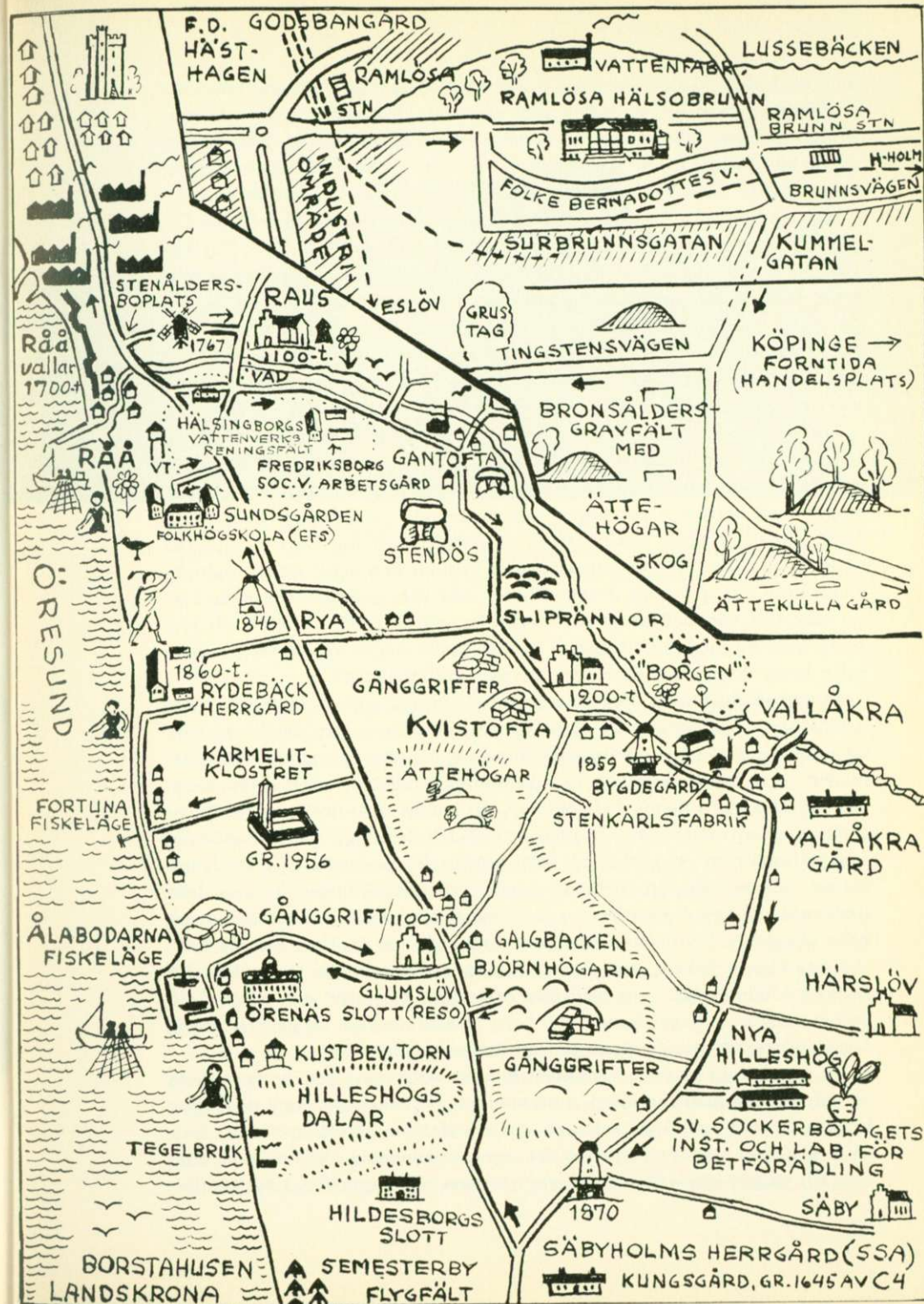
Lektionsbuss och hembygds kunskap

Om orienteringsämnen och nyorientering i undervisningen.

För några år sedan gjorde en lärare i en tredjeklass på Slottsvångsskolan i Hälsingborg en intressant undersökning. Man skulle just börja med hembygdsundervisningen, och läraren ville komma underfund med i hur pass stor utsträckning barnen kände till sin egen stad och dess sevärdheter. Det visade sig då, för att ta ett markant exempel, att av klassens trettio elever hade inte mindre än sjutton varit i Stockholm men ingen enda uppe i det gamla medeltidstornet Kärnan, som ligger i skolans omedelbara närhet med de berörda barnen boende i grannskapet, och som därtill är en stor turistattraktion.

Det där blev en nyttig tankeställare för många. Direkt oväntat var inte resultatet. Inom hembygdsundervisningen hade tendensen ifråga varit märkbar länge. Åtskilligt hade också gjorts för att effektivisera denna undervisning, både för att lära barnen känna sin egen bygd och för att tillgodose det klassiska pedagogiska kravet att i all undervisning gå ut ifrån det närliggande och till det avlägsna, från det kända mot det okända, från det konkreta till det abstrakta, som jag vill minnas formuleringen löd i C. O. Arcadius' berömda Folkskolepedagogik på sin tid.

1953 hade folkskolestyrelsen etablerat sig som egen förläggare och för hembygdsundervisningen gett ut läroboken "Vår stad", som var ett resultat av många års erfarenheter och förarbete och som med utomordentlig omsorg utarbetades av en av folkskolans lärare, Sven Hallgren, vilken också sörjde för färdigställandet av lämpliga separata arbetsblad till boken. I dem tillämpas konsekvent principen att i undervisningen gå ut ifrån det kända och närliggande. Inte minst värdefullt har detta visat sig vara för inlärandet av skalan och kartbegreppet. Arbetsblad över den

egna lärosalen, skolgården med tillhörande byggnader, skolans närmaste omgivningar med gator, parker och offentliga byggnader, olika stadsdelar och slutligen hela staden bearbetas i systematisk ordning. (Här kanske också bör inskjutas en parentes: Kärnan är i sammanhanget tillgodosedd med tre olika blad, och besök i tornet är förutsatt i läroboken.)

Men en kommun är stor, skolorna är många och avstånden långa. Det gäller att knyta ihop de olika delarna och få helhetsbilden klar. Det kan man inte sitta hemma i skolsalen och göra. De små benen bär inte heller barnen för hur långa utflykter som helst. Att ta ut en hel tredje-klass per cykel är inte tillrådligt, och de reguljära kommunikationsmedlen täcker inte hela området. Då återstår intet annat än att flytta ut skolsalen i geografin. En uppgörelse har träffats med stadens spårvägar om att varje tredjeklass blir avhämtad med buss vid sin skola enligt ett i förväg uppgjort schema och avlämnad där efter skoldagens slut. Bussen blir alltså en rullande lektionssal, barnen är försedda med behövligt arbetsmaterial, och till lärarens tjänst har utarbetats stencilerade anvisningar med karta för rundturen och angivande av lämpliga hållplatser. Drygt 30-talet klasser ska avverkas på relativt kort tid. Dels vill läraren ha in denna tur i undervisningsskarven mellan den egna staden och det omgivande häradet samt övriga Skåne, dels vill spårvägen ha sina bussar fria, tills vår- och utflyktssäsongen begynner. Därför blir det en viss komprimering med dubbling av bussar under några förvärsveckor, men varje klass disponerar självständigt sin "lektionsbuss".

Arrangemanget med "lektionsbussar" infördes våren 1957 och rönt omedelbart uppskattning av såväl elever som lärare. Det visade sig vara ett hjälpmedel, som behövdes och gjorde god nytta i hembygdsundervisningen, och det blev också uppmärksammat utanför skolfolkets krets. Det märktes vid frågans behandling i de kommunala instanserna. Folk-skolestyrelsen var positiv och ingav till stadsfullmäktige en väl motiverad framställning om ett anslag på 5000 kronor för ändamålet. Drätselkammaren, vilken som förberedande organ i skattesänkningssyfte gick hårt fram mot alla nya anslagskrav, yrkade visserligen avslag, men vid budget-behandlingen i den beslutande församlingen talade skolfolk där för folk-skolestyrelsens förslag och fick spontana instämmanden från åtskilliga lekmän i fullmäktige, som med överväldigande majoritet gick emot drätselkammarens avslagsyrkande och klart visade sin vilja att ge just denna form av hembygdsundervisningen ett hjälpende handtag.

Nu har hembygdsundervisningen kunnat bedrivas i sex år med detta värdefulla komplement. Men inhämtandet av kunskaper om den egna bygden får inte upphöra i och med tredje årskursen. Tvärtom bör det fortsätta skolåren igenom och med den egna kommunen som utgångspunkt leda till vidgad kännedom om hemprovinsen och samhället i övrigt. Bar-

Strax invid vägen ovanför Gantofta samhälle ligger stendösen, ett stenålderns utropstecken mot en blå himmel, fast förankrad i fet skånsk mylla med bondgård och pilvall i bakgrunden — en vacker tavla med något av tidlöshet över sig. — Foto Hälsingborgs museum.

nens förmåga att tillgodogöra sig lärostoffet tilltar ju också med åren. I fjärde klass kommer enligt hittills gällande kursplaner ämnena historia, geografi och naturkunskap med på schemat. I grundskolan är inte ämnena uppspaltade på det sättet utan bildar tillsammans en enhet, orienteringsämnena, vilket också får sin återspeglning i timplan och schema, där förutom de tre här nämnda ämnena kristendomskunskap, hembygds-kunskap och samhällskunskap är infogade i samma block. Man börjar alltså på lågstadiet med orienteringsämnena, som inte är någonting annat än den gamla hembygds-kunskapen, och fortsätter därmed upp på högstadiet. Därmed är enligt min mening också markerat, att barnen fortlöpande ska orienteras i omvärlden och även bakåt i tiden med utgångspunkt just från hembygden och kända förhållanden, något som ju Samfundet för Hembygdsvård länge pläderat för.

På den skola, Slottsvångsskolan, där jag haft förmånen att få tjänstgöra de senaste tretton åren, har intresserade lärare i fjärde klass tidigare brukat organisera studieutflykter till stadens omgivningar för att där studera historiska minnesmärken i anslutning till historiekursen. Man har själv beställt bussar och låtit barnen betala, vad de kostat, och man har också utnyttjat hembygdsintresserade personers medverkan, på de platser,

som besökts. För ciceronskapet i Glumslöv och demonstrationen av de berömda gravhögarna där, har exempelvis skolstyrelsens och hembygdsföreningens ordförande på platsen, lantbrukare Torsten Reingardt, välvilligt och utan ersättning ställt sig till förfogande.

Men i längden kan man inte hålla på att bara lita till det privata intresset och initiativet. Därför har fr.o.m. innevarande läsår dessa studieutflykter i stadens omgivning tagits om hand och organiserats av skolledningen. För finansieringen är det meningen att medel av förutvarande skolreseanslag ska användas. I det avseendet har en nyorientering i uppfattningen ägt rum. Tidigare intog skolresorna en viktig plats i skolans liv och staden beviljade också anslag för ändamålet. För många barn blev förr i tiden skolresan det kanske enda tillfället på länge att komma utanför den egna stadens hank och stör och se sig om i landet. Att så inte längre är fallet, visar ju bl. a. det inledningsvis anförda exemplet om de sjutton barnen, som kommit till Stockholm utan skolans medverkan. Lärarnas erfarenheter pekar också på att skolresorna inte har samma

En bit från vägen mellan Gantofta och Kvistofta får barnen kliva ner i en dunkel och snårig ravin för att studera en del mystiska urholkningar i en sandstensvägg. En teori är, att här varit en kultplats för dyrkan av stenens gudom, en annan att det helt enkelt rör sig om sliprännor, uppkomna när sandstensstycken slipats till brynstenar för liar. — Foto Hälsingborgs museum.

uppgift att fylla som förr. Barnen börjar bli rätt blaserade, och gottekiosker och liknande, som utgör lockande mål, behöver man ju inte resa långa vägar för att träffa på.

Skolstyrelsen har också tagit konsekvenserna av utvecklingen och anslår nu medel endast för regelrätta studieresor, upplagda som sådana och med motivering och program fogade till anslagsbegäran. Därmed har också pengar lösgjorts för studieutflykterna i fjärde klass, vilka som sagt går i skolstyrelsens regi och är obligatoriska. Dessa exkursioner hade premiär förliden hösttermin och de möjliggjordes av ett kvarstående anslag för tredjeklassturerna. En lärarkommitté, vari ingick representanter, för de klasser, som tidigare frivilligt organiserat fjärdeklassturerna, tillsattes och skisserade upp riktlinjer och önskemål. Tillsynslärare Harry Perborn, som var medlem av kommittén och förut biträtt med uppgörandet av tredjeklassernas utflyktsprogram, fick i uppdrag att utarbeta en plan för exkursionen och sammanställa material för utflyktsledarna. Detta uppdrag fullgjorde han på ett mycket förtjänstfullt sätt: med grundliga studier och besök på ort och ställe, genom samtal och upplysningars inhämtande, genom uppgörande av karta för turen och ett tiotal detalj-skisser, allt samlat i ett stencilerat häfte till lärarnas tjänst.

Exkursionsplanen kom till i en gynnsam stund och har sitt intresse i ett alldeles speciellt hänseende. Tidigare har utflykten som sagt företagits i anslutning till historiekursen. Från innevarande läsårs början har Hälsingborg fått grundskolan införd, och enligt dess kursplan ingår ju ämnet historia numera i orienteringsämnesblocket. Och ett bättre belägg för lämpligheten av sammanslagningen till orienteringsämnen än denna exkursionsplan är, kunde man inte önska. Här ger barnen sig ut, inte för att i tur och ordning studera geografi, naturkunskap och historia utan just för att orientera sig i anslutning till skolans undervisning, orientera sig i omvärlden och lära känna sin bygd, få veta något om dess natur och näringsliv, orientera sig bakåt i tiden också, i historien. Det hela är en enhet och bör behandlas som en sådan, inte spaltas upp i fack och mindre enheter.

Kartan för exkursionen ifråga återges i anslutning till denna artikel för att visa, hur mycket som finns att plocka fram och lägga till rätta för undervisningen. Kanske är vi särskilt gynnade i dessa bygder: men en pampig stendös ute i en bördig skåneåker och en väl bibehållen gånggrift, som barnen kan krypa in i och där känna doften av och formligen ta på det förgångna; med förnämliga gravhögar, utgrävda av bl.a. vår arkeologiskt intresserade kung och mystiska sliprännor i trolsk och fantasieggande miljö; med ett nytt kloster som har anor från den bibliska historiens Karmel, profeten Elias heliga berg, och med storgods och gamla kyrkor, sockerbetslaboratorium och samhälleliga institutioner av

Gånggriften vid Alabodarna, en relativt rymlig och komfortabel gravkammare, som barnen får krypa in i för att till ficklampors sken orientera sig.

olika slag. Sannerligen, det vore värre än en dumhet att inte utnyttja det.

Det är emellertid det vi hoppas kunna göra framdeles. Det intresse och den uppskattning, som visades under den provtur, som var anordnad för de berörda lärarna och som också skolchefen och skolstyrelseledamöter med den hembygdsintresserade ordföranden i spetsen deltog i, lovar gott för framtiden.

Och må det tillåtas en gammal hembygdsbiten skolman att missionera en smula för det här uppslaget och rekommendera det för tillämpning och på andra håll. Vi har våra storkommuner, som snart ska bli ännu större och i vilka en del mindre enheter, kanske särpräglade socknar, ska fogas in för att smälta ihop till en samarbetsvillig och funktionsduglig gemenskap. Är det för mycket begärt, att skolbarnen inom dessa områden bereds tillfälle till den orientering i sin bygd, som det finns rika möjligheter i vår motoriserade tid att åstadkomma? En del pengar kostar det visserligen och möda och upppoffrande arbete från intresserat skolfolk också, men med den erfarenhet vi i Hälsingborg vunnit av de vidtagna åtgärder, vågar jag hävda, att resultatet är mödan och kostnaderna väl värt.

Kyrkorestaurering

En gammal kyrka är ofta bygdens mitt — inte endast i geografisk mening. Den utgör merendels också någonting centralt i ortens historia, dess andliga utveckling. Kyrkan såsom byggnad, kyrkorummet och dess inredning

Alla Helgons kyrka i Nyköping. Ett kyrkorum från 1500-talets senare hälft som sedan 1600-talets mitt varit vanställt genom besvärande iståndsättningar efter en förödande eldsvåda. De "toskanska" kolonnerna, byggda av kalksten, hade blivit så illa brandskadade att man sett sig nödsakad kringkläda dem med tegelmurning. De därigenom fyrsidiga, grovt dimensionerade pelarna gav kyrkorummet en trång uppsyn. Nu har en genomgripande restaurering låtit nya kalkstenskolonner ersätta de gamla, vars former reproducerats. Så har Alla Helgons kyrkorum återvunnit sin roll av Sveriges kanske allra finaste kyrkliga renässansrum.

ge förkroppsligandet av skeenden i det förgångna och vi tolka dem så. Undra då på att vi skatta våra kyrkor så högt. De äro emellertid allttjämt också en fungerande verklighet i bygdens, stadens liv. Naturligtvis kan det komma till konflikter mellan kyrkan såsom minnesmärke och kyrkan såsom gudstjänstrum i vår tid — vi ha ju bl. a. så helt andra krav på bekvämlighet och trivsel än man hade för hundra år sedan och vi ha så oerhört mycket större möjligheter att tillgodose våra krav. Redan att införa ett effektivt värmesystem innebär en förändring med stora konsekvenser. Kyrkorummet är alls inte längre vad det var. Fernissa vi det gamla plankgolvet för att klara det nu så besvärliga problemet rengöring med dess komplikationer ifråga om arbetskraft så ta vi ännu ett steg. När vi vill sitta bekvämt i bänkarna så innebär detta ej sällan att vi överföra vad som utbildats för bio-salongen direkt till kyrkorummet: plastklädd skumgummi på sits och rygg.

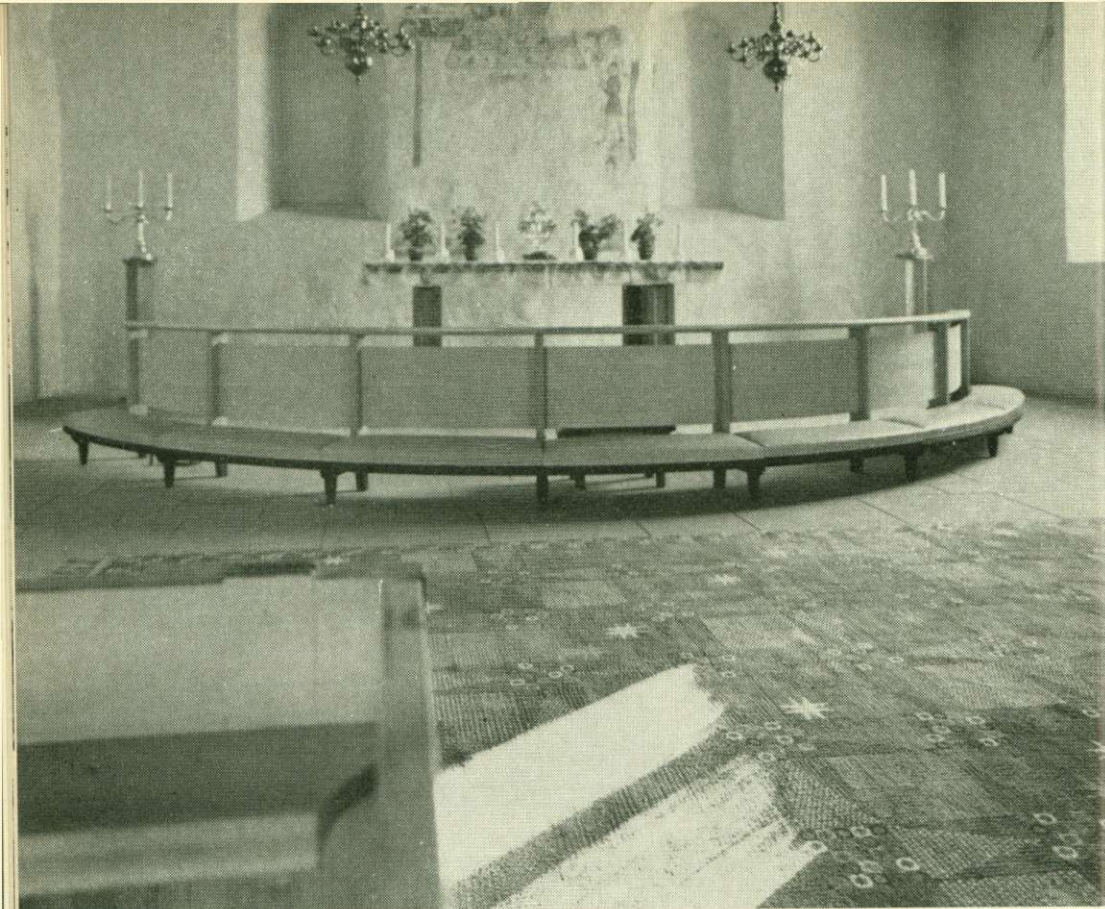
Klart medvetna äro vi dock allt emellanåt därom att den nya tidens nya byggnadsmaterial i många, många fall inte gå väl samman med den gamla byggnaden och dess inredning. På något sätt trivas de inte alltid samman. Allra värst blir detta i fråga om ljuset. Rum som danats i vax eller stearinljusens tidsåldrar te sig ofta döda och orimliga i det elektriska ljusets fixa likformiga belysning. Man söker ofta råda bot på konflikten mellan gammalt och nytt genom att portförbjuda det nya — såsom man tycks tro sig kunna. Man söker i det som måste göras av nytillsats härma det gamla, låtsa såsom ingenting hänt. Man monterar t. ex. in små, små elektriska lampor i de gamla kronorna och tror sig så kunna fiffla undan vad man gör. Det finns emellertid också en annan riktning som säger: vi äro barn av vår tid och vi vilja inte bara vara det, vi vilja också att det skall synas. Ofta drar den inställningen med sig att man överdriver moderniteten, gör den brutal.

Vägen ut ur dessa båda lika orimliga behandlingsmetoder synes dock ligga ganska klar. De yrkesmän som taga restaureringsarbete på fullt allvar måste inse att vården av det gamla kräver förståelse för detta in i det allra minsta av vårdarbetets praktiska grepp. Visst kan man och måste man använda landvinningarna på teknikens och materialframställningens områden. Men man måste göra så under förståelse för det gamlas "sätt att vara". En restaureringsman måste lära sig tänka elementärt metodiskt när det gäller att använda material, sten, tegel, murbruk, trä, järn, färg. Och han måste lära sig detta av de gamla byggnaderna. Vilket på intet sätt innebär att han måste kopiera, apa efter. Varje efterapning förräder snabbt nog sin haltlöshet, vi kunna helt enkelt inte arbeta på det gamla sättet. Däremot kunna vi i restaureringsarbete utnyttja möjligheterna till att så att säga renodla det konsekventa arbetandet i ett naturligt material, under tillvaratagande av de stora nya landvinningar

Tjällmo kyrka i Östergötland. En medeltidskyrka har här genom åtskilliga ingripanden i nyare tid (bl. a. har valv rivits och ersatts med paneltak i valvform) fått en karaktär som låter de medeltida inslagen te sig sporadiska. Restaureringen har syftat till att förena de olika inslagen i en vår tids enhet.

som modern teknik ger oss. Först om vi på sådant sätt träna oss till att nå behärskande av de hävdvunna materialen — delvis också i de nya — i samband med behandlingen av det gamla kunna vi nå möjligheter att under verkligt ansvar *vårda* detta gamla.

Koret i Tjällmo med altare och altarring i högvärdigt nutida snickeriarbete.

Ett exempel: gör ny bänkinredning i en gammal kyrka (förnyelse är lämplig på denna punkt) men den självvalda förutsättningen att hela bänkkvarteret skall utföras i konsekvent träsammanfogning, d.v.s. utan användande av metallförbindningar, inte ens spik eller skruv. Resultatet skall ofelbart bli en insikt i träets natur och i arbetsmetodik för träkonstruktion, vilken insikt utgör gott underlag för att vårda gammal träinredning och annan träkonstruktion på förståelsefullt sätt och med erforderlig kunnighet. Endast om vårt bestånd av gamla byggnader blir föremål för en vård som inte blott ser till ytan, "upphängslande" denna i moderna stödkonstruktioner som alls inte gemensamt ha med det gamla sätt att tekniskt-konstruktivt fungera, kunna vi på allvar ta ansvaret för vidmakthållandet av detta gamla.

Förvisso krävs emellertid för att nå ett sådant mål erfarenhet, erfarenhet och åter erfarenhet av själva arbetet, materialen. Inte bara ritbords-erfarenhet.

Den punkt i förnyandet av äldre kyrkorum som medför de måhända allra mest svårbemästrade problemen gäller belysningen. Vaxljusen och stearinljusen ha ett sätt att fungera som ter sig annorlunda än de elektriska ljuskällorna. Ljuslågan "lever" säger man, vilket innebär att förbränningen är ett *skeende*, ett kännbart förlopp i tiden. Det gamla rummet och dess inredning är danat för framträdandet i sådant ljusets skeende. Nu ersättes detta med ett elektriskt ljus som är alldeles fixt, orörligt eller måhända rörligt i fixerat mekaniskt tempo. Därtill är detta ljus med vetenskapligt underbyggd beräkning bestämt till volym och riktning m. m. på ett sätt som intet har med forna dagars möjligheter att skaffa. Den gamla inredningen framträder då — i bästa fall — med ett museimonterns allsidigt kringspolande ljus som demonstrerar och ändamålsenligt framhäver i en sorts likgiltighetens åskådlighet. Detta kan på intet sätt vara till fördel för vårt förhållande till det gamla, för att detta skall kunna på allvar betyda någonting för oss.

Hur skall man då kunna dana den elektriska belysningen i ett kyrkorum? Ja, där ligger restaureringsarbetets allra svåraste och måhända även mest omedelbart betydelsefulla problem. Så vitt jag kan se måste man emellertid börja, inte med belysningsarmaturen annat än i så måtto att man utnyttjar de moderna landvinningarna ifråga om vetenskapligt styrd beräkning av ljusmassa, ljusriktning, reflexfördelning m. m. Det gäller istället behandlingen av det som skall mottaga ljuset: väggar, tak, eventuellt valv, inredning. Alltså stoff och färg i dessa. En vitkalkad puts förhåller sig annorlunda till ljuset än en målad träyta och ett metallparti har ännu ett annat sätt att reagera. Målning på trä kan vara gjord sådan att den huvudsakligen blänkre reflekterar ljuset men den kan också ha helt annan verkan, uppsugande en huvudpart av det ljus som når dit. Etc., etc. Allra mest säreget förhåller sig guld, blankförgyllningen först och främst. Den nära nog totalreflekterar — samtidigt som guldtytan själv framträder såsom en egenartad "verklighet", helt annorlunda än exempelvis den blåa målningen strax bredvid eller den vita kalkytan på väggen.

Restaureringsarkitekten har då i sin hand att ersätta det gammaldags "ljusskeendet" med ett skeende av helt annan art: det fixa elektriska ljuset kan han låta spela i rummets olika ytor på sådant sätt att de alla bli kännbara i människosinnet, i en samtidighet som förnyar sig från ögonblick till ögonblick — till ett skeende. Men det gäller då att avstå från att "tänka" vackra enskilda pjäser, vare sig i belysningsarmatur eller i andra inredningspartier. Helheten är det som skall dansa; det enskilda får blott existera såsom del av denna helhet.

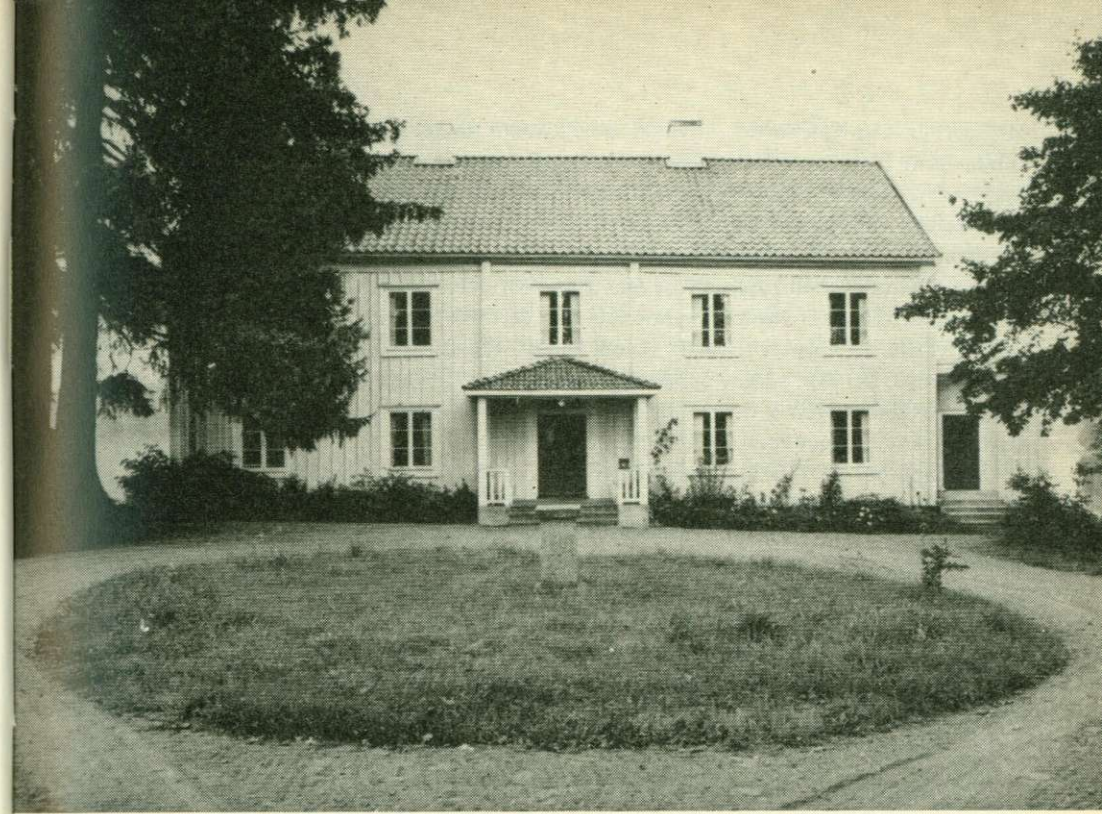
Pastoratsregleringen och prästgårdarna

Det svenska landskapet förändras snabbt inför våra ögon. Med stads-samhällenas oavbrutna tillväxt och landsbygdens fortgående avfolkning, vägväsendets utbyggnad och fritidsproblemen följa helt nya krav på markens och vattendragens användning och bebyggelsens utformning. Denna väldiga omdaningsprocess medför många och svåra problem för kulturminnesvård och landskapsskydd. Möjligheterna att bevara vad tidigare generationer åstadkommit och slagit vakt omkring försvåras i hög grad. Och när sådana möjligheter finnas saknas så ofta viljan att anpassa det nya efter det gamla, att finna syntesen mellan tradition och nyskapelse.

Säkerligen överdriver man inte, om man utgår från att större delen av svenska folket knappast känner något ansvar för vad som sker och därför inte heller reagerar med tillbörlig kraft. Frågar man en genomsnittssvensk vad han anser om kulturminnesvård i dagens samhälle, torde han i de flesta fall ställa sig likgiltig. Det är inget problem för en modern människa, som riktar sina blickar enbart framåt, mot nya materiella för-måner. De som makten äga — och därmed också ytterst ansvaret — äro visst inte annorlunda funtade: iveren att följa med i en hektisk utvecklingsprocess gör dem mestadels blinda för de värden som finns i äldre generationers verk. Man måste ju "rationalisera" och "följa med sin tid"!

För dem som tänka annorlunda räcker det inte med att hänvisa till att det finns lagar som skydda våra kulturminnen och myndigheter som äro ansvariga för att de följas. Lagarna kunna vara bristfälliga eller kanske rent av obefintliga i vissa hänseenden. Vår uppgift blir att något beröra denna fråga och då särskilt dröja vid prästgårdarna, en betydande och ur kulturminnesvårdens synpunkt viktig byggnadsgrupp.

Först en kort redogörelse för gällande lagstiftning på kulturminnesvårdens område.

Skirö prästgård i Växjö stift uppfördes ursprungligen 1765, påbyggdes och fick sin nuvarande gestalt på 1840-talet. Vid pastoratsregleringen upphörde prästgården att vara tjänstebostad för kyrkoherden, som placerades i Nye. Foto Hertzberg, Ljungby.

Alla fasta fornlämningar äro ställda under lagens hägn. Härunder inbegripas även övergivna borganläggningar och kyrkor och andra märkliga byggnader från forna tider. Vidare kunna vissa staten tillhöriga eller under statsmyndighets eller statsinstitutions omedelbara in-seende stående byggnadsverk förklaras vara byggnadsminnesmärke och åtnjuta särskild omvårdnad. Det är här fråga om en rätt begränsad byggnadsgrupp för vilken ett skydd är självklart. Bestämmelser härom finnas i kungörelsen den 26 november 1920 med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet, som även tillförsäkrar kyrkor ett särskilt skydd. Samma kungörelse innehåller också allmänna bestämmelser om skydd åt byggnader av kulturhistoriskt eller konstnärligt värde som stå under menighets eller allmän institutions eller inrättnings förvaltning. Dessa

föreskrifter äro emellertid — vilket bör särskilt observeras — icke bindande utan ha närmast karaktär av allmänna anvisningar för offentliga byggnader. Jämväl byggnadslagen och byggnadsstadgan innehålla bestämmelser om skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, vilka hänföra sig såväl till planläggningen som de särskilda byggnadsföretagen. Byggnadsnämnd skall tillse att byggnad av större värde ur historisk, kulturhistorisk eller konstnärlig synpunkt icke får förvanskas.

Prästgårdarna åtnjuta särskilt skydd enligt ecklesiastik boställsordning den 30 augusti 1932, sådan denna lyder enligt lag den 23 juli 1940. Slutligen finns sedan den 9 december 1960 en lag om byggnadsminnen, som avser *enskilda byggnader* i allmänhet.

Vad man här först måste beakta är att sistnämnda lagstiftning — om enskilda byggnadsminnen — icke är tillfredsställande. Bestämmelserna ha fått en så snäv avfattning, att de i realiteten inte kunna tillämpas annat än i mer extrema fall. De omfatta nämligen allenast *synnerligen märklig* byggnad, och det säger sig självt, att vad som kan hänföras under detta begrepp just inte är så mycket. De ansatser som under lagens förberedande gjordes för ett verksamt ekonomiskt och praktiskt stöd från det allmännas sida mötte föga förståelse. Det är just här vi ha en av kärnpunkterna i hela den enskilda kulturminnesvården: ägandet av en gammal och omodern byggnad utgör en tunga, som måste kompenseras genom ekonomiska lättnader. Fastighetsägaren nödgas givetvis handla utifrån ekonomiska synpunkter; han har svårt att utnyttja en åldrig fastighet, även om de kulturminnesvårdande instanserna uttala sig för dess bevarande. Staten själv kan ju inte inlösa andra byggnader än sådana av märklig art.

Men — och detta är kanske ännu mer uppseendeväckande — skyddet för vissa byggnader av *allmän* karaktär är visst inte självklart. Det går inte att slå sig till ro med att det finns bestämmelser, som trygga den framtida vården av värdefulla byggnader i allmän ägo. Vi ha nyss erfarit att det finns allmänna anvisningar om deras vård. Detta innebär inga garantier för att de också följas. Hur är det med prästgårdar som upphört att vara tjänstebostäder, med gamla tingshus, rådhus och skolor? När en byggnad förlorar sin ursprungliga funktion blir den ofta på något sätt rättslös ur kulturhistorisk synpunkt såsom lagstiftningen är konstruerad. Upphör det skydd som tidigare kommit den till del, har man blott att tillgripa den begränsade lagstiftningen om byggnadsminnen, varom talats. I bästa fall förvärvas byggnaden av en hembygdsförening eller kanske av en kommun, som kan nyttja den för ett praktiskt ändamål.

Låt oss nu se hur detta verkar på en grupp av byggnader som åtnjuta särskilt skydd nämligen *prästgårdarna*.

De flesta prästgårdarna ha uppförts på kyrkans sedan århundraden in-

nehavda mark och som regel ha de fått sin belägenhet i kyrkans nära grannskap. Det är en samhörighet som varit orubbad under sekler, även om byggnaderna förändrats eller förnyats. Ännu i våra dagar utgöra kyrka och prästgård för landsbygdens människor bygdens centrum liksom det varit för fäderna. Medan bygden i betydande utsträckning förändrats till sin struktur har kyrkans närmaste omgivning, dess bebyggelse och grönska, ofta förmått bevara en särskild prägel. Denna miljö kräver hänsyn. Och den gör det även om bebyggelsen i och för sig inte äger något större estetiskt eller kulturhistoriskt värde. Den får ej störas av påträngande bebyggelse, ej heller av vägar eller alltför närgångna kraftledningar.

Det är självklart att inte alla prästgårdar — och inte heller kyrkor — i och för sig äga ett kulturvärde. Många prästgårdar ha ombyggt i sen tid och helt nya anläggningar ha tillkommit kring sekelskiftet eller ännu senare, som ha föga eller intet gemensamt med äldre byggnadstradition. Det är dock påtagligt att man bland prästgårdarna finner ett mycket stort antal byggnader av obestridligt kulturhistoriskt värde, vilka genom lyckliga omständigheter kunnat bevaras. Särskilt gäller detta sådana delar av vårt land, där känslan för äldre byggnadstradition varit stark. Det är väl knappast en tillfällighet att de stift som ha de flesta gamla kyrkorna kvar också äga de värdefullaste prästgårdsanläggningarna. Så är fallet i mellersta och östra Sverige och i Skåne. Västkusten har långt färre gamla prästgårdar liksom överhuvudtaget mycket mindre av äldre bebyggelse. En av anledningarna härtill är säkerligen byggnadernas kortare livslängd. Men västkustklimatet är också kärvare än på andra håll när det gäller byggnadstradition och kulturminnesvård.

Mot bakgrunden av den fara som hotade att spoliera prästgårdarnas såregna byggnadskultur infördes 1940 en sådan ändring i ecklesiastik boställsordning, att vid byggande av ny prästgård eller utförande av arbeten, som beröra hus eller anläggningar på redan befintlig prästgård, städse noga skall beaktas vad god byggnadskultur kräver. Förutsättning är att byggnadsarbetena "kunna från kulturhistorisk eller estetisk synpunkt anses vara av betydelse för prästgårdens yttre eller inre byggnadskaraktär". För sådant fall skall ecklesiastik boställsnämnds beslut fattas med biträde av den expertis länsarkitekten och landsantikvariens företrädare och underställas stiftsnämndsprövning och fastställelse. Bestämmelserna äro visserligen ganska tungrodda men tack vare dem har det varit möjligt att bevara ett stort antal kulturhistoriskt värdefulla prästgårdar och prästgårdsmiljöer. Betydelsefullt har det också varit att nya anläggningar kunnat uppföras med beaktande av vad lagen kallar "god byggnadskultur".

En följd av den nya pastoratsindelningen och förändrade prästerliga

Burlövs gamla prästgård är en klassisk skåneidyll. Prästgården som är byggd 1773, tjänstgör nu som hembygdsmuseum. — Foto B. Nihlén.

organisationen är nu, att ett stort antal prästgårdar efter den 1 januari 1962 ej längre äro tjänstebostäder. Därmed förlora de också det skydd lagstiftningen berett dem. Mångenstädes disponeras emellertid förutvarande prästgårdar allttjämt som bostäder för extra ordinarie präster (kyrkoadjunkter). Ehuru de alltså faktiskt användas som prästgårdar betraktas de inte som sådana i laglig mening. Endast kyrkoherde och komminister ha rätt till tjänstebostad. De prästgårdar som icke kunna disponeras för något kyrkligt ändamål torde i många fall försälas.

Denna följd av pastoratsregleringen illustrerar tydligt vad ovan anförts om en byggnads "rättslöshet" när den ej längre fyller sin ursprungliga funktion. Särskilt stötande för rättsuppfattningen måste den uppkomna situationen vara i de fall, då byggnaden allttjämt tjänar som bostad för en präst. Skyddet är dock givet åt *byggnaden* och den omständigheten att befattningshavarens tjänsteställning — och därmed bosta-

dens karaktär — förändras, bör rimligtvis ej leda till att skyddet upphör. Endast om prästgården övergår i privat ägo nödgas man ta konsekvenserna härav. Är byggnaden märklig får man då lita till det privata initiativet.

Nu vill man gärna tro att den genomförda pastoratsregleringen är en engångsföreteelse. Vad är det som garanterar detta? Kommunindelningen är redan föråldrad och nya pastoratsindelningsplaner bli säkerligen nödvändiga i framtiden. Man glömmer lätt de verkningar 1910 års prästlöne-regleringslag medförde för pastoraten och de gamla prästgårdarna. Det var då som själva bostadsbyggnaderna avskildes från arrendegårdarna (boställena). Då förlades också ett stort antal prästgårdar till helt nya platser och nybyggdes. Även i framtiden får man räkna med förändringar i prästerskapets bostadsförhållanden i samband med en fortgående uttunning av landsbygdens befolkning och uppkomsten av nya tätorter. Så länge jord och byggnader alltfört befinna sig i kyrkans ägo bör det emellertid vara självklart att likformiga bestämmelser gälla för prästgårdsbyggnaderna, oavsett hur dessa disponeras. Ej minst viktigt är att den administrativa handläggningen för en ensartad byggnadsgrupp också är densamma antingen prästen bebor byggnaderna eller ej. En förutvarande prästgård kan visserligen skyddas enligt lagen om byggnadsminnen men då fordras också — såsom ovan anförts — att den är synnerligen märklig. Ecklesiastik boställsordnings föreskrifter äro långt mer liberala; de kunna praktiskt taget tillämpas på alla mer omfattande förändringar av prästgårdarnas byggnadsbestånd. Och lagstiftningen lägger prövningen av dessa ärenden i den lokala myndighetens — stiftsnämndens — hand.

Någon konfliktsituation hade överhuvudtaget ej uppkommit, om man 1940 följt byggnadsstyrelsens och riksantikvarieämbetets förslag, att skyddsföreskrifterna även skulle omfatta de ecklesiastika löneboställenas anläggningar. Detta kunde ju klart motiveras av, att bebyggelsen kring kyrkorna stundom hade en enhetlig och värdefull karaktär och att det vore lika viktigt att i många fall skydda boställen som prästgårdar. Ehuru Kungl. Maj:t vid propositionens avfattande anslöt sig till denna tankegång, biföll riksdagen ej förslaget i denna del. Hur olyckligt detta var visar sig nu, då ett betydande antal prästgårdar övergå till löneboställen.

Det är nu nödvändigt att återupptaga frågan om skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse å löneboställena i allmänhet. Detta torde komma att anföras till den utredning som f. n. pågår rörande förvaltningen av ecklesiastika löneboställen m.m. Med vetskap om den tungroddhet som vidlåder kyrklig lagstiftning i vårt land kan man dock inte räkna med någon ändring på åtskilliga år. Då här föreligger fara i dröjsmål bör det vara möjligt att omedelbart finna övergångsbestämmelser som bibehålla de indragna prästgårdarna vid det skydd som bereddes dem så sent som

1940. En hänvisning till byggnadslagens och byggnadsstadgans bestämmelser om skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse kan icke anses tillfyllest.

Även ur en annan synpunkt än den här berörda har det gamla prästgårdsbegreppet förändrats. Längre åtnjöt prästen bostad med tillhörande trädgård som en naturaförmån utöver den kontanta lönen. Numera har man emellertid infört en s. k. tjänstebostadshyra, som bestämmes från fall till fall. Härvid beräknas trädgården till omkring 1.000 kvm. Många prästgårdar ha ju stora trädgårdar, vilka i hög grad bidraga till anläggningens kulturvärde även om de i våra dagar kunna vara betungande ur underhållssynpunkt. För att undvika trädgårdarnas delning får man nu söka finna överenskommelser mellan pastorat och tjänsteinnehavare i underhållsfrågan.

— — — — —

Med utgångspunkt från kulturminnesvårdens allmänna situation i vårt land har jag sökt ge en orientering om prästgårdarnas ställning efter ny pastoratsreglering. Den ger på sitt sätt en bild av svagheterna i vår kulturminnesvård, hur svårt det är att uppnå en position och att sedan bibehålla denna. Lagstiftningen är väl inte främmande för kulturvården, men den rör sig med vaga och allmänna uttryck eller med halvmesyrier. Erfarenheten visar hur litet man uppnår utan fasta och klara normer. Det är en ovärderlig tillgång när sådana finnas och det är vår plikt att tillse att de inte försvagas eller upphöra.

Prästgård till salu

Under denna rubrik behandlas frågan om de gamla prästgårdarnas öde av landsantikvarie Ewald Gustafsson i Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1962. Han skriver bl. a.:

”Prästgård till salu — denna annonsrubrik kommer då och då att dyka upp i tidningarna och den bör observeras inte minst av dem, som är engagerade i den lokala hembygds- och kulturminnesvården. De nya ägarna måste få klart för sig vilka kulturvärden de övertar. De måste vidare stimuleras att bevara och rätt vårda sina nyförvärvade hus. Ännu är det svårt att sja om de överflödiga prästgårdarnas öde. Skall man se mörkt på situationen och räkna med ofrånkomliga nedrivningar och genomgripande ombyggnader, som totalt utplånar de kulturhistoriska värdena och radikalt ändrar kyrkbyns yttre karaktär? Eller skall man tro, att de privata ägarna kommer att känna sitt ansvar och ta egna initiativ eller samråda med kulturminnesvårdens representanter rörande byggnadens skydd och rätta behandling? Vågar man hoppas, att de överflödiga prästgårdarna i största möjliga utsträckning blir kvar i pastoratens ägo för att utan större förändringar anpassas för olika kyrkliga och kulturella ändamål? Kommer den sist uttalade förhoppningen att besannas torde ganska gynnsamma förutsättningar finnas för att bevara prästgårdarnas byggnadskaraktär och kulturhistoriska atmosfär. Går utvecklingen i sådan riktning blir brottet i traditionen mindre kännbart och kanske prästgården kan fortsätta att ha sin kulturella betydelse i vidare mening som centrum för en verksamhet, som jagar undan ett dystert framtidsperspektiv — den kulturellt livlösa landsbygdssocken.”

Uppsala slott, en försummad kulturell angelägenhet

Från slätten kring Uppsala syns den gamla vasaborgens mäktiga byggnadsmassa fast sammanvuxen med åsen. Dess horisontala linje kontrasterar raffinerat mot domkyrkans smäckra tornvertikaler. Åsen, borgen och domkyrkan svävar som en hägring över den gamla universitetsstaden och skapar en siluett, som etsat sig in i minnet hos generationer studeranden, som spritts över landet. Kanske den vackraste och arkitektoniskt mest fascinerande stadssiluetten i vårt land.

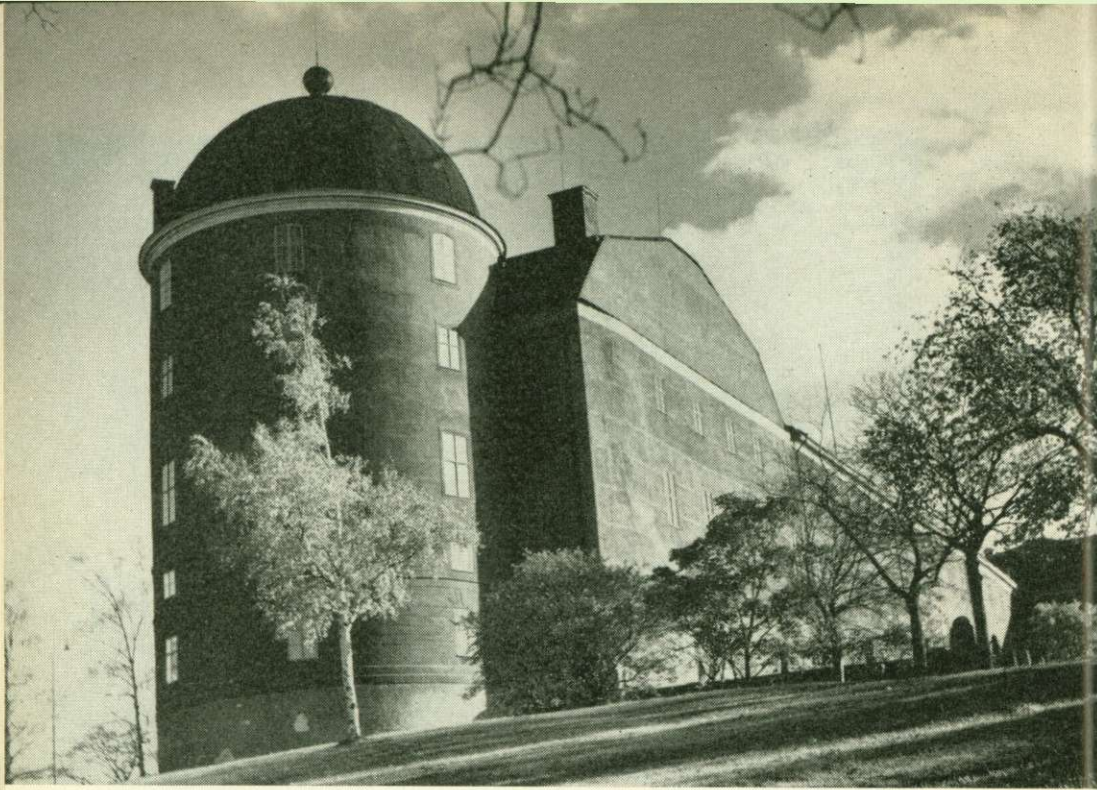
Under min tid som länsarkitekt i Uppsala län var jag angelägen att skydda denna icke värderingsbara tillgång, en strävan som icke nämnvärt uppskattades av dem som i den heliga räknestickans namn och med kort-siktiga sociala argument pläderade för sådan högbebyggelse, som skulle spolia detta oskattbara miljövärde.

Sannolikt icke "estetens" vaga och smått löjeväckande argument utan det mättningsbara förhållandet, att det visade sig mer ekonomiskt att låta tvåvåningsbebyggelse flyta i slättens lösa lerlager än att påla för hög-hus, räddade detta skönhetsvärde.

Lika betydelsefull som denna siluett är för omlandet kring Uppsala lika betydelsefull är för stadsbon miljön kring slottet och själva den gamla borgens framtida öde. Genom många årtiondens försummelse har slottsmiljön sakta men obevekligt förfallit till en slentrianmässig, kvasivulgär stadspark dock utan den försummade trädgårdens romantiska charm. Här finns tyvärr inga rationella ekonomiska skäl, som kan ställas upp mot

*Den gamla Vasaborgens mäktiga byggnadsmassa
ligger som fastvuxen vid åsen. — Foto Refot.*

Den väldiga borggården utgör en traditionsfylld festplats. — Foto Refot.

det irrationella miljövärdet. Men den ekonomiska besparing man gjort under förfallsåren torde med ränta på ränta utgöra ett imponerande kapital.

Vad behöver nu göras för att återställa eller åtminstone ge en vision av den magnifika miljö, som här en gång planerats och även delvis genomförts?

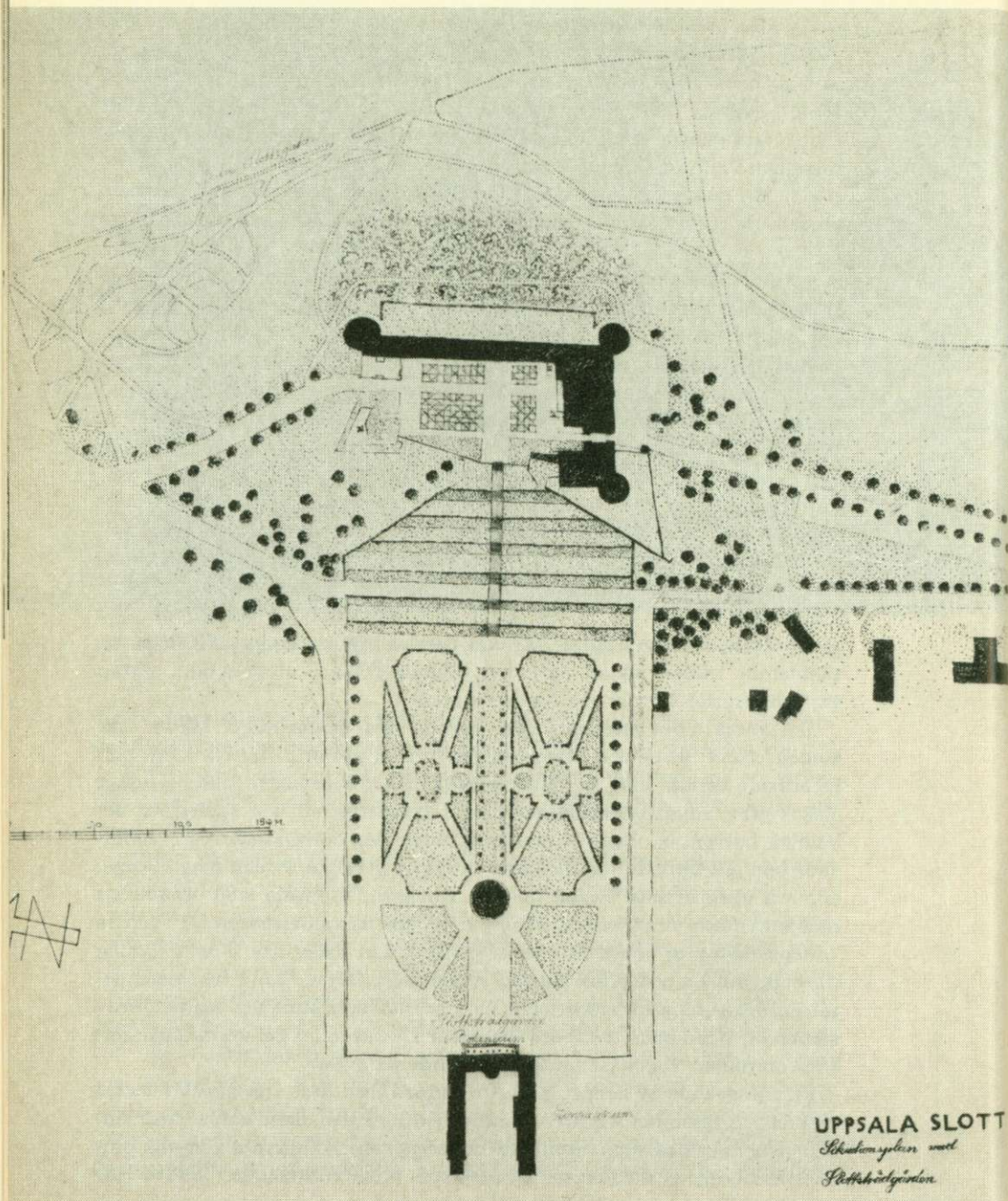
Låt oss då först erinra oss att det ursprungliga slottets rikt dekorerade huvudfasad vette mot söder samt att borggården avsågs som en väldig ceremoniplats med terrassanläggningar, som direkt anslöt denna till slotts-trädgården med dess alléer och häckar m. m. Nuvarande Botaniska trädgården. Terrasserna och slottsträdgården avskiljdes eller avsågs att avskiljas från omgivningen medelst murar, varav de kring Botaniska trädgården ännu finnas kvar. Ännu till sent in på 1800-talet låg slottet på en kal eller buskbevuxen ås, varigenom byggnadskroppens massa ytterligare accentuerades. Det största och mest ödesdigra attentatet mot denna slutna och magnifika ensemble begicks, då infartsvägen från Stockholm förlades till en av terrasserna och därmed avskar sambandet mellan slottet-borggården-terrasserna från slottsträdgården. Numera har Botaniska

trädgården mera karaktären av en separat anläggning utan samband med slottet. Härtill kommer att träd planterats inom trädgårdens område utmed gränsen till Stockholmsvägen. Slottsträdgården donerades av Gustav III till Uppsala Akademi under villkor att anläggningen skulle bibehållas i sitt ursprungliga skick. I huvudsak har detta donationsvillkor respekterats, men i allt för stor utsträckning har intresset för växtbiologiska kuriositeter fått ta överhand på trädgårdsarkitekturens stilhistoriska bekostnad. Särskilt gäller detta centralaxelns häckar, som tillåtits växa upp till höga träd.

Att återknyta sambandet slottet-borggården-terrasserna med den gamla slottsträdgården är ett av de angelägsnaste miljöuppgifterna. Undertecknad har angivit vissa åtgärder. Det torde tyvärr vara orealistiskt att här avstänga Stockholmsvägen eller att ersätta den med tunnel, som föreslagits. Möjligen bör den kunna avstängas från lastbilstrafik och sträckan genom slottsområdet beläggas med förbud mot hastigheter högre än 20 km/tim. Beläggningen inom slottsområdet bör vara av annat slag än infartsledens. Mittaxelns stenbeläggning bör dragas fram som en matta över Stockholmsvägen ned mot trädgården. Terrasserna inom Botaniska trädgårdens område bör utformas som de övriga terrasserna samt centralaxelns trappa utbyggas till trädgårdsplanet. Terrasserna bör inramas av häckar och ersätta de här planerade murarna för att tydligt markera slottsområdet, som nu lösligt flyter ut i angränsande parkområde. Det synes även angeläget att terrasserna befrias från de under 1800-talet inplanterade träden, så att hela den sålunda frilagda slottsmiljön nästan explosionsartat öppnar sig för besökaren.

Det andra stora attentatet som begåtts mot denna miljö, skedde när staden erhöill tillstånd att till borggården förlägga dess vattencistern och utformade denna som en väldig grönskande trädbevuxen kulle. (Gustav Vasas grav, enligt studenthumorn.) Icke nog med att den spolierade det väldiga borggårdsrummets monumentalitet, den förhindrade eller bromsade upp allt intresse för att återge borggården något av den magnificens, som en gång avsetts. Sedan numera emellertid Uppsala stad erhållit ett nytt vattentorn utnyttjas icke längre borggårdens vattencistern för stadens vattenförsörjning och denna skönhetsfläck kan avlägsnas. I mitt förslag till borggårdens ordnande har jag angivit och i första hand rekommenderat en beläggning av storgatsten med en mönstersetting i stora fält av stenhällar och kullersten. Förslaget visar f. ö. även en del andra åtgärder, som utrymmet knappast medgiver att här redovisa.

Ett friläggande av denna väldiga borggård med dess fria utsikt västerut ned mot terrasserna och den forna slottsträdgården samt norrut över staden och uppsalaslätten skulle ge ett arkitektoniskt uterum för alla stadens medborgare, med ett miljövärde, som bleve enastående i landet. Har

vi råd att avstå från denna relativt billigt åstadkomna tillgång? Har stadsmakterna och staden rätt att undanhålla medborgarna, generation efter generation, ett arv med ett sådant värde? Enligt min och mångas uppfattning är denna fråga icke enbart en stadens angelägenhet. Det är en riksfråga.

Det är emellertid icke enbart i Botaniska trädgården, som "häcken växer kämpahög, kämpahög" medan skönhetens prinsessa slumrar och Törnrosa-slottet göms bakom vildvuxen vegetation. De på 1800-talet inplanterade träden på åsslutningen ned mot staden hotar att helt skymma slottet från staden. Vi bevittnar slött hur den stora Vasaborgen sakta sjunker i parkens gröna böljor som ett sjunkande vasaskepp.

Nog ligger det något nedsättande för att icke säga makabert i att endast en depression med ty åtföljande arbetslöshet skall vara den enda prins som kan förväntas kyssa till liv denna prinsessa av Vasa.

Vad skall det så bli av själva slottsbyggnaden? För närvarande inrymmer den rikssalen, landshövdingens bostad med representationsvåning samt länsstyrelsens m. fl. ämbetslokaler. Södra flygeln inrymmer ett landsarkiv. Det synes traditionsriktigt att landshövdingen även framgent skall vara ståthållare på Uppsala slott. Det torde även vara uppenbart att slottets lokaler icke äro lämpade som moderna kontorsrum.

Vid den Hårlemanska ombyggnaden på 1700-talet inreddes södra flygeln som kungsvåningar med vackert proportionerade gemak. Att gömma denna förnäma arkitektur bakom ett landsarkivs taxeringslängder och billigt inbundna kyrkobokföringsluntor är åter ett uttryck för den laissezaller-mentalitet och tillämpning av det minsta motståndets lag, som tycks ha varit den enda tillämpliga, då det gällt Uppsala slott. Det otroliga är emellertid att man i dag på allvar överväger att anslå en kvarts million kronor för ytterligare utvidgning av detta arkiv inom Uppsala slott. En provisorisk lösning på c:a 15 år, som ändock icke ur brandskyddssynpunkt uppfyller gällande krav på arkivlokaler. Om detta blir verklighet, det Gud och stadsmakterna förbjude, skulle säkert denna investering nästa gång tas till intäkt för fortsatt annektering av slottet.

Jag har föreslagit att det gamla ståtliga slottskyrkorummet i södra flygeln med dess stuckreliefer skall friläggas. Med hänsyn till den Hårlemanska ombyggnaden anses denna tanke orealistisk, men det kan knappast vara orealistiskt att återställa de Hårlemanska kungsvåningarna.

Beträffande slottets framtida användning har jag i mitt förslag anfört:

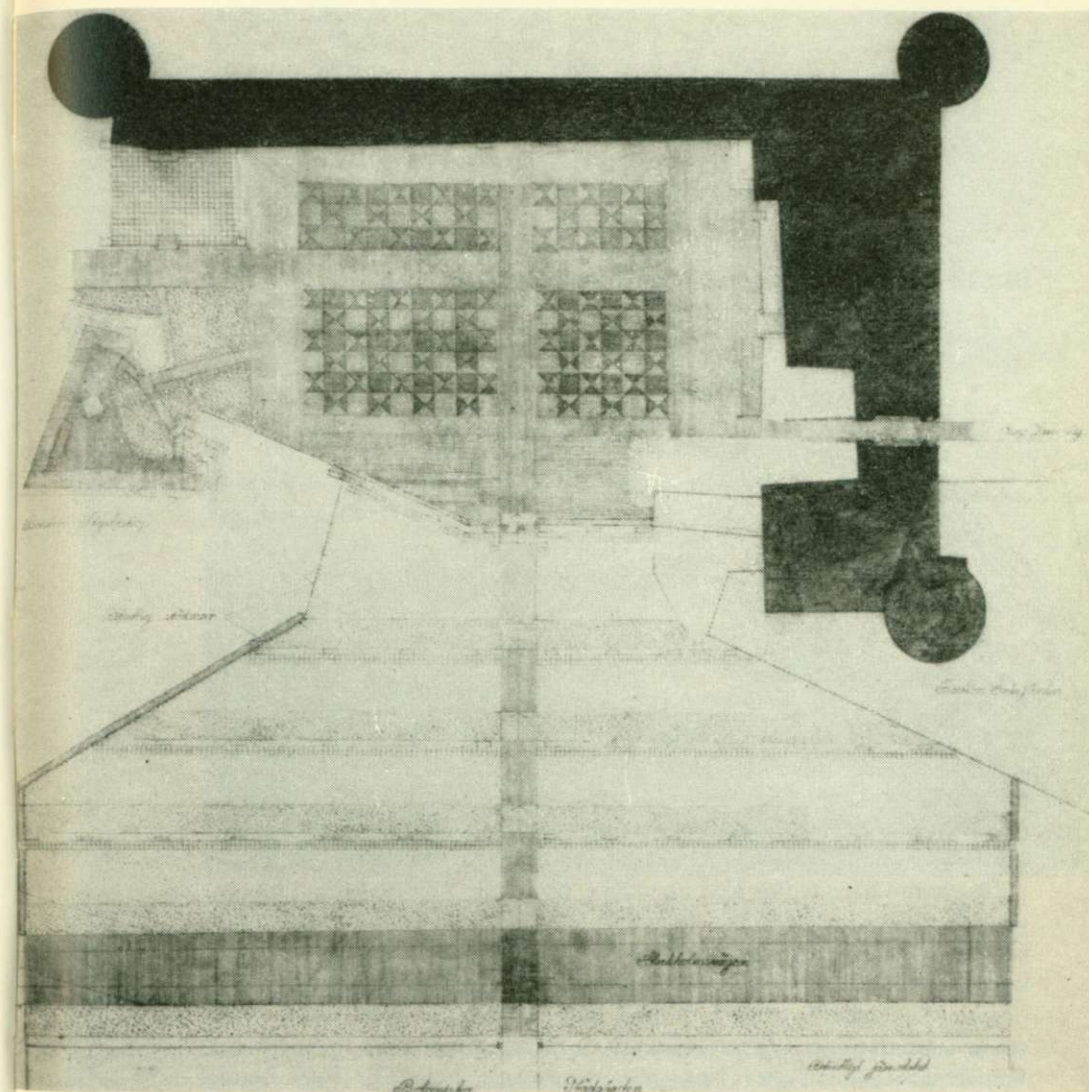
Uppsala stad har sedan 1477 varit universitetsstad och utvecklas alltmer till ett internationellt forskarcentrum. Det ligger med hänsyn härtill

Uppsala slott.
Situationsplan med Slottsträdgården.

nära till hands att ställa tillgängliga lokaler i slottet till universitetets förfogande. Härvid har i första hand tanken uppstått att utnyttja dess lokaler för seminarier, symposier, föreläsningar m. m. Det torde då bli lämpligt att till slottet förlägga nationella och internationella vetenskapliga kongresser med därtill hörande banketter. Vissa rum kan även upplåtas för gästande vetenskapsmän. Ultuna lantbrukshögskola torde härvid även kunna utnyttja lokalerna för motsvarande ändamål.

Beträffande södra flygeln med dess från landsarkivet utrymda kungsvåningar, kan denna apteras för någon av universitetets institutioner. Såsom lämplig sådan har Uppsala universitets rektor förslagsvis framfört instutionen för klassisk fornkunskap. I stället för en nybyggnad härför bör ett nytt landsarkiv byggas. I övrigt föreslås ett Vasa-museum i södra flygelns källarvåningar med direkt anslutning till de arkitektoniskt intressanta äldsta kungsvåningarna i södra bastionen med de här även historiskt beryktade Sture-fängelserna.

Den gamla kröningsstaden Uppsala avsågs en gång att bli Sveriges huvudstad och slottet planerades att bli dess kungliga slott. I våra dagar tillhör det icke längre en kunglig ätt eller ens ett överklasskikt utan staten d. v. s. hela folket. Det är dessutom ett värdefullt kulturarv från generation till generation, där fideikommissarien är folket. Att återge Uppsala slott något av dess forna värdighet är inget mer eller mindre än en kulturell riksangelägenhet. Att försumma detta är en kulturell riksskandal, som pågått länge nog.

Uppsala slott. Förslag till ordnande av borggården och terrasserna av arkitekt SAR Viking Göransson.

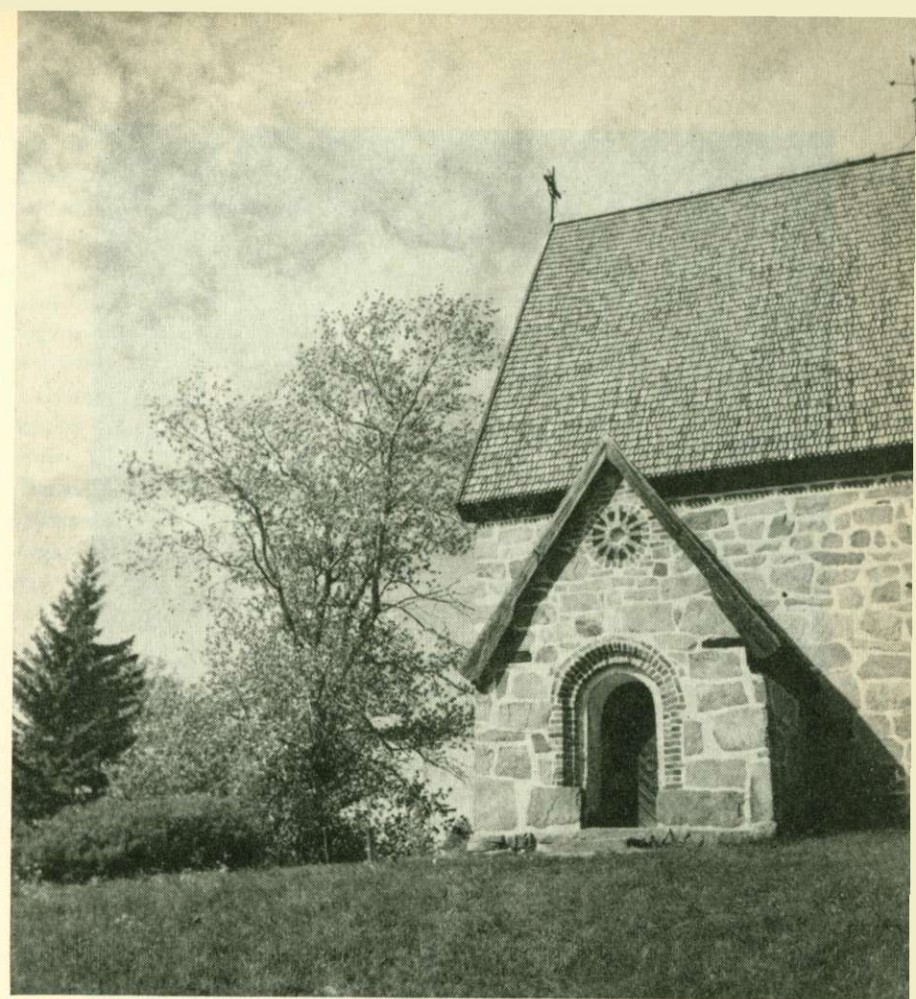
Nathan Söderblom i sin hembygd

I samband med Samfundets sommarmöte 1962 gjordes en utfärd till Trönö medeltidskyrka. Från dess predikstol höll ärkebiskopinnan Brita Brilioth ett fängslande föredrag om sin fader ärkebiskopen Nathan Söderblom. Vi återger här några utdrag ur hennes tal:

I Trönö prästgård föddes Nathan Söderblom 1866. Jag står på predikstolen i Trönö underbara gamla helgedom. En underlig, högtidlig känsla av fruktan och vördnad känner jag. Att stå på denna predikstol varifrån min farfar förkunnat Guds ord och så tänka på att min far som barn ofta satt nere i en av kyrkbänkarna. Det är så gripande att tänka på barnet Nathan Söderblom.

I backarna här utanför åkte han kälke, på ängarna plockade han blommor, ute i gårdarna hade han kamrater. Här fick han sina första intryck, särskilt i hemmet, här lades grunden till hans okuvliga håg och nit. Kyrkoherde Jonas Söderblom, fadern, hade djupa rötter i hälsingebygden. En bondgård i Söderala socken, Orsta, hade brukats av hans släkt under många generationer. Förtroendemän i förvaltning, kyrka och riksdag fanns sedan generationer. Hans mor var danska, hon hette Sofia Blume och var läkardotter. I den släkten hade fostrats läkare, officerare, ämbetsmän och präster. Nathan Söderblom hade påtagliga drag från både fäderne och möderne.

Min mor Anna Söderblom hittade på gamla dagar en lår med brev från Nathan Söderbloms barndom och skolår i Hudiksvall. Det är en guldgruva. Han var nio år då han och ett par yngre syskon hade skolhushåll i staden, med en gammal trotjänarinna som husmor. Tadda kallades hon.

Trönö gamla kyrka i Hälsingland. — Foto S. A. Hermelin.

Breven hem innehålla räkenskaper och beskrivningar på syskonens framgångar och svårigheter och visa samtidigt en mycket stark syskonkärlek och vördnad för hemmet. De hade t. ex. en ko för skolhushållet, han talar om hur det fattas mäsik och hur mycket hon mjölkar och hur "de nog behövde litet tillskott till kassan". Säkert levdes ett ganska sparsamt liv.

— Min far har en underbar beskrivning på Trönö prästgård och trakten. Det var säkerligen den lyckligaste tiden i hans barndom, hemlivet var då ännu ljust och harmoniskt. Tillåt mig citera honom själv:

Ärkebiskop Nathan Söderblom utanför Uppsala domkyrka.

"Mitt första hem låg i en av de undängömda åsänkorna. Det finns ingen vänare. Ovanpå den branta backen står prästgården i två våningar. Man vågade på Julaften knappast somna in, inte som vanligt av rädsla för det som rörde sig i den långa barnkammarrens mörka skrymslen. Därtill var sinnet allför uppfyllt av julgranens härlighet och julklapparna. Nej, rädslan av att somna in kom sig därav, att man ville vara vaken och se, när de första ljusen tändes i granitlyktan snett under våra fönster,

och när brasan flammade upp i vänstugan bredvid kyrkan, där långväga gudstjänstbesökande värmdes sig och kokade kaffe. Min moder var huld och mild. Hon tyckte om att tala över saker lugnt och grundligt. Vad jag lärde av henne har jag aldrig kunnat glömma. Således vet jag än i dag namnen på alla fyra Baleariska öarna. Min faders undervisning var mer ivrig än metodisk. Hans oro för att jag icke skulle hinna lära mig latin begynte redan när jag var fem år gammal och inhöstade mig en del osmälta latinska glosor . . ."

Detta en liten glimt av hemmets atmosfär. Nathan Söderblom har en mycket livlig och målande beskrivning på den närmaste bygden, som jag finner så originell och målande, att jag gärna vill citera en bit därav. "Backen (upp till prästgården) svängde upptill och var svindlande. Den passerade landbogården, inbyggd med många hemligheter och med små färgskiftande glastrutor inåt den fyrkantiga gårdsplanen. Kyrkbyggmästarens barnbarn i huset på backen bredvid prästgården voro äldre än vi och kunde den avundade konsten att, även när det var is, styra kälken som då av farten orkade hela vägen över kyrkvallen och nedför den andra mindre backen till landsvägen. — Det såg farligt ut när pappa red Pärla utför branten, och det kunde vara nog så knogigt för korta små ben att komma uppför. När Tadda, eljest Karin Gisselsdotter, som i fjol, mer än nittioårig slutade sina dagar, och som skött oss alla syskon ända till den sista, som också blev bäst av hela vår släkt, när hon en gång, själv trött efter sädupptagning på Gillegårdstakten, gjorde svårigheter, lär jag ska ha bevekt hennes ömsinta hjärta med orden, 'när jag blir stor och Tadda blir liten, så skall jag bära Tadda', ett löfte som jag klent har hållit. - -" Så följer en beskrivning på den gamla sockenkyrkan, kanske den käraste för Nathan Söderblom. "- - Hur vacker kyrkan med sin bogårdsmur omkring och sina två stigluckor, av vilka männen brukade den ena, större, och kvinnorna den andra, med sin klockstapel, som ännu i dag utgör en övergång från stavkyrkornas takkammar och byggnadsstil till klockstapelns senare, klassiska fason — hur vackert allt detta och den sluttande kyrkogården med utsikt uppåt byarna är, det kunde mina barnaögon icke fatta. Men det var hyvens att sitta inne i den lilla kyrkan, fylld som den var från golv till tak. Från översta läktaren tittade de halvvuxna pojkarna ned. Och det fanns lyckligtvis så mycket att se och höra på, att ögat endast då och då med bävande nyfikenhet behövde snudda vid den hemska tavlan till höger om korfönstret med drakens öppna gap och människokropparna, som föllo ned däri.

Pappa brukade fast predikstolpsalm, senare på ålderdomen "Vår egen kraft ej hjälpa kan", men vid den här tiden i Trönö, "Ack Herre Jesu hör min röst". Men inte anade barnet de inre strider, som avspeglade sig i psalmvalet."

Brita Brilioth, Nathan Söderbloms dotter, talar om sin far i Trönö vackra medeltidskyrka vid Samfundets sommarmöte 1962 — Foto P. W. Häger.

Mycket mer kunde man berätta om Nathan Söderbloms minnen och intryck från hem och bygd och kyrka. Jag vill än en gång citera honom själv då han talar om tidiga minnen och intryck. Den nu kommande beskrivningen är enastående i sin ordknapphet, jag tycker det är som ett kopparstick. "Nästan starkaste barndomsminnet från kyrkan är solvärmen utanför vapenhuset, då människorna strömmade ut och kommo och hälsade så vänligt. Sedan tog hela Trönö för mig gestalten av en kyrka. Åns slingrande linje och vägen blevo mittelgång. På sidorna gruppera sig byarna som bänkar i skogsbrynet. Grindbergets terrass är altaret, i öster, som sig bör. Uppåt Sterte, Tannåsen och Storsjön ligger läktaren i två våningar, och från skogsbygden där uppe i socknens västra ända ljud för sinnet tyst ett orgelbrus, mäktigare än tonerna från de ostämde

hemmagjorda piporna i hönsburen i kyrkan. Skall jämförelsen drivas längre, så hade klockaren, när han tog upp psalmen från klockarbänken vid alturväggen — att han tordes — sin motsvarighet i en uv, som lät höra sig från bergknallen mellan Fly och Daglysa." —

Jag har skildrat en del av min far, hans intryck från tidig barndom, från en lycklig tid i Trönö, hans födelseförsamling. Det skulle vara intressant spinna vidare på temat och få fram än mer om Nathan Söderblom och hembygden. Under hela sitt skiftesrika liv, kom han gärna åter, åtminstone i tankarna och fantasin till Hälsingland. Dellensjöarna tror jag han ansåg vara det allra skönaste på jorden.

Den gamla prästgården vid Trönö kyrka, där Nathan Söderblom växte upp, har inretts till en stämningsfull minnesgård över bygdens store son. Söderblomsgården öppnade sina portar då Samfundet gästade Trönö på sitt sommarmöte.

Strövtåg i hembygder

Jag är tillbaka i hembygden. Om det nu är detta som är min hembygd. De första nio åren hör i alla fall ihop med den här vägen, som jag minnes som mycket bredare, och torvmossen, som jag mindes som oändlig.

En gång skrev jag i ett verk om hembygdsrörelsens problem, att ordet *hembygd* i vår rörliga tid finge anses beteckna varje plats, där man vistas någorlunda stadigvarande. Det skulle alltså inte reserveras enkom för barndomens bygd. Nu begriper jag att detta var en rationalisering av mitt eget svårupplärade förhållande till växlande orter och landskap.

De första flyttningarna skedde i alla fall inom samma landskap, så jag kan alltid falla tillbaka på att det är Värmland som är min hembygd. Det är ju också en av våra stora hembygder. Värmlänningen undgår inte att bli påmind om sitt ursprung. Nyss läste jag i en biografi över värmlänningen Torgny Segerstedt, att det skulle vara "typiskt värmländskt" att i sin föreställning gärna låta liv och död glida över i varann.

Det låter ganska kufiskt. Fast naturligtvis finns det åtskilligt som är typiskt värmländskt. Det är med landskapskaraktärer som med nationalkaraktärer: termen är missvisande och olycklig men saknar därför inte innehåll. Lika svår att definiera som en doft och lika omiskännlig, säger G. K. Chesterton.

Själv känner jag mig inte längre hemma i min första hembygd. Jag står i en glänta vid skolvägen och tänker: ja så, det var här jag blev skrämmd av älgen. Det känns inte mycket märkvärdigare än att i verkligheten återse något som man läst om. Som att stå i rue Cardinal Lemoine i Paris och titta upp på ett hus och tänka ja så, de var däruppe James Joyce satt och skrev på sin bok om Odysseus.

Men jag känner mig hemma i det värmländska. Landskapet och husen är förändrade och jag har själv blivit en annan. Däremot väcks en

värmande hemkänsla av språket, av vändningar som jag glömt, av tonfall och infall. Här håller ännu många stånd mot det moderna svenska talspråket, utbildat av småbyråkrater, politiker som försöker låta som experter, konsulenter och skivpratare.

Jag går omkring i Karlstad, som nu snart har vuxit i fatt sitt torg. Den första staden behåller bondpojken tillgivenheten och respekten för. När jag kommer in i Hjalmar Petterssons Bokhandel känner jag mig nästan lika nervös som första gången jag vågade mig in för att fråga efter en bok. Fast jag repar mod och går snart och bläddrar i böckerna. Tänk om man på den tiden själv fått gå omkring och rota i hyllorna; då hade man säkert varit professor nu. Åtminstone läroverksadjunkt i Karlstad.

Jag fastnar för en nyutgåva av Fredrik på Ransätt, och därmed är jag tillbaka till värmländskan, för den har han allt återgett bättre än själve Fröding. Dikten "Annikas porträtt" kallar föremålet "du sirap och gräde te krösebärsmos", "du blanke gullkeste mä selverbeslag" och fortsätter:

Å Anikkas panne ä kullri å slätt
som kupie löcke på köffötten min.
Å rynk du henn öt mäj, då ble ja allt grätt
du skåp tå mahång fullt mä finströke lin.
Å Annikas fötter i strömper å skor
di lägger i väg som små rötter så lätt
Å kom hem te mej och bli där, kära mor
du vesthus som blankt hele våla kunn mätt.

Det är ingen dålig erotisk poesi. Det är framför allt en språklig fantasi och en vild överdrift i uttrycket, som får mig att känna att här är jag hemma i Värmland.

Där det är bra, där är mitt fosterland, sa romaren; ubi bene, ibi patria. På samma sätt får ordet hembygd oss säkert att i första hand tänka på ett ställe där vi haft det bra. Barndomen blir med tiden idealiserad och barndomsbygden med den. Kanske är jag inte gammal nog för det.

Men i Uppsala var det bra, för det mesta. Så bra att jag i den stockholmska förskingringen började samla böcker om Uppsala. Det var först för ett år sedan, i samband med en ny flyttning, som jag kom mig för att sälja den lilla samlingen, som ju mest bestod av senilt skräp.

När jag nu efter åtskilliga år kommer tillbaka till Uppsala, är den där nostalgien övervunnen. Allt är bara förunderligt hemvant. Ett och annat nytt skandalhus förmår inte fördärva den stadsbild man minns. En del har rentav blivit bättre, framför allt Sankt Eriks torg, det medeltida Uppsalas hjärta. Husen har fått tillbaka den sköna härlemanska färgen och de gamla konviktoriet ute i Fyris, som jag visst skrev min första tidnings-

artikel om, har blivit till det vackra Upplandsmuseet. Jag går omkring där med Sigvard Cederroth, grundlärare privatforskare i uppländskt språk och folkliv, och återser snidade ostkar, hedniskt ornamenterade mangelbräden och läckert målade skäktsvärd. Jag minns hur jag som ung museiadept under Nils Ålenius blev svårt frusterad av att lära känna den jämförelsevis sena värmländska folkkulturen efter att först ha mött den uppländska. Så blev Uppland ett slags ställföreträdande hembygd. Mer än hemma gick här de historiska rötterna i dagen. Varje besök i någon liten sockenkyrka blev en estetisk likaväl som en kulturhistorisk upplevelse.

Det är roligt att gå omkring i en miljö som man vet ganska mycket om. Jag hade glömt att jag visste så mycket om gamla hus och gator i den här stan. Men associationerna är naturligtvis inte enbart historiska i en stad, där man tillbringat fem-sex av de oroligaste ungdomsåren. Om man kunde skriva tillräckligt bra och stoffet vore nog intressant, kunde två timmars vandring i Uppsala bli ramen kring en utvecklingsroman.

På tåget hit från Stockholm kom jag plötsligt ihåg att jag första gången anlände till Uppsala via Enköping. Det var på den tiden ungefär som att på vägen till Oxford vänta på tåg i det ohyggliga Reading. Så gick det ju också som det gick med den akademiska karriären.

Tillbaka i Stockholm söker jag mig upp till kvarteren kring högskolan, där jag bodde som student. Rådmansgatan—Observatoriegatan—Kungstensgatan. Det ser ganska saneringsmoget ut och bör egentligen alltid ha gjort det. Men för mig är det en av mina hembygder. Det var en miljö att haka sig fast vid för en ensam och vilsen student. Jag gissar att de flesta har detta behov av att i alla skiften skaffa sig en liten men förtrogen omgivning. Det gäller även när man reser, har jag sett på mig själv och andra. Många övertygade kosmopoliter bor ändå alltid på samma hotell, äter på samma ställen och gläds åt att vara igenkända åtminstone av en portier eller en bartender.

Sen blir man direkt uppbragt över att komma tillbaka och finna att denna omgivning varit otrogen nog att förändra sig under tiden. Jag tänkte gå och kasta en blick upp mot fönstret, där min läslampa en gång lyst. Och så var hela huset borta.

Det finns sannerligen ingen risk för att det skall ersättas med ett fulare hus. Men man blir ändå förargad. För ett ögonblick förstod jag dessa stockholmska hembygdsvänner, som vill att just *deras* stadsbild skall bevaras.

Men bara för ett ögonblick. Huset var gammalt och fult och kallt var det också. Det finns bättre saker att bevara åt framtiden.

Gräsmarks kyrka i Värmland. — Foto Refot.

Österviks kapell

— ett hembygdsrörelsens tempel i Värmland

I Varnums forna socken inom Kristinehamns stads nuvarande område ligger Österviks märkliga ödekapell. Läget är utomordentligt vackert på en sydsluttning ned mot Varnumsviken av Vänern. Det omgives av en park med en areal av över 20.000 kvm, beväxt med huvudsakligen lövträd samt en för trakten numera sällsynt flora. Sedan 1920 har icke några gudstjänster hållits i kapellet. Det ligger där tyst och övergivet liksom ett sagoslott med sina torn och tinnar.

Kapellet uppfördes åren 1869—1872 genom stora uppförringar av dåvarande ägaren till det närbelägna Gustafsviks säteri, greve Rudolf Adlersparre. Denne var son till den kände revolutionsmannen Georg Adlersparre, vilken var en av förgrundsmännen vid statsvälvningen år 1809. Invigningen av kapellet ägde rum i februari månad år 1872.

Kapellet är ritat och uppfört av samme man, som byggt Sofiero slott i Skåne, nämligen "ingenjören och riddaren Forsell". Byggnaden är uppförd i gotisk stil av tegel på huggen granitsockel och har skiffertak. Planlösningen avviker helt från den traditionella kyrkobyggnadsstilen. Vid sidan om kapellsalen, som rymmer omkr. 200 personer, finns en annan byggnad, som är harmoniskt sammanbyggd med kyrkorummet. Den innehåller en stor sal, som använts såsom skolsal åren 1872—1902, jämte ett biblioteksrum och ett entrérum. Över dessa rum finns en prästbostad, som innehåller sju mindre rum. Klocktornet ligger i norr och koret i söder.

I källarvåningen finns fem rum med kryssvalv av tegel, varav tre rum ligger i markplanet. Ett av rummen var avsett till skolkök, ett annat till barnbespisningslokal och övriga till förrådsrum.

Kapellet med tillhörande rum är i fråga om planlösningen en föregångare till våra dagars moderna kyrkobyggnader.

Ursprungligen var kapellet avsett till gudstjänstlokal och skolbyggnad, dels för de underlydande å Gustafsviks säteri, och dels för Varums församling. Kostnaden för det gedigna kapellets uppförande uppgick till 80.000 kr., vilket var en mycket stor summa på den tiden.

Många präster i Kristinehamns och Varums församlingar, som numera är sammanslagna, har predikat i kapellet. Från år 1876 och flera år framåt var en kapellpredikant anställd, och denne bodde i kapellets prästbostad. Det var den kände prästmannen från Västerås stift, Andreas Fernholm, vilken kom att spela en betydande roll i den tidens väckelserörelser. Han var en ivrig förespråkare för den alliansbetonade väckelserörelsen, som sökte samförstånd mellan olika trosriktningar.

Sedan Gustafsviks säteri med kapell blivit sålt år 1885, och greve Rudolf Adlersparre flyttat från godset, har den kyrkliga verksamheten varit helt beroende av olika privata ägares intresse. Några har icke respekterat byggherrens avsikt, att kapellet skulle vara en levande helgedom. Dess historia är därför djupt tragisk. Man kan säga, att Österviks kapell är kyrkan, som sällan fått vara en verklig sådan. Under täta ombyten av ägare, har kapellet vandaliserats. Inventarier och prydnader har skingrats åt olika håll. En del av dessa har dock på senaste tiden kunnat återskaffas.

År 1920 inköptes kapellet av den kände värmländske bildhuggaren Eric Rafael-Rådberg att användas såsom ateljé och bostad. Därifrån har sålunda utgått många förnämliga konstverk, som nu pryder parker och offentliga platser i många städer i vårt land. Sedan bildhuggaren avlidit år 1961, har kapellet av sterbhusdelägarna utjudits till försäljning. Kristinehamns församling har haft planer att förvärva detsamma, men då församlingen är mycket skattetyngd och dessutom har bundit sig för ett länge planerat församlingshusbygge, som kommer att draga stora kostnader, har det icke varit möjligt att uppbringa ytterligare medel för köp och istandsättande av Österviks ödekapell.

Intresse för att rädda kapellet finns dock i vida kretsar. Genom den stora uppmärksamhet, som radio, TV och press ägnat frågan i slutet av år 1962, har kapellet blivit känt över hela landet.

Då av förstälige skäl intet ekonomiskt stöd f.n. kunde påräknas från kyrkoförsamlingen, återstod ingen annan utväg än en vädjan till hembygdsvärdens företrädare om bistånd till kapellets räddning. Hembygdsrörelsens män och kvinnor har tidigare gjort ovärderliga insatser även när det gällt att rädda märkliga ödekyrkor i vårt land.

Kristinehamns och Varnums hembygdsförening visade också stort intresse för soken. En kommitté tillsattes med uppgift att undersöka de möjligheter, som kunde stå till buds för att rädda kapellet. Resultatet av detta arbete blev, att Österviks Kapellstiftelse bildades den 19 november

Österviks kapell i Varnums socken, Kristinehamn. T.v. ingången till kapellsalen med lilla kyrktornet. Takfönstren tillhör prästbostäder. I bakgrunden klocktornet.

1962, då även stadgar för dess syfte och verksamhet antogs. I december månad samma år träffades avtal med sterbhusdelägarna om köp av kapellet. Samtliga sterbhusdelägare var mycket tillmötesgående och visade stor förståelse för stiftelsens syften.

Enligt stadgarna skall kapellet åter bli en levande helgedom inom Svenska kyrkan. Frivilliga gudstjänster skall anordnas där, och samarbete skall ske mellan kapellstiftelsen och Kristinehamns församling. Men även

andra trossamfund kan få anordna gudstjänster där. Kapellet blir sålunda en ekumenisk kyrka.

Vid sidan härav upplåtes kapellet i första hand till hembygdsrörelsens organisationer för sammankomster, föreläsningar och kurser, avsedda att öka kunskapen om och stärka kärleken till hembygd och fosterland. De till kapellet hörande lokalerna kan även upplåtas för annan ideell föreningsverksamhet, särskilt för ungdom.

Österviks kapell blir sålunda även ett hembygdsrörelsens tempel, och enligt stadgarna skall kapellstiftelsen vara ansluten till Samfundet för hembygdsvård, Värmlands hembygdsförbund och Kristinehamns och Varnums hembygdsföreningar.

Kapellets läge är också idealiskt. Det ligger fritt och vackert i lantlig miljö, och ändock är det icke längre väg än fem km. till Kristinehamns centrala delar. Ur turistsynpunkt kommer också kapellet med den omgivande parken att bli en verkligt förnämlig sevärdhet, ja, ett lockande utflyktsmål för dem, som vill söka sig till en stilla och fridfull plats i vacker natur. Parken kring kapellet skall istandsättas under sakkunnig ledning. Så snart medel anskaffats skall även kapellet renoveras.

En restaureringsplan för kapellbyggnaden har i januari månad i år uppgjorts av arkitekten SAR Ragnar Jonsson, Kungl. Byggnadsstyrelsen, Stockholm. Denne har tillsammans med landsantikvarien i Värmlands län, Gösta von Schoultz, besiktigt kapellet. I sitt restaureringsförslag säger arkitekten bl. a. om kapellbyggnaden: "Exteriören är i sin helhet pittoresk och fantasifull och befinner sig i förhållandevis gott skick. Kapellsalen är byggnadens märkligaste rum. Den bär i form, detaljer och material en stark tidsprägel från en epok, vilken enligt nutida uppfattning icke är märklig genom kvalité eller formskönhet, men som genom sin arkitektoniska särprägel kan vara värd att bevara i särskilda fall.

I Österviks kapell ingår exteriören och kapellsalen en tidstypisk för-
ening, som enligt min uppfattning är värd att bevaras för framtiden."

Men det är icke bara byggnaden som kan vara av intresse att bevara utan även minnet av de människor, som på ett särskilt sätt varit knutna till densamma. Österviks kapellstiftelse har också enligt stadgarna den uppgiften att på lämpligt sätt vårda de person- och kulturhistoriska minnen, som är förknippade med kapellet.

Det finns möjlighet att anordna minnesrum i en till kapellet hörande fristående byggnad, belägen i kapellets park. Det finns en del minnesaker bevarade efter den Adlersparreska släkten. Främst kan man här tänka på greve Rudolf Adlersparre, som låtit uppföra kapellet. Han var en märklig man, som gjort stora uppoffringar för det allmännas bästa. I flera avseenden var han också en föregångsman på sin tid bl. a. på skolans område. Planlösningen av Österviks kapell exempelvis knyter an

till vår tids moderna kyrkobyggnader och kommer alltså med en ny giv redan på 1800-talet.

I kapellets skola införde han skolköksundervisning och skolbarnsbe-
spisning, trädgårdsskötsel och plantskoleskötsel. Han ivrade nämligen
mycket för grönsaksodling och plantering av fruktträd. Såsom medlem
av landstinget i Värmlands län motionerade han år 1863 om att vid varje
skola skulle anläggas en köksträdgård och en trädskola, och att under-
visning i skötseln av dessa skulle meddelas barnen. Motionen avslogs på
den tiden.

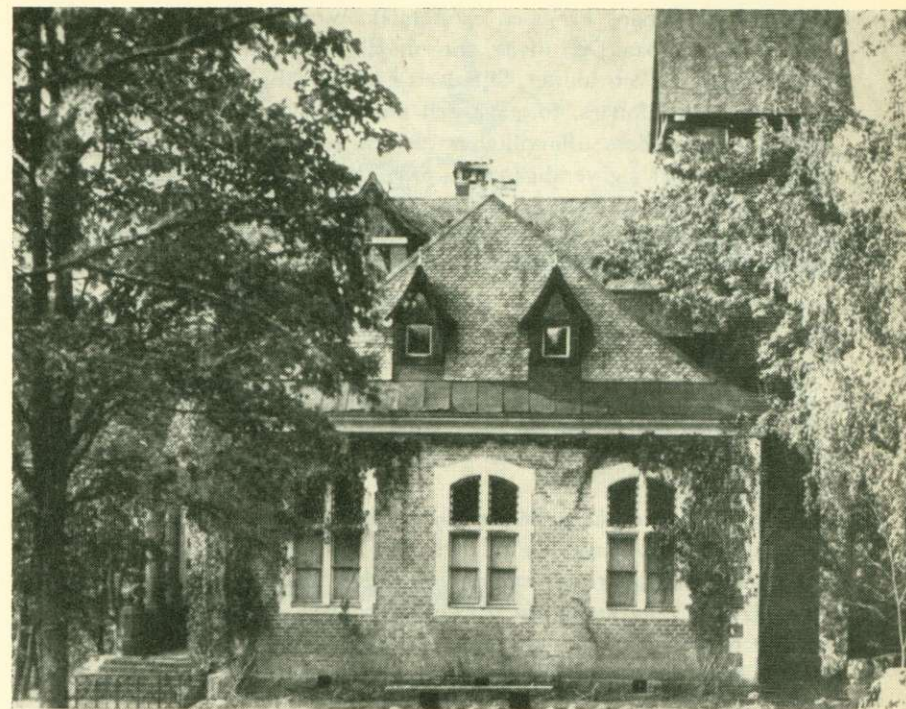
Under åren 1861–74 och 1878–84 var han ledamot av riksdagens
första kammare, vars medlemmar på den tiden icke uppbar något arvode
av statsmedel. Bland hans riksdagsmotioner kan nämnas en år 1880 om
yrkesundervisning i rikets folkskolor. Förslaget vann intet bifall. Det var
först långt senare i skolans historia, som yrkesundervisningen blev in-
förd. Han byggde också en finsk bastu, där skolbarnen vid Östervik
skulle bada den tid på året, när badning icke kunde äga rum i den när-
belägna viken.

I Österviks kapell inrättade han också ett bibliotek, och till skolan
överlämnade han en omfattande naturaliesamling. Rudolf Adlersparre
var även mycket intresserad för naturvård. Parken kring Österviks ka-
pell har han låtit anlägga liksom även den vackra och stämningsfulla
Gustafsviks kyrkogård, som ligger i kapellets närhet. Planteringar och val
av träd är gjorda med stor omsorg. Efter vägarna lät han också plantera
alléträd.

På Gustafsviks säteri utförde han omfattande och dyrbara moss-
odlingsförsök för att därigenom kunna utvinna de ofruktbara mossmar-
kerna för sädesodling. Han förbättrade och nybyggde också arbetare-
bostäder och ekonomibyggnader på säteriet.

Rudolf Adlersparre och hans maka, Ida Amalia Broms, avled båda år
1908 och fick sina sista vilorum på Gustafsviks kyrkogård. På en min-
nessten där har greven låtit inrista de orden: *Missunna oss, o fremling,
ej denna plats, den lemnas i din vård.*

Den ende prästman, som bott i prästbostaden i Österviks kapell, var
den ovan nämnde Andreas Fernholm. Vid sidan av sin kapellpredikant-
befattning har han en tid varit rektor och senare lärare för den missions-
skola i Kristinehamn, som grundades av Evangeliska Fosterlandsstiftelsen
år 1870 och senare övertogs av Svenska Missionsförbundet år 1879. Från
Östervik utgav han och redigerade under många år tidskrifterna Tidens
Tecken, Hemlandsvännen och Blå Bandet. De lästes av väckelserörelse-
nas anhängare över hela landet. Fernholm umgicks även flitigt med den
blivande skalden Gustaf Frödings fader, löjtnant Ferdinand Fröding, som
vid denna tid med sin familj bodde i gården Nya Kyrkogatan 5 i Kristine-

Österviks kapell från öster med stora samlingssalen. T. h. klocktornet.

hamn. Fernholm anses i religiöst hänseende ha påverkat den religiöst
grubblande Ferdinand Fröding och givit honom en ljusare kristendoms-
syn. Säkert har också den blivande skalden tagit intryck av detta i barn-
domshemmet, vilket sedan har kommit att återspeglas i flera av hans
dikter. Fernholms maka Gerda var dotter till den kände hembygdsforska-
ren i Värmland, kontraktsprosten Anders Lignell i Kila.

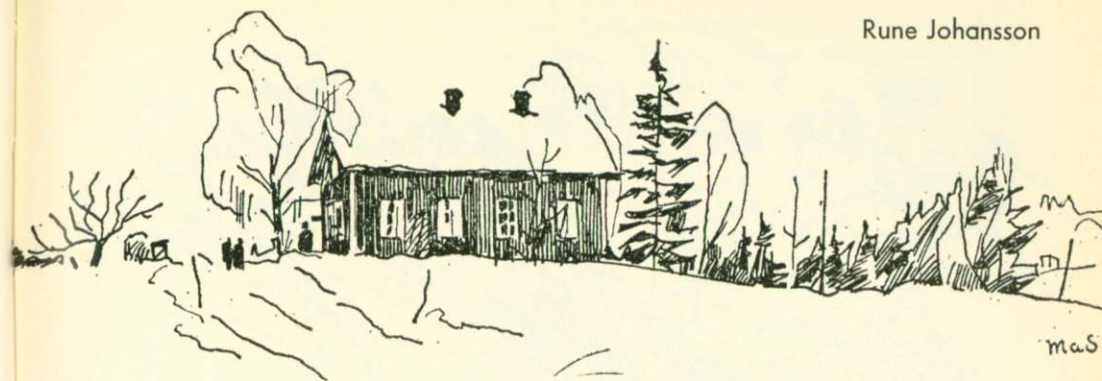
Kapellstiftelsen har också för avsikt att inreda ett minnesrum över
bildhuggaren Eric Rafael-Rådberg, som är född i Kristinehamn. I den
till kapellet hörande fristående byggnaden hade han på senare tid inrett
en ateljé, som skall bevaras. Stiftelsen äger också en del av hans konst-
alster, utförda i trä, vilka på lämpligt sätt tillsammans med andra min-
nessaker skall utställas.

Det är många arbetsuppgifter som Österviks kapellstiftelse har att ge-
nomföra. Först skall dock kapellsalen med tillhörande lokaler iordning-

ställas. Alltsammans är ju en ekonomisk fråga, och den är naturligtvis icke så lätt att lösa. Den utväg, som måste anlitas är att vädja till en generös allmänhet om bidrag. Stiftelsen känner väl till församlingars, föreningars, institutioners, företags och hembygdsvårdens företrädare och enskilda människors offervillighet i svåra situationer. Österviks kapellstiftelse befinner sig verkligen i en besvärlig situation. Vad stiftelsen behöver för att kunna förverkliga sina planer är många personer och korporationer, som vill ingå i densamma som medlemmar mot en engångsavgift av 100 kr. eller årlig avgift av 10 kr. Dessutom behövs personer, som vill donera, skänka eller utlåna större eller mindre penningbelopp. Var och en som hjälper stiftelsen erhåller årligen en tryckt "Hälsning från Österviks kapell" med uppgift om verksamhet m. m. därstädes.

Bidrag kan insättas å postgirokonto nr. 460054 under adress: Österviks kapellstiftelse, Kristinehamn. Alla upplysningar i övrigt kan erhållas från bl. a. kapellstiftelsens sekreterare, komminister John Engvall, adr. Värmskog.

Det skulle vara glädjande om Österviks märkliga ödekapell kunde resas ur sitt förnedringstillstånd och åter bli en levande helgedom och därtill ett hembygdsrörelsens tempel, räddat av hembygdsvårdens kvinnor och män. Det kunde då också bli en härd, där kärleken till svensk bygd och natur, kultur och tradition kunde fördjupas och stärkas och föras vidare till kommande släkter och tider.

*I den värmländska skogsbyns övergivna skolhus samlas man till Bystämmor.
Teckningar av Margareta Sylvan.*

Bystämman i Övre Bondestad

I Övre Bondestad väster om sjön Fryken har man fått bukt med isoleeringen. Den värmländska skogsbyns övergivna skolhus har fått nytt liv och innehåll. Här samlas man regelbundet till bystämmor kring den samfälliga uppgiften att rädda byns historia ur glömskan. Fakta om ting och förfäder har samlats in och redovisats i en sådan omfattning att man nu har kunnat ge ut en bastant stencilrad bok om Övre Bondestads svunna tid.

Bystämman har påtagligt satt sin glada prägel på byn allt sedan den första sammankomsten i oktober 1961. Dessförinnan hade det känts ledsam. Skolhuset stod låst och hotades med rivning och de alltför fåtaliga barnen sändes iväg med skolskjuts. Nu kom stämman till främst på initiativ av kyrkoherde Frej Alsterlind, och folkskollärare Anders Bergström fick man till skrivare; han skulle sedan bli både tryckaren och redaktören för boken "Övre Bondestad".

De flesta i bystämmen fick en uppgift redan från starten, och insamlingen har skett med en upprymd iver. Ur sina chiffronjéer rev man fram gamla fotografier och gulnade brev, uppe på vindarna hittade man rätt-

Bystämman äter nävgröt.

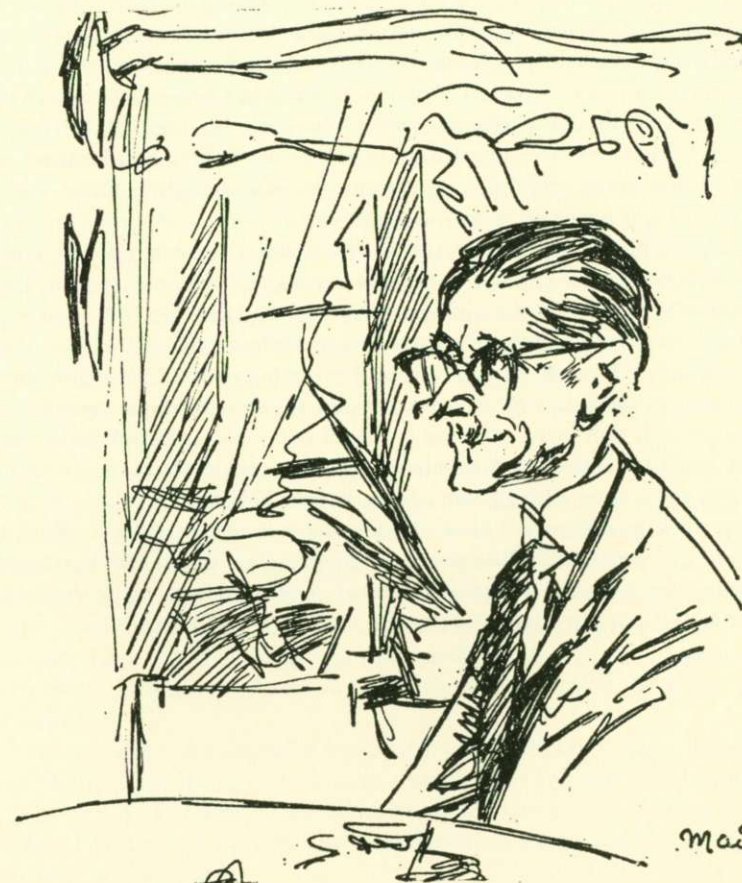
gnagda postillor, längst in i köksskåpet låg betsman för skålpund och lispund, ur redskapslader drogs fram den glömda åksläden, och mycket av detta släpade man med sig till bystämman och visade upp, ja det fanns de som gav sig ut till skogs för att inventera gamla kolbottnar och nedrasade murstockar. Säreigna personer i trakten fick sin historia nedtecknad. Sålunda fanns mycket att berätta om den blinde färjkarlen "Bengt på Ödden".

I skogskanten finns en sten med denna personliga fråga inhuggen: "Har du frid med Gud?" Runt omkring är sittstenar placerade för dem som vill dröja och besinna sig. Stenen har sin särskilda historia. En man, som brukade titta djupt i buteljen hamnade en ruskig kväll i skogen, somnade och vaknade upp till kopparslagare, mörkrädsla och ruese. Han reste stenen just på den plats, där han vaknat i sin ensamhet, högg in frågan och förblev nykter och troende i hela sitt liv.

Övre Bondestad är ensligt belägen. De första nybyggarna torde ha flyttat hit först i början av 1800-talet. Skogen försöker nu att återtaga förlorad mark. De flesta invånarna är småbrukare med huvud- eller binkomst på närliggande orter. Utvecklingen visar det vanliga mönstret för svensk glesbygd. Nöden motades bort, men isoleringen byborna emellan ökade. Folk har t.o.m. slutat att träffas på julkalas.

Helmer Persson i egendomen Betlehem var den förste cyklisten — bröder i USA sände hem två "rundtrampare". Första bilen, naturligtvis en T-Ford, skuttade in i byn 1927, förvärvat av bröderna Eriksson, Därväste. Samling kring den första radioapparaten skedde 1925 hos lärare Wallin — ett beundrat ting med lampor och spolar på baksidan. Man har

Konstnären Oscar Westlund är bystämmans åldersman.

desslikes noterat för kommande släkten att Edvard Hedlund blev förste ägaren av en TV-apparat. Missionshuset är ett minnesmärke från den tid då den religiösa väckelsen bröt in i bybornas liv, invigt midsommaren 1900 med tal och strängmusik. Nu tynar denna verksamhet, och en gammal gemenskap håller på att upplösas.

När isoleringen i byn var som värst kom bystämman som en ny möjlighet till samhörighet. Det har varit tätt med stämmor, och byborna söker sig troget till skolhuset på krönet.

Bystämman improviseras. Man har spelmän, som underhåller med gamla låtar. Äldermannen och de två bisittarna tar plats vid sitt bord, ständigt nya uppgifter väntar. Som älderman fungerar konstnären Oscar Westlund, en 70-års karl, som är laddad med roliga historier. Likt många andra urvärmlänningar föredrar han sina paschasor talangfullt med konstpauser, dramatisk stegring och väl utnyttjad poäng — men "en del av dem är så funtade att man inte kan berätta dem", säger han.

Bisittare är lantbrukare Gunnar Eriksson och byggnadsarbetare Gunnar Modén. Gunnar Eriksson sköter den lekamliga spisen på ett omväxlande sätt och bjuder gärna på gamla rätter såsom nävgröt med fläsk. Gunnar Modén har varit den flitigaste vid boken "Övre Bondestads" tillkomst. Intressanta, drastiska och humoristiska uppgifter finns i hans redogörelse om bebyggelse och levnadsöden.

En sådan här kväll plockar Oscar Westlund fram sin pappas gamla slaga, och två andra karlar demonstrerar praktiskt på en rågkärve. Dunken från slagor hördes sista gången i byn på 30-talet. De uråldriga verktygen avlöstes av dragverken, som också spelade ut sin roll.

Denna kväll blir ett nävgrötskalas bystämmans final. Nävgröt heter det av den uppenbara anledningen att den i gamla tider åts med näven. Ta vatten och salt och havremjöl, "skrämjöl", rör inte om koket, och gröten kan ätas direkt med händerna. Den är godare än den ser ut för. Men gott fläsk som tilltugg och starka magar behövs.

Ryktet om bystämman i Övre Bondestad har spritt sig och efterföljd planeras på annat håll. Värmland är ju påtagligt öppet för hembygdsvårdande tankegångar. Sålunda funderar man i Nilsby på andra sidan Fryken att starta sin historieskrivning.

"Chock-rapport"

De senaste års stærkt intensiverede fredningsarbejde i Danmark kan forlede til at tro, at opgaverne er ved at være løst, og at man i hvert fald har hånd i hanke med udviklingen.

Men, man skal ikke lulle sig ind i en falsk tryghedsfornemmelse og tro, at den hellige grav er velforvaret!

Det har nemlig vist sig, at udviklingen nu foregår så eksplosivt, at fredningsarbejdet — selv i det format, hvori det udføres i dag, overhovedet ikke kan følge med i det økonomiske opsving, og at den tekniske — d.v.s. trafikale og bebyggelsesmæssige udvikling, har taget et så voldsomt omfang, at selv landområder, der indtil nu har været anset for relativt sikre, bogstavelig talt dag for dag inddrages i udviklingen.

At ville prøve — med det nuværende fredningsapparat — at begrænse og regulere denne udvikling svarer til at skulle bekæmpe en hedebrand med en vandpistol.

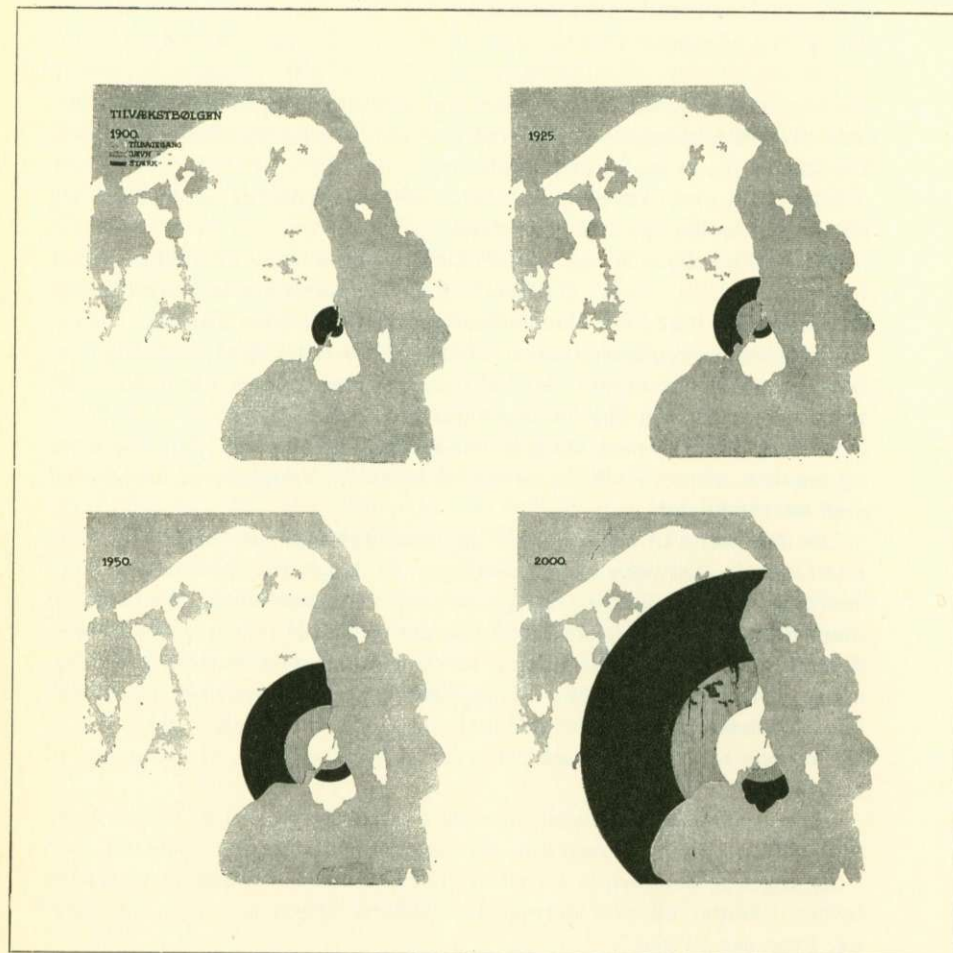
Det står værst til med nordøst- og nord-sjælland, hvis problemer i det efterfølgende skal belyses som eksempel, da det jo, på grund af den landskabelige kvalitet og den særlige relation til hovedstaden er et specielt omtåleligt område. Der foreligger for denne del af landet nogle overordentlig stærkt talende prognoser for den kommende udvikling, og formålet med redegørelsen her skulle være simpelthen at pege på, hvilke konsekvenser der kan forventes, hvis udviklingen fortsætter inden for de nuværende rammer, og med det naturfredningsapparat, vi i dag har til rådighed.

Om nordsjællandsområdet siger en byplantekniker i dag: "København har indtil nu bredt sig som lava ud over det nærliggende bondeland, men i dag, og i de kommende år, vil det københavnske vulkanudbrud sprøjte lavaen i klatter ud over det ganske Sjælland, ingen kan vide sig sikker på, hvor det vil ske."

Man kan spørge, ja, men er der da ikke en meget fin plan netop for Københavnsegnens udvikling — hvordan er det med den berømte fingerplan, egnsplanskitsen fra 1947, der skulle danne det fremtidige grundlag?

Jo — fingerplanen med dens zoneinddelinger eksisterer, men adskillige områder er allerede nu fra mellemzone gjort til inderzone, ligesom ud-

Københavns Udvikling gennem 100 Aar.

*Som en Kvælende
"Kage" skyder
bebyggelsen sig ud
over Nordsjælland.*

viklingen mange steder er sprunget over til områder, der slet ikke var zonebelagt.

A'propos zoner: man kan lige så godt erkende, at de indtil nu ikke zonebelegte områder, — dt fri åbne landskab, i dag også er kommet i en zone, og den kan kort og rammende betegnes som farezone!

Byggepresset vokser stadig, og det står klart, at under forudssætning af, at der ikke sker noget aldeles afgørende effektivt, vil den oprindelige fingerplan smuldre, der vil, som det er blevet sagt, komme svømmehud mellem fingrene, bebyggelsen vil som en udflydende kage skyde sig langsomt ud i de endnu frie landskabelige områder i form af een stor, sammenhængende by, lige håbløs i trafikmæssig og byplanmæssig henseende, og — hvad der er vigtigst i denne relation, virke fuldstændig dræbende for de landskabelige værdier.

Det vil være rimeligt at spørge om, hvilket grundlag man egentlig har for at kunne fremsætte sådanne påstande, maler man nu ikke fanden på væggen?

Baggrunden for bedømmelsen er følgende:

Befolkningsprognoser, udarbejdet af ansvarlige sagkyndige viser, at folketallet i år 2000 — det lyder som en fjern fremtid, men det er faktisk om 37 år — i hele landet vil være godt 6 mill. indbyggere. — Undersøgelser af forholdet mellem by- og landbefolkning synes at vise, at bybefolkningen vil udgøre godt 5 mill. heraf.

Af denne befolkningstilvækst vil efter statistikernes vurdering i nord- og nordøst-sjælland "hovedstadsgruppen" d.v.s. byer og bymæssige bebyggelser i København, Frederiksborg og Roskilde amter tegne sig for halvdelen, altså ca $2\frac{1}{2}$ mill. mennesker.

"Oversætter" man befolkningstilvæksten til boliger, viser det sig, efter en forsigtig vurdering, at der med den forøgede efterspørgset inden for hovedstadsområdet indtil år 2000 skal tilvejebringes endnu ca $\frac{1}{2}$ mill. boliger.

Inden for rammerne af de eksisterende og foreslåede byudviklingsplaner i nordøst-sjælland kan der efter de sagkyndiges skøn, rummes endnu ca. 150.000 boliger.

Til de resterende boliger må der være en vis rummelighed i de arealer, der udlægges, hvorefter man kan anslå, at der i bebyggelser, placeret helt uden for de nuværende byudviklingsområder i nordøstsjælland skal rummes ca. 400.000 boliger.

Alt efter, hvor tæt man tænker sig at bygge, vil der blive tale om, at der herved beslaglægges et areal på et sted mellem 300—600 km².

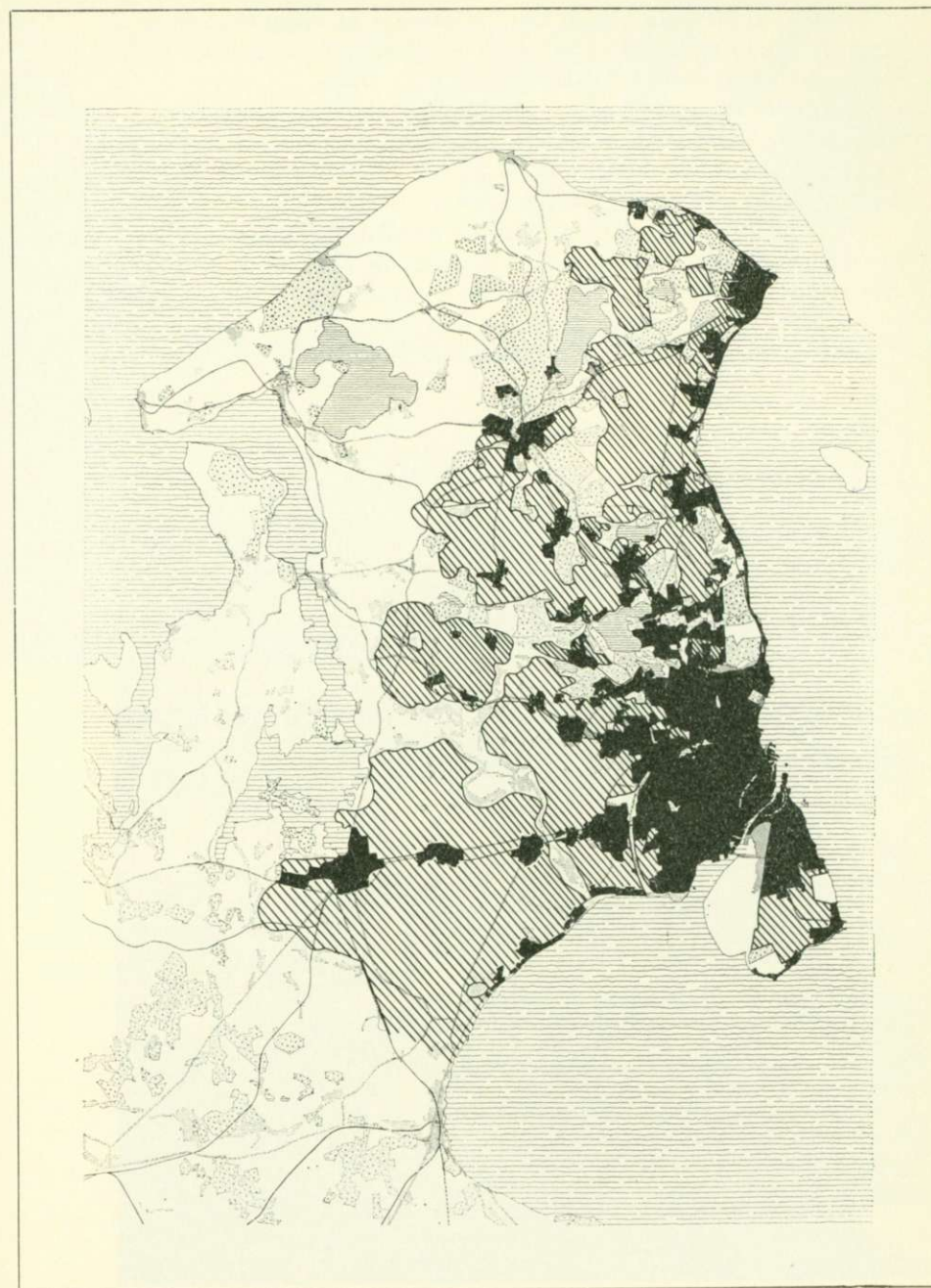
Opgørelsen siges at undervurdere kravene til arealer for fællesanlæg, som flyvepladser, parkeringsarealer, motorveje m.v., ligesom sommerhusudviklingen, begunstiget af den stigende velstand, der tillader mange at have dobbeltbolig heller ikke er medregnet, hvorfor man nok roligt tør betegne det te formidable arealkrav som temmelig lavt ansat.

Når den bymæssige udbygning på et kort vises skematisk som en skive lagt i ring uden om København, ser det nok fantastisk og foruroligende ud, — men billedet er ikke realistisk og derfor ikke chokerende nok.

Sagen er jo den, at sådan kommer skiven slet ikke til at se ud, — den kommer til at fylde meget, meget mere, fordi der jo på det område findes store arealer, der ikke kan bebygges: skove, søer, moser, åer, fredede områder o.s.v.

Derfor får man først det rette, forbløffende billede frem, hvis man fordele "kagen"s areal ud over Nordøstsjælland med respekt af de ikke bebyggelige arealer (bræmmer på kun 50 m uden om skovene og 100 m fra søerne).

Bebyggelses-"Kagen" realistisk fordelt.

Resultatet er så fantastisk, at man nærmest er tilbøjelig til at smile ad det: hele Nordøstsjælland er dækket af bebyggelse. Nordsjælland, som vi kender det i dag, eksisterer ikke mere!

Men smilet stivner unægtelig, når man gør sig klart, at det efter alle solemærker at dømme er, hvad der vil ske i de kommende 40 år, hvis der ikke gribes ind — ikke i tide, men NU!

Hvilke andre muligheder er der?

Een af tankerne går ud på at udbygge hovedstadsgruppens fem byer: Helsingør, Hillerød, Frederikssund, Roskilde og Køge til virkelig store byer — denne løsning er blevet benævnt "kransen" — og det vil hurtigt ses, at faren ved at betræde denne vej ligger deri, at disse store bysam-

Bellevue Strand. — Foto K. Gemzøe.

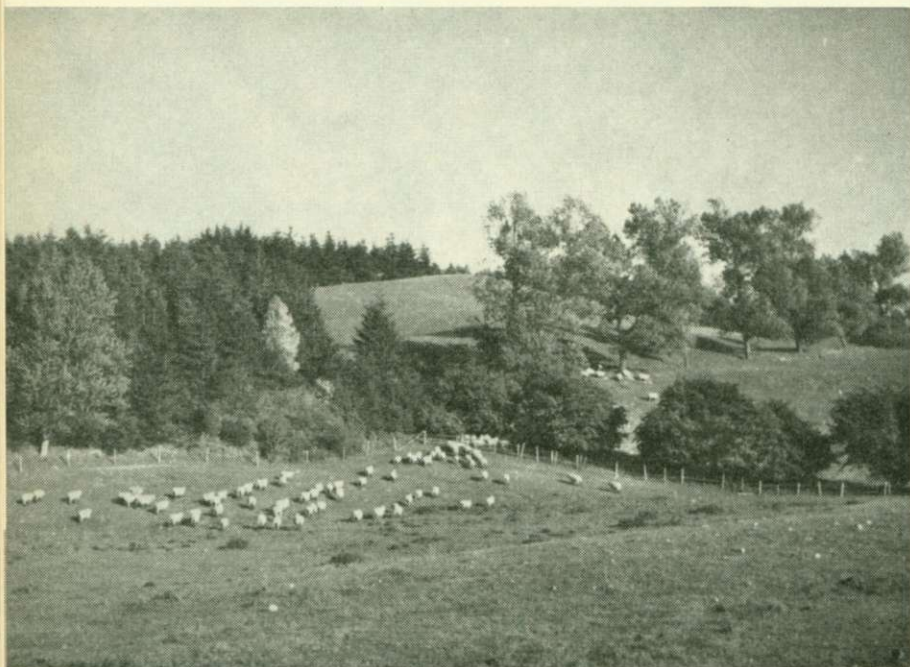
Sjællandsk sø. — Foto K. Gemzøe.

fund, som jo i yderområderne vil blive havebyer, vil have en tendens til at smelte sammen, således at problemet overhovedet ikke løses.

En anden tanke, der vinder gehør mange steder og formentlig er rigtig, er at forskyde byggepresset sydpå og vestpå ved etablering af en kæde af planetbyer i nær relation til hovedtrafiklinierne.

Når man taler om at sikre det nordsjællandske landskab, at friholde det for "kagen" er det vil rimeligt at spørge, hvorfor, for hvem, i hvilket omfang — og hvordan?

Spørgsmålet "hvorfor" er ikke bare besvaret med H. C. Andersens vending: "det grønne er godt for øjnene" — det kræver en dybtgående vurdering inden for en række felter for at kunne besvares rigtigt, men så meget kan her siges, at det er af stor viggighed, når vi taler om det åbne, frie landskab, det er ikke nok blot at sikre de egentlig fredningsværdige lokaliteter f. eks. et markant bakkeparti eller lign., så går det ligesom i byerne, hvor et enkelt fint gammelt hus kan slås ihjel af tarvelig, senere

Mogenstrup aas. — Foto K. Gemzøe.

bebyggelse omkring det: milieuet er ødelagt. Det landskabelige milieu er en faktor, som spiller afgørende rolle for naturoplevelsen, et landskabeligt smukt element skal opleves i relation til omgivelserne, der må være et for-terræn igennem hvilket vi kan opfatte dets sammenhæng med landskabet som helhed.

Spørgsmålet kan vel også besvares jævnt og bramfrit på en anden måde: Vi må sikre store landskabsområder, for at byboere — vi bliver jo nemlig overvejende byboere — som formentlig i stedse højere grad vil komme til at lide under en stinkende og støjende bytilværelse, når det drejer sig om natur, ikke skal være henvist til litteraturen og museerne og de bykommunale åndehuller.

Nå — det er forresten ikke alene byboerne, man bør tænke på — vi har hvert år i Danmark et fantastisk stort antal gæster (paying-guests oven i købet), som jo også gerne måtte opleve andet end villakvarterer, forstadsroderi og sommerhuse.

Spørgsmålet om, hvordan en sikring af endog betydelige områder kan gennemføres, rejser en række problemer af politisk og lovgivningsmæssig art, — men eet står klippefast: for øjeblikket har vi ikke muligheder for at gøre det. — Det kan måske undre, når man ved, at der inden for organer, der beskæftiger sig med byplan, trafik, erhvervsudvikling, fredningsplaner o.s.v. sidder indsigtsfulde og ansvarsbevidste personer, at det så ikke skulle være nok at få etableret en virkelig koordinering af alle de gode kræfter for at opnå et lykkeligt resultat.

Selvfølgelig er koordinering et af nøgleordene, men sammen med koordinering hører i de enkelte tilfælde en afvejning af, hvilke af de hensyn, der opereres med, der er så tungtvejende, at andre må vige. Hvem der skal have beføjelser hertil — eller hvordan det kan gøres, kan der være

Nakkehoved Fyr. — Foto K. Gemzøe.

delte meninger om, men det står fast, at spørgsmålet skal klares — og klares nu!

Man kan spørge: Hvad er grunden til, at vi almindelige borgere i landet ikke for længe siden har reageret? Vi har jo i de senere år set, hvorledes udviklingen har taget fart, vi har jo set uberørte dejlige landskaber blive spoleret af grimttilfældigt byggeri, o.s.v.: formentlig ligger svaret i den forbavsende menneskelige tilpasningsevne, og en ulyst til at tage forskud på sorgerne, ligesom vi med beklagelse konstaterer vores eget legemlige forfald, men affinder os med mave og proteser, accepterer vi også landskabets gradvise forfald, men der er bare den væsentlige forskel, at der gror nye og pæne mennesker op i stedet for os, men der bliver ikke noget nyt og uspoleret landskab i stedet for det ødelagte!

Og det ville jo unægtelig være barokt, hvis vore efterkommere på grund af vores manglende erkendelse og vores efterladenhed skulle tvinges til at ændre første linie af vor nationalsang til datid.

De problemer, der har skabt Nordøstsjælland akut situation, er ikke helt så brændende i det øvrige land — de 400.000 boliger, som er den anslåede tilvækst for landets bysamfund uden for hovedstadsområdet, fylder ikke så faretruende meget, men vil meget hurtigt optræde som partielle problemer af ganske samme art som Sjællands, men her er der vist nok tid til at planlægge, og den tid bør udnyttes.

Konklusionen ud fra et naturfredningsmæssigt synspunkt er faktisk den, at der ikke bør bygges mere i det store landskab — undtagen de steder, hvor en grundig planlægning har vist at det er nødvendigt og rigtigt. Der må derfor peges på den uomgængelige nødvendighed af:

1. En landsplanlægning, f. eks. ved et landsplanssekretariat, der kan samordne hensyn til trafik, byplan, erhvervsudvikling, naturfredning m.v. i een fælles plan for hele Danmark. (Dette arbejde er nu påbegyndt.)

2. Fremskaffelse af fornøden lovhjælp til at flytte og aflede byggepresset fra de nødvendige frie landskabelige områder og til at sikre disse på forsvarlig måde fremover. (Overvejes i disse dage.)

3. En aktiv, omgående indgriben over for det truede Nordøstsjælland. (Varetages af fredningsplan — Udvalgene.)

— — — — —

Selv da er der problemer nok tilbage.

Else Christie Kielland

Hus må males vakkert in i landskapet!

Den kända norska målaren Else Christie Kielland har gått till strids mot alla skrikande exempel på bristande färgkultur. Hon har varnat för de nya färgernas hot mot landskapet.

Hennes varningsord som man nu börjar lystra till i Norge, gäller i lika hög grad Sverige, och vi låter hennes mening gå vidare till svenska arkitekter, byggherrar och färgfabrikanter.

Det ser ut til at hele Norden for tiden er utsatt for en forferdelig farsott eller smitte, som foreløbig har fått sin største utbredelse i Norge. Det gjelder bruken av sterke, skingrende farger på hus. I Norge har smitten sprett sig over hele landet fra sør til nord. Nybyggingen har vært enorm etter krigen, ikke bare i krigsherjete strøk, og den almindelige velstandsøkning har brakt med sig trange til å ha det fint og nypusset. Og her er det dethar klikket. Hos fargehandlerne i by og i bygd står blanke skinnende bokser med nymotens farger, med ferdiglaget maling, det er bare å kjøpe den gildeste av alle fargene og male iveri. Men resultatet er blit mere enn sørgelig. Det er med sorg vi har sett den ene bygd etter den andre få stygge sår av grelle, illrøde, kanarigule eller lyseblå hus som totalt faller ut av karakteren i landskapet, og bryter helheten og enheten.

Etterhånden har folk begynt å reagere. "Magasinet For Alle" var ute allerede i februar -62, flere av vore kunstnere har skrevet artikler, likedan arkitekter, og nu er det gledelige hendt at malingfabrikkene har begynt å reagere positivt. Disse sitter jo i nøkkelstillinger, kan vi få dem med er halve slaget vunnet. Personlig har jeg hat den morsomme opplevelse et-

ter et kraftig utfall mot fabrikantene i et intervju i en Oslo-avis, å bli oppringt av reklamekonsulentene til en av vore største fabrikker som følte sig angrepet. Etter samtalen blev jeg invitert ned til fabrikken i Sandefjord til møte med direktør, salgsjef og fargekonsulent. Det blev et meget hyggelig møte i en delvis spøkefull tone, og da salgsjefen kom med det vanlige at publikum *vilde ha* disse fargene, spurte jeg ganske enkelt om det var nødvendig å tjene så mange penger. Med andre ord om fabrikken ikke kunde forstå at de hadde et ansvar, at dette måtte sees i sammenheng med begrepet naturvern. Dette fenget. Det blev på stedet bestemt at den verste av fargene "signalrødt" som mit skyts hovedsakelig var rettet mot, ikke lenger skulde selges i store bokser til husmaling. Senere har fabrikken, "Jotun", satt opp en årlig pris på 5000 kr. som gjennom Norsk Presseforbund skal deles ut til forfatteren av den beste artikkel om god maling av hus ute i naturen. Samme fabrikk skal videre finansiere fire utstillingshus — ett i hver av vore største byer. Disse skal males med fabrikkens farger, tatt ut av fabrikkens fargekonsulent, av en av forkjemperne for bedre fargebruk, arkitekt P. Helland-Hansen i Bergen — og av undertegnede. Inntekten skal gå til finansiering av arbeidet for naturvern.

Den samme arkitekt Helland-Hansen, som er formann i "Det nyttige Selskabs" farveutvalg i Bergen, arbeider også for å få male om deler av en hytteby på Kvamskogen, litt sønnenfor Bergen. Maling settes til rådighet gratis, og det er håp om å få det hele realisert.

Noe av det gledeligste i denne kampagne er imidlertid at "Malmester-nes Landsforbund" i Norge nu har tatt saken opp. I sit medlemsblad "Maleren" går de full inn for det syn som går frem av et intervju med mig i "Bo Bedre". Ja de gjengir det i sin helhet. Deler av samme intervju er også uten mitt vidende tatt opp i Oslo-avisen "Dagbladet" og i det danske "Information".

Hvis jeg skulle male huset hva ville jeg gjøre?

Jeg ville, hvis det var på landet, tenke igjennom hva tradisjonen hadde å si meg på det stedet huset lå. Tradisjonen har alltid noe å fortelle, og de gamle var ikke bare fine og våre i sitt farvevalg, men kunne også være dristige. Dessuten tror jeg jeg ville rådføre meg med en erfaren malmester, eller en arkitekt hvis det var en for hånden. Arkitekten hvis det gjaldt et eldre hus eller et hus med spesiell arkitektonisk karakter, fordi man med farvene så lett kan komme til å ødelegge den karakter arkitekten har gitt huset. Hvor ofte har jeg ikke sett at de arkitektoniske trekk i hus er malt vekk og ikke synes lenger, fordi malingen og farvene har slettet dem ut. Det må være klart at farvene også er til for å fremheve og understreke de enkelte ledd som listverk, dører, vinduer, og balansen mellom farven på disse ledd og selve husets hovedfarve, kan gi huset et koloristisk rikt spill, og også understreke den arkitektoniske karakter.

Den norske målarinnan Else Christie Kielland, här framför ett av sina verk, har med framgång kämpat för vackrare färgsättning i den norska bebyggelsen.

Det er morsomt at folk er glad i å male sine hus, og at de kan være dristige i valg av farve, men husk at det er vanskelig! Det følger et ansvar med å gjøre det, for naturen er vårt felles eie. Det å male sitt hus er ingen privatsak, og man må ta hensyn til mer enn sin egen smak.

Vi anser oss ej behöva översätta denna norska artikel till svenska men ger här en förklaring av några mindre vanliga ord:

foreløpig: för tillfället	fenget: slog
skingrende: skrikande	skyts: angrepp
nymotens: nymodiga	trekk: drag
gilde: starkaste	felles eie: gemensam egendom
salgsjef: försäljningschef	

Att restaurera kyrkor

Vi har i vårt land ett sällsynt värdefullt bestånd av äldre kyrkor, många från medeltiden, många med ovärderliga konstskatter. Det finns äldre kyrkor, som i sin arkitektur och inredning speglar olika tidsåldrar, någon gång ända från den äldsta medeltiden till det senaste seklet. Vi har här att göra med klenoder av oskattbart värde, särskilt om de ligger i en bygd som för övrigt är kulturlös och blottad på minnen från äldre tider. Man tänker gärna på Verner von Heidenstams ord om en ålderdomlig byggnad — "en högskog där var dag och var vind sått sina frön". De är levande kulturminnen som speglar många generationers konstuppfattning och religiösa liv.

Vi har andra kyrkor som speglar barocken och rokokon eller som vittnar om empirens stilkänsla och romantikens konstuppfattning. Det finns till sist kyrkor som speglar vårt eget århundrade och dess stilideal.

Det måste vara en övermåttan svår uppgift för en arkitekt, en konstnär, en byggnadsingenjör att restaurera en byggnad av denna art. Inte underligt att diskussionens vågor ännu en gång går höga kring dessa problem, som under 1890-talet blev föremål för en debatt väckt av Verner von Heidenstam och hållen vid liv ända fram till vår tid.

För vår del vill vi bestämt hävda, att man inte kan tala om någon dekadens av den art som kännetecknade t. ex. restaureringen av Uppsala domkyrka. Man kan anmärka på vissa detaljer, en del personligt utformade interiörer, men i

stort sett sker dagens restaurering med ansvar och kunskap. Problemet är som sagt besvärligt. Man har att ta hänsyn till byggnadens tekniska kvalitet. Man får aldrig glömma, att kyrkan inte är ett museum, att den ännu användes som ett levande gudstjänstrum. Det går inte att enbart konservera, utrymme måste ges för vissa moderna krav, värme, belysning, funktioner av olika slag. Det måste bli en ständig balansgång, många gånger en kompromiss. Målsättningen blir att bevara så mycket som möjligt av traditionen från olika tider och foga detta in i en byggnad som skall nyttjas av vår tids människor och ge dem en upplevelse både av tradition och nutid.

Här måste en samverkan ske mellan olika sakkunniga, tekniker, arkitekter, konsthistoriker, men man får inte glömma lekmannainflytandet. Detta har i vår tid enligt vår mening alldeles för mycket satts åt sidan, vilket haft till följd att en del interiörer kan verka kalla och sterila, alltför personligt färgade. Nathan Söderblom hävdade alltid kyrkobesökarens rätt att vara medbestämmande i utformningen av det heliga rummet. En sammansmältning av arkitektens, konsthistorikerns och lekmannens uppfattning kan ge den värme och stil som man ibland saknar. Prästerna, som man kanske här inte kan räkna till lekmännen, skulle också göra sin stämman mer hörd när det gäller kyrkointeriörernas utformning.

I anslutning till dessa allmänna reflexioner vill vi gärna göra ett axplock ur den livliga debatt som förekommit

under de senaste månaderna. Vi hänvisar för övrigt till professor Erik Lundbergs egen artikel "Kyrkorestaurering" i denna årsbok.

Eva von Zweigbergk (Dagens Nyheter) skriver bl. a.:

Nya ideal "i takt med tiden" har smugit sig in, och det kunde vara intressant att få dem analyserade. Åskådningsmaterial finns i alla bygder, särskilt där samtidens populäraste restaurerare, professor Erik Lundberg, dragit fram. Han har restaurerat ett trettiotal av våra finaste kyrkor, bl. a. Västerås domkyrka, S:t Lars i Linköping, Allhelgonakyrkan i Nyköping.

Ingen kan känna igen sig i en kyrka när Erik Lundberg har stängt porten efter sig. Det är ej längre det folkliga nava, under hundratals år framälskade kyrkorummet, det är en ny kyrka, signerad Erik Lundberg.

Arkitekten Björn Linn har denna syn på problemet:

Det fundamentala i varje kyrkobyggnad är själva rummet. En kyrka skapas inte genom att detalj samlas till detalj, utan först av allt måste ett rum i sin helhet ta form, och därefter kommer detaljerna. Aldrig så vackra inredningsföremål skapar ingen kyrka, om inte själva rummet äger höghet och andakt. Det är beklagligt att Eva von Zweigbergks artikel från sin lovvärda utgångspunkt glidit över till ett angrepp på den arkitekt som klarare än någon annan förkunnat detta. Erik Lundbergs hela restaureringsverksamhet visar en obruten strävan att i varje byggnad återvinna de individuella rumsvärden som i senare tider blivit fördunklade och dolda. Hans nyskapade detaljer måste ses inte som isolerade, utan som drag i dessa helheter.

Konstnärligt skapande måste det alltid bli fråga om. Ingen restaurering har ännu lyckats utplåna sig själv. Zettervalls stiltrogna rekonstruktioner är lika mycket 1800-tal i sin maskinmässiga precision som Curmans stämningsskapande interiörkonst är betecknande för Östbergsepoken. Så måste det vara. Utan konstnärlig inlevelse blir varje restaurerad byggnad död. Att underhåll i och för sig är bättre än restaurering kan man vara ense om. Men så länge mindre överlagda förändringar sker av kortsiktiga motiv, så länge måste restaureringar göras — där de efter noggrann prövning kan befinnas vara motiverade.

Mauritz Bäärnhielm intar en annan ståndpunkt:

Allt som i dag sker med våra äldre kyrkor är nog inte "fel", kanske inte ens det mesta. Men det finns på området en del tendenser som är oroande och som kan leda till att man för att uppleva en gammal svensk kyrka snart kanske måste fara till Åland eller Tavastland. Jag tror därför att en debatt om dessa frågor just nu har en stor uppgift att fylla. Läget är på många sätt förändrat sedan de tidigare stora diskussionerna, och principerna för det framtida handlandet måste klarläggas. Skulle det bli strid om dessa ting, bör vi — kristna som hedningar — dock ha klart för oss att det som enar oss är mer än det som skiljer oss. Även för detta har Heidenstam funnit ord (i "Himladrottningens bild i Heda")!

*Åtta hundra julenätter
såg jag tända sina ljus.
Barn, hör vad jag täljer!
Konungar kysste min fot.*

- - - -

*Den har tro, för vilken mycket
är heligt.*

Landskapet söker försvarsadvokat

I den lavinartade utvecklingsperiod vi befinner oss i tycks många tro att vi lever i en värld utan gränser. Fantastiska perspektiv utvecklas varje dag och nutidsmänniskan söker en ny modus vivendi. Man vill intill bristningsgränsen utnyttja alla våra möjligheter både på land och på havet. Man vill bo i staden och på landet på samma gång och man vill avnjuta bådas fördelar men inga av dess nackdelar.

Produktionen är det prisma, varigenom konsumtionen brytes — ju mer man producerar desto mer kan vi konsumera. Konsumtionen påstås ha fördubblats efter kriget och man räknar med att den skall öka med omkring $\frac{2}{3}$ under en kommande tioårsperiod. Tanken svindlar om man försöker föreställa sig det strupgrepp konsumtionshydran har över nutidsmänniskan. Reklamtrumorna piskar varje dag fram drömsor och drömapparater av olika slag.

På en punkt råder dock produktionsstopp. Det gäller Moder Jord. Hon är konstant. Här finns endast konsumtion.

Man räknar med att 1970 omkring 80 % av befolkningen kommer att vara bosatt i städer och tätorter och att omkring hälften av hushållen räknar med att få en fritidsbostad på landet. Man frågar sig ängsligt var denna massinvasion av 6 miljoner stadsbor skall ta vägen när de i sina drömbilar vill fly asfaltstandarden och det uppåtskruvade livstempot för att etablera sig som week-end-torpare.

En helt ny folkrörelse börjar växa

fram med attribut som 5-dagarsvecka, 4-veckors semester m.m. En sen och kräsen tid har myntat nya uttryck, såsom fritids- och miljöpolitik och en ny och lönande industri, turist- och fritidsindustrin, har kommit fram i rampluset.

Tvåbostadssystemets exploatörer ligger i startgroparna och väntar på att likt glupande ulvar kasta sig över jordbitarna. Den som kommer först till kvarn får först mala. Profitterna på vår natur stoppas i tomtjobbarnas fickor för nya uppköp. Cirkeln är i gång. Oroande tendenser har på sistone förmärkts till en hänsynslös och hämningslös exploatering av vår natur. Den jäktade nutidsmänniskans dröm om fritidsbostaden på landet har blivit ett spekulationsobjekt av oanat mått.

Om nu samhället ger folk längre semester och kortare arbetstid så måste väl också samhället i rimlighetens namn sörja för att folk får livsrum under fritiden. Liksom samhället har ansvaret för bostadsförsörjningen måste samhället medverka till en fördelning av den del av jordkakan, som inte skall avsättas som skyddsområden, inför det gryende två-bostads-systemet. Fritidsbebyggelsen måste m. a. o. ses som ett appendix till tätortsbebyggelsen och såsom ett led i samhällsbyggandet. Denna samhällsplanering bör påbörjas med det allra snaraste, innan våra vackra naturområden är helt spolerade och innan prisstegringskurvan på marken blivit för brant.

Det har sagts att vår nuvarande bygg-

nads- och naturskyddslagstiftning inte räcker till för en aktiv miljöpolitik. Vi har dock i byggnadslagen instrument i form av regionplane- och generalplaneinstituten, vilka icke tycks ha utnyttjats i någon större utsträckning. Inte heller tycks landskommunerna ha tagit vara på de planmonopol de fått för några år sedan. Man bör också se till att inte marken splittras innan planläggning sker, eftersom exploatören enligt nuvarande bestämmelser får vara med om att betala kostnaden för upprättande av planen och upplåta vägar och allmänna platser inom området samt anordna vatten- och avloppsförsörjning. De nu nämnda förhållandena bottnar väl i viss mån i bristen på planerare i dagens samhälle.

För att få en mera överskådlig bild och för att öppna nya möjligheter för samhällsplaneringen har man nu försökt få till stånd en synkronisering av en del bestämmelser i byggnadslagen, naturskyddslagen samt strandlagen på området, som an knyter både till den kulturella och den sociala naturvården.

Naturvårdsutredningens betänkande kom för en tid sedan som en välkommen efterrätt i vårt välfärdssamhälle. Efterrätten smakar inte likadant för jordbrukets korporationer som för turist- och fritidsintressenas bevakare. Remisskvarten mal som bäst nu. Men avsikten är inte här att diskutera de politiska aspekterna på frågan. Relationen mellan staten och kommunerna är tyvärr inte fullt klarlagd i utredningen och någon egentlig anvisning om var kommunerna skall få medel för sin medverkan i naturvården ges inte.

Utredningen bygger på att områden

skall avsättas för olika behov — strövområden i form av naturreservat och kontrollerad fritidsbebyggelse på andra håll. Skyddet tar huvudsakligen sikte på våra stränder och vår värdefullaste natur och kulturmiljö. Givet är att en sådan utveckling inte kan ske utan markpolitiska instrument, som innebär ingrepp i den hävdvunna jordäganderätten, en sida av saken som emellertid som nämnts inte skall diskuteras här. De expropriationsmöjligheter kommunerna föreslås få för naturskyddet liksom fallet för närvarande är ifråga om markanvändning för samhällets behov ligger väl dock i linje med den samhällsplanering på längre sikt som här skisseras. Den 10-årsperiod man räknat med för en säkring av de bästa områdena tycks dock vara knapp med tanke på de ovannämnda privatekonomiska tendenserna för exploatering av marken. Parentetiskt må här också framhållas, att vår nuvarande jordförvärvslagstiftning sannolikt får omarbetas om vi avsluter oss till EEC.

Förverkligandet av det föreslagna naturvårdsprogrammet kräver omfattande planeringsarbeten och långdragna förhandlingar med markägarna. Här måste kommunerna gå hand i hand och bör snarast försöka att i någon samarbetsform få i gång planeringsarbetet. Detta blir väl en av de angelägnaste uppgifterna i den nya kommunplaneringen, men fritidsbebyggelsen har som bekant sprängt kommungränserna i bilåldern, varför man får försöka samarbeta även på regionstadiet.

Knappt har trycksvärtan hunnit torka i naturvårdsutredningens betänkande när en ny utredning tillsättes för att

kartlägga fritidsområdena och fritidsbebyggelsen. Statsmakterna tycks ta allvarligt på de här frågorna och man får hoppas kommunerna följer efter. I direktiven för utredningen säges att det är en angelägen uppgift att inom ramen för den översiktliga bebyggelseplaneringen anvisa områden för fritidsbebyggelse. Vidare framhålls det, vilket är intressant, att praktiska försök bör göras för att se hur det hela verkar. Kommunikationsministern kommer alltså här med förslag till praktiska och aktiva åtgärder och icke med någon förbudslagstiftning.

Tätbebyggelse för fritidsändamål har hittills icke uppmärksamats i någon större utsträckning. Vad som nu kräves är ett metodiskt utläggande av fritidsområden för att få ett fastare grepp om fritidsbebyggelsen.

Befolkningskoncentrationen till västra delen av Skåne ställer här berörda problem på sin spets. Man brukar i sådana här sammanhang tala om när- och fjärrområden. Starka skäl föreligger för att betrakta Bjärehalvön som ett fjärrområde — icke endast i förhållande till vårt eget avlånga land utan även med tanke på våra danska vänner, som vill ha mark i åsområden och skogsbygden och — tanken är ingalunda orealistisk — för de stora tyska industriområdena.

Det är hög tid här att Bjäre-kommunerna tar kontakt med varandra och tänker igenom de här frågorna och även Bjärebygdens roll i Öresundsregionen.

Vill vi behålla vår landsbygd levande och vill vi ta ut det bästa av den vackra bygden till tvåbostadsmänniskans och turismens fromma får vi nog smida medan järnet är varmt. Varför inte redan nu söka kontakt med fritidsutredningen och här lägga ut ett försöksområde, ett testområde liksom man gör på varumarknaden. Staten bör ha intresse av att bidra med medel och kommunerna av att hindra markens spoliering för ohemula intressen. Vad det gäller här är att leda utvecklingen och icke att låta sig ledas av den. Det är kommunerna själva som skall bestämma om våra markers utnyttjande och inga andra.

De båda kommande kommunblocken på Bjärehalvön bör snarast träffas och inleda ett omedelbart samarbete i någon form med Bjärebygdens bevarande som minsta gemensamma nämnare. Kommunerna skall ju enligt lag vårda sina angelägenheter och är inte detta en kommunal angelägenhet av största vikt i dagens läge? Vi kan bygga vägar och ledningar, skolor och reningsverk efter råd och lägenhet enligt tidens krav men vi kan aldrig förfoga över vår bygd om den en gång spolierats och kommit i främmande händer. Bilda en förening eller stiftelse eller — varför inte — ett bolag, AB Fritids-Bjäre.

Låt oss alla inför den kommande kommunindelningen ta våra lergökar och blåsa ut parollen: "Rädda Bjärehalvön innan det är för sent".

Hjalmar Lindström

Naturen — organisation och lag

Regeringens proposition angående ny organisation för naturvården har nu, utan något större motstånd, antagits av riksdagen. Man har i alla viktiga delar accepterat regeringens på den Lundgrenska utredningen vilande förslag.

Förverkligandet av utredningsförslaget går i två etapper, först det nya ämbetsverket, som träder till 1 juli 1963 och sedan lagen, som träder i kraft ett år senare.

Ämbetsverket delas upp på tre byråer under en överdirektör.

Kanslibyrå;

Naturvårdsbyrå;

Landskapsplaneringsbyrå.

Sammanlagt beräknas verket få ett 25-tal anställda, då det blir fullt utbyggt. Lönekontot har beräknats till ca 750.000 kr per år. Verket kommer att lyda direkt under jordbruksdepartementet.

Den kommande naturvårdslagen kommer i allt väsentligt att följa de förslag som lades fram i betänkandet.

Det betyder bl. a. att den nuvarande naturskyddslagen och vissa speciallagar kommer att samordnas. Det betyder också att man ska försöka linjera upp dels vilka rättigheter landets fritidsfolk har att vistas ute i markerna, och dels vilka möjligheter landets markägare ska få att avvisa ovälkomna besökare.

I förslaget till lag poängteras starkt att riksdagen måste ge landets invånare större möjligheter än nu att komma ut i naturen. Man poängterar starkt att detta måste bli en följd av lagstiftningen

om 4 veckors semester och 45-timmarsvecka under senare år.

Man väntar sig en stark opposition från jordbrukare och markägare.

För markägarna betyder det kommande lagförslaget bl. a. att de skall kunna tvingas att lämna från sig mark som staten anser vara av speciellt värde för fritidsändamål.

Regeringen föreslår tre delvis nya begrepp:

Nationalpark, skall som nu ägas och förvaltas av kronan. Parkerna skall bli ännu mer tillgängliga för turister än de som finns i dag.

Naturresevat, vilka skall ägas av enskilda markägare, men där staten skall kunna ta till vara naturvårdssynpunkterna på ett skärpt sätt. Markägarna skall, även i det fallet, få ersättning.

Naturminne blir det tredje begreppet, vilket innebär att man skall kunna freda ett mindre område runt en fornlämning eller särskilt intressant byggnad. Också där skall ersättning kunna utgå.

Den allmänna principen i starten för den nya statliga nämnden blir att man inte skall köpa upp för starkt. I stället vill man så långt som möjligt komma fram till överenskommelser med markägarna.

Under de närmaste tio åren kommer staten troligen att behöva lägga ut 50–60 miljoner kr på markinköp.

De flesta markinköp kommer att ske i södra, västra och mellersta Sverige. Särskilt viktigt är det, att staten köper mark runt omkring storstäderna Stockholm, Göteborg, Malmö och vid Mälardalen.

Skånsk kultur i skånsk kommun

Intresset för våra kulturfrågor är kanske inte lika stort i alla landskommuner, men det är tydligt att intresset ökar. Vi har nu att räkna med en rad kommuner med goda ambitioner både när det gäller natur och kultur.

I många kommuner finnes redan särskilda nämnder eller kommittéer för hit-hörande frågor och man kan säkert räkna med att antalet kommer att öka.

Kommunernas intresse avspeglas också i det ökade antal kommuner som ger anslag varje år till hembygdsvården.

Naturvårdens nya organisation och lag som inom kort väntas träda i kraft, kommer att ge kommunerna ökade möjligheter ekonomiskt och organisatoriskt men också ett ökat ansvar. I naturvårdsutredningen behandlas kommunerna i ett särskilt kapitel. Man förutsätter mycket radikala åtgärder. Den nya organisationen föreslås uppbyggd i 3 steg: centralt statens naturvårdsnämnd, regionalt länsstyrelsen och lokalt kommunernas styrelse eller nämnd som fullmäktige bestämmer.

Utredningen betonar vikten av en aktiv kommunal insats, vilket väl främst sammanhänger med den vikt som utredningen tillmäter den sociala naturvården och landskapsvården. Man betraktar också naturvården som en organisk del i samhällsplaneringen i stort, ett område där kommunen har ett vittgående ansvar.

Man har också i utredningen föresatt en ny form av samverkan mellan staten och kommunerna när det gäller avsättandet av naturreservat. Här förutsätter utredningen att stat och kommun tillsammans ansvarar för de kostnader

som uppstår gentemot markägarna. Det finansiella stödet kommer ju också att vara av avgörande betydelse för en aktiv kommunal insats. Utredningen hoppas att kommunerna skall visa sig villiga att överta ansvaret för vård och förvaltning av dessa objekt.

Kommunernas uppgifter på naturvårdens område bör vara (enligt utredningen):

att under länsstyrelsens ledning eller i enlighet med riktlinjer angivna av länsstyrelsen medverka vid inventering och planering, som erfordras som underlag för åtgärd enligt naturvårdslagen, främst avsättande av naturreservat, förordnande till skydd för friluftslivet eller förordnande till skydd för landskapsbilden;

att träffa överenskommelse med andra berörda kommuner och länsstyrelsen om ekonomisk samverkan med kronan, främst vid avsättande av naturreservat, men även vid andra åtgärder enligt naturvårdslagen, om skäl därtill föreligger;

att på uppdrag av länsstyrelsen åta sig ansvaret för vård och förvaltning av naturreservat, huvudsakligen för friluftssändamål;

att biträda länsstyrelsen vid den allmänna övervakningen och kontrollen av tillämpningen av meddelade beslut, främst rörande täktregleringen; samt

Strandbacke vid Vitemölla. — Gouache av Prins Eugen 1931.

att i övrigt taga de initiativ till en förbättrad naturvård inom kommunen, som finnes påkallad.

Med anledning av kommunernas ökade möjligheter och ansvar, har Samfundet efter samråd med naturvårdsutredaren Börje Lundgren igångsatt en omfattande informationsverksamhet med sikte på kommunerna. Början har gjorts i Skåne, där konferenser hållits bl. a. på Bjärehalvön, i Ystad och i Höganäs.

Till Västra Karup hade i första hand inbjudits ett tjugotal kommunalmän, främst kommunalnämndernas och byggnadsnämndernas ordföranden, men även en del andra intresserade. På konferensen som var intern, hade kommit främst representanter från V. Bjäre, Bå-

stads köping, Förslövsholm, Barkåkra, Järnarp, Ängelholm. Dessutom deltog ett antal experter ex.vis ark. Hans Westman och lic. Ulfstrand, den senare representant för Skånes Naturskyddsförening. Inbjudan hade följande lydelse:

”Tekniken och därmed sammanhängande strukturförändring av hela vårt samhälle griper djupt in icke minst på de natur- och kulturvården som vi har att värna. Vi kan och vill inte spjärna emot utvecklingen, men vi bör påverka den i rätt anda.

De frågor som för oss nu är aktuella gäller de stora kustproblemen: bebyggelsefrågor, landskapsvård, planering. Det är problem som måste lösas gemensamt av representanter för myndigheter

och enskilda samt sakkunniga på olika områden."

Konferensen öppnades av trädgårdsdirektör Oscar Fjellmar och anförande hölls av Samfundets ordförande, fil. dr John Nihlén (Landskapsvärden idag), och arkitekt Hans Palmgren (Synpunkter på planeringsarbetet).

Konferensen blev synnerligen lyckad och man dryftade ingående Bjärehalvöns speciella problem. Man väntar här en stor turistinvasion, särskilt från Öresundsregionen och alla var eniga om att man i tid skulle se om sitt hus. Det framkom också förslag att en verklig generalplan skulle upprättas för området. Under konferensen fäste man också uppmärksamheten på den utredning som gjorts angående turismen av dr. Oscar Fjellmar. Denna utredning, som kan bli av stor betydelse som underlag till generalplanarbetet, bär titeln "Landskapet — planläggning och naturvård inom Bjärehalvön och Hallandsås".

Till sist gjorde konferensen följande uttalande:

"De vid ovannämnda konferens samlade företrädarna för de olika kommunerna och Samfundet för Hembygdsvård har enhälligt gjort det uttalandet, att samtliga kommuner gemensamt bör engagera sig i här berörda frågor förslagsvis i stiftelseformen, varigenom hela Bjärebygdens allmängiltighet poängteras och samhörigheten utöver kommun-

gränserna och även utöver de föreslagna kommunblocken förstärkes och varigenom möjligheter kan tillskapas att tillvarata samt till det allmännas och samhällsmedlemmars bästa säkerställa de olika områdena på Bjärehalvön inklusive Ängelholmsområdet för *alla* de ändamål som ovan nämnts. I detta syfte får härmed ovannämnda företrädare för kommunerna samt Samfundet för Hembygdsvård hemställa om ett uttalande av kommunerna om intresse finns för en samfällad aktion i nu berörda frågor och för bildandet av en stiftelse.

Formerna för stiftelsen och vilka intressenter som skola ingå i densamma bör diskuteras med företrädare för länsstyrelsen, kommunerna och fritids- och turistutredningens betänkande "Principiellt torde allmänna investeringar i mark — alldeles bortsett från det sociala och kulturella motivet — tillhöra de på lång sikt mest framsynta investeringarna samhället kan göra."

En liknande konferens har hållits i mars i Ystad för följande kommuner runt om Ystad: Ljunits, Herrestads, Löderups, Sjöbo, Vollsjö, Vemmenhögs, Glemmingebro och Rydsgårds kommun, Skurups, Tommelilla köping, Östra Färs kommun samt 4 av de ledande i Ystad.

Konferensen i Höganäs hölls i maj för Kullabygdens kommuner och i samarbete med Höganäs stad och Kullabygdens hembygdsförening.

Natur — turism — hembygd

Barkbrödsfantaster eller kioskturister?

Utredningar och betänkanden brukar ju sällan utöva någon stimulerande effekt på ett auditorium, men vid januarikonferensen Naturen och samhället i Folkets hus i Linköping blev man på det klara med att 1960 års naturvårdsutredning har en anmärkningsvärd förmåga att stimulera andarna. Meningarna bröt sig ganska ofta i detaljfrågor och tillspetsade formuleringar saknades ingalunda. Men det stod också klart att utredningens målsättning i stort låg samtliga varmt om hjärtat. Konferensen utmynnade också i en resolution, som var klart positiv, även om erinringar inte saknades, främst när det gällde ersättningsfrågan.

Östergötlands hembygdsdistrikt och SKS i Linköpings stift var arrangörer, och närvarande var ett sjuttioal representeranter för hembygdsföreningar och andra ideella organisationer, skola, kyrkor, riksdag och kommunalförvaltning, kontaktmän och enskilda intresserade. Ordföranden i Östergötlands hembygdsdistrikt, forstmästare Ulf Ribers, dirigerade den stora skaran debattvilliga, och det lyckades också verkligen att få frågan belyst från snart sagt alla tänkbara utgångspunkter.

Ordföranden i Samfundet för Hembygdsvård, fil. dr J. Nihlén, började med att skärskåda utredningen och precisera hembygdsvårdens syn på frågorna. Hans slutomdöme blev: En stark och varm-hjärtad utredning, som går mycket längre än någon hade hoppats.

Men han uttryckte också betänkligheter på flera punkter, och fann det tveksamt om kommunerna i dag står rustade att åta sig de viktiga uppgifter som skulle falla på dem. Det centrala ämbetsverk på 25 personer, som föreslås inrättas, ville han reducera till hälften. De pengar som därigenom sparas kan användas på det regionala planet. Däremot bör det vara flera ledamöter än fem i statens naturvårdsnämnd. Ett önskemål är också att minst tolv naturvårdsintendenter tillsättes på länsplanet. Talaren tryckte vidare på behovet av vidgad forskning när det gäller den skapande landskapsvärden.

— Vad som stöter mig i utredningen är den smått föraktfulla inställningen till naturskyddet, sade lektor Lars Faxén.

Han påvisade hur utredningen i sin

omsorg om de sociala behoven åsidosätter de kulturella. Det har sitt stora värde både pedagogiskt och vetenskapligt att kunna bevara områden som visar hur vårt land en gång såg ut. Genom att släppa in strömmen av fritidsfolk i reservat och nationalparker förändras naturen snabbt.

Turistintendent H. Gelin var av delvis annan uppfattning. Vi bör undvika motsättningar naturvård—turism, menade han och siade om en framtid då genomsnittssvensken är fri en tredjedel av året och vårt land också utgör strövmråde för stora delar av Mellaneuropas befolkning. Den stömmen måste vi kanalisera i tid, annars kommer naturvården i kläm. När det gällde behovet av fritidsanordningar uttryckte han saken så: Det existerar "barkbrödsfantaster", som vill ha strapatser, men det finns också en stor grupp "kioskturister", som inte klarar sig utan ett visst mått av bekvämlighet.

Greve Gösta Mörner gjorde sig till tolk för markägarna och deklarerade att dessa betraktar utredningens förslag som ett otvetydigt angrepp på den privata äganderätten. Det är när det gäller naturreservaten det bränns. Vi vill inte upplåta dem utan full ersättning för intrånget. Direkt kränkande är möjligheten till expropriation. Han vände sig skarpt mot varje försök att socialisera det nya värde som naturen fått, rekreativt.

Länsjägmästare Y. Niklason konstaterade med tillfredsställelse att talet om skogsvårdslagen som naturvårdsfientlig inte vinner stöd i utredningen. Han försäkrade att ingen skogsvårdsstyrelse exempelvis tvingat en markägare att

plantera en äng eller en hagmark med skog. Han instämde i greve Mörners uppfattning om full ekonomisk gottgörelse till markägarna och påpekade svårigheten att komma till praktiska resultat så länge frågan om allemansrättens utformning står öppen. Han ville också ha naturvård införd som ämne i skolan.

I fortsättningen av debatten underströks skogsbolagens svårigheter att släppa in privattrafik, skärgårdsbefolkningens intresse av att få betalt för intrång "enligt ortens pris" m. m. Till slut beslöts ge hembygdsdistriktets styrelse i uppdrag att utforma en resolution med ledning av diskussionen.

I denna resolution, som skall tillställas jordbruksministern, framhölls att konferensen i allt väsentligt finner förslagen till ny naturvårdslag liksom till organisation och ekonomisk upprustning acceptabla men att man vill göra vissa preciseringar. Man vill sålunda ha tillbaka den gamla formuleringen i naturskyddslagens första paragraf, där det står att "Naturen är en nationell tillgång, som skall skyddas och vårdas..." (Utredningen hade föreslagit en ändring till: Naturen utgör en allmän medborgerlig tillgång som skall vårdas med hänsyn till samhällets behov). Vidare anser konferensen att frågan om ersättning till markägarna för intrång och inlösen av mark bör tas upp till förnyad prövning, så att inte onödig friktion uppstår mellan naturvården och markägarna. Konferensen vill också uttala sin förståelse för de synpunkter som utredningen framfört beträffande det sociala naturskyddet, dock med beaktande av de rimliga intressen, som näringslivet måste hävda.

Belönade hembygdsvårdare

Till hedersledamöter i Samfundet för Hembygdsvård har utsetts

Professor Gösta Berg, Stockholm
för bestående insats som forskare och som vårdare av svensk bygdekultur.

Professor Erik Lundberg, Lidingö
med tack för mångsidig gärning som vårdare av kultur och landskap.

Samfundets förtjänstplakett för rik gärning i hembygdsvårdens tjänst har tilldelats

Kommunalborgmästare Hilding Hjelmberg, Katrineholm.

Framsynt verksamhet för kulturminnesvård och stadshistorisk forskning. Utgivare och kommentator till "Stora Malms sockenprotokoll" från 1700-talet.

Redaktör P. W. Häger, Bollnäs.

I sin publicistiska gärning har han på olika platser, främst i Hälsingland och Härjedalen, på ett talangfullt sätt fört hembygdsrörelsens talan.

Fil. dr I. Ingers, Lund.

Mångårigt arbete inom skånsk hembygdsvård. Föredömlig insats för pietetsfull restaurering av skånska byggnader.

Greve Eric Claes Piper, Engsö.

Genom sin vidsynta naturvårdspolitik har han räddat en värdefull del av kulturlandskapet på Engsö fideikommiss.

Ingenjör Carl Sjöblom, Stockholm.

I sitt arbete som teknisk expert inom sjöregleringsverksamheten har han på

ett umärkt sätt tillvaratagit naturens och landskapets intresse.

Folkskollärare Eric Stenarson, Kristinehamn.

Har inom en växande stads gränser på ett utmärkt sätt tillvaratagit hembygdsvårdens mångskiftande intressen.

Amneslärare Valdemar Ståhlfors, Ljungby.

Stark insats för hembygdsvård och upplysning i Ljungby och det gamla Finnveden.

Tjänsteman N. G. Svahle, Motala.

Energiskt arbete på skötseln av den lokala hembygdsföreningens anläggning med byggnader, samlingar och trädgård. Har nedlagt ett omfattande landskapsvårdande arbete i sin bygd.

Konstnären Jerk Werkmäster, Rättvik.

I sin konstnärliga gärning som kyrkorestauratör och verksamhet i övrigt har han gjort en bestående insats för bygdekulturens vård och ans.

Ombudsman Johannes Wernquist, Hjo.
Aktiv hembygdsvårdare och forskare inom staden Hjo, för vars kulturvårdande verksamhet han varit och är ett ovärderligt stöd.

Plåtslagarmästare Erik Österman, Vaxholm.

Mångårigt uppofterande arbete för hembygdens vård och kulturell bevakningstjänst i Vaxholm. Drivande kraft i en av länets märkligaste hembygdsföreningar.

Visst var det poesi . . .

Ur de många bidragen till fäbodtävlingen tar vi oss friheten publicera detta, inlämnat av Betty Andersson, Kungsskogen, Olme.

Visst var det poesi över fäbodlivet — trots allt, men allt beror väl på vår förmåga att uppleva den. Poesi var det och en sällsam stämning över vallen under ljusa stilla junikvällar med deras ofattbara skönhet, när endast koskällans sakta pinglande i takt med sin bärarinns idisslande avbröt stillheten. Övervältigande var de tidiga morgnarnas flammande, explosionsartade soluppgångar, som utlöste en jublande uvertyr ur småfåglarnas symfoniorkester.

Något alldeles för sig var ändå gökens galande vid fäboden. Höjdernas ekoverkan gav det enkla ropet en fulltonighet och klang som kom det att låta som musik.

Från tiden när jag som 16–17 åring själv skötte djuren vid fäboden kan jag i minnet uppleva lördagsnätter med ungdom samlad till dans i den lilla stugan till tonerna av dragspel eller fiol. Sprittande polkor och polketter, smäktande valser, virvlande kjolsvängande hambo-takter, uppsluppna tjoanden och klackstampningar mot kvistiga bredtiljiga golv, som under generationer nötns av snedgångna skor på unga och snabba men också trötta och ömma fäbodkullefötter; filbunksätande och kaffedrickande i lövsalar ute på planen; fortsatt dansande tills nattens diskreta skymning omärkligt och smygande utan att vi visste hur det gick till genomsars av ett

knippe flammande och bländande solstrålar. Man började plötsligt erinra sig att det fanns klockor.

Men visst är det sant att poesin hade sina små inslag av trist och dyster prosa.

Mörka kyliga kvällar kom mot slutet av augusti med flädermössens spökflyg över vallen, och man kände höstens andedräkt slå emot sig; regniga septemberkvällar med ohöjd melankoli över vallen och mörkret som snabbt övergick i kolsvart natt. Tryckande ensamhet, tungsinnets på lur bakom knuten, det ville tränga sig genom dörrspringan in i det egna jaget. Sådana kvällar låste jag alla dörrar särskilt omsorgsfullt, tände en brasa på härden och fotogenlampan i taket, fick jag tag i något uppiggande att läsa, och snart var jag kvitt olusten.

Eller jag kan se mor, när hon med en beslutsam knyck knöt schaletten under hakan, tog lillasyster på armen och gav sig iväg i septemberkvällen ut i skogen för att leta reda på korna som fram emot hösten inte tycktes hysa något större intresse för fäbodlagårn. Vi båda andra småflickor måste förstås också larva med, eftersom vi var för små att lämnas ensamma. Mor strävade genom skogen, hittade en kostig, som hon kunde följa något stycke, gick upp för en liten höjd, stannade, lyssnade, lockade. Aldrig glömmar jag mors melodiska,

klangfulla lockrop: "Kom hit Fagerros, Krona å Svana, kom nu, kooom". Men skogen stod tyst, avslöjade ingenting. Det var bara att gå vidare, lillasyster flyttades från den ena armen till den andra, medan mörkret tätnade och mors oro och ängslan stegrades tills vi plötsligt hörde den välbekanta klangen av koskällan eka genom tystnaden, visserligen ännu avlägset men vi visste att vi skulle hitta dem, och vi jublade.

Under återfärden lyste septembermånen på den lilla gruppen av folk och få, som trötta och tystlåtna strävade hemåt. Jag minns att jag tyckte månen hånlog åt oss med sitt sneda stelnade kallgrin. Lillasyster hade somnat på mors arm.

Fäboddag på Skansen

Inventeringen av våra fäbodar har givit ett överraskande gott resultat.

Från olika håll av landet har lämnats inte mindre än 226 bidrag, motsvarande sammanlagt ca 1.390 textsidor, från 206 personer. Härtill hade fogats 648 fotografier jämte en del teckningar och kartor.

Huvudarbetet med genomgången och bedömningen har legat i händerna på intendent Anders Nyman, Nordiska museet.

LTs förlag förbereder nu utgivning av en fäbodbok, vari inventeringsbidragen till någon del kan beredas plats. Fäbodboken, vars redaktör är förf. Hans Lidman, beräknas föreligga färdig i slutet av augusti och samtidigt med dess premiär är avsikten att anordna en "fäbod-

Sådana här äventyr inträffade inte en utan många gånger.

Men jag minns också andra kvällar, när korna ville visa sig hyggliga och kom hem i tid även under hösten. Då var det fest i stugan i fotogenlampans vänliga ljus och brasans sprakande. Jag kan ännu se mor, där hon stod och gräddade pannkakor på den trebenta laggen, en gammal fårskinnfäll utbredd över golvet som vi ungar lekte och tumlade omkring på, medan vi väntade på den stora läckerheten pannkaka med sylt. Att sådana små stunder av frid och hemtrevnad kan vara något att i minnet återvända till låter kanske litet väl anspråkslöst, men så är det faktiskt.

dag" på Skansen med program som ännu inte är i detalj fastställt. Som belöning till elva av bidragslämnarna kommer de att bjudas på en stockholmsresa och fritt uppehälle för att delta i denna fäboddag, och de får även var sitt exemplar av den nyutkomna fäbodboken jämte andra bokpremier. De övriga 190 bidragslämnarna blir inte heller de utan belöning; alla får bokpremier. De som får sina bidrag publicerade i fäbodboken får dessutom honorar i vanlig ordning.

Belöningarna, bokpremierna och resorna till fäboddagen skänks av LTs förlag, Jordbrukarnas Föreningsblad, Nordiska museet-Skansen, Samfundet för Hembygdsvård och Fäbodkommittén.

Tre semesteröar

Det särpräglade i det *öländska landskapet* riskerar att utplånas genom den ökade turismen och den omfattande fritidsbebyggelsen, framhåller länsstyrelsen i Kalmar i en skrivelse till regeringen med begäran att få upprätta en generalplan för Öland. Liksom Gotland är Öland ett av landets mest omtyckta semesterlandskap. Turismen och sommarstugebebyggelsen på öarna ökar lavinartat och ställer myndigheterna inför problem som måste angripas utan dröjsmål om stora värden inte skall gå till spillo. Med klok planering bör behoven av pensionat, campingplatser, stugor för uthyrning eller försäljning, badplatser och andra anläggningar kunna tillgodoses för mångdubbelt fler turister än för närvarande utan större skada på naturen. De två öarnas sammanlagda kuststräcka är i samma storleksordning som hela västkusten — någon trängsel lär inte uppkomma i första taget.

Men även en kvantitativt måttlig sommarbebyggelse kan göra stor skada om den sker planlöst, som många exempel inte minst på Öland visar. Landborgen har på flera ställen förfulats av bebyggelse, och detsamma gäller några av de vackra vikarna på öns norra östsida. Från landsvägen mellan Mörbylånga och Köpingsvik skyntar man sommarstugor överallt bakom skogsdungar och stengärdesgårdar. Åtskilliga har byggts utan tillstånd. Länsstyrelsen anser det svårt att kontrollera att bestämmelserna efterlevs, och de stugägare som ertappas brukar sällan eller aldrig tvingas att riva ned sina byggnader. Böterna är inte höga, de betraktas nog som ett

måttligt pris för rätten att placera en sommarstuga precis där man själv vill ha den.

Inte minst på grund av det utpräglat torra klimatet är Öland idealiskt för fasta sommargäster, men som resmål för tillfälliga turister kan ön inte konkurrera med *Gotland*. Turistnäringen på Gotland är dock tämligen underutvecklad. Det är någorlunda sörjt för lyxklientelet genom ett par stora hotell, och kommunerna har låtit göra i ordning en del campingplatser. Men för mellangrupperna bland turisterna är det inte tillräckligt ordnat. Gotland har mer att visa än flertalet landskap i Sverige, och dess möjligheter som turistmål främst för den nordiska publiken bör utnyttjas bättre.

I fråga om fritidsbebyggelsen synes man på Gotland ha visat något större framsynthet än på Öland. Sedan 1948 har man generellt byggnadsförbud på en strandremsa av 300 meter runt hela ön. Dispens kan ges endast av länsstyrelsen. Det gäller emellertid att med positiva åtgärder kanalisera efterfrågan på sommarstugor i sådan riktning att skada inte uppstår. Några kommuner har visat vägen genom att anlägga s. k. semesterbyar med stugor som hyrs ut för kortare tid.

Problemen i samband med turism och fritidsbebyggelse har ställts i blyxtbelysning i de diskussioner som förts om *Vens* framtid. Genom sin litenhet och sin närhet till befolkningscentra som hungrar efter fritidsområden löper ön särdeles stor risk att få sin särprägel utplånad. Mycket har skrivits om det

Norsk naturvård

Samarbetet mellan Sverige och Norge i frågan om natur- och landskapsvård har fortsatt och utvecklats på ett glädjande sätt. Vi har vår gamla kontakt genom Nordisk samverkan för bygd och natur och vi i Sverige får då och då utmärkta uppslag från vårt broderland till exempel när det gäller kommunerna och fritiden eller när det är frågan om färgsättning av byggnader, som Else Kieland kämpar så energiskt för.

Samfundets landskapsbyrå har också haft glädjen att bidra med en del landskapsvårdande åtgärder vid den stora kraftsverksbyggnaden i Hallingdalen. Samfundet har nu fått ett nytt liknande uppdrag som gäller de sällsynt vackra dalarna Kvina och Sira på Sörlandet. Här har dr John Nihlén och landskapsarkitekt Olle Orback redan varit i förberedande underhandlingar både med kommunerna och med kraftverksdirektörerna i Oslo.

I samband med en sådan resa deltog

även dr Nihlén i ett stort diskussionsmöte, som i december anordnades i Ingenjörernas hus och med Norska Turistföreningen och vattenkraftsingenjörernas grupp som arrangörer. Inledningstalare var generalsekreteraren i Turistföreningen, Toralf Lyng som bl. a. uttryckte:

"Vi har en känsla av att vattenutbyggnaden med dess stora möjligheter till industriell expansion har blivit en slags brusande dans kring guldkalven."

Kraftverksdirektören Sigurd Aalefjær svarade omedelbart:

"Använd gärna naturvett men låt oss också använda annat vett bl. a. ekonomiskt."

Ur den följande diskussionen vill vi gärna anföra följande inlägg.

Toralf Lyng:

Det er idag opp' til oss å skaffe den riktige balanse mellom natur og sivilisasjon — mellom industrien og menne-

fördärliga i planerna på att upplåta ön till ett kasino med tillhörande hotell av internationell lyxklass; det uppges att ett amerikanskt bolag för några år sedan var villigt att investera 60 miljoner kronor på ön. Projektet har gått i stöpet, och väl är det. Men en minst lika stor fara utgjorde till helt nyligen planerna på avstyckning för sommarbebyggelse av de vackraste delarna av ön, bland annat invid Backafall. En sådan utveckling, som nu stoppats av planmyndigheterna, skulle på kort tid ha

utestängt alla utom ett fåtal från möjligheten att i full utsträckning njuta av den natursköna ön. Kasinoprojektet innebär trots allt en riktigare värdering av öns möjligheter, där den ligger mitt i Öresund. För några veckor sedan blev det känt att ett stort företag i resebranschen köper upp mark på Ven för att anlägga "en stor turiststad". Vad som kommer ut av detta vet ingen, men det är uppenbart att det allmänna har skäl att hålla ett vakande öga på den exploatering som kan väntas.

sket. De fleste siviliserte land — unntatt Norge — har sørget for å sikre visse områder mot tekniske inngrep, og opprettet nasjonal- og naturparker.

Den voldsomme tekniske utvikling i de senere år og den hensynsløse utbygging av landet har ført til at naturvern-tanken har spredt seg overalt. Norges Naturvernforbund bør bli en slagkraftig forening, som kan samle friluftsansjonene og interesserte friluft- og naturvernfolk til en felles innsats, sa tæleren, som beklaget at utbyggeren — konsesjonæren — har satt igang forbedende arbeider av betydelig omfang allerede før konsesjonen er ferdigbehandlet. Så sikker er man på Industri-departementet.

Kritikken om manglende områdeplanlegging er imøtegått under henvisning til tidsnød. Industrien har krevet mer kraft, og kraftutbyggingen har ligget efter. Tidsnød skyter man seg også innunder hver gang linjevalget for overføringslinjene kritiseres. Og dette med tidsnød kan de skyte seg inn under hver gang, fordi de interesserte parter ikke er blitt varslet i tide og kunne ha kommet inn allerede ved planleggingen.

Naturvernaksjonen tar sikte på enkeltmenneskets opptreden i naturen og er ikke direkte rettet mot Vassdragsutbyggingen. Men det er klart at det enkelte menneskes innstilling og opptreden er det grunnleggende, sa generalsekretær Lyng, som hevdet at Naturvernet har en sterk kompakt majoritet bak seg i sine krav om å vise måtehold og fornuft i utbyggingen. Vår generasjon har et stort ansvar for at de som kommer efter oss, også skal få høre bruset fra fjellfossene, streife om i uberørt natur, på stier og i strøk hvor vanderen ennå kan være uforstyrret.

Med all respekt for teknikkens landevinninger må vi bed større tyngde frem-

holde overfor tidens vannkraftutbyggere og veibyggere at intet kan erstatte hensynsløse inngrep i naturen.

Intet fornuftig menneske ønsker å gå mot en industrialisering — mot en rimelig vassdragsutbygging. Vi vet alle at vi trenger dette, at vi må utnytte de økonomiske goder som naturen kan gi oss. Men vi vil ikke at det skal satses ensidig på industrien — vassdragsutbyggingen. Det må også tas hensyn til andre samfunnsmessige behov, andre former for økonomisk ekspansjon. Vi få ha råd til å la noe av vår natur og noen av våre vassdrag ligge urørt.

Sigurd Aalefjær:

En ting som irriterer meg og mine, er at mange friluftsfolk synes å mene at vi overhodet ikke tar hensyn til naturen. Dette er en stor misforståelse. Selvsagt vil vi ta hensyn til naturen. Planer om utbygging får en samvittighetsfull behandling før man får tillatelse til å sette igang. Felles for dem som behandler ansøkningsen er at de sitter med ansvar. De må holde seg til realiteter, ikke til ønsketenkning, de må ta et standpunkt.

Vi har mange handicap i dette land, og det gjelder å utnytte de fordeler vi har. Mange mener at vi bør bremse på vannkraftutbyggingen, for nå vil snart atomkraften eller annen varmekraft bli like billig, vi kan spare våre vassdrag og innsjøer fra ødeleggelse. En ting er at vi i så fall må vente lenge, en annen er det triste faktum at den dag vår vannkraft ikke er billigere enn annen kraft, da er det ingen grunn til å tro at industri, iallfall ikke kraftslukende exportindustri, vil bli lagt til Norge.

Det kan diskuteres hva slags industri vi bør ha her i landet, men det kan ikke diskuteres at vi må ha industri. All industri trenger kraft, og vi bygger mer

enn noen gang før. Norge bruker 1000 mill. kroner pr. år på elektrisitetssektoren og vår etat tar 35 prosent av beløpet. Vi har verdens høyeste kraftforbruk og verdens laveste pris.

Naturvernfolket er lite begeistret for de veier vi bygger innover fjellet. Men hvis ikke vi bygger veier, må turistnæringen selv gjøre det. Det er helt klart at skal man få turistene inn på fjellet, må det bygges veier. Ved samarbeide med kommunene og turistnæringen vil mange av de brakker vi bygger kunne settes opp på steder hvor de vil gjøre utmerket nytte for seg soinde. Jeg er overbevist om at vare brakker vil gli penere inn i terrenget og på langt nær skjemme i den grad som den fullstendig ukanthollerte bygging av mystisks boder langs våre veier og som tilbys bilturistene under navn av moteller.

Direktøren kom inn på kraftlinjene, og medgav at det er bra å diskutere linjeføringen med de interesserte, men det

viktigste er at de som planlegger selv har den rette følelse og forståelse av hva som vil skjemme minst. Det punkt hvor det vel er syndet mest av oss kraftutbyggere, er dette med å forsøke å legge sand- og grustak, stenbrund, stentipper osv. mest mulig skånsomt i terrenget. Det vi kan og skal gjøre på våre anleggssteder er å rydde skikkelig opp efter oss. Få vekk alt skrot, jevne til grustak, rydde opp i stenhauger og prøv å få noe til å gro.

I den efterføljande synnerligen livliga debatten redogjorde dr Nihlén för motsvarande problemställningar i Sverige och refererade den överenskommelse som nyligen träffats mellan naturvård och vattenkraft i vårt land. Han underströk också betydelsen av att man får en allsidig inventering av våra vatten och därmed ett genomtänkt skyddsprogram. Vidare påpekade han vikten av att i samband med byggena utföra en genomtänkt landskapsvård.

Program

Samfundet för Hembygdsvårds sommarmöte i Blekinge

den 16–19 augusti 1963

i samarbete med Blekinge Musei och Hembygdsförening

NATUR — MINNEN — NUTID

Mötesledare: Greve Hans Wachtmeister.

Mötesbyrå: Ronneby Brunn, Ronneby.

Inkvartering: Ronneby Brunn, Ronneby, tel. 0457/12750

Fredagen den 16 augusti

kl. 11.00

Mötet öppnas på Ronneby Brunn av Samfundets ordf. fil. dr John Nihlén. Deltagarna hälsas välkomna till Blekinge av landshövding Thure Andersson. "Vårt okända hörn", högtidstal av ordf. i Blekinge Musei och Hembygdsförening greve Hans Wachtmeister.

kl. 12.30

Lunch på Ronneby Brunn.

kl. 14.00 Avresa med buss genom mellersta Blekinge.

Besök vid Vieryds bro.

Besök vid Stengölsmåla bokskog.

Kaffe vid Listersjö.

Besök vid Hjortsberga kyrka.

kl. 19.00

Middag på Ronneby Brunn på inbjudan av Blekinge läns landsting.

Rektor Folke Wirén, Bräkne-Hoby folkhögskola, kåserar om "Länet och dess innebärgare".

Lördagen den 17 augusti

kl. 09.00

Avresa med buss till Nättraby hamn.

Båtfärd till Karlskrona och besök på Grevagården.

Rundtur med buss i Karlskrona.

kl. 12.30

Lunch på Stadshotellet på inbjudan av Karlskrona stad.

kl. 14.00

Besök på Varfsmuseet.

Besök på Augerum kyrkogård.

kl. 19.00

Middag på Ronneby Brunn.

Söndagen den 18 augusti

kl. 09.00

Andaktsstund i Ronneby kyrka under ledning av komminister Lundmark.

Efter kyrkbesöket visas kyrkan och dess närmaste omgivning.

kl. 10.30

Avresa med buss över Vambåsa och besök vid Hjortahammars gravfält.

Kort orientering om Almö naturpark.

Båtfärd till Aspö.

kl. 12.00

Smörgåslunch under värdskap av greve Wachtmeister.

Rundvandring på Aspö.

Båtfärd genom Tromtö skärgård till Tromtö nabb.

kl. 16.00

Diskussion på Ronneby Brunn angående aktuella hembygdsfrågor.

kl. 19.00

Middag på Ronneby Brunn.

Måndagen den 19 augusti

kl. 09.00

Avresa med buss från Ronneby.

Besök vid Långsjönäs semesterby och Asarums naturpark.

Besök på AB Urfabriken i Svängsta.

kl. 12.30

Smörgåslunch på inbjudan av AB Urfabriken.

kl. 13.30

Bussfärd utmed Mörrumsåns dalgång.

Besök vid planerat kraftverk i Åkeholm.

Besök i Valhall, där förf. Sven Edvin Salje berättar om bygden.

kl. 19.00

Avslutningsmiddag.

KOSTNADER

Mötesavgift (som erlägges sedan anmälan bekräftats av Samfundet) kr. 35.—.

Fredagen den 16 augusti

Bussresa kr. 6:—.

Lunch kr. 14:—.

Lördagen den 17 augusti

Bussresa kr. 8:50.

Middag kr. 18:50.

Söndagen den 18 augusti

Bussresa kr. 8:—.

Middag kr. 24:—.

Måndagen den 19 augusti

Bussresa kr. 10:—.

Middag kr. 19:—.

Eventuellt kan kostnaderna för vissa av ovan angivna måltider komma att ytterligare reduceras beroende på ev. anslag.

RUMSBESTÄLLNINGAR

förmedlas av Reso turistbyrå, O. Torggatan 2, Ronneby, tel. 0457/10500, till vilket bifogade anmälningskort skall insändas.

RESAN TILL OCH FRÅN RONNEBY

kommer att ombesörjas av Reso, O. Torggatan 2, Ronneby. Reso ordnar konferensrabatt för mötesdeltagarna på flyg och järnväg. Samtliga deltagare erhåller efter anmälningsinsändande en blankett direkt från Reso som torde återsändas efter ifyllandet.

Landskapet

VÅRD OCH GESTALTNING

Vindelälven får uppskov

Utbyggnadsplanerna i Vindelälven har mött ett mycket starkt lokalt motstånd. Särskilt har befolkningen i de tre byarna nordväst om Laisvall opponerat sig mot den reglering som skulle dränka en stor del av denna bygd.

Nyligen uppvaktade fem representanter för dessa byar Kungen och regeringen.

Bakgrunden till besöket var att Vattenfallsstyrelsen sommaren 1962 presenterade en regionplan för vattenkraftsutbyggnader i Vindelälven. I regionplanen ingår som ett betydelsefullt projekt skapandet av ett stort vattenmagasin över sjöarna Yraf, Mittisjön och Gautojaure. Genom anläggandet av en hög damm vid Gautojaures utlopp vill Vattenfallsstyrelsen höja Gautojaures vattenyta fyrtiofem meter över sjöns medelvattenstånd. Härigenom skulle all bebyggelse ovanför dammen sättas 25–45 meter under vatten och fortsatt bosättning i trakten omöjliggöras.

Kallsinnigt har det sagts att "vid Yraf-Gautejaure överdäms all jordbruksjord – 62 hektar – elva hem för fyrtio personer måste inlösas och hela Adolfström försvinner från kartan", berättade delegationens talesman, hr Ragnvald Marklund, Gautesjö, med oro.

— Nu har vi ju överproduktion på elkraft här i landet och därför hoppas vi nu att vi skall kunna rädda vår bygd, sade hr Sture Lundmark, Adolfström.

Det är inte enbart vårt intresse att dalgången sparas. Det måste vara ett intresse för länet och hela landet. Vi har nu haft landsväg ett par år och utvecklingen har varit lavinartad. Över 3000 turister passerade 1962 Adolfström. I Gautesjö har tomter avstyckats för sommarstugebebyggelse. Där är det nu byggstopp och många gruvarbetare från Laisvall hade där inköpt tomter för att få vila och rekreation.

Samerna i de berörda trakterna är också mycket oroade av den hotande regleringen av sjöarna. Renskiljningarna har under många år pågått på båda sidor av Laisälven, det är ett bra renbetesland som dränks och kalvingsland förstörs.

— Kom ihåg att det är en gammal kulturbygd de tänker dränka, sade fru Astrid Torfve, Adolfström. Den nu snart 200 år gamla Majorsgården i Adolfström, som nu håller på att renoveras, kommer att försvinna. Den minner om den tid då man bearbetade silvergruvan i Nasafjället vid norska gränsen.

Delegationens medlemmar berättade med värme och kärlek om sin bygd. Man berättade om ädelfisk – laxöring och röding i massor – att byalaget förra sommaren sålde fiskekort för 8000 kr. Fisket har strängt taget varit den enda kontanta inkomsten för byborna, sade hr Sigfrid Lundmark. I det bördiga och fågelrika deltalendet vid Adolfs-

ström hämtas det mesta av byns hö. Normaljordbrukaren i dessa trakter äger tre kor och en häst.

Laisdalens invånare får Norrbottens länsstyrelses fulla stöd i sina försök att rädda sin bygd. I fem år har Gautesjöborna levt i ovisshet och nu är man glad att generaldirektör Erik Grafström meddelat att dämmningsplanerna uppskjutits ytterligare ett par år.

Kymmenedalen i Finland

I Kymmene län, närmare bestämt Kotka, hade man i aug. 1962 samlats till de första naturskyddsdagarna i länet. En rad värdefulla föredrag hölls bl. a. av sekreteraren i ortens naturskyddskommitté, med. dr Sten Stenius, som talade över ämnet "Naturen och människan". Han framhöll att hindrandet av vattenföroreningen är en av naturskyddets viktigaste uppgifter. Vidare berörde han sjösänkningarna och vattendragsregleringen där nu verkliga åtgärder är av nöden i Finland för att avhjälpa missförhållandena.

Statens naturskyddsövervakare fil. dr Reino Kalliola höll ett föredrag om naturskyddslagsstiftningen. Naturskyddslagen av år 1923 kan fortfarande utgöra en grund för fridlysning av ett område. Sedan frågan om naturskyddsparker blivit löst har man nu fäst uppmärksamhet vid fredandet av mindre områden och naturminnesmärken. Vid sidan av naturskyddet har frågan om landskapsvården uppstått. Vår lag ger därvid intet stöd. Därför har man tillsatt en kommitté, som skall bereda frågan. Den nya vattenlagen är betydelsefull ur naturskyddssynpunkt sett, men den är inte fullt tillräcklig.

Naturskyddet har numera fått en praktisk inriktning och så småningom blivit en kultur- och socialpolitisk fråga.

Skalasand på Fårö

som Samfundet tidigare behandlat, kommer nu enligt beslut av länsstyrelsen att fridlysas som naturminne. Särskilda föreskrifter har utfärdats för att trygga ändamålet med fridlysningen. De säger där bl. a. att förvaltningen och skötseln skall åvila markägarna i samråd med skogsvårdsstyrelsen. Gotland har härmed fått ett utmärkt vackert och egenartat område fredat.

Jätte-en i Småland

En av världens största enar är den 13,5 meter höga som finns i Hulevik några hundra meter från sjön Åsnens västra strand i Småland. Redan år 1940 ansåg P. G. Vejde i Växjö att enen "på grund av sin ädla resning och smäckra form vore ett träd väl värt att genom fridlysning skyddas för åverkan".

Atomenergi och landskapsvården

AB Atomenergi har i en skrivelse till Samfundet bl. a. framfört följande synpunkter.

"Bolaget har i samband med uppförandet av atomenergianläggningar haft anledning att taga upp frågan om landskapsvård och inser väl betydelsen härav. Den uppmärksammade insats på landskapsvårdens område, som gjorts av Samfundet för Hembygdsvård, har uppenbarligen varit av stor betydelse för en god lösning av hithörande frågor och är förtjänt av fortsatt stöd. Bolaget vill gärna uttala den förhoppningen att de synpunkter, som Samfundet har gjort sig till tal för, måtte beaktas i den fortsatta industriella utvecklingen i landet."

Skogen och landskapsbilden

Östad i Västergötland har haft en skogsdag i samband med Skogsskolans kursavslutning. I samband därmed uttalade sig skogsmästare Eric Björkman om det moderna skogsbruket. Han uttryckte bl. a.:

Modern skogsavverkning kan och bör skötas så att man förskönar landskapsbilden i stället för att man förfular den. Att lägga ett kalhygge alldeles i blickfånget intill en sjö det kan inte vara lämpligt. Och vid skogsodlingen bör man akta sig för att låta den mörka granen bilda dystra skogsbryn — där kan man i stället hålla sig till de ljusare lövträden.

Skogsmannen är landskapets arkitekt, det är han som dirigerar utvecklingen. Och han bör se till att exempelvis grusgroparna placeras på rätt sätt. De ska inte få vända ansiktet mot det vackra partiet. Man kan nivellera det övergivna grustaget så att det inte längre ser ut som en trasig kindtand. Terrängen kan ges mjuka linjer och sedan kan man skogsodla där, man kan gömma såren under skogen. De bör inte få ligga där som minnesmärken över människans hänsynslöshet.

Vatten från Vättern till Skåne

Vättern som vattentäkt för fyra miljoner människor är ett miljardprojekt som föresvävar landets experter på vattenförsörjning. Frågan har aktualiserats i Lundaprofessorn Per Brincks nyutkom-

na bok om svensk naturvård och är redan under utredning, främst med sikte på att de skånska vattenreserverna 1980 har sinat ut. Våren 1964 är utredningen klar, och eftersom den företas i intimt samarbete med berörda myndigheter och företag, kan det nödvändiga principbeslutet om södra och västra Sveriges framtida vattenförsörjning väntas högst ett par år senare. För flera tätortsgrupper är Vätternättnet redan högaktuellt.

Det är driftsingenjör Sven Wetterhall vid vägförvaltningen i Örebro som är enmansutredare och även om mycket återstår av hans omfattande arbete, är han övertygad om att Vättern främst på grund av vattnets kvalitet är att föredra.

— Men, säger han, frågan har en ekonomisk sida och för Skåneregionen blir ett Vätterprojekt minst dubbelt så dyrt som att exempelvis begagna de reservoarer som finns i sjön Bolmen, i Lagens och Ätrans flodsystem och eventuellt andra vattentillgångar främst i Småland.

Högst approximativt nämner han siffran 150 miljoner kronor som investeringsbehov för att ge en kommande Örestad vatten från Bolmen, och en blick på kartan ger besked om att det är mer än dubbelt så långt och alltså cirka dubbelt så dyrt att hämta vattnet ända uppe i Vättern.

Men trots att det är Malmö—Lund och Hälsingborg—Landskrona-regionerna som främst står i blickpunkten är vattenförsörjningen ett vitalt problem för stora områden i de sydvästra delarna av landet — och kanske också för Danmark.

Hänt i bygderna

Flaggans dag till Skansen

Bestyrelsen för Svenska flaggans dag har beslutat bryta en 45-årig tradition och förlägga Flaggans dag den 6 juni till Skansen, ett förslag som bl. a. framförts av Samfundet. I största möjliga utsträckning skall festprogrammet förbli oförändrat. Kungen kommer att även i framtiden överlämna fanor till olika korporationer och enskilda.

Då publiktillströmningen för vart år blivit allt mindre, har man tvingats överväga olika möjligheter att förnya festligheterna. Man kom fram till att en förflyttning till Skansen var den lämpligaste åtgärden.

Överdirektör Curtman säger beträffande orsakerna till den minskade publikfrekvensen att folk kanske börjat tröttna på det traditionella programmet och önskar större omväxling.

— En än viktigare orsak kan ses i det faktum att 6 juni i vårt land inte betecknas som officiell nationaldag till skillnad från förhållandet i många andra länder. Inte ens skolbarnen har ledigt, och den allt kortare arbetstiden försvårar arbetsgivarnas möjligheter att ge extra ledighetsdagar.

Förflyttandet av festligheterna kommer naturligtvis att ge en annan prägel åt firandet. Skansens naturliga förutsättningar kommer att utnyttjas, i program-

met förekommer dansuppvisning av ett folkdanslag. En konsert av Nicolai Gedda ingår i årets program.

Buss som sportstuga

Ur den ständigt ökade korrespondensen Samfundet har med bygderna citerar vi idag följande brev från en skånsk godsägare:

Med anledning av "Tack för hjälpen" under *Hänt i bygderna*, tillåter jag mig anhålla konsumenten om upplysning i en fråga, som irriterat mig och andra i ett par år.

En granne har intill min västra gräns, en liten sjö, uppsatt en gammal buss som någon sorts week-end stuga. Området är ett av de vackraste i hela trakten, och jag har själv pietetsfullt vårdat den del av området, som jag äger.

Är det verkligen tillåtet att skräpa ned i naturen på dylikt sätt, och om så inte är fallet, hur kan det då komma sig, att ingen myndighet inskridit? Kan jag göra något åt saken eller kan Ni hjälpa mig?

På detta har Samfundet svarat:

"Det är ingen ovanlig företeelse att man skräpar ner i landskapet genom att sätta upp gamla bussar som sportstugor och liknande. Det är företeelser som vi med alla medel försöker motverka. På Ingarö i Stockholms skärgård, hade man

en tätbebyggelse för några år sedan av ett 20-tal äldre bussar. Genom ingripande av länsarkitekten blev de borttagna.

Där den allmänna opinionen och upplysningsverksamheten inte hjälper, måste man anlita lag och myndigheter. I detta fall bör man försöka få byggnadsnämnden att ingripa (byggnadsstadgan § 70) och ge föreläggande om dess borttagande. Om besvär sker, vilket inte är ovanligt, kommer ärendet till länsstyrelsen och då har man i allmänhet en garanti för att en byggnad av denna art kommer bort."

Ett intressant prejudikat kan antecknas från Lycksele, där man nära intill en väg ställt upp en nedskrotad buss med hjulen bortmonterade. Bussen var från början målad i gul färg men har sedermera målats om i blågrön.

För att få bort denna skamfläck i landskapet, har länsstyrelsen, efter att ha hört länsarkitekten och Samfundet, förelagt ägaren att vid vite av 500:— kronor avlägsna bussen före 1 juli 1963. Länsstyrelsen har funnit att uppställning av bussen på denna plats innebär nedskräpning i naturen och har härvid stött sig på naturskyddslagen § 27.

Kulturhistoriskt märkliga byggnader

En stor svårighet när det gäller bevarandet av värdefulla äldre byggnader är den ofta höga kostnaden vid en renovering.

Enligt vad Samfundet erfarit från Bostadsstyrelsen, finns nu vissa möjligheter att få pengar till ombyggnaden genom extra lån från staten. Förutsättningen är att byggnaden har synnerligen stort kulturhistoriskt värde och att kostnaderna för ombyggnaden är avsevärda. Det rör sig här alltså om en extra

kredit som kan ges i form av en höjning av det statliga bostadslånet som normalt kan beviljas.

Det blir Kungl. Maj:t som prövar framställningarna om extra lån. Ansökan om sådant lån ställes till Konungen och inges till Länsbostadsnämnden. Nämnden har sedan att efter samråd med landsantikvarien och länsarkitekten vidarebefordra ärendet till Bostadsstyrelsen med eget yttrande som skall innehålla en bedömning av skäligheten av uppgivna kostnader.

Samfundet anser dessa lånemöjligheter vara av stort värde och man kan utgå ifrån att de kommer att utnyttjas redan detta år.

Stadsmuseum i Ljungby

Den livaktiga hembygdsföreningen i Ljungby diskuterar nu som bäst frågan om ett stadsmuseum. Det ser ut som om tanken skulle kunna förverkligas då såväl drätselkammare som stadsfullmäktige ställt sig positiva till förslaget, att göra gamla Hvilan till ett stadsmuseum. Det är en vacker byggnad, uppförd 1821 och tidigare använd som tingshus. Den ligger granne med den pampiga gästgivaregården och bildar tillsammans med denna en vacker enhet som man vill bevara för framtiden.

Hembygdsrets klagar

Fornminnet Kungsbacken i Täby utanför Stockholm hotas av kommunens planerade storcentrum, varför Täby Hembygdsrets vänt sig till regeringen med klagomål på stadsplanen.

Det är inte de i andra sammanhang kritiserade höghusen som berör forminnet utan ett halvt kvarter med trevå-

nings bostadslängor och en envåningslekskola. Hembygdsvännerna yrkar därför att denna bebyggelse skall utgå ur planen och ersättas med grönområde.

På Kungsbacken ligger två stora gravhögar, förmodligen från 500-talet. Även om Täby är mest känt för sina runstenar har Kungsbacken traktens märklige forminne i sitt slag, framhåller hembygdsvännerna och fortsätter:

— Alla stora gravhögar i hela riket bör få ligga kvar som viktiga monument från forntiden. Man bör inte underskatta fornminnens betydelse som utfärds-mål för såväl traktens egna inbyggare som för långväga turister eller som åskådningsmaterial i hembygds- och historieundervisningen.

Riksantikvarieämbetet har för sin del medgett att gravfältet får tas bort efter undersökning på Fastighetsbolaget Täby sorcentrums bekostnad.

Kultur- och hembygdsfrågor

har en särskild kommitté i Gustavsbergs kommun vid Stockholm. Därom mera i den pigga Gustavsbergaren, en orts- och personaltidning, som ofta innehåller notiser och artiklar i natur- och kulturfrågor.

Denna kommitté har till uppgift att från estetiska synpunkter yttra sig över planerade förändringar av samhällsbilden oavsett om planeringsorganen har begärt sådana yttranden eller inte. Man har också att inkomma med förslag till vidtagande av åtgärder syftande till bevarande av historiskt intressanta markområden som t. ex. Återvall och kullen innanför Kattholmen. Att vidare verka för fridlysning av träd och flora, som det kan finnas skäl att särskilt intressera sig för; att också verka musealt samt att med hjälp av nutida tekniska hjälpmedel försöka fånga så mycket som

möjligt av de samhällsbilder som försvinner eller förändras. Ordförande är den fine hembygdsvårdaren Gustav Lorang.

Byggnad med tradition

Gotland har fått ett nytt tingshus beläget alldeles utanför stadsmuren nära Söderport. Det är en modern byggnad med fast förankring i den gotländska byggnadstraditionen, ett glädjande uttryck för den anpassade byggnadskultur som exempelvis David Ahlqvist kämpat för i så många år. Arkitekt Jan Gezelius kommenterar bygget i tidskriften Arkitektur: "Där det ligger i ingenmansland i kännning med ringmuren känns det rätt att man anknyt till det lantliga byggnadsarvet, särskilt som tingshusets tillkomst innebär att Visby stad lagts under landsrätt och dess urgamla rådhusrätt upplösts."

Vi instämmer också i hans slutord. "I en liten stad lever man mycket närmare sina hus, stenar, träd än i storstaden. Bara genom att man så ofta står framför dem vid skilda tider på året och dygnet, i olika väder och sinnesstämningar blir de ständiga följeslagare och vittnen till livet. Det nya tingshuset är opretentiöst, riktigt och värdigt. Det känns som om det skall komma att få en rätt betydelse i stadens liv. Dessutom håller det måttet i den utomordentligt krävande stadsmiljö som Visby är."

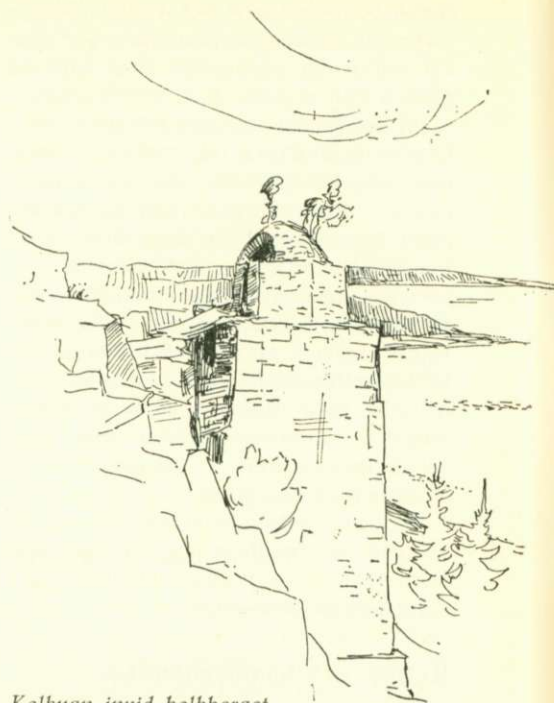
Textiltradition

Tradition och nyskapande i dagens monumentala textil är ett aktuellt ämne som nyligen behandlats av Gerd Reimers i Perspektiv. Hon framhåller där att det i dag visserligen finns en dragning åt det internationellt gångbara in-

Gotländska stränder

Albert Eskeröd har fullföljt uppslaget från Skåne och ägnar nu Sagornas ö en vacker volym, en resa i tid och rum. Man läser gärna denna bok, med sin förälskade ton och sin kunskapsrikedom. Här är uppslaget väl genomfört och en vacker enhet har skapats av det överväldigande rika stoffet. Erik Olsson följer också författaren på ett briljant sätt med sitt ritstift; kusten med dess raukar och bodar möter oss i luftiga skisser av stor inspiration. Det är en bok för den kulturmedvetne resenären, utan att vara någon djuplodande skildring.

När man vänder bladen och låter ögat smekas av de sjungande bilderna är det ibland något man saknar. Är det att

Kalkugn invid kalkberget vid Lergrav. Ur *Gotländska stränder*.

om vävnadskonsten, men att mycket av det finaste i dagens textilkonst bygger på det i bästa mening traditionella arvet från den folkliga konsten. Hon nämner Alf Munthe som en av de stora pionjärerna på detta område. En annan textilkonstnär av stor betydelse är Barbro Nilsson som fört vidare det verk som byggdes upp av Märta Måås-Fjetterström som utgick från folkkonsten och hemslöjden och så småningom skapade en fri och självständig monumental konst.

Problemet om nyskapandets förhållande till traditionen kan med fördel studeras just inom hemslöjden.

Kommunala Kulturvärn i Norge

Av Norges 746 kommuner, har idag inte mindre än 132 speciella Kulturvärn. Kulturvärnsnämnder direkt bildade av kommunstyret. "Kjenn Ditt land" har från och med 1954 samarbetat med över 200 kommuner. Man hoppas nu att landets 746 kommuner snart skall samlas i ett självständigt landsförbund för kommunala kulturvärn. "Då kommer det norska folkets kulturarv att vara i trygga händer och då kommer våra myndigheter att bevilja de pengar som behövs till ett starkt kulturvärn", skriver den energiske B. A. Grimeland, ledaren för "Kjenn Ditt Land".

människorna befinner sig på viss distans, att man inte hör den sjungande gutniska dialekten? Eller att tiden inte tillåter oss att stanna vid Lars Gunnar Romells minnesgård i Boge eller Gustaf Larssons i Norrlanda? Nej, inte främst detta. Man saknar David Ahlqvist! Strändernas försvarare under en mansålder, det gotländska kustlandskapets outtröttlige skildrare i ord och bild, en predikare vars stämma igen gute kunnat undgå att höra och gripas av, Gotlands samvete idag — hur kunde förf. glömma honom?

J. N.

Djurpsykologiska böcker

Niko Tinbergen, Nyfiken i naturen. Bonniers. Häft. 8:50, inb. 34:50.

H. Munro Fox, Djurens personlighet. Biblioteksförlaget. Häft. 5:50.

Tinbergens bok "Nyfiken i naturen" är delvis ett självbiografiskt arbete över hur förf. och hans medhjälpare kom in på studiet av de gåtfulla instinktproblemen. Den skiljer sig på så sätt från de mer ordinära populärvetenskapliga skildringarna och blir i viss mån en vägledning och stimulans för unga forskare som börjar sina studier på biologins fält, en idealisk bok bl. a. för våra många fältbiologiska ungdomsklubbar. Själv är Tinbergen dessutom tillsammans med sin lärare och vän, Konrad Lorenz, en banbrytare inom instiktforskningen, dvs. forskningen över djurens beteendemönster. En vetenskap som i våra dagar har fått namnet etologi.

Tinbergens bok är mycket klarläggande. Han är skarpsynt, logisk och utrustad med en rörlig fantasi. Men man kan inte påstå att han alltid är lättläst för lekmannen. Detta beror emellertid på

att de problem som han behandlar inte alltid är så lätta.

Förf. gör en ingående och skarpsinnig analys av det beteendemönster som bivargen (en rovtstekel) och sandsteklarna ute på de sandiga hedarna visar. Och vidare av det ganska sällsynta liv som kryckjorna, skrattnåsar och ejdrarna ute på havet för. Man känner det plötsligt som om man stod inför sällsamma varelser från en annan planet långt ute i världsrymden. Men han har också gjort en avstickare till Grönland, som ju ligger lite närmare till och berättar om sina iakttagelser på eskimåhundar och snösparvar.

Av alldeles särskilt stort intresse är förf:s skarpsynta iakttagelser på den skyddande likheten hos djuren. Det är många som har tvivlat på dess betydelse, men efter Tinbergens undersökningar och hans sammanställning av sina och medarbetarnas studieresultat med utvecklingshistoriska synpunkter bör knappast någon tvivel på förekomsten av skyddande likhet finnas.

Förf. vänder sig inte så mycket till den allmänt naturintresserade publiken som till den biologiskt intresserade, till dem som är nyfikna på vad som händer ute i naturen, varför det händer och på vad sätt. Den som inte är lycklig nog att vara i besittning av denna forskarläggning har inte så mycket att hämta hos Tinbergen. Han har svårt att mobilisera tillräckligt med uppmärksamhet och intresse för de olika försöksarrangemangen och analyserna.

Men också de mera allmänt intresserade och känslomässigt inställda naturvännerna är ju människor, och kan behöva en bok om naturen. För dem finns det faktiskt andra böcker på ett högt vetenskapligt plan, och bland dem en som båda kategorierna naturälskare har behållning av att läsa, nämligen "I sam-

språk med djuren", skriven av den nyss nämnde Konrad Lorenz. Det är en fantastisk bok, en horisontvidgande och på djupet gående bok som vem som helst kan läsa långt utanför naturälskarnas krets. Boken har tyvärr sålts slut på förlaget men kan lånas på biblioteken. Jag vet få naturvetenskapliga böcker som i så hög grad förtjänar att ges ut i ny upplaga som Konrad Lorenz' bok.

Vi har också en annan bok inom djurpsykologin som kan rekommenderas åt en större allmänhet. Det är den på Biblioteksförlaget Prisma utgivna "Djurens personlighet", skriven av den engelske zoologen, professor H. Munro Fox, och utgiven samma år som Tinbergens bok i vårt land, 1961. Den utgör en kortfattad, ypperlig introduktion till den moderna läran om beteendeforskningen. Det är många sidor av djurens liv som lekmannen får en ny och djupare förståelse för. Den är också mycket lättläst och därtill ovanligt och föredömligt billig. Här ska endast några av de problem som boken behandlar nämnas: Djurens språk, Hur djuren uppfattar färger, Djurens lekar, Social rangordning, Stoltserande, Ritualer osv.

Men ett fel gör förf. sig i alla fall skyldig till, ett mycket vanligt fel som nästan alla människor delar med honom. När han diskuterar frågan, om däggdjuren har några lustkänslor, skriver han: Även om man går "med på att däggdjuren kan ha lustkänslor, är det frågan om dessa är en orsak eller bara en följdföreteelse till deras handlingar". Det är faktiskt aldrig fråga om att en känsla kan vara orsak till en kroppslig handling. Det skulle förutsätta ett orsaksförhållande mellan psykiska och fysiska företeelser vilket vi inte har något exempel på, allrahelst som det psykiska är det enda reella i vår tillvaro. Vad de fysiska företeelser beträffar, vet vi ing-

enting annat om dem än vad som är föreställningar i vårt eget psyke.

Lorentz Bolin.

Svensk naturvård av idag

Per Brink, Bibliotekstjänst, Lund, Kr. 24:—.

Intresset för naturen och dess vård är i ständigt stigande, det visas bl. a. av de förnämliga verk om naturen som nu utges och finner läsare. Även några goda handböcker har utkommit under senare åren och dit hör denna om svensk naturvård, författad av den månglärde naturvårdaren, professorn i zoologi vid Lunds universitet, Per Brinck.

Det är ett stort register denna bok spanner över: Kulturlandskapets tillkomst och utveckling, olika former av naturvård, människan och djurvärlden, fritiden och naturen, landskapsvården, jordflykten, luftföroreningarna.

Alltså en synnerligen nyttig läsning, rykande aktuell, skriven av en man som kan sin sak.

J. N.

Främmestad — en hembygdsbok

Ett omfattande material har under årens lopp samlats av hembygdsföreningar och enskilda bygdeforskare. Då och då har väl lite lättare gods kommit fram och inte alltid har den vetenskapliga metoden varit så starkt tillämpad, men man måste ändå med glädje konstatera att man genom dessa sockenböcker fått fram ett ovärderligt källmaterial just i en tid när hela landsbygden stöps om.

Bland de större och värdefullare sockenmonografierna märks den 1962 utkomna boken om Främmestad av Nils Främgård och vi konstaterar med glädje att upprinnelsen till verket var den riks-

tävling "Min hemsocken" i vilken också Samfundet medverkade. Det är ett omfattande forskningsarbete författaren utfört. Han har använt ett stort arkivaliskt material och han har haft egna forskningar i bygden. Det har också blivit en mångskiftande volym över 400 sidor omfattande så vitt skilda ämnen som socknens geografi och natur, en skildring av kommunen idag, kyrkan och dess märkliga historia, kommunalt och socialt, gårdar och hemman, stattare och torpare, tro och sed, bygdens liv fram till våra dagar o.s.v. Han har även anlitat vetenskapliga specialister t. ex. antikvarie G. A. Hellman och landsantikvarie Gunnar Ullenius. Vi lyckönskar författaren till resultatet och önskar hans bok all framgång.

Strandängarnas framtid

I "Skånes Natur", årsskrift 1962 för Skånes Naturskyddsförening, skriver docent Börje Lökvist bl. a. följande tänkvärda ord:

"Genom den stora befolkningskoncentrationen till sydvästra Skåne, som blivit alltmer markant under senare tid, har strandängarna kommit mer och mer i farozonen. Ännu för några år sedan trodde man, att områdets flackhet och de ofta inträffande översvämningarna vid högvatten utgjorde ett tillräckligt skydd mot förstöring. Den senaste tidens utfyllander av kustpartier gör emellertid, att man måste inse de tekniska möjligheterna att snabbt och definitivt förstöra strandängarna. Man finner också, att skyddslagstiftningen i mycket begränsad omfattning kommit till användning, delvis kanske beroende på tolkningssvårigheter men också på avsaknaden av naturvårdsplaner för känsliga och omistliga områden. Den in-

dustriella och merkantila utvecklingen anses i vårt land vara av en sådan betydelse, att varje liten begränsning av "friheten" i naturskyddande och naturbevarande syfte räknas som ett intrång. Varje påpekande om att utsläpp i vattendrag i längden skulle innebära en fara, anses vara en överdrift, därför att det medför en viss merkostnad att förhindra ett sådant utsläpp. Samhället har här ett stort ansvar. Tyvärr har man hittills ej anskaffat den nödvändiga expertisen för en allsidig prövning av vad naturen tål inom industrialiserade och tätbebyggda områden. Teknikern får säga sitt, juristen sitt, men fackmannen inom de biologiska vetenskaperna anses tydligen bara trassla till begreppen och göra allting dyrare. Hur det blir i längden, visar våra vattendrag och våra alltmer humusfattiga åkerjordar och eroderade sandjordar."

Träd i svenska marker

Bengt Sjögren har gjort sig känd som en skicklig och kunnig skriftställare på det biologiska området, främst i fråga om djur. I en liten nyutkommen bok visar han sig också vara en stor trädälskare. Boken handlar bara om träd men med den begränsningen att det är träd i svenska marker. Anmälaren har för inte så länge sedan också skrivit en bok om träd. Det är alltid en viss risk att recensera en bok från samma område som man själv arbetar på. Om det är något man ställer sig kritisk eller oförstående emot, blir man lätt missförstådd och misstänkt för att spela krypskyttens roll. Men en sådan risk föreligger inte här. Jag har ingenting att anmärka. Och våra böcker går inte på något sätt i vägen för varandra. Tvärtom! De kompletterar varandra, fullständigar varandra.

Sjögren ger en initierad och mycket kunskapsrik framställning av de svenska trädens biologi och geografiska utbredning och upplysningar som endast få utanför botanisternas inre kretsar känner till. Och han försummar inte att belysa de hembygds- och naturvårdande aspekterna. Han berättar roande och utan tung, vetenskaplig belastning om tallens låga nativitet, om de båda tallraser som trängt in i vårt land dels från söder, dels från norr och nu blandat blod med varandra. Och han låter oss ta del av växt- och insektsforskarnas övertygelse om att fjällbjörken och andra fjällväxter levde kvar under den senaste istiden på isfria platser vid den norska västkusten och därifrån invaderade vår fjällvärld, sedan isen smält bort.

Om varje träd har han roande och intressanta upplysningar som det inte kan vara någon mening med att här berätta om och ta bort nyhetens behag för den läsekrets som jag hoppas ska bli stor inom vårt förbund.

Några anmärkningar har jag som sagt inte att komma med. Men det må tillåtas mig att uttala det önskemålet att han i en kommande ny upplaga ville fullständiga framställningen om poppelhäckarna kring fruktodlingarna i sydligaste Sverige. Det är ju inte den vanliga pyramidpoppeln man planterar där utan andra poppelarter bland vilka man fått fram mot sjukdom ganska motståndskraftiga raser. Om popplarna och deras sjukdomar har det skrivits heftiga avhandlingar.

Det korta kapitlet om sälgen kunde kanske också få avrundas med en framställning av sälgens och videbuskarnas stora betydelse för biskötsel, frukt- och fröodling.

Zindermans förlag. Inb. 12:—.

Lorentz Bolin.

Idéer bland blommor och grönt

Det är välgörande att i sin hand få en bok i detta ämne som inte absolut är skolmässigt uppställd med speciella kapitel för illustrationer, tekniska beskrivningar och långa listor med växtnamn.

Författaren trädgårdsarkitekt Gösta Reuterswärd har här gjort en sammanställning av bilder som illustrerar olika detaljer som kan förekomma i en trädgård. I bildtexterna ingår miljöbeskrivningar men även kortfattade tekniska beskrivningar.

Boken är trevligt skriven och bilderna är mycket bra. För den som är lycklig ägare till en egen trädgård kan den säkert ge ett och annat uppslag, om den studeras på rätt sätt, och för alla andra ger den ett bra underlag till den drömda.

K-A. K.

Från insekternas värld

Professor Carl Lindroth har under en följd av de senaste åren hållit en serie föreläsningar om insekter som blivit mycket uppskattad. Nu har han samlat dem och givit ut dem i bokform. Kan det vara något för hembygdsvårdare? Ja, för de delar vår hembygd med oss. Det är i hög grad fängslande att ta del av hur dessa våra medvarelser lever sitt liv i vår gemensamma miljö. Och kanske också att det är fascinerande att se, som förf. en aning ironiskt antyder, att vi människor "inte har monopol på att vara effektiva".

Förf. skriver medryckande och klart om en mängd olika insekter både i vår egen och andra människors hembygd. Han är en mycket skicklig och kunnig fackman som låter oss ta del av de resultat som entomologerna kommit till på olika områden av hans fack. Och det

är därför inte endast den allmänintresserade utan också amatörbiologen som har anledning att sätta en stjärna för åtskilliga stycken i denna medryckande bok.

Till sist må nämnas att förf. lyckats få den särskilt i fråga om insekter fantastiskt skicklige tecknaren Eric Palmquist att illustrera sin bok.

Christofers förlag. Häft. 18:50, inb. 23:—.

Lorentz Bolin.

HEMBYGDSBÖCKER

Publikationer om bygd och natur flödar fortfarande rikt. Vi har främst årsböcker och periodiska publikationer från hembygdsförbunden. Därtill kommer alla periodiska publikationer, smärre krönikor, hembygdsböcker av olika arter. Det är överhuvudtaget svårt att orientera sig i denna rika flora. Vi för i denna krönika endast ett litet axplock till allmän vägledning.

Blekinge

Blekingeboken 1962 utgör 40:e årgången av den årsbok som utgivits av Blekinge Musei- och Hembygdsförening. Den har Ingemar Atterman som redaktör. För den som särskilt intresserar sig för detta landskap i samband med Samfundets sommarmöte, finns åtskilligt läsvärt och bildande. Hembygdsrörelsens ledare, Hans Wachtmeister, Wambåsa, presenterar skriften i ett trevligt förord. Sedan kan man läsa om båtbyggeri på Tromtö år 1700 av Dagny Torbrand. Om enskiftet i Kalleberga by av Gustav Branje eller om andeskådaren i Ronneby (ur H. G. Ulfvenklous levnadsöden av Karl Engström). En trevlig skildring av Blekinge skärgård är författad av Gösta Langenfelt. Vi får också ta del av en del notiser om arbetsvandringar och emigrationer från Sydsverige över södra Östersjön.

Skåne

Kulturens årsbok 1961 är redigerad av den nye intendenten Bengt Bengtsson och innehållet som vanligt en rad förnämligt redigerade uppsatser, främst om boktryck och stilar. Den avgångne intendenten, Sven T. Kjellberg, får också en välförtjänt hyllning för sin prestation "att varje gång kunna ge läsarna något nytt och originellt, något som fångat deras intresse med vackra bilder och välskrivna uppsatser om vetenskapliga rön och kulturhistoriska sammanhang".

Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1962 redaktör Ewald Gustafsson, har en tankeväckande artikel om prästgårdarna: "Prästgård till salu?"

Malmö Fornminnesförening har en särskild årsskrift med Leif Ljungberg som redaktör. I boken 1962 skriver Ingemar Ingers bl. a. om ortsnamnen i Malmö. Einar Bager ger glimtar ur Malmösjöfartens historia.

Bjäre Härads Hembygdsförening ägnar sin årsbok 1962 till släktforskningen som man under året ägnat stor uppmärksamhet. Värdefulla uppsatser finns om släktforskningen som grund för bygdekunskapen och några släkter och släktgårdar presenteras. Här fäster man sig särskilt vid den stora sångerskan Birgit Nilssons hem i Svenstad. Man läser med nöje Ragnar Blennows berättelse om hur han upptäckte och förde fram den stora sångerskan. Redaktör är den nu avgående intendenten, Axel Berg von Linde som vid sidan av Olof Nobel och Emil J. Söderman nedlagt ett jättarbete inom Bjärebygden.

Småland

Kalmar Läns Fornminnesförening ägnar sin årsbok 1962 till Manne Hofrén, den avgångne landsantikvarien och musei-

chefen. Man läser med intresse årsbokens intressanta redogörelse "På kyrkbacken" med bilder och notiser från kyrkvall och kyrkogård.

Alghult fortsätter att ge ut sin ambitiösa "Alghultskrönika" med Sven Blomén och Sven Englén som redaktörer. 1962 ägnas stort utrymme åt skola och skolhistoria, men man läser också med behållning gårds- och släkthistoriska anteckningar för tiden fram till 1700-talets början av häradshövding Liss-Eric Björkman.

Kronobergsboken, årsbok för Hylltén Cavalliusföreningen 1960–61, har denna gång ägnats fil. dr P. G. Vejde för hans mer än 50-åriga kulturgärning i den småländska bygden. Samtidigt har man nytryckt ett flertal av hans värdefulla, nu mer svåråtkomliga uppsatser t. ex. den förträffliga "Herrgårdar och stormän i Norrvidinge" liksom också "Växjö Domprostgård" och "Några minnen från min ungdoms resor i Småland". Årsbokens redaktör är Jan Erik Anderbjörk och han har vid sin sida P. G. Vejde.

Långasjö Hembygdsgrupp har även under 1962 givit ut sin krönika, den 16:e i ordningen. Man redovisar bl. a. den största händelsen i bygden under året Sverige–Amerikadagen då Amandus Johnson, Philadelphia besökte sin födelsebygd.

Västergötland

Kvänumstraktens Hembygdsgrupp som verkar i Varabygden, har kommit med en särskild bok "*Kvänumsbygden*". Den innehåller mycket läsvärt. John Heden-crantz skriver om åkerbruksredskapens historia och Folke Wängmarke har ett flertal uppsatser om folkskola – bygdegård, offerstenar m. m.

Den livaktiga hembygdsföreningen i

Askim, söder om Göteborg, arbetar under ett slags hot i storstadens skugga. Så skriver föreningens ordförande Olle Goës i årsskriften 1962:

"Askim håller på att ändra utseende, nybebyggelsen tränger undan den lantliga miljön och karaktären av jordbrukskommun försvinner. Vi får efter hand söka oss längre ut i Storgöteborgs periferi för att finna det vi menar med lantlivets behag. Askim är numera en förort till storstaden, det ena villaområdet efter det andra växer upp med gator och vägar, öppna platser och i sinom tid affärscentra. Vi är glada att slippa stadsbebyggelsen och för höghusen med dess fasader bevare oss väl – det räcker med att vi ser dem mot horisonten i norr. Byggnation betyder i regel en utveckling, som det vore fel att motarbeta, men det är likriktningen och det stereotypa vi reagerar emot. Låt oss behålla naturen och få en bebyggelse som samverkar med den!

Samtidigt som storstaden kommer oss allt närmare, hotas vi också av införlivning. Blir den verklighet kommer den att betyda stagnation i många avseenden. För Hembygdsföreningens del betyder det säkerligen minskade eller slopade anslag."

Dalsland

Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund utgav även 1962 sin fina årsbok under namnet "Hembygden" med Sven Axel Hallbäck som redaktör. Speciellt intressanta är ett par uppsatser om vägar och gammalt reseliv. "Dalslandsvägar i äldre tid" av Anders Edestam och "En Dalslandsresa" av O. Ch. Ekman (ur en reseskildring från 1820).

Nössemarks Sockenarkiv har utkommit med 2:a och 3:e delarna. Det är ett stort och värdefullt arbete som bearbetats och redigerats av Nils Eliasson. Sä-

kert kommer denna sockenbok att bli av betydelse för hembygdsarbetet på Dal.

Bohuslän

Den årsskrift Bohusläns Hembygdsförbund utgav 1962, under redaktion av Åke Fredsjö, har bl. a. en väl dokumenterad uppsats om broderade linnedukar från 1500-talet. Redaktören är själv författaren.

Stockholm

Bromma Hembygdsförenings Årsskrift 1962 har Gösta Langenfelt som redaktör och han skriver själv en trevlig uppsats "Glimtar av Bromma hos Kellgren och Bellman".

Ullsunda förr och nu heter en värdefull monografi som nu utkommit i tillökad upplaga med den lärde Sixten Rönnow som författare. Ett viktigt bidrag till Stockholms stads historia.

Samfundet S:t Erik utger enligt god tradition en förnämlig årsbok under redaktion av Henrik Ahnlund. Wasa och Stockholm behandlas initierad av Hans Hansson och Petrus Envall ger oss en efterlängtat sammanfattning på ämnet Stockholm och dess tolkningar. Man vill gärna också fästa uppmärksamheten vid Hans Åkerblads uppsats "Att bygga i stad" några tankar om sanering av äldre stadskärnor.

Halland

Varbergs Museum utger en vacker årsbok med den nye intendenten Bengt-Arne Person som redaktör. Paul Wilstadius publicerar här en förnämlig uppsats om guld- och silversmeder i Varberg under 1700-talet. Albert Sandklef, museets skapare, skriver själv om "Liesmide i Lindome och Älvsåker".

Hälsingland

Hälsingekretsen har 1962 fortsatt med sin hembygdsbok "*Hälsingerunor*" med den energiske P. W. Häger som redaktör. Han säger också i förord med rätta att boken innehåller något för så gott som alla smakriktningar. Vi kan här bara nämna en uppsats av Ida Fröderberg om "Arbrå fornhem och dess skapare", "Tjänstefolk i gamla tiders Bergsjö" av Signe Widholm och "Då Trönö var ett godtemplarsamhälle" av Helge Törnros. Redaktören har en trevlig skildring av Samfundets sommarmöte.

Göteborg

Den ambitiösa hembygdsföreningen, Göteborgs Hembygdsförbund, har utkommit med del 2 av sin skriftserie, en vacker volym som bär titeln "*Göteborg förr och nu*". Redaktör är Anders Bothén och i redaktionskommittén märker man den nye ordföranden Alf Hermansson och 3 ytterligare stöttepelare i hembygdsarbetet, Erik Hemlin, Elof Lindälv och Fridolf Wildte. Lindälv har en intresseväckande artikel om "Fattigfriskolorna i Majorna 1793–1809". Stiftssekreterare Wildte lägger fram resultatet av sina studier rörande "Gymnasiehusens historia i Göteborg före 1862".

I volymen förekommer dessutom en uppsats om "Älvsborgs Kungsladugård" av Gunnel Sylvan Larsson.

Södermanland

Nacka Stads aktiva kulturnämnd har utgivit en liten vacker historik om Erstavik, författad av Curt Munthe och Magnus af Petersens (den senare fideikommissarie).

Uppland

1 januari 1962 förenades fyra mälarsocknar, Ekerö, Adelsö, Munsö och Lovö, i ett pastorat. Man har nu utgivit

en skrift "Fyra Mälarsocknar" som vill närma socknarna till varandra och som vill sprida kunskap om dessa intressanta mälarbygder. Redaktör är kyrkoherde Nils Bergström, Ekerö. Anders Frostenson med "Mässa vid Mälaren", Gunnar Hallström skriver om bostadsplanering och Monica Brilioth berättar om gårdarna vid vägen.

Närke

Årsboken 1962 "Från Bergslag och bondebygd", med Bertil Waldén som redaktör, publicerar bland mycket annat förnämligt material, en just nu högaktuell uppsats av Tage Tapper "Kommunerna och kulturminnesvärden".

Gotland

Gotlands Fornvänner har 1961 utgivit en synnerligen värdefull skrift "Från Gotlands dansktid". Hugo Yrwing skriver bl. a. om Valdemar Atterdags gotlandståg 1361 och ger en rad kritiska synpunkter på bakgrund och följder.

Jämtland

Jämten 1962, utgiven av Lennart Björkquist, fullföljer traditionerna från Eric Festins tid. Bland en rad värdefulla skildringar fäster man sig just vid den om Häggenås dess natur och arbetsliv.

Lit har en hembygdsförening med en mycket ambitiös krönikekommitté. Föreningen har utgivit en serie skrifter, från 1962 kommer del 12 i den förnämliga serien "Från skog och bygd". Eldsjälen i föreningen, Gunnar Gudmundson, fortsätter sin skildring av hembygdens forminnesliv.

Norrbottnen

Här fullföljer Harald Hvarfner förnämliga traditioner i vår nordligaste årsbok. Med redaktör Olov Isaksson i årsboken 1962 en intressant uppsats om svenskt-

finskt-ryskt, en utredning om byggnadsskikt i Tornedalen.

Man skall här söka få fram en allmän plan för bevarandet av en del äldre timmerbyggnader liksom också ett försök till renoveringsplan. Ett värdefullt försök i den riktningen gör Lennart Ringmar i uppsatsen "Bo bra i Tornedalsgård". Det är i viss mån ett fullföljande av Samfundets Norrbottensundersökningar "Nya hem i gamla gårdar".

Västerbotten

Årsboken 1962, redigerad av Gunnar Westin och Ernst Westerlund, innehåller bland mycket annat en intressant uppsats av Westerlund om slätterängar i Västerbotten.

Fataburen

Nordiska Museets och Skansens årsbok med Marshall Lagerquist som redaktör, innehåller en väl dokumenterad uppsats om Lillies och Fersens Löfstad av Andreas Lindblom, en värdefull analys ger också fil. dr Anna-Maja Nylén om tradition i ny tid (nutid — spegel för forntid och framtid).

Sveriges Natur, Årsbok 1962

redaktör Erik Larsson, kanske en av våra vackraste och bäst redigerade årsböcker på detta område. Denna gång skriver Gunnar Brusewitz om fjället och människan. En värdefull enkät publiceras om nationalparkerna med inlägg av Hugo Sjörs, Karl-Erik Larsson, Svan-te Lundgren och Bo Rosén.

Skid- och Friluftsförfrämjandets årsbok 1963

med Bo Rosén som redaktör, innehåller som vanligt en rad fina uppsatser om natur, friluftsliv och reselag. Gunnar Edman inleder med en lyrisk uppsats om naturen och poeterna och Tom Selander följer värdigt efter med en hän-given segelskildring.

KRITIK och Debatt

Husen och träden

I den aktuella miljödebatten, kommer man då och då till Le Corbusier och hans revolutionerande idéer. Några av hans bärande idéer finns i den nu till svenska översatta "Vår bostad" (förlag Prisma). Här har dagens husbyggare och stadsplanerare ännu mycket att lära. Några av hans idéer bärs upp av följande teser: Våra städer fungerar inte längre tillfredsställande. Vi har ännu inte tillräcklig kunskap för att kunna bygga de nya städerna. Teknikens första århundrade har slutat i kaos. Vi måste tänka om.

Husen och träden skall ingå en allians. Höga hus med resning och karaktär står tillsammans med träden och bildar en harmonisk enhet. Staden blir grön, träden härskar. Människorna och naturen har återfunnit varandra. De nya bostadsblocken omformar staden och människornas livsvillkor.

Byggnaderna kan lyftas upp från marken på betongpelare.

Marken under husen friläggs och ett nät av gångstigar breder obehindrat ut sig i terrängen. Bilarna och parkeringsplatserna hänvisas till avskilda zoner och den genomgående trafiken går fram på autostrador fem meter över marken.

Men staden ska inte tillåtas växa sig hur stor som helst.

Någonstans måste vi sätta en gräns och säga: Hit, men inte längre.

Kring den "nya" staden får det inte finnas drabantstäder. De riktiga drabantstäderna ska vara självständiga en-

heter och de ska ligga minst 100 kilometer från storstadens centrum, som gränsar direkt till det öppna landet. Drabantstäderna och deras industrier och arbetsplatser breder ut sig i grönskan.

Detta är det välorganiserade samhället, som garanterar sina medlemmar de "elementära glädjeämnena".

Industrilandskapet

En naturintresserad medlem i Bohuslän skriver till Samfundet bl. a.:

"Då Samfundets verksamhet i stort sammanfaller med mina egna åsikter om naturvärden m. m. vore jag tacksam för en del upplysningar.

På den plats vi bor finnes två större industriföretag som är dominerande för orten. De går helt upp i sina företag utan minsta ansträngning att försköna sin omgivning och skapa trivsel omkring sig på den plats som de endast förfulat. Finnes det ingen som helst skyldighet för dessa industrier dels att skyla sig för insyn samt att ekonomiskt bidra med medel inom kommunen för att förbättra och höja omgivningens skönhetsvärde. Är det meningen att stora företag som är kapitalstarka har ensamrätt att skapa kaos och förvirring i landskapsbilden där de slår sig ned med sin bebyggelse, bara för att de äro tacksamma skatteobjekt för kommunen på orten.

Huru skall det komma att se ut i vårt avlånga land om myndigheterna skall se mellan fingrarna med sådan byggnation.

De människor som äro hänvisade att leva och bo på dylika platser kunna väl också ha rätt att begära att de skönhetsvärden som finns skola på bästa sätt tillvaratagas och ej skoningslöst utplånas."

Samfundet har besvarat detta brev sålunda:

"Den fråga Ni vidrör är av stor betydelse och vi har givetvis inom Samfundet ofta varit inne på den. Tyvärr är det så att vi inga möjligheter har att ingripa när det gäller värnet av värdefulla estetiska miljöer. Både byggnads- och naturskyddslagstiftningen är ju ganska svaga i det stycket och det är endast de allra svåraste ingrepp man kan hindra. Vi har ju varit sakkunniga åt Kvarntorps industrier, men vad som där kunnat göras är ju endast ett slags återställningsarbete eller kanske i någon mån ett nytt landskap. Beträffande industrierna, har deras byggnadsfrågor flera gånger behandlats i vår tidskrift t. ex. av rektor Karl Salomonsson, Hälsingborg, som 1945 skrev om de nya industribyggnaderna i Hälsingborg. Det enda verksamma medlet är nog att i tid få kontakt med industrins planläggare och arkitekter och få ett samarbete med dem för att nå bästa möjliga resultat. Länsarkitekt och byggnadsnämnd kan också i vissa fall vara oss behjälpliga."

Vätterns vatten — en naturtillgång

Från överste Ingemar Bratt i Karlsborg har Samfundet fått en framställning rörande Vättern som vattentäkt. Det är en fråga av synnerlig vikt som Samfundet gärna vill ta upp. Översten skriver:

"Den alltmer prekära situationen med dricksvattnet i Sydsvetige har redan lett till att städer eller stadsgrupper låtit anlägga huvudvattenledningar från Vät-

tern — ex.vis Skara, Skövde, Falköping och en annan grupp i Östergötland lär förplanera motsvarande. Skånes och Köpenhamns vattenbehov har nu kommit in i bilden — hur långt planerna ha avancerat och vad de gå ut på vet vi däremot ej. Enligt uppgift skulle vattentäkten endast "betalas" med någon mindre summa till intressenterna i Motala ström för att kompensera reducerade avrinningen den vägen.

Kommunerna runt Vättern — flertalet utom Jönköping-Huskvarna genom sitt perifer läge inom resp. landskap relativt "efterblivna", i flera fall direkt fattiga — oroas inför utvecklingen. Det är icke osannolikt att de kunna bli ålagda bygga höggradiga reningsverk för avlopp i Vättern. Men mest undrar man om Vätterns vatten skall vara en nationaltillgång, som andra delar av riket eller andra riken skall få "exploatera" utan vidare. Man hoppas dock att åtminstone kunna få någon slags "royalty", liksom arabstaterna för sin naturtillgång, oljan.

Kunde man få igång en diskussion av detta problem och få begreppen klarlagda? På vilket sätt och med vilket forum?

Jag har bara ett förslag ännu: att Ni vill komma ned någon gång i vår till ett meeting i frågan, med information som huvudsyfte, arrangerat endera av Rotaryklubbarna runt Vättern eller med representanter för berörda kommuner."

I ett preliminärt svar på detta brev har Samfundet skrivit bl. a. följande:

"Det är en utomordentligt viktig fråga, som vi inom vår landskapsbyrå haft tillfälle att gång på gång beröra. Här behövs verkligen upplysningsverksamhet och en vidsynt planering.

Det skulle vara värdefullt att få igång en diskussion. För min del tycker jag

Forts. å sid. 169.

Industrien —

en primär vid dagens samhällsplanering

Ända in i våra dagar har många städer bibehållit sin karaktär av marknads- och servicecentrum för den omgivande bygden. Industrialiseringen och mekaniseringen bryter allt snabbare denna balans och skapar större samhällsbildningar än vad upplandet gör anspråk på.

Man blir nu alltmer på det klara med att dessa storstäder endast leder till sociala missförhållanden. De enkelriktar det kulturella livet inom stora områden och kan i vissa sammanhang dominera en hel nation. Bortsett från sin inneboende omänsklighet och benägenhet att skapa ett stort antal kriminal- och socialfall, blir dessa abnorma samhällsbildningar svåra att leva i för normala hyggliga stadsbor.

Storstäderna lägger inte enbart hinder i vägen för människan att komma ut på landet i rekreationssyfte, utan de dödar också den inneboende förståelsen för naturen. I vardagslivet tvingar de honom att välja antingen en lägre standard ifråga om sol och frisk luft eller att få sin livsenergi och sina nerver nedslitna genom ett dagligt resande.

Man bör avväga befolkningskoncentrationen både samhällsbildningarna sinsemellan och mellan stad och land, t. ex. bör ej alltför stora städer få absorbera mera från landsbygden, och grup-

per av städer och samhällsbildningar bör genom en sund projektering förhindras att bli amorfa giganter. Man bör hellre se till att människorna ges möjlighet att flytta från mörka ohygieniska stadsmiljöer till ljusare och sundare. Detta i sin tur får dock inte leda till att landsbygden mellan samhällena nedlusas med hus, utan de öppna jordbruks- och skogsområdena måste bevaras som kulturlandskap.

Det första steget i en dylik process måste vara att styra lokaliseringen av lätt industri i städer som har vuxit sig för stora, men det är också fullt klart att industrien inte vill och inte kan inlåta sig på ett system baserat på frivillig spridning utan en liknande spridning av bostäderna och deras sociala tillbehör. Därför bör det allmänna i samförstånd med industrien bilda nya samhällen. Det hela är ett ibland kinkigt avvägande: tillåta expansion av ofta redan förvuxna centra och ta den därmed sammanhängande sociala kostnaden eller

att stimulera en ny samhällsuppdelning. Meningen med en sund planläggning är att ge största möjliga frihet och ansvar åt individen. Detta ernås genom att utvecklingen leds så att intresset inriktar sig på samhället som helhet och inte på någon speciell del eller grupp.

Det kanske viktigaste att tänka på vid planeringsarbetet är industriområdena, eftersom stadens existens är beroende av dess möjlighet att bereda arbete. Man kan dela upp de olika typerna av urbant arbete i två grupper: basindustrier, d.v.s. de, som i bytessyfte sänder sitt gods utanför området i vilket de är belägna, och lokalserviceindustrier d.v.s. de, som är nödvändiga för det interna arbetet eller direkt för stadens service. Denna uppdelning kanske hjälper vid nationell planläggning, men är otvivelaktigt alltför bred för att ge någon hjälp vid upprättande av en stadsplan. Det är därför vanligt, att begränsa betydelsen av ordet serviceindustri till de industrier som enbart ombesörjer stadens konsumtionsbehov och dess behov av reparationer och underhåll — aktiviteter som statliga och kommunala verk, hotellrörelser, transportmedel och nöjesarrangemang är undantagna, medan t. ex. mejerirörelser och bilreparation ingår. Basindustrierna tar i huvudsak hand om tillverkningen — fabrikation — av gods — hel- och halvfabrikat — i fabriker — typ möbel- och bilindustri — eller grundar sig på framställning eller utvinning av råmaterial — typ cement- och tegelindustri eller gruvdrift. Eftersom de senare typerna av industri i huvudsak ligger utanför städerna, tenderar termen "industri" i en stadsplan att begränsas till endast fabrikationsindustrier.

Serviceindustrien kan uppdelas i underavdelningar; de som serverar hela staden, såsom mejeri och de som tjänar lokalt, såsom hantverkare av olika slag. Den första typen associeras otvetydigt till utformningen av stadscentrum och den senare till utformningen av småcentra.

De fabriksindustrier som lokaliseras till staden kommer i stort sett att bestämma dess storlek och sociala balans. Någon industriell utveckling fordras normalt, om inte för att öka ortens befolkningsunderlag så åtminstone för att ernå mer variation i tillgängligt arbete, ty få städer har en verkligt välbalanserad social struktur. I detta sammanhang bör emellertid planförfattare varnas för att låta sig inblandas i problem som bestämningen av vilka typer av industri som bör flyttas, eftersom det fordrar avgöranden, vilka han inte är tränad att göra. Han bör inte specificera industriområden utan att känna vilka typer av industrier som kanske kommer dit. Däremot bör han se till att hans intensioner uppfattas rätt och ej försvinner p.g.a. alltför ensidig, social kulturgeografisk, lantmäteri- el. konstruktiv teknisk eller ekonomisk dominans.

Det är vanligt att klassificera fabriksindustrien genom deras grad av rörlighet och deras besvärande valör. Utifrån möjligheten till rörlighet kan beslutas huruvida någon existerande industri kan flyttas ut ur staden och vilka nya som kan bringas in utifrån. Störningsfaktorn kan bestämma hur nära andra former av aktiviteten de kan planeras. De minst rörliga industrierna, de tunga, är de vilka är knutna till en råmaterial-

källa eller ett billigt transportsystem t. ex. stålverk. De mest mobila, de lätta industrierna, kan arbeta medelst elkraft, de behöver oftast endast landsvägstransport och har en låg materialvikt per arbetare. Dessa egenskaper tillsammans med deras normala renhet, gör dessa fabriker till de princip typer med vilka industriell balans i en stad erhålles.

Vid sanering av en existerande stad kan några tunga eller mycket stora industrier accepteras såsom en oundviklig del av strukturen och planerna utformas så att de blir separerade från bostäder och andra aktiviteter, ty de blir oftast alltför ljudstörande och stora i skala för att forma en integrerande del av staden. Ett hävdvunnet industriområde eller större ensamma fabriker inom staden accepteras också som orörliga, även om de kanske inte befinner sig på ett teoretiskt ideellt ställe eller stadens struktur är helt lämpad till dem. De små fabriker, spridda i bostads- och affärsområdena, består nästan alltid av lätt industri och kan i allmänhet rätt snabbt föras till industriområden utan större ekonomisk förlust.

Nya industriområden bör planeras förläggas där marken ej är alltför kuiperad, där goda förbindelser till transportlederna kan ernås och — vid illaluktande industri — i lä om staden. Det är sålunda möjligt att utforma en klar och distinkt industriplan, vilken på ett fint sätt kan förenas med stadens centrum och dess region. Storleken på industriområdet beror på storleken av staden. Om staden planerar alltför många och små områden föreligger en fara att industriförekomsten kanske blir sönder-

riven och att industritrafiken förvirrar trafiksystemet. Placeras å andra sidan industrien på ett mycket stort område, kanske detta faller så ut ur stadens skala och fara för svåra visuella och sociala konflikter kan uppkomma. I småstäder på 15.000 till 20.000, kan det vara möjligt att projektera industrien som en enda enhet utan att den dominerar hela staden, men i de stora städerna är det bättre att projektera flera områden för att erhålla en balanserad plan. Områdena kommer i huvudsak att placeras på stadens perimeter i kontakt med huvudtrafiknäten, så att minsta möjliga industritrafik kommer in i hjärtat av staden. Mindre områden kan och bör placeras inuti staden, förutsatt att de är vederbörligen avgränsade och fint skötta.

Det är numera allmänt accepterat att huvudvägar som sammanbinder förorter, stadsdelar, stadscentrum och industriområden skall dragas mellan dessa områden lämnande dem som stora öar fria från genomgångstrafik. Varje bebyggt område delas sedan upp av vägar av skilda digniteter, huvudgator. Ytterligare uppdelning sker genom matargator o. s. v. Sålunda uppstår en serie öar, var och en fri från annan trafik än sin egen lokala. Ur både ekonomisk och säkerhetssynpunkt proportioneras bredden på körbanorna i förhållande till trafikvolymen.

De stora huvudlederna mellan områdena bör projekteras som en integrerande del i landskapet och erhålla mjuka och flytande kurvdragningar. Huvudgatan, som passerar genom ett bebyggelseområde, formar ryggraden från vilken matargatorna grenar ut sig. De utformas

så att de ansluter till ett shoppingcenter inom området, till administrationscentrum för industriområdet och till hjärtzonen i stadskärnan.

Det är kanske påtagligt att den stora differensen i hastighet mellan gångare, cyklister och skilda motorfordon gör ett enkelt system — en för allt använd gata — farligt och irriterande. Konsekvensen blir att cyklister och gående behöver ett separat trafiksystem. Men erfarenheten av att dra cykelvägar parallella med huvudvägar visar, att de två systemen teoretiskt sett är diametralt motsatta. Motorförarna finner det lättast att följa den mjuka flytningen av huvudvägen mellan bebyggelseområdena, medan cyklisterna och gångarna alltid tar genvägar längs lokalgator, ty de möter ingen större svårighet vid smala vägar och rätvinkliga trafik korsningar medan en längre väg direkt kostar mer fysisk kraft. Det syns alltså logiskt att cykel- och gångvägar bör gå genom

hjärtat av bebyggelseområdet och sammanbinda dettas centrum med industriområdena och stadscentrum. Gångvägarna sammanbinder öppna områden, skolor och skilda bebyggelseområden med en regional gångväg. Deras utformning är intimt sammanbunden under planarbetet med både landskap och bebyggelseområden.

På ovan sagda principer är det möjligt att bygga upp ett organiskt system av trafikflytning ganska lik en flods. Källan är hjärtat av det bebyggda området; fina strömmar, de smala lokalgatorna, leder till bifloderna, matargatorna i det bebyggda området. Dessa i sin tur leder till huvudfloder, gatorna som går mellan bebyggelseområdena. Som vatten vinner i volym och floden blir bredare och djärvare i skala, så ökar trafiken i volym, gatorna blir större och bredare och deras skärningar färre och färre.

Hans Palmgren.

Samfundet för Hembygdsvårds verksamhetsberättelse för år 1962

Samfundet för Hembygdsvårds verksamhet har under 1962 haft sin fasta målsättning: allmän upplysningsverksamhet och praktiskt arbete inom landskaps- och miljövård.

En stor händelse under året har varit naturvårdsutredningens betänkande "Naturen och Samhället", som visar vilken vikt statsmakterna numera fäster vid dessa problem. Samfundet har lämnat material till utredningen och till regeringen avgivit ett utförligt remissutlåtande. Det har för Samfundet varit glädjande att utredningen högt betygsätter de frivilliga organisationernas arbete som folkfostrare och att man anser att dessa, det gäller främst Samfundet och Svenska Naturskyddsföreningen, i fortsättningen bör få vidgade möjligheter att ägna sig åt denna uppgift.

Samfundet har under året deltagit i naturvårdsdelegationens arbete, som dels bestått i upprättande av en ny kommitté för speciella naturundersökningar, dels i underhandlingar med de privata

kraftverksintressenterna angående skydd för värdefulla vattenfall och sjöområden.

Samfundet har i sin egenskap av centralt organ för hembygdsrörelsen haft god kontakt inte endast med hembygdsföreningarna utan även med andra organisationer och grupper, som arbetar med liknande målsättning. Den allmänna rådgivningsverksamheten har varit livlig. Intresset för verksamheten har gått långt utöver den egentliga hembygdsrörelsen.

Samarbetet med de statliga myndigheterna har varit mycket gott. Samfundets landskapsbyrå har utnyttjats flitigt som sakkunnigt organ både av regeringen, kammarkollegiet, vattendomstolarna och länsstyrelserna. Samarbetet med kommunerna har fått ökad omfattning.

Styrelsen framför ett tack till alla som medverkat till årets resultat och uttalar en förhoppning om fortsatta goda insatser i Samfundet för Hembygdsvårds verksamhet.

Forts. från sid. 164.

att Överstens idé är god att engagera Rotaryklubbarna. Ordföranden i vårt Östgotadistrikt, godsägare Ulf Ribers, Norra Freberga, Motala, är energisk rotarian, framstående natur- och hembygdsvårdare och dessutom bosatt vid Vätterns strand.

Hembygdsföreningarna borde vara med i en aktion. Jag talade nyligen om Östergötlands Hembygdsdistrikt. Vi har

också en synnerligen förnämlig hembygdsförening i Huskvarna som vi i många år samarbetat med (ordförande är verkmästare Eric Skoglund), länsjägmästare Hallander är en annan kontaktperson, kanske också föreningen i Hjo borde vara med. Naturligtvis bör man också ta kontakt med de ledande kommunalmännen och representanter för länsstyrelserna."

Organisation

Samfundets grundorganisation utgöres av enskilda, korporativa och stödjande medlemmar. Enskilt medlemskap kan vinnas av envar som vill verka för Samfundets syften. Korporativa medlemmar utgöres av hembygdsföreningar, hembygdsförbund, fornminnesföreningar och liknande som arbetar för hembygds- och landskapsvård och vars stadgar godkänts av Samfundet. Stödjande medlemmar utgöres av kommuner, kommunala organ, studieorganisationer, centrala och lokala institutioner, företag m. fl.

Beslutande organ är riksstämma och förtroenderåd som hålls årligen och senast den 30 juni.

Förbundsledning

Styrelse

Samfundets ledning utövas av en styrelse som under året haft följande sammansättning:

Utsedda av riksstämman: fil. dr John Nihlén, Stockholm, ordf., konstnär David Ahlqvist, Ljugarn, bildningskonsulent Bengt Andersson, Luleå, professor Gunnar Beskow, Göteborg, författarinnan Karin Collin, Njutånger, studierektor Karl Högemark, Södertälje, riksdagsman Ragnar Lassinantti, Luleå, hemslöjdskonsulent Eva Ljungkvist, Stockholm och seminarielärare Holger Nilsson, Stockholm.

Suppleanter: rektor Nils Göransson, Solentuna och fru Karin Hesselors, Kolvand.

Utsedda av förtroenderådet: lektor Lorentz Bolin, Domsten, v. ordf., ingenjör Bertil Dalkrans, Stockholm, folkskollärare Sigurd Gustavson, Karlstad, civilingenjör Olof Joachimsson, Uppsala, ämneslärare Valdemar Ståhlfors, Ljungby, redaktör Stig Tornehed, Kungsbacka, rektor Nils L. Wallin, Arvika och arkitekt SAR Hans Westman, Lund.

Suppleanter: personalkonsulent Anders Bothén, Göteborg och rektor Sven Elg, Bollnäs.

Adjungerade ledamöter: byrådirektör Rag-

nar Johanson, redaktör Nils Nihlén och sekreterare Stig Carlsson, Stockholm, som fungerat som styrelsens sekreterare.

Arbetsutskott

Styrelsens arbetsutskott har utgjorts av Lorentz Bolin, ordf., Karl Högemark, Holger Nilsson och John Nihlén.

Adjungerade ledamöter: Ragnar Johanson, Nils Nihlén och Stig Carlsson.

Sammanträden

Styrelsen har sammanträtt den 16 februari, 14 mars, 8 april, 28 maj och 12 oktober. Arbetsutskottet sammanträdde den 8 februari, 14 mars, 28 maj och 21 september.

Riksstämman

Årets riksstämma hölls på Byggnadsföreningen i Stockholm söndagen den 8 april. Utöver stadgeenliga frågor förekom föredrag av landsantikvarien Ivar Schnell, Nyköping, vilken talade under rubriken "Vad händer på Nyköpingshus - hembygdsgården innanför slottsvallarna".

Förtroenderådet

Förtroenderådet har sammanträtt den 8 april på Samfundets expedition i Stockholm.

Årshögtid

I anslutning till riksstämman anordnade Samfundet en högtidssammankomst i Svenska Akademiens högtidssal i Börshuset, Stockholm, i närvaro av 400 personer, varvid Samfundets hedersdiplom och förtjänstplaketter för "rik gärning i hembygdsvårdens tjänst" utdelades av landshövding Bo Hammarskjöld. Högtidstal hölls av författarinnan fru Barbro Alving under rubriken "Törnrosen blommar alltid". Vidare förekom recitation och sång av Åke Nygren, Dorrit Klemert och Berit Hallqvist samt utfördes folkdans och folkmusik av medlemmar ur Svenska Ungdomsringen. Efter årshögtiden var ett hundratal deltagare samlade till en måltid på Bacchi Wapen.

Hedersledamöter

Till hedersledamöter i Samfundet har utsetts undervisningsrådet Ragnar Lund från Stockholm och författaren Jan Fridegård från Uppsala.

Förtjänstplaketter

Samfundets förtjänstplaketter "för rik gärning i hembygdsvårdens tjänst" har för 1962 tilldelats ombudsman Joel Eriksson, Södertälje, folkskollärare C. E. Goes, Si-bräcka, greve Ian Hamilton och gevinna Marianne Hamilton, Barsebäck, folkskollärare John Johansson, Långasjö, överjägmästare Matts Juhlin Dannfelt, Linköping, disponent Elis Kågen, Tranås, fru Anna Magnusson, Östersund, ingenjör Stig Milles, Lidingö, kontraktsprosten David Orelan, Liden, folkskollärare Elof Persson, Brunsborg, folkskollärare Alarik Svensson, Örkellunga och fil. lic. Berit Wallenberg, Stockholm.

Kommittéer

Vägkommittén, tillsatt enligt Kungl. Kommunikationsdepartementets särskilda föreskrifter, har under året haft följande sammansättning: trädgårdsarkitekt FST Sven A. Hermelin, Föreningen för dendrologi och parkvård, ordf., Riksantikvarieämbetet (efterträdare till l:e antikvarie B. Berthelsson ännu ej utsedd), överingenjör N. Bruzelius, Statens Väginstitut, byrådirektör Anders Högberg, Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, som efterträts av avdelningsdirektör Eskil Öberg den 4 juni 1962, professor Gösta Lundqvist, Sveriges geologiska undersökning, Kungl. Vetenskapsakademien, f. d. länsarkitekt O. Lundgren, Svenska Naturskyddsföreningen, fil. dr John Nihlén, Samfundet för Hembygdsvård och vägvårdskonsulent Arne Segerros, Samfundet för Hembygdsvård, sekr.

Expertrådet i landskapsvårdande frågor har haft följande sammansättning: trädgårdsarkitekt FST Sven A. Hermelin, ordf., professor Gunnar Beskow, lektor Lorentz Bolin, major G. Borenus, professor E. Lundberg, fil. lic. Bengt Petersson, fil. dr Mårten Sjöbeck, chefsarkitekt N. Sterner, professor Sven Thunmark, länsjägmästare F. Thörn, arkitekt SAR Hans Westman samt från Samfundet fil. dr John Nihlén.

Kansli

Samfundets kansli har under året liksom tidigare varit förlagt till Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm. Chef för kansli och

landskapsbyrå samt redaktör och ansvarig utgivare för Bygd och Natur har varit fil. dr John Nihlén. Redaktör Nils Nihlén har fungerat som redaktionssekreterare och föreståndare för medlemsregister och arkiv. Sekreterare Stig Carlsson har varit styrelsens sekreterare och biträdande kanslichef; han har även handlagt frågor rörande studie- och upplysningsverksamhet.

Landskapsarkitekt Carl Olov Orback har handlagt ärenden rörande sjöregleringsfrågor och allmän planering. Som vägvårdskonsulent har Arne Segerros varit anställd t.o.m. 30 juni och från och med 1 augusti trädgårdsarkitekt FST Karl-Arne Karlsson. Fröken Ulla Forsberg har fungerat som ritbiträde. Fru Birgit Bergman har skött kassa och bokföring med halvtidstjänstgöring biträdd av byrådirektör Ragnar Johanson. Kanslibiträden har varit fru Märta Hegnell och fru Carin Wander-Cameron, den senare t.o.m. 30 maj och fr.o.m. 1 augusti fröken Anita Larsson. Fröken Märta Josefsson har varit anställd som arkivarbetare på deltid.

Konsulenter

Konsulterande uppdrag för Samfundet har utförts av trädgårdsarkitekterna Sven A. Hermelin, Stockholm och Arne Segerros, Danderyd samt ingenjör Kjell Lundström, Gävle (sjöregleringar) och arkitekt SAR Hans Palmgren, Göteborg (byggnadsärenden).

Representation

Samfundet är representerat i följande styrelser, nämnder, kommittéer och företag: styrelsen för Markaryds folkhögskola, SLS studieråd, Svenska Ungdomsmästerskapet, Stiftelsen Stockholms skärgård, Skärgårdsstiftelsens expertgrupp, Bestyrelsen för Svenska Flaggans Dag, Institutet för landskapsvård och landskapsforskning, Kommittén för Nackareservatet, Naturvårdsdelegationen, Svenska Naturskyddsföreningens förbundsråd, Nordisk Samverkan för Bygd och Natur, Skånska Hedsällskapet, Capellagårdens kursbestyrelse, Naturvårds-kommittén för Öland, Stockholmstraktens Hembygdsrets, Fäbodkommittén, Norrlands Naturvård, Svensk Byggtjänst.

Verksamheten

Bygd och Natur

Tidskriften Bygd och Natur har under året utkommit med 3 nummer jämte en årsbok med sammanlagt 240 sidor. Tidskriften har utgått till samtliga medlemmar samt till ett flertal institutioner och enskilda personer. Upplagan har i medeltal uppgått till 8.500 exemplar.

Materialframställning och försäljning

I samarbete med LT:s förlag har Samfundet utgivit boken Ekonomi och skönhet i landskapet, författad av lektor Lorentz Bolin. Vidare har Samfundet haft tillfälle att lämna visst material till framställning av studiehandboken Hur planeras ditt samhälle, författad av fil. lic. Gunnar Åsvärn och utgiven på LT:s förlag.

I samarbete med Svenska Landsbygdens Studieförbund har under året utkommit en studiehandledning med titeln Naturen i hembygden, författad av lektor Lorentz Bolin och socionom Uno Larsson samt en handledning om torpinventering författad av lektor Lorentz Bolin.

Vidare har nytryckning skett av följande särtryck: Bolin: Storkommunernas kultur-nämnder och landskapsvården, Bolin: Granåkrarnas problem samt Bolin: Landskapsvården och arrendereservaten.

Samfundet har utgivit ett eget studieprogram, där det studiematerial presenterats som tillhandahålles av studieförbunden jämte av Samfundet producerat studiematerial och som omfattar ämnesområdena hembygds-, natur- och landskapsvård.

Försäljningsverksamheten har omfattat ovan nämnda material jämte övrigt av Samfundet eller andra producerat material, varvid anslutna medlemmar erhållit 20 % rabatt på av Samfundet producerat material. Vidare har Samfundet haft till försäljning väggalmanackan ETT ÅR I SVERIGE med bygdedräktsmotiv.

Grupparbete vid studieledarkursen i Markaryd.

Samfundets föreläsningsskatalog har utkommit i ny upplaga.

På initiativ av Fäbodkommittén och i samarbete med Samfundet för Hembygds-vård, Jordbrukarnas Föreningsblad, LT:s förlag och Nordiska museet har förberedelser igångsatts för utgivande av en bok om fäbodar och fäbodliv i Sverige. Allmänheten har uppmanats att insända uppgifter om fäbodar och fäbodliv samt fotografier m.m. Ett rikhaltigt material har på detta sätt införskaffats omfattande bl. a. 226 artiklar och uppteckningar, 698 fotografier och teckningar jämte ett flertal särtryck, kartor och böcker. Fil. lic. Anders Nyman har under året påbörjat bearbetningen av materialet. Fäbodboken redigeras av författaren Hans Lidman och beräknas utkomma i september 1963.

I samarbete med LTK och SLS har vidare ett grundläggande studiematerial i hembygdsvård påbörjats med bildningskonsulent Bengt Andersson, Luleå, som författare.

Samfundet har vidare under året framställt en reklamfolder och formulär för kallelse till medlemskap.

Kurser och föreläsningar

Samfundet har under året haft en omfattande kursverksamhet, främst i samarbete med kretsar, distrikt och bildningsorganisationer i alla delar av landet. Bland kurser, som Samfundet ordnat eller medverkat i, kan nämnas följande:

I en föreläsning vid Bollnäs Folkhögskola den 19 januari behandlade fil. dr John Nihlén aktuella bygde- och landskapsfrågor.

Östergötlands hembygdsdistrikt av Samfundet för Hembygdsvård anordnade den 27 januari en hembygdskonferens, varvid Samfundets ordförande fil. dr John Nihlén och sekreterare Stig Carlsson deltog.

Den 1 mars medverkade fil. dr John Nihlén med en föreläsning betitlad "Tro och sed i gammal tid" i Riala Föreläsningssällskapet.

Den 17-18 mars anordnade Medelpadskretsen av Samfundet för Hembygdsvård i samarbete med Njurunda hembygdsförening en kurs under mottot miljöskapande och tradition, varvid fil. dr John Nihlén medverkade som föreläsare.

Den 23 mars medverkade professor Gunnar Beskow som Samfundets representant med föreläsningar om aktuella problem inom vattenexploateringen vid en av delegationen för hembygdsvård i Finland anordnad konferens om vattenkraftens utnyttjande i Tornedalen.

Vid Hyltinge hembygdsförenings årsmöte den 4 maj medverkade fil. dr John Nihlén och sekreterare Stig Carlsson som föreläsare.

Under våren 1962 har vägvårdskonsulent föreläst vid Stockholms Tekniska Institut för de avgående klasserna på väg-, vatten- och husbyggnadstekniska linjen. Föreläsningarna har omfattat 6 timmar,

varvid särskilt vägvård, miljö- och landskapsvård behandlats.

Vid Lovö Hembygdsförenings 10-årsjubileum den 12 maj höll Samfundets ordförande fil. dr John Nihlén ett högtidstal, vari berördes den nutida landskapsvårdens målsättning.

Vid en av Östergötlands hembygdsdistrikt av Samfundet för Hembygdsvård anordnad planeringskurs för kommunalmän i Borensberg den 26 maj medverkade vägvårdskonsulent Arne Segerros med en föreläsning om fritidsområdets utformning. Som föreläsare vid Kungsängens hembygdsförenings årsmöte den 30 maj medverkade sekreterare Stig Carlsson.

På Markaryds folkhögskola anordnade Samfundet den 2-7 juli en central studieledar- och organisationskurs för handledare och studiekontaktmän inom hembygds- och studieorganisationerna. Antalet deltagare uppgick till 25, varav 5 deltagare representerade ABF, 9 SLS, 2 IOGT och resterande 7 deltagare hembygdsföreningar och hembygdsförbund. Som föreläsare medverkade lektor Lorentz Bolin, Domsten, rektor Bo Hernell, Grimslov, studiesekreterare Allan Sundqvist, Södertälje samt redaktör Stig Tornehed, Kungsbacka och sekreterare Stig Carlsson, Stockholm. De två sistnämnda fungerade även som kursledare. Ett av Kungl. Skolöverstyrelsen särskilt beviljat statsanslag på 3000 kronor möjliggjorde kursens genomförande.

Under tiden 13-31 juli anordnades en ämneskurs, "Natur och kultur i skärgården", i Österskär i samarbete med Stockholms läns SLS-distrikt, Stockholms läns bildningsförbund samt Österskärs SLS-avdelning och S:t Katharinastiftelsen. Kursen vände sig i första hand till sommar-gästerna men även till den bofasta befolkningen och ville ge en orientering om bygden. Kursen samlade 300 deltagare under fem kurskvällar. Som föreläsare medverkade konsulent Catrine Cromstedt, konsulent

Nils Lindgren, komminister Rune Per Olofsson, fil. dr Margit Sahlin, författaren Einar Malm och kyrkoherde K. A. Grandin.

1962 års sommarmöte hölls i Hälsingland den 10–13 augusti under ledning av möbelhandlare Oscar Björkman, Bollnäs. Mötet öppnades av Samfundets ordförande och till Hälsingland hälsades deltagarna välkomna av landshövding John Lingman. Högtidstal hölls av fil. dr Folke Hedblom, Uppsala. Studieresor och utfärder gjordes bl. a. till Ovanåkers hembygdsgård, Edsbyverken, Alfta hembygdsgård, Stiftsgården i Arbrå, Karlsgården i Järvsö, Färila, Per Orgård i Tomterna, Trönö kyrka, Östra Berget i Söderhamn samt till Kämpens gård i Bollnäs. Vidare gjordes utfärder till Gruvberget och besök vid Bergsänge fäbodan. Antalet deltagare uppgick till 115.

Den 7–21 augusti anordnades en ämneskurs under rubriken "Natur och kultur på Mälardöarna" i Föreningsskolan, Sänga-Säby, i samarbete med Stockholms läns SLS-distrikt, Stockholms läns bildningsförbund, Jordbrukets föreningsskola och Färingsö SLS-avdelning. Kursen samlade 160 deltagare under fem kurskvällar. Som föreläsare medverkade konsulent Nils Lindgren, rektor Wilhelm Wessen, kyrkoherde Bertil Löfquist, konsulent Catrine Cromstedt och kyrkoherde K. A. Grandin.

Vid invigningen av Rombottens hembygdsgård i Värmskog den 2 september medverkade bl. a. Samfundets ordförande fil. dr John Nihlén och folkskollärare Sigurd Gustavson.

Den 6 september deltog Samfundets ordförande i en konferens i Gudmundtjärn, Indal, Medelpad. I konferensen, som leddes av kommunalnämndens ordförande Lars Norberg, deltog en rad ledande kommunalmän och hembygdsvårdare. Diskussionen gällde en kommunen tillhörig äldre gårdsanläggning med 14 byggnader, av vilka den äldsta är från slutet av 1700-talet.

Samfundet har rekommenderat kommunen att undersöka möjligheterna för en konservering och vård av den märkliga gårdsanläggningen och dess miljö.

Vid invigningen av Vaxholms hembygdsgård den 23 september höll Samfundets ordförande högtidstal.

I samarbete med Upplandskretsen av Samfundet, Upplands forminnesförening och Uppsala läns bildningsförbund anordnades en studieledar- och organisationskurs i Gamla Gränome, Stavby, den 20–21 oktober. Antalet deltagare uppgick till 23, vilka representerade såväl hembygdsföreningar som studieförbund inom Uppsala län. Som föreläsare medverkade fil. dr Folke Hedblom och landsantikvarie Nils Sundquist, Uppsala samt fil. dr John Nihlén och sekreterare Stig Carlsson, Samfundet för Hembygdsvård.

Finnvedens hembygds-krets av Samfundet för Hembygdsvård anordnade den 28 oktober en hembygdsdag i Södra Unnaröd, varvid fil. dr John Nihlén medverkade som föreläsare.

Den 9 december anordnades en kurs i Västra Karup, "Bjäre – släktbygd – framtidsbygd", varvid frågor rörande naturvård och släktforskning behandlades. Kursen anordnades av Bjäre Härads hembygdsförening och Skånes distrikt av SLS. Kursprogrammet hade utformats i samarbete med Samfundet.

Samfundets ordförande fil. dr John Nihlén har hållit en föreläsningsserie vid Stockholms Universitet under vårterminen över ämnet "Modern kulturlandskapsutformning och kulturlandskapsvård".

Fil. dr John Nihlén har också företagit en studieresa i Danmark, Tyskland, Frankrike och Österrike för studium av aktuella landskaps- och bebyggelseproblem.

Arkitekt SAR Hans Palmgren har tillsammans med professor Erik Lundberg företagit en studieresa i Norrland för att närmare sätta sig in i en del aktuella kraft-

verksbyggen och därmed sammanhängande landskapsvårdande problem. Resan har finansierats genom ett särskilt reseanslag på 4000 kronor från Kungl. Vattenfallsstyrelsen.

Vid Chalmers Tekniska Högskola, avd. för stadsbyggnad, har vägvårdskonsulent Arne Segerros hållit föreläsningar om vägestetiska frågor samt praktisk väg- och landskapsvård i samband med vägutbyggnader.

Vid en fortsättningskurs på Experimentalfältet för trädgårdsanläggare ägnades en stor del av tiden åt frågor om miljö- och naturvård. Samfundet medverkade med föreläsningar genom landskapsarkitekterna A. Segerros och C. O. Orback.

Föreläsningar i miljö- och landskapsvård har under vårterminen hållits av C. O. Orback på Kungl. Lantbruksakademiens trädgårdsskolas anläggningstekniska linje.

Vid hortonomkursen på Alnarp har föreläsningar hållits i allmän landskapsvård, vägvård och landskapsvård i samband med sjöreglering och kraftverksutbyggnad av C. O. Orback och K.-A. Karlsson.

Överläggningar har genom Samfundets ordf. och tjänstemän skett med en rad organisationer: Riksantikvarieämbetet angående hembygdsrörelsens organisationsfråga, Svenska Naturskyddsföreningen angående samverkan kring gemensamma arbetsuppgifter, LBF (Lantmännens Byggnadsförening) angående samverkan i frågor gällande väg- och landskapsvård, Skolöverstyrelsen angående kursverksamheten och Kungl. Vetenskapsakademien angående naturundersökningar i samband med kraftverksutbyggnad.

Utländska kontakter

Fortsatt kontakt har upprätthållits med danska, norska, finska samt västtyska organisationer och enskilda, som aktivt deltar i väg- och landskapsvårdande planering. Bl. a. har kontakten med Forschungs-

gesellschaft für das Strassenwesen, Abteilung Landschaftsgestaltung varit av utomordentligt stort värde.

Även under 1962 har Samfundet varit representerat i Nordisk samverkan för bygd och natur. Livlig kontakt i gemensamma skandinaviska frågor har skett med Danmark, Finland och Norge. En rad uppgifter har lämnats Finland angående landskapsvård och organisationsfrågor. Samarbetet med Norge har gällt dels vissa föredrag om landskapsvård, dels projektering för skadeförebyggande åtgärder i samband med kraftverksbyggen (främst i Kvina- och Siraälvarna).

Byggnadsrådgivning

har skett från Samfundets kansli enligt tidigare riktlinjer. Samråd har skett med arkitekt SAR Hans Westman, Lund, arkitekt SAR Hans Palmgren, Göteborg och byggmästare Fabian Andersson, Sävsjö. Verksamheten har omfattat följande ärenden.

Samfundet har gjort en förnyad framställning till Stockholms stad angående bibehållande av Grevesmühliska huset, kvarteret Pygmalion, Gamla Stan.

Samfundet har biträtt enskilda medlemmars värdjan att söka undvika störande nybebyggelse vid det lilla fiskeläget Gislövshammar i Skåne.

I samband med den nya pastoratsindelningen har Samfundet återigen tagit upp frågan om de friställda prästgårdarna och deras framtida disponering. Rådgivning har skett i dessa frågor.

Arkitekt SAR Hans Palmgren, Göteborg, har på Samfundets uppdrag utarbetat förslag till renovering av Bålsta gästgivaregård, Uppland.

Föreningen Vikens kulturminnen har sökt och fått Samfundets bistånd för arbetet med restaureringen av Vikens Mölla i Skåne.

Arkitekt SAS Hans Palmgren, Göteborg, har på Samfundets uppdrag haft överlägg-

ningar angående kulturhistoriskt värdefulla delar av den gamla stadskärnan i Hjo, Västergötland.

Natur och landskapsvård

Enligt naturskyddslagen är Samfundet sak-kunnigt remissorgan och har under verksamhetsåret handlagt ett flertal remisser från Kungl. Maj:t, ämbetsverk, länsstyrelser och kommuner. Samfundet har regelmässigt anlitats av Kungl. Kammarkollegiet i alla vattenmål av någon betydelse. Härvid har Samfundet utfört besiktningar och naturvårdsutredningar samt biträtt vid vattendomstolssammanträden bl. a. rörande de olika företagens tillåtlighet med avseende på natur- och miljöinverkan. Samfundet har även i vissa fall anlitats som sak-kunnig av vattendomstolarna. Uppdrag med samrådsförfarande angående landskapsvårdande åtgärder med intresser från sökandesidan har även handlagts under utbyggnadsskedena enligt förordnande av vattendomstolarna.

Rådgivning till kommunerna har i allmänhet gällt planering för fritidsområden, semesterbyar, landskapsreservat eller värdefulla miljöer.

Omfattande upplysningsverksamhet i naturvårdsfrågor har skett dels genom Samfundets publikationer och skrifter och dels genom kurser och föreläsningar.

Vattenkraftsfrågor

Torne och Kalix älvar. Samfundet har ägnat de alternativa utbyggnadsförslagen stor uppmärksamhet dels inom byrån, dels i kontakt med Nordiska Vattenkraftskommittén.

Stora och Lilla Lule älv. Yttrande till Kungl. Kammarkollegiet angående planerad utbyggnad av Boden Övre och Boden Nedre rörande företagens inverkan på landskapsbilden och stadsmiljön inom Bodens stad. Utbyggnaden av Boden Övre synes ge både fördelar och nackdelar ur landskapsvårdande synpunkt. Samfundet har framhållit att vissa fördelar skulle nås

genom att inverkan av redan gjorda vattenregleringar högre upp i älvsystemet i viss grad dämpas. Genom höjning av vattenståndet kan den nu pågående igenväxningen av strandområdena längs detta vattenområde delvis hejdas. Vad kan komma att komplicera förhållandena är planerade korttidsregleringar. För Boden Nedre blir de miljö- och landskapsvårdande frågorna av mera komplicerad natur med hänsyn till kraftverkets läge i stadsmiljön. På grund av den närbelägna bebyggelsen, strändernas utformning, förekomsten av värdefulla rekreationsområden, badplatser m.m. är det uppenbart att kravet på olika åtgärder måste skärpas. Det är av väsentligt värde för stadsbilden att kraftverksbyggnaden får en lätt och elegant konstruktion samt att kraftverksanläggningen i övrigt ges en tilltalande utformning för att som ett positivt element kunna ingå i stadsbilden.

I remiss från Kungl. Jordbruksdepartementet angående Satisjaures reglering har Samfundet accepterat den föreslagna regleringen med hänvisning till överenskomelse som träffats mellan Naturvårdsdelegationen och Kungl. Vattenfallsstyrelsen den 5 oktober 1961. Naturvårdsdelegationen har för närvarande en särskild arbetsgrupp i verksamhet för att utreda de landskapsvårdande åtgärder som kan bli aktuella. Sedan denna grupp, i vilken även en representant för Kungl. Vattenfallsstyrelsen deltar, inkommit med sin berättelse, ämnar Samfundet återkomma beträffande behovet av särskilda åtgärder.

För utvinning av vattenkraft i St. Lule älvs vattensystem har sedan år 1914 tillstånd lämnats Kungl. Vattenfallsstyrelsen att företaga vissa regleringar i Suorvasjöarna inom Gällivare och Jokkmokks socknar. Med anledning av remiss från Kungl. Jordbruksdepartementet har Samfundet den 12 januari 1962 yttrat sig angående de godkända regleringarnas inverkan på landskapsbilden av företag omfattande dels årsregleringar i Suorvasjöarna och St. Lulejaure, dels korttidsregleringar i St. Lulejaure och St. Porjuslet inom Porjus kraftverk med anknytning till Harsprånget och

Från dämmningsområdet vid Höljes kraftverk i Värmland. — Foto C. O. Orback.

Ligga kraftstationer, dels vissa påbyggnader av Suorvadammen och dammen vid Porjus samt dels utpräglade av tredje tillloppstunneln till Porjus kraftverk.

Överläggningar har ägt rum med professor Erik Lundberg och representanter för Kungl. Vattenfallsstyrelsen angående åtgärder vid Messaure kraftstation enligt domstolsförordnande.

Yttrande har avgivits angående naturvårdande åtgärder vid Pors kraftstation enligt domstolsförordnande från Övre Norrbygdens Vattendomstol.

Hornavans reglering. Besiktning har utförts av strandområdena å Kyrkostaden 1:3 m.fl. fastigheter.

Skellefte älv. Samfundet har deltagit vid Nedre Norrbygdens Vattendomstols sammanträde och syn angående Kvistforsens kraftverk beträffande åtgärder för den genom regleringen torrlagda älvfåran. Undersökningar om erforderliga åtgärder i landskapsvårdande syfte har utförts och yttrande avgivits till Advokatfiskalsämbetet samt bedömning och yttrande till Advokatfiskalsämbetet angående alternativa förslag till åtgärder som sökanden framlagt bl. a. gällande spegeldammar.

Vindelälven. På uppdrag av Kungl. Kammarkollegiet har Samfundet avgivit yttrande över reglering av Gautojaure samt anläggande av Gauto kraftstation, allt i Lais-

älvsgrenen av Vindelälven. Kraftstationen skall byggas i Gautojaures östra spets. Vattenmagasinet kommer att beröra Laisälven på en sträcka av ca 16 km uppströms Yraf samt sjösystemet Yraf, Mittisjön och Gautojaure. Detta innebär en sammanhängande vattenspegel ca 4 ggr så stor som den naturliga. Bebyggelsen inom området kommer att överdämmas.

Storumans reglering. Besiktning och yttrande angående massuppläggning, grustäcker, gröngöring av vissa ytor m.m. har verkställts.

Ume älv. På uppdrag av Advokatfiskalsämbetet har besiktningar verkställts och yttranden avgivits angående landskapsvårdande åtgärder vid Rusfors, Stensele och Umlupsens kraftverk.

Rörströmsälven. Besiktning och yttrande för Kungl. Kammarkollegiet angående natur- och landskapsvård i samband med planerad utbyggnad av Borgforsens kraftverk. Utbyggnaden medför överföring av Fjällsjöälvens vatten till Lesjön och Rörströmsälven via en kanal. En spärrdamm skall utbyggas vid Lillflyforsen i Fjällsjöälven samt kraftverksdamm och kraftverk i Kvarnforsen i Rörströmsälven.

Faxälven. Korttidsreglering, etapp III. Yttrande har avgivits till Advokatfiskalsämbetet vid Kungl. Kammarkollegiet. Verkningarna på naturförhållandena kan ej ifrågasätta tillåtligheten. Eventuella skadeverkningar bör bli föremål för uppmärksamhet. Deltagande har ägt rum vid vattendomstolssammanträde i Strömsund i juni och i samband därmed besiktning vid Ulriksfors.

Konsultation och rådgivning har ägt rum angående massuppläggning och formgivning vid Edsele kraftverk.

Besiktning har verkställts och yttrande avgivits till Advokatfiskalsämbetet angående Bågede kraftverk och landskapsvårdande åtgärder vid ställverksplan, tippområde, avloppskanal och forssträcka.

Åseleälven. Årlig besiktning med fotografering av skadeverkningarna av korttidsregleringen enligt domstolsförordnande har ägt rum.

Ångermanälven. Samfundet har såsom vattendomstolens sakkunnige deltagit i besiktning av området nedströms grunddammen i Satsåns mynning. Representanter för Ångermanälvens och Umeälvens Regleringsföretag samt partombud var närvarande vid besiktningen. Samfundet har upprättat särskilt besiktningsprotokoll. Efter genomförd besiktning har Samfundet avgivit yttrande angående kompletteringar i landskapsvårdande syfte.

Besiktning har företagits av Ransaren vid avsnittet Ransarluspen, Gikasjön och Gikaluspen ner till Fatmomakke.

I anledning av Tåsjöns reglering har besiktning utförts på begäran av Ångermanälvens och Umeälvens Vattenregleringsföretag och yttrande avgivits till Advokatfiskalsämbetet angående vidtagna landskapsvårdande åtgärder och vissa återstående planteringar för att tillgodose kraven på landskapsvård.

På Advokatfiskalsämbetets begäran har Samfundet avgivit yttrande över avverkning, röjning samt massuppläggning vid Moforsens kraftverk.

I målet angående Sollefteåforsens utbyggnad har yttrande avgivits till Advokatfiskalsämbetet beträffande granskning av alternativt förslag till rensningarnas utförande. Vidare har Samfundet biträtt Kungl. Kammarkollegiet vid domstolssammanträde samt avgivit remissyttrande till Kungl. Jordbruksdepartementet angående Samfundets inställning till utbyggnadsföretaget.

Långsån och Oldån. Besiktning och sammanträde har ägt rum med Naturvårdsdelegationen och sökanden, Bålforsens Kraft AB, angående Oldens kraftverk och regleringar inom Offerdals och Kalls kommun i Jämtlands län.

Indalsälven. Landskapsvårdande besiktning har utförts vid sjön Anjan enligt förordnande av Mellanbygdens Vattendomstol.

Ljusnan. Yttrande har avlämnats angående utbyggnad av Krokströmmens kraftverk och ökad regleringseffekt.

Samfundet har representerats vid sammanträde inför länsstyrelsen beträffande

planerat kraftverk vid Ojeforsen och deltagit i länsstyrelsesammanträde angående Arbråsjöarnas reglering. Kungl. Kammarkollegiet har begärt yttrande beträffande det senare företags inverkan på landskapet ur allmän naturskyddssynpunkt. Samfundets yttrande berör mark- och vegetationsskador och den karaktärsförändring som företaget medför på traktens älvmiljö.

Osterdalälven. Samfundet har deltagit i länsstyrelsens sammanträde angående planerat kraftverk i Väsa inom Älvdalens kommun samt på uppdrag av Kungl. Kammarkollegiet utfört preliminär besiktning av kraftverkets inverkningsområde. Yttrande har avgivits till Kungl. Kammarkollegiet angående behov av landskapsvårdande och skadeförebyggande åtgärder som en utbyggnad väntas aktualisera.

Gavleån. På uppdrag av Kungl. Kammarkollegiet har Samfundet utfört besiktning av kraftverk vid Åbyfors och i Prästforsen och avgivit yttrande beträffande företagens planering ur landskapsvårdande synpunkter.

Klarälven. Vid Höljes kraftverk har planeringsrådgivning med samrådsförfarande fortsatt med sökandebolagen Mölnbacka-Trysil AB och Uddeholms AB enligt domstolsförordnande från Västerbygdens Vattendomstol. Planeringsritningar och ett flertal besiktningar och rådgivningar under utbyggnaden har gjorts under verksamhetsåret angående återställning av täkter och ytplanering av överloppsmassor samt åtgärder för markplanering, självsädd och planeringar vid kraftverksområdet. I samarbete med sökandebolagen, fiskeriintressenter och flottningssällskapet har även koncentreringsavlävningen utförts. Kraftverket har under sensommaren invigts. Fortsatt planering återstår.

Vid Röjdåfors kraftverk, Rön, har besiktning och rådgivning angående placering och planering av sprängstensmassor verkställts.

Besiktning har ägt rum av de landskapsvårdande åtgärderna vid Glava kraftverk och Glafsforden.

Rottna älv. Samrådsförfarande med sökanden enligt Västerbygdens Vattendomstols beslut har ägt rum. Besiktning av genomförda rensningsavsnitt har verkställts i samråd med företaget. Yttrande har ingivits till Vattendomstolen angående de företagna rensningarna och rensningsmassornas utformning.

Domnedn. I samband med planerad ökad reglering och nybyggnad av kraftverk samt överledning från Lanseryds- och Dunkehallsåarna har Samfundet gjort besiktning och avgivit yttrande till Kungl. Kammarkollegiet beträffande företags tillåtlighet.

Åtran. Besiktning och konsultationer vid Yngeredsfors kraftverk har ägt rum angående planerad ombyggnad av Yngeredsfors II.

Mörrumsån. På uppdrag av Advokatfiskalsämbetet har Samfundet utfört besiktning och verkställt utredning av de verkningar på landskapsbilden som en ombyggnad av Hemsjö övre och nedre kraftverk väntas medföra. Utföres ombyggnaden med hänsynstagande till önskad landskapsomdaning anser Samfundet det vara möjligt att åstadkomma förändringar till det bättre av värde för landskapsbilden. Vad däremot beträffar utbyggnaden av den outnyttjade fallhöjden mellan Hemsjö nedre och Suskull skulle enligt Samfundets mening därigenom ett ännu ganska opåverkat avsnitt av Mörrumsån med betydande naturvärden exploateras, varför Samfundet ställer sig tveksamt till en sådan utbyggnad.

Stångån. Yttrande angående erforderliga landskapsvårdande åtgärder vid Jutters reglering och tillbyggnaden av Blomsfors kraftverk i Stångån främst beträffande rensningar och uppläggning av rensningsmassor, avverkningar, gallringar samt grupplantering och marktäckande vegetation har avgivits.

Botorpsströmmen. Besiktning har utförts vid Botorpsström och kraftverksområdet samt diskussioner förts med representanter för Västerviks Kraft AB angående röjning och annan landskapsvård.

Helgeån. Samfundet har deltagit i läns-

styrelsesammanträde angående planerat kraftverk vid Genastorp och besiktning av området. I yttrande till Kungl. Kammarkollegiet har Samfundet framfört sina synpunkter på de skadeförebyggande åtgärder som bör ifrågakomma i form av strandkorrigeringar, rensningar, grunddammar m. m.

Norge Samfundet har rådfrågats vid planläggningen av en vattenreglering med kraftverksutbyggnader i Sira-Kvina älvarna i södra Norge. Utbyggnaden, som kommer att medföra torrläggning av längre älvsträckor, betyder ett djupt ingrepp i landskapsbild. Samfundet har besiktigt området och haft sammanträde med representanter för berörda kommuner och med Vassdragsvesendet i Oslo. Arbetet med grunddammar och trösklar vid horisontella partier samt strandjusteringar har påbörjats.

Vägvård

Under verksamhetsåret har huvuddelen av de väg- och landskapsvårdande uppgifterna varit knutna till projektering och utbyggnad vid olika vägvägnitt. Vid uppdrag som berört värdefulla kultur- och naturområden har särskilda förslag upprättats i samråd med resp. vägförvaltning och länsarkitektkontor. Projektering har åtföljts av konsultationer på platsen för rådgivning och bedömning av åtgärder. Även enbart rådgivande uppdrag har handlagts vid planerade eller pågående utbyggnader. Samfundet har strävat efter att få till stånd en samverkan mellan vägmyndigheterna, länsarkitektkontoren, länsens naturskyddsråd och Samfundets vägvårdande verksamhet.

Följande vägärenden har behandlats under verksamhetsåret.

Stockholms län. För den pågående utbyggnaden av E4, delen Töjnan-Rotsunda-Arlanda, har utredningarna avslutats. Åtgärder i väg- och landskapsvårdande syfte har utförts i samband med den tekniska projekteringen. Vägvårdande anvisningar har angetts på de tekniska ritningarna. Vidare kan nämnas att särskild PM har upp-

rättats över erforderliga åtgärder för det aktuella utbyggnadsavsnittet.

På anmodan av Södertälje stad har vägvårdskonsulenterna tagit del av framlagt förslag till provisorisk utbyggnad av E4 genom Södertälje, där främst avsnittet vid Maren var av intresse ur landskaps- och miljövårdande synpunkt.

Södermanlands län. På anmodan av vägförvaltningen har vägvårdskonsulenterna besiktigt utbyggnaden av E4 gällande förbifartsleden vid Nyköping, där främst trafikplatser norr och söder om staden blev föremål för gemensam diskussion angående behov av vägvårdande åtgärder. Sedermera har förslag till trafikplatsernas terrängmodellering och plantering överlämnats till vägförvaltningen.

Jönköpings län. Samfundet har följt de fortsatta tekniska utredningarna för motorvägsavsnittet inom Huskvarna stad. I samband med de utredningar som utfördes genom den av länsstyrelsen och Huskvarna stad tillsatta arbetsgruppen bestående av vägförvaltningen, Huskvarna stad och Samfundet blev de miljö- och landskapsvårdande frågorna ganska grundligt analyserade. Under de fortsatta projekteringsarbetena och under utbyggnaden föreligger behov av kontinuerlig samverkan i de kultur- och landskapsvårdande frågorna. Samfundet har framhållit betydelsen av att utbyggnaden genomföres med största möjliga hänsyn till befintlig miljö.

Malmöhus län. Vägvårdskonsulenterna har besiktigt utbyggnaden av E6, delen Åkarp-Bargeby, där vägsträckan är ganska monoton och kal, varför utförandet av vissa planteringar föreslagits. Planteringar skulle här även få värde för en bättre optisk ledning.

Samfundet har även studerat länsstyrelsens redogörelse beträffande nedhugning av vägalléerna samt däri angivna meddelande att man avser att utföra nyplanteringar i anslutning till vissa vägvägnitt som är föremål för ombyggnad, vilket varmt tillstyrks.

Samfundet har studerat planerna för utbyggnad av riksväg 22 Hälsingborg-Mölle,

där vägen delvis skall byggas på Möllebanans banvall, sedan järnvägstrafiken lagts ner. Samfundet har för avsikt att senare avge yttrande.

Hallands län. Vägvårdskonsulenterna har följt den fortsatta utredningen angående förestående utbyggnad av E6, delen Varberg-Kungsbacka. Det s. k. kustalternativet berör väsentliga naturskyddsintressen, varför ledamöterna i Samfundets vägkommitté tidigare begärde att man borde utse en mindre arbetsgrupp med företrädare för berörda intressen för att om möjligt jämkas motsättningarna och dessutom söka finna ett utbyggnadsalternativ som i görligaste mån kunde tillgodose de olika kraven.

Göteborg o. Bohus län. Väg 710b Varelilnsås-Stängenäset. Vägvårdskonsulenterna har tillsammans med representanter för länsstyrelse, vägförvaltning, kommun och markägare m. fl. besiktigt vägens planerade sträckning över gårdarna Svanviks och Rörviks ägor. Den planerade vägen skulle dras fram genom en mycket känslig miljö. Med hänsyn till detta och till de kommunala intressena kommer vägförvaltningen att pröva ytterligare ett alternativ för vägens sträckning.

Västmanlands län. Efter företagen besiktningssresa i samråd med vägförvaltningen av väg nr 669, delen Fagersta-Virsbo, och i anslutning därtill dryftande av olika vägvårdande åtgärder har Samfundet sedermera överlämnat idéförslag till rastplats vid sjön Ämningen. I samband med denna resa dryftades närmast förestående utbyggnadsprogram för länet. Ifråga om E18 och dess fortsatta utbyggnad skall samråd ske för de avsnitt där miljö- och landskapsvård är av betydelse samt vidare ifråga om anläggande av rastplatser.

Betr. en rastplats vid Hillsta på E18, delen Köping-Västjädra, har Samfundet överlämnat ett förslag till plantering.

På raksträckan vid Torpaslätt på E3 har Samfundet föreslagit områden lämpliga för inköp och därefter plantering.

Gävleborgs län. Fortsatta överläggningar har ägt rum angående planerad ombyggnad av väg nr 84 vid Forsa kyrka. Två

alternativ är för närvarande under detaljbearbetning. Vid gemensam överläggning hos Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen har det framkommit att andra brolösningar än tidigare redovisade synes vara möjliga, vilket kommer att få stor betydelse för bedömningen av lämpligt alternativ med hänsyn tagen till den ömtåliga kyrko- och kyrkogårdsmiljön.

Jämtlands län. Under våren och sommaren har de vägvårdande åtgärderna vid Undersåkers kyrka avslutats. Vägens läge mellan kyrka och kyrkogård och de stora terrängsvårigheterna har gjort åtgärderna i skadeförebyggande syfte komplicerade. Kontinuerligt samråd i dessa frågor har därför ägt rum mellan vägförvaltning, länsarkitekt, kyrkoråd och vägvårdskonsulent. För närvarande återstår att något omarbeta förslag till ändrad disposition av kyrkogårdsområdet, vilket blivit aktuellt genom vägens sträckning.

Västernorrlands län. I samråd med vägförvaltningen har vägvårdskonsulenterna deltagit vid en besiktningssresa till pågående utbyggnad för E4 inom länet samt de avsnitt som för närvarande är under projektering. Förslaget till utbyggnad vid Timrå och Sköns kommuner har studerats. Samtidigt med denna resa studerades även preliminärt förslag till ombyggnad av E75, där de viktigaste avsnitten blev föremål för diskussion angående behov av olika skadeförebyggande åtgärder. För E4-ansdel har Samfundet sedermera utarbetat förslag till åtgärder för blivande trafikplats vid Högom samt förslag till rastplats vid Docksta.

Norrbottnens län. Under verksamhetsåret har vägvårdskonsulenterna i samarbete med vägförvaltningen utarbetat slutligt förslag till naturvård för aktuell ombyggnad av E4, delen Kalix-Näsbyn. De olika vägalternativen inom detta avsnitt har varit föremål för livlig debatt, främst på grund av starkt divergerande uppfattningar om förslagens lämplighet hur skilda synpunkter.

Vägvårdskonsulenterna och trädgårdsarkitekten FST Sven A. Hermelin har tillsammans med representanter för vägförvalt-

ningen, Kungl. Vattenfallsstyrelsen, Kungl. Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté och länsarkitektkontoret besiktigat den planerade vägsträckningen inom St. Sjöfallets nationalpark. Samfundet kommer att ta närmare del av ärendet beträffande de landskapsvårdande åtgärderna.

Allmän planering

Landskapsbyrån har uppgjort planeringsförslag till miljö- och landskapsvård samt haft upplysningsverksamhet och allmän rådgivning till myndigheter, kommuner, organisationer, föreningar och enskilda. Följande ärenden har behandlats.

Stockholms stad. Rådgivning vid större berg- och tunnelutsprängningar för Stockholms stads spårvägar i samband med byggande av spårväghallar i Nyboda intill Södertälje- och Hägerstensvägen, bergbehandling, färgsättning och naturvård.

Tyresö kommun, Stockholms län. Planering vid Bollmora bostads- och friområde, vägar och parkeringar intill Tyresöreservatet.

Lovö, Drottningholms kungsgård, Stockholms län. Landskapsvårdande rådgivning för norra delen av strandområdet enligt remiss från länsstyrelsen.

Vätö socken och Lyhundra landskommun, Stockholms län. Skärgårdsärende med naturvårdsrådgivning.

Södertälje stad, Södertälje kanal. Kanalterrassering och släntbehandling i 450 meter lång och 20–30 meter hög kanalsläntbreddning med planeringsrådgivning för Uppdragsgivare Kungl. Sjöfartsstyrelsens hamnbyggnadssektion.

Noors säteri, Uppland. Allmän plan har utarbetats för landskapsvårdande åtgärder på fideikommissets mark (främst ängs- och betesmarker).

Uppsala stad. Samfundet har deltagit i aktionen från föreningen Vårda Uppsala bl. a. för bevarandet av Järnbron i Uppsala, landets äldsta hängbro.

Biskops-Arnö, Uppland. Samfundet har utarbetat föreskrifter för vård av hagmarker och lövängar.

Planeringsarbeten vid Messaure kraftverk.
Foto C. O. Orback.

Överjärva gård, Uppland. Samfundet har återupptagit frågan om skapandet av ett natur- och kulturreservat av Överjärva gård i Uppland. På området finns en rad byggnader från 1700- och 1800-talen av stort kultur- och miljövärde.

Ekerö kommun, Uppland. Speciell rådgivning har skett beträffande natur- och kulturvård, främst vägar, alléer, bebyggelse och grustäckter.

Vänge kyrkogård, Upplands län. Ritning för placering av schaktmassor vid Hågaån och dränering vid kyrkoområdet.

Årdala kyrkomiljö, Södermanlands län. På uppdrag av Årdala hembygdsförening har Samfundet utfört besiktning på platsen för kyrkoområdet, för upprättande av miljö- och naturvårdsförslag.

Gotlands län. Samfundet har biträtt ett förslag från Gotlands Hembygdsförbund att upprätta ett gotländskt strandvärn till skydd för störande bebyggelse på den gotländska kusten.

Kinna kommun, Skaraborgs län. Utformning av fritidsområde. Hembygdsföreningen har med anslag från kommunen och frivillig arbetskraft gjort en stor insats.

Wallsjö gård, Tiveden, Skaraborgs län. Bebyggelse- och landskapsvårdande rådgivning och planering för vandrarhem, gästhem och serviceanläggning.

Sjötorps gård, Skövde, Skaraborgs län. Planeringsrådgivning och naturvård vid nybyggnation.

Kiviks kommun, Kristianstads län. Fortsatt rådgivning rörande natur- och fritidsbebyggelseområden främst vid kusten. Överbearbetning av generalplan.

Brösarp, Kristianstads län. Vård av kulturheden och landskapet kring Drakamöl-lan, som under året fridlysts.

Bjärehalvön, Kristianstads län. Samfundet har deltagit i arbetet för skydd och vård av Bjärehalvön i nordvästra Skåne.

Skåne i övrigt. En del ärenden inom Skåne rörande bebyggelse, grustäckter och landskap inom skilda delar av landskapet har handlagts i samarbete med arkitekt SAR Hans Westman, trädgårdsdirektör Oscar Fjellmar, redaktör Björn Nihlén m. fl. Särskild uppmärksamhet har riktats på frågan om strandskydd och planering för fritidsbebyggelse.

Varberg, Hallands län. I samarbete med Samfundet har arkitekt SAR Hans Palmgren, Göteborg, utarbetat förslag till en fritidsanläggning för Varbergs stad.

Örebro län. Samfundet har utarbetat förslag till landskapsvårdande åtgärder för Trafik AB Grängesberg-Oxelösunds Järnvägar i samband med byggande av ett industrispår Bångbro station – Bångbroverken.

Frostvikens kommun, Jämtlands län. Rådgivning vid anläggande av en semesterby vid Jormlien.

Padjelanta-området, Norrbottens län, som nationalpark. Enl. remiss från Kungl. Jordbruksdepartementet har Samfundet avlämnat yttrande med anledning av förslaget att avsätta Padjelanta-området som nationalpark. Med tanke på den inskränkning som redan gjorts och sannolikt ytterligare

kommer att göras på St. Sjöfallets nationalpark och med hänsyn till andra väsentliga inskränkningar i fritt disponibla vildmarksområden måste det hälsas med stor tillfredsställelse om ifrågakvarande område kunde avsättas till nationalpark. Det är av utomordentlig vikt att ett vildmarksområde av denna art i god tid reserveras. Det kan anses vara motiverat att de gängse bestämmelserna för nationalparkerna i detta fall något uppmjukas med hänsyn till samernas intressen. Padjelanta-området bör icke bli ett turistområde av det vanliga slaget. Det bör så långt det är möjligt förbli en vildmark, där man så litet som möjligt ändrar på den nuvarande karaktären. De vandringsleder och kommunikationsmöjligheter som redan finns och som kan tänkas utvidgas med exempelvis flyget är fullt tillräckliga för den blivande nationalparken.

Fridlysningsar

Från länsstyrelserna har Samfundet erhållit resolutioner angående fridlysningsar, av vilka ett flertal föranlett åtgärder av olika slag. För fridlysning av större sammanhängande naturområden har för vissa ärenden framförts särskilda synpunkter. Antalet fridlysningsärenden har varit 58.

Kulturmarksreservat

är upprättade genom samarbete mellan Samfundet och ett flertal hembygdsföreningar för bevarandet av äldre slätterängar och hagmarker. Ett hundratal hävdas eller är delvis hävdade, ofta i samverkan med Samfundet.

Reklam i naturen

Samfundet har granskat ett stort antal remisser, både från Kungl. Maj:t och länsstyrelserna, angående reklam i landskapet (enligt naturskyddslagen § 22). Samfundet har här konsekvent stött den behandling av dessa frågor som utmärker de flesta länsstyrelser, nämligen att söka hindra eller få bort praktiskt taget all förfulande reklam i landskapet. Aktionerna har i de

allra flesta fall lyckats. Ett 30-tal sådana ärenden har handlagts.

Grustäkter

Remisser om grustäkter har Samfundet handlagt som sakkunnigt organ i landskapsvårdande frågor. Yttranden har avgivits till Kungl. Maj:t och länsstyrelserna i ärenden som varit av väsentlig betydelse för landskapsbilden. Antalet grustäktsärenden har varit 45.

Naturvårdsdelegationen

Naturvårdsdelegationens överläggningar har delvis gällt ärenden som blivit aktuella med anledning av överenskommelse med Kungl. Vattenfallstyrelsen 1961. Arbetsgruppen för naturskydd och vattenkraft för övre Stora Lule älv har undersökt dispositionen av markområden för av vattenkraftsutbyggnaden berörd nationalpark i Vietas, Satsjaure och Suorva. En annan arbetsgrupp har arbetat inom övre Vindelälven. Samfundet har i dessa två grupper varit representerat av sin konsult ingenjör Kjell Lundström.

Överläggningar har skett med Bålforsens Kraft AB bl. a. rörande överenskommelse liknande den som tidigare träffats med Kungl. Vattenfallstyrelsen. Man har diskuterat ett förslag från nämnda bolag och Svenska Cellulosa AB att avsätta ett område i norra Frostviken, Jämtlands län, som naturpark. Meningen är, om parterna kan enas, att vid Leipikvattnet skapa ett speciellt natur- och kulturreservat. För att undersöka möjligheterna härför har en särskild arbetsgrupp verkat, där Samfundet varit representerat av landskapsarkitekt C. O. Orback.

Inom naturvårdsdelegationen har bildats en särskild kommitté för de naturundersökningar gällande uppskovsobjekten vartill Kungl. Vattenfallstyrelsen lämnat anslag. Ordförande i kommittén som skall leda och övervaka arbetena är hovrättsrådet

P.-E. Fürst och ledamöter är planeringsdirektören J. V. Norrby, Kungl. Vattenfallstyrelsen, överingenjören K. A. Scherman, Kungl. Vattenfallstyrelsen, professor Gunnar Du Riets, Kungl. Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté, professor Per Brinck d:o, fil. dr John Nihlén, Samfundet för Hembygdsvård och intendent Lars-Erik Esping, Svenska Naturskyddsföreningen. Professor Gunnar Beskow är naturvårdsdelegationens utredningsman.

Planer har utarbetats för undersökningar främst inom Tärnasjöområdet samt Lilla Lule älv (Kamajokk, Kvickkjokk och Pärllälven). Samfundet har på sin lott fått de kulturgeografiska landskapsundersökningarna. De kommer att ledas av professor Gunnar Beskow och fil. lic. Gunnar Rasmusson.

Delegationen, vars ordförande är landshövding Bo Hammarskjöld och sekreterare hovrättsrådet P.-E. Fürst, har under året bestått av representanter för Samfundet (fil. dr John Nihlén), Svenska Naturskyddsföreningen (justitierådet G. Walin) och Kungl. Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté (professor C. Malmström). Delegationen har haft ett flertal sammanträden och därvid dryftat aktuella natur- och landskapsvårdande frågor i samband med kraftverksbyggen och sjöregleringar.

Skärgårdsstiftelsen

Samfundet har deltagit i Stiftelsen Stockholms Skärgård — för bevarande av skärgårdens naturvärden och landskapsbild, med särskild inriktning på ytterskärgården. I stiftelsen, vars ordförande är landshövding Erik Westerlind, ingår som medlemmar länsstyrelsen, landstinget, Stockholms stad, skärgårdskommunerna och andra kommuner i länet samt organisationer såsom Samfundet för Hembygdsvård, Svenska Naturskyddsföreningen, Svenska Turistföreningen, båtorganisationer och även enskilda stödjare.

Ekonomi

Insamlingen till hembygdsfonden har under året fortsatt och letts av major Sture Wennerholm. Fonden, vars avkastning används till skydd och vård av svensk byggnad och natur, var vid årets slut uppe i kronor 123.985:89.

Samfundet har under 1962 mottagit följande arv: Klas-Gustaf Jansson 31.095 kronor, författaren William Lengertz 5.000 kronor.

Samfundets ekonomiska ställning framgår av följande sammanställning:

INGÅENDE BALANSKONTO 1.1.1962

Reskontran	15.156:85	Kassa och banker	97.190:44
Skatteavdrag	7.979:—	Reskontran	58.006:51
Ständiga ledamöter	8.200:—	Aktier	1:—
Hembygdsfonden	96.243:74	Inventarier	1:—
Hembygdens skola	29.104:74	Div. inkomster	500:60
Statsanslag	38.906:—	Upplysn.verksamheten	5.481:—
Landskapsvården	1.520:—	Tidskriften	3.400:—
		Landskapsvården	385:—
		Kapitalkonto	32.144:78
Kronor 197.110:33		Kronor 197.110:33	

RESULTAT KONTO 31.12.1962

Tidskriften	56.462:16	Medlemsavgifter	62.031:88
Upplysn.verksamheten	77.044:49	Statsanslag	78.000:—
Landskapsvården	35.586:76	Div. inkomster	17.092:15
		Årets underskott	11.969:38
Kronor 169.093:41		Kronor 169.093:41	

UTGÅENDE BALANSKONTO

31.12.1962

Kassa och banker	169.323:79	Reskontran	52.251:01
Reskontran	46.542:95	Skatteavdrag	8.042:—
Aktier	1:—	Ständiga ledamöter	8.200:—
Inventarier	1:—	Hembygdsfonden	123.985:89
Tidskriften	3.400:—	Hembygdens skola	27.678:—
Upplysn.verksamheten ..	4.200:—	Statsanslag	45.906:—
Kapitalkonto:		Landskapsvården	1.520:—
Balanserat	32.144:78		
Årets underskott 11.969:38	44.114:16		
Kronor	267.582:90	Kronor	267.582:90

Stockholm den 6 april 1963

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Styrelsen

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

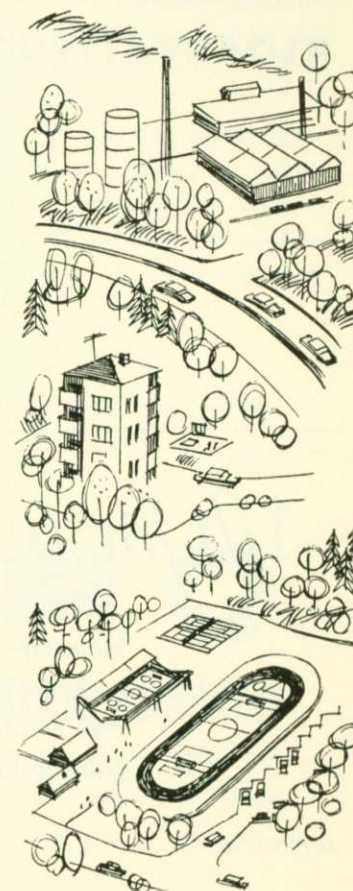
BYRÅ FÖR LANDSKAPSVÅRD

konsultering och förslag
till landskaps- och miljövård vid

grus- och stentäkt
industrier vägar
parkering rastplatser

fritidsområden
parker
idrottsplatser
institutioner
kommunala byggnader
skolor
kyrkogårdar
bostadsbebyggelse

kraftverk sjöreglering

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C — Telefon 11 94 55, 11 94 44, 11 94 24

BYGGNADSPUMPAR

för all länspumpning

CENTRIFUGALPUMPAR

för värmeledningar och industribehov

KLOAKVATTENPUMPAR

STENBERG-FLYGT AB

Telefon: Emmaboda 108 50

L I N D Ä S

Försäljning

AB FLYGTS PUMPAR

Riddargatan 12 Telefon 63 54 00

STOCKHOLM

Allt för trädgården

blomster- och köksväxtfrö

perenna växter och rosor

träd och buskar

redskap och bekämpningsmedel

rekvirerar Ni bäst från

Weibulls
LANDSKRONA

SVERIGES KYRKOR

skildrar i ord och bild svenska kyrkors historia och konstskatter. Visar vårt lands unika bestånd av medeltida kyrklig konst bevarad i sekler i oförvanskat skick. Redovisar det rika materialet i lättillgänglig form utan avkall på vetenskaplig noggrannhet.

Ca 100 volymer med mer än 400 kyrkobeskrivningar utgivna under ledning av professorerna Sigurd Curman och Johnny Roosval. Självskrivet verk i hem, kyrkliga och kommunala bibliotek och arkiv. Vid abonnemang erhålles rabatt.

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag - Stockholm

INDUSTRIGUMMI I ALLA FORMER

Fråga oss först, antingen det gäller enkla eller komplicerade detaljer. Då får Ni den mest praktiska och ekonomiska lösningen — utan avkall på kvaliteten — snabba leveranser samt en god och personlig service.

FORSHEDA GUMMIFABRIK AB

Tel. växel 0370/812 50

en gummiindustri för industrigummi

BYGGNADSFIRMAN ANDERS DIÖS

bygger och projekterar

UPPSALA
Stora Torget 3
tel. 018/303 50

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

SOM EN HYLLNING
TILL

HAR
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS
HEMBYGDSFOND

FÅTT MOTTAGA EN GÅVA
FRÅN

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET
AV

HAR TILL
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS
HEMBYGDSFOND

ÖVERLÄMNATS EN GÅVA
FRÅN

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 9006 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 119424, 119444) och insätt senare beloppet på postgiro 9006 89.

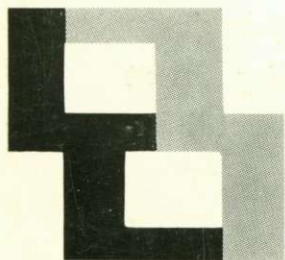
Innehållsförteckning

<i>Hans Wachtmeister</i> : Blekinge	35
<i>Folke Wirén</i> : Trappa och trädgård	42
<i>Gunnar Rasmusson</i> : Översiktlig naturvårdsplanering med Lunda- trakten som exempel	50
<i>K. E. Hjalmarsson</i> : Avbefolkningsbygder i östra Skåne	62
<i>Karl Salomonsson</i> : Lektionsbuss och hembygds kunskap	66
<i>Erik Lundberg</i> : Kyrkorestaurering	73
<i>Fridolf Wildte</i> : Pastoratsregleringen och prästgårdarna	78
Prästgård till salu	85
<i>Viking Göransson</i> : Uppsala slott, en försummad kulturell angelägenhet	86
<i>Brita Brilioth</i> : Nathan Söderblom i sin hembygd	94
<i>Alvar Alsterdahl</i> : Strövtåg i hembygder	100
<i>John Engvall</i> : Österviks kapell — ett hembygdsrörelsens tempel i Värmland	104
<i>Rune Johansson</i> : Bystämman i Övre Bondestad	111
<i>Tyge Holm</i> : "Chock-rapport"	115
<i>Else Christie Kielland</i> : Hus må males vackert in i landskapet	125
Att restaurera kyrkor	128
<i>Hjalmar Lindström</i> : Landskapet söker försvarsadvokat	130
Naturen — organisation och lag	133
Skånsk kultur i skånsk kommun	134
Natur — turism — hembygd	137
Belönade hembygdsvårdare	139
Visst var det poesi	140
Fäbodag på Skansen	141
Tre semesteröar	142
Norsk naturvård	143
Program för Samfundets sommarmöte i Blekinge	146
Landskapet — vård och gestaltning	148
Hänt i bygderna	151
Litteratur	154
Kritik och debatt	163
<i>Hans Palmgren</i> : Industrien — en primär vid dagens samhällsplanering	165
Samfundets verksamhetsberättelse för år 1962	169

Falu Rödfärg

har i över 300 år skänkt sin speciella varma lyster åt träbyggnader av alla slag i vårt land. Den har blivit ett klassiskt inslag i det svenska landskapet. I tider då anspråken på en vårdad och harmonisk avstämning av husfärger mot den omgivande naturen snarare tycks sjunka än stiga, framstår Falu Rödfärg som ett värdefullt och bestående bidrag till försköningen av Sveriges natur

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS AKTIEBOLAG

LANDBY & LUNDGREN'S BOKTRYCKERI
KVALITETSTRYCK I ÖVER SEXTIO ÅR

FRÅN IDÉ - TILL SKISS - TILL FÄRDIGT TRYCK

LANDBY & LUNDGREN - MALMÖ

BYGD OCH NATUR

Nr 3 Årg. 44 1963

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén

V. ordf.: Lektor Lorentz Bolin

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:— pr år

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

C. J. Gardberg

Ekenäs — gammal stad i stöpsleven

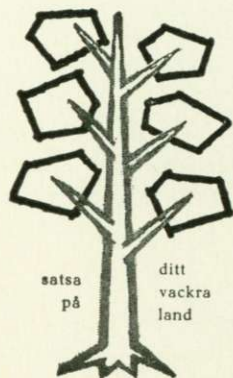
Den gamla stadskulturen i Finland har småningom börjat ställa kulturminnesvårdarna inför allt svårare problem. I Helsingfors synes ett stort antal fina nyrenässanshus vara dömda att försvinna, och i Åbo och Tavastehus ersätts den låga och glesa empirebebyggelsen med trista höghus i långa rader. Också den enhetligaste småstaden, Brahestad vid Bottniska viken, är dömd till undergång sedan en nygrundad statlig storindustri har placerats i dess utkant. Trots att en ny stad mycket väl skulle rymmas på fälten utanför den gamla bebyggelsen, har de i stadsfullmäktige starkt representerade tomtägarna lyckats genomdriva en ny stadsplan för det gamla stadsområdet; man väntar sig pengar när det lilla samhället inom några år skall utbyggas så att invånarantalet blir minst det dubbla.

Men å andra sidan måste det sägas, att det också finns glädjeämnen för dem som försöker hävda kulturminnesvårdens intressen i de finländska städerna. Just nu ser det lovande ut i Ekenäs, och det är troligt, att ett tillfälligt matthetstecken i det gamla Borgå kommer att följas av en positiv lösning.

Ekenäs är en liten finlandssvensk stad i västra Nyland med ungefär 5.500 invånare. Staden grundlades år 1546 på Gustav Vasas befallning. Den växte aldrig till något större format, men trots det har den alltid haft en stor betydelse för den västnyländska bygden. Den ligger på gränsen mellan fastlandet och skärgården, och med sin handel och sitt hantverk har den därför betjänat de omgivande trakterna och varit en plats där fastlandsbor och skärgårdsbor har kunnat mötas och byta produkter med varandra. Under det senaste århundradet har Ekenäs dessutom vunnit rykte som skolstad. Där finns förutom folkskola och läroverk ett folkskollärarseminarium, en skogsvårdsskola, en handelsskola och ett hemslöjdsinstitut.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3x3 = 3 kronor årligen under tre år 1961—63

Använd inbetalningskortet
i detta häfte

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Vid Stora Kyrkogatan ligger köpmans- och tjänstemannagårdar från 1800-talets förra hälft. Bebyggelsen är enhetlig, och en sänkning eller stigning i gatan för gensvar i taklisternas jämna linje. De nyligen uppsatta lyktstolparna har blivit hårt kritiserade, och det är möjligt att de kommer att ersättas av andra stolpar, som bättre harmonierar med husens strama linjer. — Foto förf.

Som stadsmiljö hör Ekenäs till det vackraste och lugnaste som Finland kan uppvisa. Staden ligger på en udde vid havet, den är på tre sidor omgiven av vatten, och i ändan på de flesta gatuperspektiven ser man därför glimtar av fjärdar och vikar. Bebyggelsen är låg. Allra ytterst, i den del som går under namnet "Barckens udde", är husen små och uppförda i en våning. Lite högre uppe, vid Stora Kyrkogatan, har husen redan större proportioner, men först vid rådhusorget möter man tvåvåningshusen. En ännu högre bebyggelse finns överhuvudtaget inte inom det gamla stadsområdet, och Ekenäs hör därför till de harmoniska miljöer, där allt är byggt enligt en enda måttstock och där kyrkan med sitt torn fortfarande är den dominerande byggnaden.

När det nu gäller att försöka bevara den enhetliga stadsmiljön för framtiden är det en stor fördel, att trafikproblemen kan lösas utan att man behöver förgripa sig på de gamla kvarteren. Genom att Ekenäs på tre sidor är omgivet av vatten besparas huvuddelen av staden från genomgångstrafik. Vägen mellan Helsingfors och Hangö udd måste under alla omständigheter ledas längre uppe i staden; dess sydligaste utlöpare följer rådhusorget's norra sida. Följden är, att man i den äldsta och intressantaste delen, d. v. s. kring kyrkan och ytterst på udden, inte behöver räkna med någon breddning av gatorna och gränderna. Man kan direkt inrikta sig på frågan hur den gamla miljön kan bevaras. I ett avseende berör problemen dock även stadens övriga delar. Ekenäs har en fin silhuett, där endast kyrkan och det rätt nya vattentornet höjer sig över mängden av hus. När man bygger i stadens nyare delar bör man slå vakt om den fina och harmoniska vy, som staden erbjuder när man ser den t. ex. från Hangö udd.

Delegationen för hembygdsvärd, bakom vilken står olika finlandssvenska organisationer och hembygdsföreningar, arrangerade i februari i år en offentlig diskussion i Ekenäs kring de aktuella problemen. Till denna diskussion hade man inbjudit både gårdsägarna och stadens tjänstemän. Ett liknande möte hölls i Borgå i april på initiativ av den lokala hembygdsföreningen, Pro Borgå; också där har man för avsikt att förnya stadsplanen och byggnadsordningen. I båda fallen var det glädjande att konstatera vilken positiv inställning som det stora flertalet av gårdsägarna visade, en inställning som kontrasterade mot det som tidigare har sagts i saken.

Det är uppenbart, att strävandena att bevara den gamla stadsbebyggelsen hittills har missuppfattats på många håll. Inte minst i Borgå, där den äldsta delen ända sedan år 1935 har varit proklamerad som "gamla stadsdel" har mången gårdsägare trott att man inte har fått göra någonting åt byggnaderna; följderna har varit förfall, gryende förslumning och utflyttning.

Nu börjar det i allt vidare kretsar bli klart, att problemet måste skötas på ett annat sätt, annars är den gamla bebyggelsen dömd till långsam undergång. En förutsättning för bevarandet är att gårdarna underhålls, att de repareras och inreds modernt. Problemet är emellertid betydligt vidare än så: det gäller att se de gamla kvarteren som en del av stadens helhet. Man skall inte sätta det gamla på undantag, det skall tvärtom ingå i en stadsdel, som är lika levande och livskraftig som varje annan del av staden.

I många städer har höghusbebyggelsen framstått som ett eftersträvarsvärt ideal, och vackra stadsmiljöer har spolierats av slumpvis utkastade höghus. Småningom har dock höghusen som bostadsform i de

Ute på Barckens udde bodde hantverkare, fiskare och sjömän, och där är husen lägre än vid kyrkan. Också här skönjer man kyrktornet bakom grenverket. En stor del av husen på udden är byggda på 1700-talet. — Foto förf.

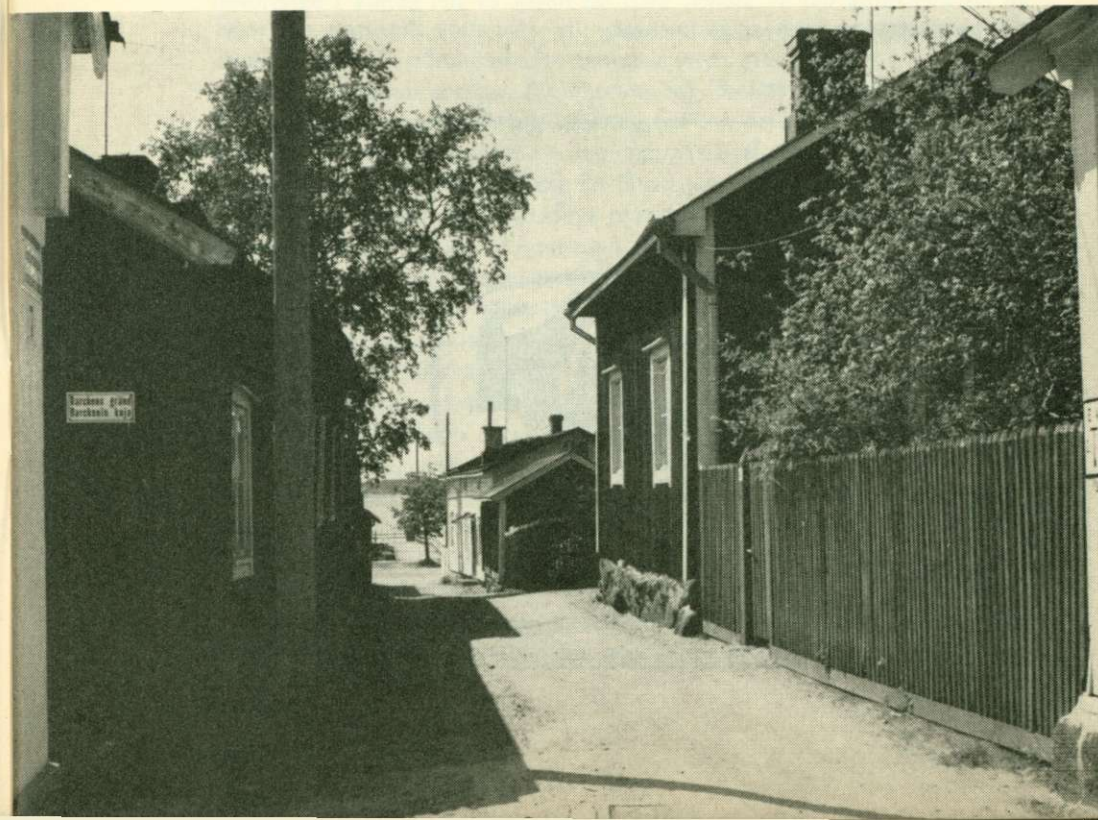
mindre städerna börjat trängas ut av enfamiljshusen och radhusen, och detta till mycket stor del emedan mången hellre bor för sig själv i nära kontakt med naturen och utan grannar bakom väggen. Även om sådana bostäder inte kan byggas i obegränsat antal, finns det i alla fall i varje stad en eller flera stadsdelar med enfamiljshus, där ägaren kring sin bostad också kan ha en trädgård.

Om man i en stad kan ha en sådan stadsdel, där tomtmarken inte är lika intensivt utnyttjad som i "stenstaden", då bör man också kunna hålla den gamla stadsdelen med sin låga bebyggelse, såvida inte denna ligger alldeles i centrum. Det gäller därvid bara att få både gårdsägare och potentiella köpare att inse, att man i de gamla kvarteren kan finna just det som man nu strävar till i de nya stadsdelarna. Troligen är det detta som bättre än alla restriktioner kan rädda den gamla bebyggelsen i små städer som Ekenäs och Borgå. I en tid då mången gärna bor nere

vid marknivån på en vid tomt, och då bilbeståndet per kvarter bör hållas nere, börjar man inse vilka alla fördelar de gamla stadsdelarna har. Från att ha betraktats som gammalmodiga och förfallna kommer de att gå mot en renässans och bli något av ett eftersträfvansvärt ideal.

Tidigare har saneringsplanerna ofta stupat på de ekonomiska problemen: det lönar sig inte att hålla kvar det gamla, det är bättre att sälja tomten till ett gott pris åt någon som bygger nytt o. s. v. Både i Ekenäs och Borgå kan man emellertid se, att tomtägarna och stadens myndigheter har börjat inse alla de fördelar som ett bevarande för med sig. Samtidigt kan man emellertid också notera en helt ny reaktion hos allmänheten: de gamla gårdarnas värde är i stigande, emedan de ha blivit

I den gamla stadsdelen förnimmer man överallt närheten till vattnet. Nästan alla gator och gränder slutar nere vid stranden, så t. ex. Linväwaregränden, som ses på denna bild. — Foto förf.

antikvitetsobjekt. Det börjar plötsligt bli fint och förnämt att bo i de gamla husen sedan de har renoverats och moderniserats i det inre. Detta är tydligen en spontan och naturlig reaktion mot den slätstrukenhet, som under de senaste årtiondena har satt sin prägel på de flesta nybyggda stadsdelar och samhällen. Med tanke på framtiden är detta av en mycket stor betydelse rent ekonomiskt. Det innebär nämligen, att gårdarna får ägare som är beredda att betala för att få bo i den gamla miljön. Därmed kommer det pengar till den gamla staden, och dessutom pengar som inte är beviljade av staten eller kommunen.

Arkitekt Erik Kråkström, som för närvarande utarbetar en ny stadsplan för Ekenäs, har i sina uttalanden poängterat ytterligare en sak: invånarantalet i den gamla delen av staden bör höjas. Det bör på Barckens udde bo så mycket folk, att bebyggelsen blir livskraftig. Detta kan mycket väl förverkligas så, att man inne på gårdsplanerna, på de forna ekonomilängornas plats, bygger låga bostadslängor i ett format och med takvinklar, som harmonierar med den gamla bebyggelsen.

Som sammanfattning torde man kunna säga, att den gamla delen av Ekenäs är räddad om gårdarnas ägare förstår att sätta värde på miljön och om stadsborna inser, att man kan bo på Barckens udde lika väl som i någon annan del av staden. Den gamla stadsdelen bör nämligen kunna bli en livskraftig del av staden utan att något av det gamla i exteriören och i stadsbilden behöver gå förlorat.

Kommunen som hembygd

Frågan om ny kommunreform har den senaste tiden livligt diskuterats flerstädes i vårt land. Även om starka skäl för en sådan reform på sina håll kunnat anföras, har man dock på åtskilliga andra håll påvisat allvarliga nackdelar med att skapa stora kommunblock, som har alltför litet inre samhörighet för att kunna fungera tillfredsställande.

Man har uppställt som mål, att varje kommun skall ha de personella, ekonomiska och administrativa resurser, som krävs för att ge invånarna en god kommunal service. Kommunen bör "hållas samman av en spontan intressegemenskap kring centralorten". I de kommunblock, där ett sådant mål på ett naturligt vis kan uppnås och där man kan finna den erforderliga spontaniteten kring en tätort, är problemet löst.

Att man mångenstädes kraftigt motsatt sig kommunreformen har åtminstone delvis sin grund i att man inom den föreslagna storkommunen inte hyser den gemenskapskänsla, som en levande kommunal demokrati nödvändigtvis kräver. Men finns inom blocket en attraktiv centralort samt betydande gemensamma intressen och angelägenheter, då finns självklart goda förutsättningar för att den nya kommunen för dess invånare skall framstå inte endast som en ekonomisk och administrativ enhet utan också som deras hembygd. Detta sista är inte oväsentligt.

Ordet och begreppet hembygd har man använt mycket i högtidliga – och kanske litet känsllosamma – sammanhang. Därvid har tankarna gått mest till gångna tiders människor och förhållanden, museer och folklivstraditioner. Och det är riktigt. De hör samman. Men hembygdsbegreppet rymmer så mycket mera, att det har användning även i moderna och mångsidigare sammanhang. I den mån hembygdsrörelsens och hembygdsvårdens talesmän inser och accepterar detta, blir det också möjligt

att ge ordet hembygd en aktuell och lovande realitet. Den behöver nutidsmänniskan, vilka kommunala samarbetsformer, man än väljer.

Dessa inledande synpunkter förstärkes tydligen genom de erfarenheter man gjort efter 1952 års kommunreform. Den gamla sockengemenskapen har hållits vid liv och t.o.m. vunnit i styrka, när man "tvingats" in i en storkommun. Den egna bygden får för dess människor ett större värde, det gäller icke minst dess natur och kultur. Naturligtvis bör man inte förfalla till småskuren och intolerant lokalpatriotism, men säkert är det betydelsefullt, att man har kvar ett levande intresse för den egna bygdens värde.

Hur skall då en bygd kunna förhjälpas till att verkligen hålla sig levande, att dess människor känner sig ha en rot i goda traditioner och samtidigt lever med i bygdens nutidshändelser? Givetvis kan man här peka på många och värdefulla metoder och uppslag. Man kan också ge exempel på att det inte åvilar endast hembygdsrörelsens organ och föreningar att här göra insatser.

I all anspråkslöshet skall här redogöras något för hur hembygdsvårdande arbete utföres i Älgshults kommun, Kronobergs län. Socknen med sina 382 km² är till ytvidden en av de största i södra Sverige. Invånarantalet är 3.700 men har de senaste åren minskat från mer än 4.000, främst p.g.a. jordbrukens nedläggande och rationalisering men också därför att en del glasbruk upphört med sin verksamhet. Det har funnits tolv glasbruk i socknen, och nu är det tre kvar. Största företaget är Alstermo Bruks papp- och reseffektfabrik. Trä- och spegelglasindustrier är tillsammans med glasbruket de mest betydande företagen. Man är starkt medveten om deras betydelse för kommunens fortsatta utveckling, och man är angelägen att föra en företagsvänlig kommunalpolitik. Men sådan positiv inställning visas även till andra verksamheter. På skolans område var man först i länet med att starta 9-årig skola. Kommunen har här gjort en beundransvärd insats. Man har sedan 1950 eget kommunalt elverk, löst läkar- och tandläkarfrågorna, offrat mycket för vägväsendets och tätorternas upprustning. Alla dessa viktiga frågor har lösts i största enighet.

Det fria kulturella arbetet erhåller frikostigt stöd av både församling och kommun. Här skall framförallt erinras om det bistånd, Älgshults sockens hembygdsförening, vilken började sin verksamhet 1939, erhållit. Från församling och kommun har sålunda sedan länge anslagits 1.000 kr årligen. För innevarande år är anslaget 1.400 kr. Vissa år har därutöver beviljats särskilda anslag, ex. till kyrko- och skolhistoriska arbeten. I början av 50-talet anslogs medel till anskaffande av kommunvapen; församlingen har på hembygdsföreningens förslag fridlyst naturminnesmärken, och kommunen har de senare åren beviljat anslag till

Gästgivargården i Älgshult från omkring 1800, som nu blivit församlingshem.

iordningställande av fritidsområden o. d. Hembygdsföreningen erhöll 1951 som gåva en gammal gästgivargård. Föreningen saknade resurser att på ett nöjaktigt sätt bevara den. Efter hemstälans beslut kyrkofullmäktige att renovera den enligt förslag från Samfundet för Hembygdsvårds byggnadsbyrå. Byggnadskostnaderna belöpte sig till 120.000 kr. men man anser nog ganska allmänt, att det var väl använda pengar. Byggnaden, som nu tjänstgör såsom församlingshem, är omnämnd i årsboken Bygd och Natur 1959.

De årliga anslag, som hembygdsföreningen erhåller från kommunal- och kyrkofullmäktige, användes främst till utgivandet av den s.k. Älgshults-krönikan. Den utkommer i år med sin 20:e årgång, och därmed har mer än 3.500 boksidor ägnats åt en gammal Smålands-sockens öden genom tiderna men också skildrat våra dagars händelser och förhållanden i bygden. Den ges ut i en upplaga av 900 ex. och når läsare i skilda trakter av vårt land samt i USA. Publikationen är nu så känd och uppskattad, att man nog ogärna vill vara den utan. År 1955 utkom en hembygdsbok avsedd för kommunens skolor. Den kostade 13.000 kr och betalades helt av kommunen.

Hembygdsgården, som ursprungligen anlagts av en enskild person, har fem byggnader. Det är ganska lagom för vår hembygdsförening att sköta dem. Ung. 800 registrerade museiföremål finns där. Ordandet och beskrivandet av dessa har skett genom Kronobergs läns Hembygdsförbunds

försorg. Sedan ett par år nyttjar föreningen ett utomordentligt vackert lövängsområde beläget alldeles intill hembygdsgården. Kyrkofullmäktige har inte endast välvilligt upplåtit området utan också beslutat bekosta skötseln av ängen. Å hembygdsgården brukar sommartid hållas någon offentlig fest. Hembygdsföreningen anordnar i regel varje år en sällskapsresa till andra bygder. Medlemsantalet är omkring 350 personer.

Naturligtvis har vi också problem. Framförallt skulle man vilja ha flera verkligt aktiva medlemmar, ty arbetsuppgifterna är både många och omfattande. Man skulle gärna vilja bland de unga bedriva kursverksamhet i natur- och hembygdsvårdande ämnen. Men då hembygdsföreningen inte själv förmår detta, har samarbete inletts med andra organisationers studiegrupper. Därigenom har det blivit större allsidighet i rekryteringen av deltagare, och de hembygdsvårdande arbetsuppgifterna sätts in i andra och delvis nya sammanhang.

En hembygdsförening kan kanske på grund av sin karaktär lättare än t. ex. politiska grupper föra fram frågor och problem till debatt. Om hembygdsrörelsen önskar kommunernas och församlingarnas stöd, bör den också vara lyhörd för tidens växlingar och krav. Det vore knappast riktigt att arbeta inom alltför snäva gränser utan villigt medverka överallt, där den kan främja en bygds andliga och materiella utveckling. Det får givetvis inte betyda, att hembygdsföreningarna försummar sina egentliga och ursprungliga uppgifter. Men den bör på ett klokt och realistiskt sätt föra fram sina principiella synpunkter på aktuella problem. Det blir då mera självklart, att kommunala instanser beviljar anslag till hembygdsföreningarna. Detta borde ske mera allmänt i vårt land, än vad nu är fallet. Hembygdsvården med allt vad den rymmer av olika uppgifter är också en kommunal angelägenhet i det moderna samhället. *Hembygdsrörelsen kan inte leva endast på hängivna idealisters självupppoffrande arbete. Den måste ha samhällets ekonomiska stöd.*

När Älghults sockens hembygdsförening år 1959 firade sitt 20-årsjubileum i den nybyggda centralskolan, utgjorde det liksom en manifestation av tesen: *kommunen som hembygd*. Länschefen, landshövding Th. Bergquist och landsantikvariern J. E. Anderbjörk medverkade med högtidstal och föredrag. Representanter för församling och kommunen framförde hälsningar, där man med tacksamhet framhöll hembygdsföreningens gagnande verksamhet till fromma för bygden. Efteråt samlades man till gemensamt kaffesamkväm i församlingshemmet — den gamla gästgivargården — och avslutade dagen med aftonbön i den närbelägna kyrkan. Den känsla av gemenskap, man förnam, begränsades icke endast till en hembygdsförenings verksamhet. Man insåg kanske bättre än tidigare, att det hembygdsvårdande arbetet bör kunna vara en faktor att räkna med i många av det kommunala livets skiftande angelägenheter.

Fr. v. Samfundets ordf. fil. dr. John Nihlén, landshövding Thure Andersson och sommarmötesvärden greve Hans Wachtmeister i väntan på entré för mötets öppnande.

Sommarmöte i Blekinge

Sedan 1945 då Samfundet för Hembygdsvård senast gästade Blekinge med sitt sommarmöte har den allmänna inställningen till de värden och tillgångar vårt land och dess natur har att erbjuda sina bebyggare undergått en radikal förbättring mot större uppskattning av de syften bl. a. Samfundet gjort till sina.

Landshövding Thure Andersson hälsade de 200 deltagarna i Samfundets sommarmöte varmt välkomna till Blekinge, som han betecknade som ett landskap där man i särskilt hög grad både hade anledning att slå vakt om sin natur och dess värden och nu också i mycket hög grad börjat förstå betydelsen av. För denna landsända som i många stycken i sådant här sammanhang är "jungfrulig mark" gäller det emellertid att omsorgsfullt planera för utvecklingen. Vi

är i det hänseendet ett gott stycke på väg. Vi har de utomordentligaste förutsättningar att lyckas väl. Vi syftar till att försöka bevara vårt landskaps karaktärsdrag och uppskattar därför starkt bl. a. strävandena att bevara våra lövängar och lövträd, som bildligt talat vandrar från skogsbygden direkt ut i vattnet vid kusten. Vi har känt oss starkt hotade av granens utbredning och betraktar det som en verklig katastrof, om den skulle slå ut våra lövträd.

Stadsträdgårdsmästare Olav Skinnarmo, trädgårdskonsulent Ario Reinola och fröken Svea Wennberg, Haparande lyssnar till landsantikvarie Ingemar Attermans berättelse om gravfältet vid Hjortahammar.

Den industriella utvecklingen i vårt landskap är liksom i landet i övrigt starkt beroende av de ting som hör samman med hembygds- och naturvärden. Människan kan inte bättre utnyttja sin ökade fritid än att söka vederkvickelse ute i naturen vars fortbestånd hon därför med särskild omsorg bör vårda och slå vakt om.

I ett spiritueellt, humoristiskt och mycket intressant kåseri presenterade ordf. i Blekinge Musei- och Hembygdsför- ening, greve Hans Wachtmeister därpå "Vårt okända hörn", Blekinge och dess natur för deltagarna och retade ytterli- gare deras "aptit" på blekingeinttryck med att visa en rad vackra ljusbilder från olika avsnitt av landskapet.

Det var därför med särskilt spända förväntningar deltagarna efter lunchen

embarkerade rundtursbussarna och började sin studiefärd genom denna "sven- ska örtagård". Under denna färd, som först gick ut mot kusten vid Saxemara och sedan upp mot den blekingska mel- lanbygden kring Bräkne Hoby och vi- dare via Backaryd, mot Johannishus och Hjortsberga, fick deltagarna tillfälle "vandra" alla de genom Selma Lagerlöf bekanta tre blekingska trappstegen och berika sig med en lång rad intryck av vackra naturscenerier och kulturminnes- märken.

På fredagskvällen var Blekinge lands- ting värd för deltagarna i sommarmötet vid en middag på Ronneby Brunn och i anslutning till denna kåserade rektor Folke Wirén, Bräkne-Hoby om "Länet och dess innevånare".

Under lördagen gjordes en utfärd över

Ronneby hamn längs kustlandsvägen till Nätraby hamn och därifrån med båt till Karlskrona. Den gamla ståtliga Grevagården demonstrerades skickligt av färdledaren Hans Wachtmeister och därefter gjordes en rundfärd i Karls- krona.

Lunchen i Stadshotellets vackra fest- sal blev för deltagarna en stor upplevel- se. Stadens ledande män med stadsfull- mäktiges ordförande Gunnar Berg som värd mötte upp och hälsade gästerna. Samfundets ordförande hyllade stadens styrelsemän som ägnat ett så starkt och levande intresse åt att bevara stadens ansikte och de kulturella värdena.

Efter ett besök på Marinmuseet, vil- ket betecknas som Sveriges äldsta mu- seum, gjordes anhalt vid den vackra Augerums kyrkogård där särskilt land- skapsarkitekterna fick tillfälle att stu- dera och demonstrera.

Söndagens utfärd gällde först Hjorta- hammars gravfält, ett av de vackraste i landet, väl vårdat och utomordentligt fint läge ute i skärgården där havet mö- ter Hjortahammars ås. Fältet demon- strerades sakkunnigt av landsantikvarie Ingemar Atterman som bl. a. yttrade:

"Tyvärr", sade landsantikvarie Atter- man, "födde göticismen på 1800-talet en förödande aktivitet då det gällde att grä- va upp gamla gravfält. Utgrävningarna var inte vetenskapliga och mycket osys- tematiska. Många krukor krossades. Man intresserade sig bara för guld, silver och brons. En del fynd som då gjordes åter- finns emellertid nu på Historiska mu- seet i Stockholm."

Efter studiebesöket på gravfältet fort- satte man till Almö udde. Därefter före-

tog sällskapet en båtfärd till Arpö, där greve Wachtmeister stod som värd för en smörgåslunch. En båttur genom skär- gården avslutade dagens studieresa. Ut- färden till Arpö blev kanske resans höjdpunkt. Ön är ett stycke vildmark av säreget slag med stora ekskogar, slät- ter och berg, ett parklandskap som nu är helt skyddat.

På kvällen visade Alf Ödlund en vac- ker färgfilm från Samfundets sommar- möte på Åland 1960 och därefter vidtog överläggningar som dels gällde hem- bygdsrörelsens organisation och dels frågan om var nästa sommarmöte skall förläggas. Det visade sig finnas stort in- tresse för att Blekinge hembygdsför- eningar organiseras i ett speciellt för- bund anslutet till riksorganisationen. Be- träffande nästa sommarmöte diskutera- des olika alternativ, främst Västergöt- land, Dalarna och Jämtland.

Mötets sista dag upptog utfärd till Karlshamn och Elleholm, den medeltida staden på en holme vid Mörrumsåns ut- lopp i havet. Det var en innehållsrik dag som berörde både Pukavik, Olof- ström och Kyrkhult. Besök gjordes ock- så vid Urfabriken i Svängsta där man bjöds på eftermiddagskaffe. Under ef- termiddagen besökte man Skottsbergsska gården i Karlshamn och företog en rundtur genom staden. Avslutningsmid- dagen ägde rum på Karlshamns Saltsjö- bad på inbjudan av staden. Vid denna middag presiderade den mångårige sam- fundsmedlemmen Karl Salomonsson som varmt avtackade både de lokala värdarna, rektor Folke Wirén och inte minst den outtröttliga färdledaren greve Hans Wachtmeister.

När gulsparven dog

Jag vet inte precis, när det skedde. Men plötsligt lade man märke till att man inte hörde hans stämma så ofta som förr. Och ortolansparven med sitt fantastiska lockrop och det sibiriskt klingande namnet hade blivit så underligt tyst. Man undrade och gissade än på det ena och än på det andra. Och mer och mer riktades gissningarna mot giftbesprutningarna på marken. Och kanske framför allt på betningen, behandlingen av utsädet med giftiga ämnen för att hindra växtsjukdomar och skadedjur att angripa den spirande säden. Gulsparvarna plockar nog i sig något av utsädet. Inte så mycket att det förorsakar någon skada på den blivande skörden men kanske tillräckligt för att fåglarna ska dö eller åtminstone så att de blir sterila och inte lägger några ägg. Då dör släktet ut. — Men man vet ju ingenting, och en gulsparv är väl inte så mycket att bråka om! — Vem är det som påstår det, att en gulsparv inte betyder någonting? För mig betyder den i alla fall oerhört mycket. Och det som händer gulsparven och ortolansparven kan en dag hända andra fåglar.

Rachel Carson kallar mycket betecknande sin senaste bok, resultatet av ingående forskningar, "The silent spring", den tysta våren. När människorna går fram med sina giftsprutor, då tystnar fågelsången, och det blir så olycksbådande dödsstilla i markerna.

Det som händer fåglarna kan hända

mig eller dig — oss alla. Vad vet vi om ackumuleringens betydelse, dvs. den långsamt skeende anhopningen av vissa giftiga ämnen i marken? Vad vet vi om möjligheten av att vissa av de kemiska besprutningsmedlen är carcinogena, dvs. cancerframkallande, eller inte?

Finns det inga andra medel att bekämpa skadeinsekterna och växtsjukdomarna med, t. ex. de biologiska och genetiska metoderna?

Allt detta är frågor som den amerikanska författarinnan och biologen Rachel Carson behandlar i sin bok (Tidens förlag. Häft. 28:50, inb. 33:50). Hon skriver visserligen för USA, där man går betydligt hårdare fram än här. Och hon överdriver nog lite här och där och behandlar de kemiska medlen lite väl ensidigt. Men det är oerhört betydelsefulla ämnen hon skriver om, och hon har rätt, när hon säger att de inte är tillräckligt undersökta, att ofantligt mycket mer och allsidigare forskning måste sättas in för deras klarläggande. Vi stormar nog på lite för vårdslöst. Tar man vad förf. skriver med en liten nypa salt, så har man i alla fall fått en inblick i en fantastisk värld, i en rad av betydelsefulla problem om vilka de flesta inte har en aning. Boken är därför att rekommendera åt var och en att läsa men med klar förståelse för att här står ännu många frågor öppna.

Lorentz Bolin

Den överflödiga jorden

Vad ska vi göra med den överflödiga jorden? frågar Lorentz Bolin i Perspektiv och ger själv följande svar:

För våra förhållanden, med många mindre bärkraftiga och helt små jordbruk, anses det knappast gå att följa amerikanarnas exempel och bilda en *Conservation reserve* och betala jordbrukarna för att de låter bli att odla sin jord. Vi har två alternativ: Det ena är att fortsätta med att plantera skog på de områden som lämpar sig för skogsplanteringar eller som man kan räkna med kommer att kunna betala sig. Ur naturvårdssynpunkt vore detta, som redan framhållits, mycket beklagligt. Det andra alternativet, som också diskuterades av jordbruksexperterna, är utläggandet av den öppna jorden till bete: får och nötkreatur (biffkor). Detta skulle vara tacknämligt ur naturvårdssynpunkt. Men önskvärt vore då att man genom små, mindre kostsamma ingrepp skyddade en del av gårdarnas lövträd och gynnade uppkomsten av andra. Rönnen bör t. ex. med fördel kunna beredas tillfälle att utveckla sig och betala för sin tillvaro med de av djuren högt skattade rönnbären.

Köttproduktionen på sämre jord är också en beredskapsåtgärd, "eftersom kärnvapen kan ödelägga de bästa jordbruksområdena" (synpunkt under kursdiskussionen). Eller också kunde man, som ett tredje alternativ, följa amerikanarnas exempel och ställa i ordning markerna

åt viltet, göra viltvårdsplanteringar och anlägga fiskdammar. För några år sedan byggde man i USA på ett enda år inte mindre än 80.000 dammar av vilka en stor del anlades för fiskets skull.

De övergivna ödemarksområdena kan således komma att spela en betydande roll ur naturvårdssynpunkt. De kan bli som en extra och oväntad gåva till beståndet av nationalparker. De återlämnas ju åt naturen och de vilda djuren. De kan bli ett jättelikt experimentalfält för viltforskningen. Kanske kommer många av de nu till döds hotade djuren att där finna en fristad undan den larmande, trädfällande, giftsprutande och ohämmat skjutande människan. Förhållandena i Amerika pekar därpå. Där har många av de i träda lagda jordbruksmarkerna skyggt och tacksamt tagits i besittning av det vildas värld.

Författarinnan Tora Nordström-Bonnier vittnar därom i en intressant rapport i DN, 27/11 62, från sitt nya hem i USA:

Hur egendomligt det än låter har den moderna utvecklingen blivit det primitiva djurlivets räddning. Naturligtvis inte där de amerikanska Farstarna och Vållingbyarna lägger sin sterila hand över allt vilt växande. Men på den väldiga allt halvtommare landsbygden, där djuren flyttar fram sina positioner alltefter-

som deras fiende människan långsamt men till synes oemotståndligt drar ihop sig runt metropolerna. — Jag antar att det går åt samma håll i Sverige.

Ja, det tycks så.

Men dessa områden får inte bli några slaktplatser för de vilda djuren. De måste fridlysas och ställas under de naturvårdande och viltvårdande organisationernas kontroll.

Det kanske kommer att gå.

Men det viktigaste och för landsbygdsplaneringen angelägnaste naturvårdsproblemet är i alla fall *kulturbbyggdets skönhet*. När nu planeringsfrågorna diskuteras överallt i vårt land, får man inte glömma skönheten. Städerna gör det inte, därom vittnar den ökade omsorg man skänker parkerna. Men att likriktningen av landsbygden också kräver parter till omväxling, helt små naturreser-

vat, ofta av impedimentartad natur, tycks man inte överallt vara fullt på det klara med. Det är en förgången tids uppfattning som spökar ännu. I våra dagar bör vi uppmärksamma naturvärden som ett allvarligt miljövårdsproblem av många gånger avgörande betydelse för vår psykiska hälsa.

Man bör heller inte bortse från den betydelse ett större antal mindre naturreservat har som reservoarer, skyddsområden för smådjuren och mikroorganismer i det överrationaliserade landskapet, dit giftsprutan inte når. Arbetet på att finna för andra än skadedjuren ofarliga hjälpmedel i jordbruket kommer troligtvis att så småningom bära frukt. Då kommer de på odlingsområdena förintade, jämviktsbevarande organismerna att kunna spridas från reservaten ut över de åter frigjorda markerna.

Statens Naturvårdsnämnd

har trätt i funktion den 1 juli och fått sina lokaler i Solna centrum. Chef är som tidigare meddelats överdir. Sören Lane och byråchefer Carl Werner Rhedin och Lars-Erik Esping. Byrådirektörer är Gunnar Rasmusson, Erik Bergström och Erik Hallbäck. Överdirektören har som exp.-chef i Jordbruksdepartementet på olika sätt haft kontakt med naturvärden och synes vara väl skickad att leda detta viktiga ämbetsverk. Byråchefen Esping har varit energisk och förslagsrik intendent i Svenska Natur-

skyddsföreningen och har där visat ett synnerligen gott handlag både som föreningsman och organisatör. En bra kraft blir också byrådirektör Rasmusson, som är väl känd för tidskriftens läsare. Han har också varit medhjälpare vid professor Beskows stora inventering av sjöar och vattendrag i samband med kraftverksutbyggnaden.

Samfundet har redan haft kontakt med den nya nämnden och har all anledning att tro på ett gott samarbete.

Kurs i Alskog

Gotlands Hembygdsförbund anordnade i mars en mycket lyckad kurs på Stiftsgården i Alskog. Hembygdsförbundets ordf. konstnär David Ahlqvist kunde då han öppnade kursen hälsa ett 30-tal deltagare välkomna. Olika hembygdsföreningar var representerade från Hamra i söder till Väskinde i norr.

Första dagen ägnades åt hembygdsarbetets målsättning och organisation med fil. dr John Nihlén som föreläsare, dessutom var det grupparbete. Därefter föreläste sekr. Stig Carlsson om studiearbetet och hembygdsvärden, lektor Lorentz Bolin om Naturen i hembygden. Söndagen ägnades åt diskussion kring den nya naturvårdslagen i huvudsak. Inledare var överlantmätare Hans Lundström, Visby. Vidare medverkade landsantikvarie Gunnar Svahnström med ett föredrag om Äldre gotländsk bebyggelse. Konstnären Erik Olsson, Sanda kåserade om Nubien, landet som skall dränkas. Dessutom medverkade Bäckstädetrion. På avslutningssamkvämet medverkade nämndeman Joel Herlitz, Halla och riksspelmännen Svante Pettersson och Sigvard Hult.

Överlantmätare Lundström gav i sitt föredrag en överblick över fritidsbebyggelsen — dess nuvarande utformning och dess kommande utveckling. Strandbebyggelsen på Gotland tilltar, förbättrad levnadsstandard, bättre kommunikationer och befolkningsomflyttningen medför att den ytterligare sväller ut. Fritidsområdena i Stockholmstrakten är i det närmaste uttömda, dessutom lockar Gotlands rika naturupplevelser vilket gör att ännu fler fastlänningar vill hit.

Vi ser ju att områden som inte ens lämpar sig för bad är begärliga för exploatering, menade överlantmätaren.

Under de tre sista åren har 337 sommarstugor kommit till på ön, de flesta i Stenkumla kommun. 40 % av dessa inom detaljplanering och 60 % utom. 59 % av alla sommarstugor på Gotland tillhör gotlänningarna själva och resten ägs av fastlänningar.

För de kommande åren väntas fritidsbebyggelsen öka. Turismen är Gotlands 3:dje näringsgren och måste givetvis omhuldas. Både tät- och glesbebyggelse kommer att tillta. Överlantmätaren delade upp sommarstugeägarna i två grupper. De som vill bo enskilt och de som vill flytta från storstadens kollektiv till ett annat kollektiv. För sistnämnda gruppen är tänkt pyttesmå tomter där stugan fyller hela tomten. För rekreation skulle då finnas grönområden mellan stuggrupperna. Även om vi inte är tilltalade av det sistnämnda så kan ökade standardkrav tvinga fram denna byggnadsform, menade han.

Ett område av 500 meter från stranden runt Gotlands kuster får ej bebyggas utan länsstyrelsens tillstånd. Det händer dock sällan att länsstyrelsen vägrar bevilja sådant.

De områden som är planerade för tätbebyggelse ger i allmänhet inte upphov till besvär. Det är istället de enskilda sommarstugorna som är problemet. Där det finns plan över området har man läget under kontroll. Att komma tillrätta med glesbebyggelsen är därför den främsta uppgiften som måste lösas, ansåg överlantmätaren.

En livlig diskussion följde.

Kraftverksbyggen under 1970-talet

Den kommitté, som Centrala Driftledningen — de statliga och enskilda kraftföretagens samarbetsorgan — tillsatt för att belysa sannolika alternativ för kraftsystemets utveckling under 1970-talet, drar följande slutsatser.

Vattenkraften kommer vid 1970-talets ingång liksom hittills att dominera kraftsystemet. Atomkraften kommer att utgöra bara ett mindre inslag, representerat av prototypanläggningar, som är nödvändiga för att atomkraften sedan skall kunna byggas ut i stor skala.

Under första hälften av 1970-talet kommer atomkraften att bli kommersiellt konkurrenskraftig. Då återstår emellertid så mycket billig vattenkraft, att denna kommer att svara för mer än hälften av de nya utbyggnaderna under denna period.

Under andra hälften av 1970-talet kommer atomkraften att utgöra det största inslaget av erforderliga eltilllskott. Samtidigt kommer dock vattenkraft i re-

ducerad omfattning och kanske också kondenskraft att byggas ut.

Förutsättningarna är ovissa i flera väsentliga avseenden, påpekar man. De viktigaste och samtidigt mest ovissa momenten, som påverkar avvägningen mellan de olika kraftslagen, är kraftbehovets ökning, atomkraftens tekniska och ekonomiska utveckling samt de framtida oljepriserna. Man vågar dock dra de nämnda slutsatserna.

Mottryckskraften kommer visserligen att få stor betydelse men kommer ändå att representera bara 10 procent av nyutbyggd kraft under 1970-talet.

Den nuvarande utvecklingen av kraftsystemet med en minskad takt i vattenkraftutbyggandet och ett ökat inslag av värmekraft anses väl lämpad för en flexibel avvägning mellan olika kraftslag under 1970-talet. I praktiken kommer denna avvägning att ske successivt såväl företagsvis som i samråd mellan Vattenfall, kommunala och övriga kraftproducenter.

Studieledare på kurs i Markaryd

En av sommarens vackraste veckor, 1–6 juli, sammanföll med Samfundets kurs för cirkelledare i Markaryds folkhögskola. 24 deltagare mötte upp till intensiva grupparbeten och diskussioner kring ämnen med direkt anknytning till hembygds- och naturvård och de möjligheter som finns att organisera och bedriva gruppstudier kring dessa frågor inom hembygdsföreningarna och andra intresserade sammanslutningar. Drygt hälften av deltagarna kom från hembygdsföreningar, och övriga från studieför-

bunden SLS, LiS, SKS och SBF. Medverkande föreläsare var seminarielärare Holger Nilsson, lektor Lorenz Bolin och studiesekreterare Nils Österberg. Den sistnämnde höll också i de organisatoriska trådarna.

Miljöfrågor, den ökade fritiden och vårt behov av oförstörd natur, som vi kan uppskatta och använda på ett förnuftigt sätt, var problem som intog en central plats i resonemanget. Kursen väckte berättigad uppmärksamhet i såväl den lokala pressen som lokalradion.

I nästa nummer kommer ett utförligare referat från kursen. Vi presenterar deltagarna, som gärna står till förfogande med information om de förslag och idéer som aktualiserades på kursen:

Folkskollärare Olle Broberg, Bankvägen 1, Sollentuna 1; ingenjör Erik Björkman, Svartbäcksvägen 10, Sollentuna 4; folkskollärare Irma Larsson, Drottninggatan 32, Motala; folkskollärare Albert Granmo, Svenarum, Hok; fru Britta M. Palmgren, Ugglekärr, Stensjön; lantbrukare Erik Gustafsson, Granhult, Medaby; avdelningschef Sven Englen, Alstermo Bruk, Hohultslätt; studerande Berthold Hellström, Rönngatan 6, Ljungby; brukstjänsteman Gustaf Carlsson, Kungsvägen 32, Ankarsrum; ämneslärare Sten Eric Svensson, Hästöbergsvägen

3, Karlskrona; fru Gulli Andersson, Östergatan 10, Karlskrona; tullöverkontrollör Sune Månsson, Hjälmhultsgatan 16 a, Häl-singborg; major Gösta Lewenhaupt, Köp-mansgatan 29, Båstad; ämneslärare Anita Lundström, Folkhögskolan, Ljungkile; folkhögskollärare Sten Larsson, Folkhög-skolan, Ljungkile; genealog Olof Ljung, Spaldingsgatan 9 a, Göteborg; författare Bror Oskar Snygg, Skottegården, Edsvära; ombudsman Dan Bergman, Box 27, Sun-nemo; kyrkoherde Frej Alsterlind, Präst-gården, Kil; lantbrukare Anders Brundin, Gölja, Ransta; lantbrukare Joel Persson, Huddunge by; lantbrukare Sven-Ivan Jons-son, Box 3466, Norrala; lantbrukare Axel Persson, Ottsjön; skogsmästare Börje Hörnlund, Hyttlidgatan 46 a, Skellefteå.

Fäboddag på Skansen

Professorstal, stintors lockrop, ljudet från gamla tiders träskällor och av-smakning av äkta fäbodprodukter var några av de glada inslagen i den fäbod-dag som var ordnad på Skansen i sam-band med "premiären" på Fäbodboken.

Värd för det hela var förlagschefen Karl-Fredrik Björn, som välkomnade och presenterade gästerna vid det in-ledande kafferepet på Böndernas Hus i Stockholm. Dagen fortsatte på Skansen med utdelning av boken till 11 bidrags-givare, redogörelse av professor Gösta Berg för den av Jordbrukarnas För-eningsblad och Nordiska museet ge-nomförda fäbodinventeringen, besök vid Skansens fäbodvall och lunch på Sol-liden.

Boken anmäles nedan och kan rek-vireras på bifogad folder.

"FÄBODAR" heter den vackra bok som redigerats av Hans Lidman och utgivits av LT:s förlag i samarbete med

Nordiska Museet och fäbodkommittén inom Samfundet för Hembygdsvård (hft. 24:—, inb. 29:—). Det är en utomordentligt vacker, omväxlande och fängslande bok som förlaget gett en vacker och värdig utstyrsel. Innehållet är verkligen omväxlande och belyser på ett populärt sätt hela det svenska fäbodväsendet ur olika synpunkter. Utgångspunkten för flera författare har varit den inventering av fäbodarnas traditioner som gjorts av Jordbrukarnas Föreningsblad. Man har genom denna fått ett delvis nytt källma-terial som är överraskande rikt.

Hans Lidman inleder med en vacker skiss och intendenten Anders Nyman ger en bred och vederhäftig skildring av den svenska fäboden, dess uppkomst och utbredning med en särskild fram-ställning om livet i fäboden och fäbod-maten. Han ger också en mycket värde-full vägledning i restaureringen av fä-bodhusen. (Forts. sid. 217.)

Landskapet

VÅRD OCH GESTALTNING

Skräckexempel på grustag

kallar lic. Gunnar Rasmusson denna bild som han sänt oss från en täkt straxt söder om Alvesta. Vi har låtit bilden gå vidare till landsantikvarien i länet som meddelar att området nyligen kartlagts och att ärendet snarast kommer att överlämnas till polisundersökning.

Det hör lyckligtvis idag till sällsyntheterna att man har så lite sinne som här för våra forntida miljöer. Det visar att både lagar och upplysning är nödvändig för att hindra dylika skador och för att bli medveten om vårt ansvar för naturen.

Hänt i bygderna

Konferens i Kullabygden

Samfundets kommunkonferenser fortsatte i maj 1963 i Kullabygden. Denna gång var Kullabygdens Hembygdsförening medarrangör och Höganäs stad stod för värdskapet. Det hela blev ett synnerligen lyckat möte med ett 40-tal representanter från alla delar av Kullabygden och med inte mindre än 3 stadsfullmäktiges ordförande bland deltagarna, rektor Karl Salomonsson i Hälsingborg, Gusti Gustavsson, Ängelholm och Henry Hansson i Höganäs. Hembygdsföreningen representerades av skogsmästare Erik A. Eriksson som i viss mån även företrädde jordägarna (Krapperup). Skånes Naturskyddsförening hade sänt sin sekreterare dr Allan Välemark och dessutom fanns deltagare från AB Kullabergs Natur samt för presidier och nämnder i kommunerna.

Programmet följde i stort sett det vanliga med temat "Landskap och bebyggelse i dagens Skåne — kommunernas ansvar och möjligheter". Värden på stället, stadsfullmäktiges ordförande Henry Hansson, öppnade med ett trevligt anförande som vittnade om att man här hade både intresse och ansvar för konferensens problem. Samfundets ordförande var i elden liksom stadsombudsman Hjalmar Lindström från Ängelholm. Fil. lic. Gunnar Rasmusson talade om översiktlig naturvårdsplane-

ring och skogsmästare Eriksson lämnade en fyllig redogörelse för en rad av Kullabygdens aktuella problem.

Diskussionen var livlig, inte minst under den måltid som staden bjöd på. Alla närvarande var överens om att kommunerna nu måste ta krafttag när det gäller naturvården.

Konferensen uttalade också som sin mening att sakkunniga krafter på detta område snarast möjligt borde tillsättas. Ett förslag från dr. Fjellmars sida att man redan detta år skulle försöka få en särskild naturvårdsintendent för Skåne väckte allmän genklang.

Timmerkampanj

Det händer ännu att hembygdsföreningar kan få gåvor in natura. Så sker t. ex. i Tuna enligt vad som meddelas i Tunabygden, hembygdsföreningens medlemsblad. Styrelsen vädjade till skogsägande medlemmar att skänka ett par timmerstockar var till föreningen. Meningen med detta var, att man skulle byta sig till ett parti hyvlat virke för Åstagarödens inredning.

Resultatet blev bra. Tack vare några duktiga damer samt en manlig blev det drygt ett 80-tal stockar.

Fru Emelia Andersson i Borgen samlade in 26 st. Fruarna Greta Hansson och Lilly Forsgren i Skjöle ca 40 st. samt Edvin Nilsson i Rännö ett 20-tal.

En aktiv hembygdsförening

Varje år utdelas som bekant Samfundets plakett "för rik gärning i hembygdsvårdens tjänst". Vad ligger bakom dessa ord? Ofta en livslång gärning i en förening eller i forskande och verkande verksamhet.

Nyligen fick ledaren för Katrineholms ortens hembygdsförening borgmästare Hilding Hjelmberg plaketten. I en liten skrift som föreningen ger ut, berättas bl. a. under två rubriker detta, som bär vittnesbörd om en aktiv insats i en stad.

Vad vi hittills gjort

Flyttat den gamla mangårdsbyggnaden på Sandbäckens gård (Kullbergsska sjukhuset) till Stora Djulö där den nu är vandrarhem.

Utgrävt Trolleträskruinen, ett av bygdens äldsta byggnadsminnesmärken.

Ordnat museum i Djulöstallet med över 800 nummer och ordnat visning av samlingarna varje söndag under sommaren.

Bekostat Imber Nordin Grips arbete med upptecknande av folktro och sägner från Stora Malm.

Uppsatt garveri och skomakarverkstad i anslutning till muséet. Tillsammans med Svenska Turistföreningen ordnat vandrarhem vid Stora Djulö i f. d. trädgårdsmästarbostaden och Sandbäcksstugan.

Flyttat den gamla parstugan från Vermbols gård — en av de sista i orten — till Stora Djulö och renoverat den. (Kostnad hittills ca 40.000:— kronor.)

Flyttat loftboden i Vermbol till Stora Djulö, även den byggnaden en av de sista i sitt slag i orten.

Utgivit skrifter.

Inköpt hela vagnsparken på Katrineholms gård och iordningställt provisoriskt museum för den vid Stora Djulö.

Låtit färgfotografera och utgiva vy-

kort av Stora Malms kyrka och dess inventarier.

Vad vi tänker göra

Färdigställa och tidsenligt inreda Vermbolsstugan.

Ordna parken bakom Djulöstallet som föreningen erhållit nyttjanderätt till genom donation av W. Wettergren.

Konservera och rekonstruera byggnaden på Trolleträsk.

Sörja för skötsel av Glysas Grav och Mogetorpsboplatsen.

Utbygga muséet genom inredning av vinden på stallet vid Stora Djulö.

Ordna plats för Enoc Lindahls värdefulla samling av stenåldersverktyg från Stora Malm.

Fortsätta utgivningen av Stora Malms sockenstämmoprotokoll. Påbörja utgivandet av Imber Nordin Grips stora verk om folktro och sägner från Stora Malm.

Utgiva: Årsbok för Katrineholm.

Gustaf Wetters arbete om Spelmän och melodier från Oppunda härad.

Elin Håkansons uppteckningar av gammalt och fornt i Katrineholm och trakten däromkring.

Sotarmästare K. A. Anderssons minnesanteckningar om gårdarna i Katrineholm och deras innehavare.

Vackrare stad

Den landsomfattande kampanjen mot nedskräpning och förstörelse i städerna har satts igång bl. a. i Malmö med en föräldraträff, där skoldirektör Lars Kjellman och stadsträdgårdsmästare Åke Steen talade.

Kampanjen skall väcka opinion för aktsamhet om fastigheter, gemensamma utrymmen, parker och planteringar samt sprida upplysning om vilka kostnader vandaliseringen för med sig.

En broschyr "Vackrare stad i våra kvarter" har delats ut till alla skolbarn. I broschyren, som även riktar sig till föräldrarna, lämnas bl. a. upplysning om hur mycket pengar som varje år går åt till att ersätta sönderslagna lampor och annat.

På en särskild blankett kan förslag till åtgärder sändas in som kan främja trivseln i det egna kvarteret. En stor teckningstävling har också anordnats i skolorna, och dessutom gör man propaganda genom affischer och utställningar i de olika stadsdelarna.

Storbondegård från 1700-talet

Värmland har en rad livaktiga hembygdsföreningar och till denna krets ansluter sig nu föreningen i Högerud, som bildades redan 1934. Man har nu fått

John Engvall till ordförande och de aktuella planerna är många. Nyligen erhöll föreningen som gåva av NTO-logen i socknen en förnäm och orörd storbondegård från 1700-talet belägen i Högeruds hemman. Gården har tidigare använts som samlingslokal av logen men har nu sedan många år varit oanvänd. Den skall nu renoveras och göras till hembygdsgård och man tänker därvid bibehålla så mycket som möjligt både av exteriör och interiör. Det är en vacker parstuga i två våningar med den gamla porten och de vackra spiskuporna kvar.

Föreningen har också förvärvat torpstället Dammhultet med alla tillhörande ålderdomliga byggnader. Detta är det sista i orört skick bevarade torpet i bygden. Det skall också renoveras genom hembygdsföreningens försorg.

En bok om Blekinge

I den strida floden av hembygdsskildringar välkomnar man då och då en produkt av särskild kvalitet. Dit hör den av Folke Wirén utgivna boken om *Bräkne-Hoby*, ett 454 sidor digert verk, redigerat av socknens livaktiga hembygdsförening (pris häftad 17:—, inb. 24:—).

Utgivaren har hållit sin hand över tillkomsten av sockneboken och säkerligen stimulerat sina medarbetare till de förnämliga insatser som redovisas i olika ämnesområden.

Det är tydligt att det här inte är fråga om något beställningsarbete. Boken har växt fram under ett tjugotal år i en fritidsgrupp som forskat "av ohejdad lust" och bakom denna grupp har hela tiden stått hembygdsföreningen (där Folke Wirén sedan många år är ordförande). Både fackmän och amatörer har alltså medarbetat och detta har givit skildringen både tyngd, intresse och omväxling. De närmaste medarbetarna, och mycket goda sådana, har varit fru Agnes Wirén, som inom gruppen lett redigerings- och studiearbetet och som även författat några viktiga uppsatser, samt fotografen Stig Svensson, som gjort ett förnämligt arbete.

Det har inte varit någon lätt sak att svetsa detta material samman — bygden är i viss mån en gränsbygd mellan danskt och svenskt och dess natur och människor är präglade både av jorden, havet och skogen. Men man har lyckats. Resultatet har blivit en bygdeskildring, som kan tjäna som mönster och som säkert kommer att stå sig i framtiden.

Efter en beskrivning av socknens fornminnen får vi en översikt av kyrkan (prof. Krister Hanell). Wirén själv skriver om Runamo, berget med den berömda inskriften, som sysselsatt forskare i

åtta sekler. En redogörelse som man läser med behållning är den av fil. dr Bertil Ohlsson om socknens by- och gårdnamn. Agnes Wiréns bidrag är imponerande; liksom maken behärskar hon svenska språket på ett suveränt sätt. Hon skriver om socknens näringsliv under 300 år, ger i uppsatsen Tre härads hövdingar ett värdefullt bidrag till domsagans historia och i bildsviten Ån och åsen skriver hon text till naturens och bebyggelsens historia. Hennes skildring av Gyön har sin särskilda accent genom anknytningen till sommarvästerna Christian Günther och Anders Österling.

Ur det rika innehållet kan också nämnas en värdefull uppsats av fil. dr Bengt Bengtsson om socknens strandbygd och dess gamla stenhuggerirörelse, en skildring om kyrkoliv och väckelse av teol. dr Henning Lindström och en om skolväsendet av mag Eric Johnsson.

Detta är bara ett litet axplock ur denna rika och vackra bok, som är en heder för hembygdsföreningen och dess folk. Den bör ligga i varje hem och bibliotek i Blekinge, ja, långt utöver det väna landskapets gränser.

J. N.

Den visuella miljön

Föreningen Vårda Uppsala anordnade i våras en "krets" över detta ämne i samarbete med Nordiska Sommaruniversitetet. Kretsens sammanträde leddes av företrädare för olika grupper som sysslar med miljöskapandet; arkitekter, tekniker, psykologer, sociologer samt konsthistoriker. Kretsen vände sig, utom till dessa grupper, till alla andra som i sitt arbete eller sina studier kommit i kontakt med de problem den vill behandla.

Sameslöjd på Skansen

Lagom till sommarens invasion av turister slog Skansens utställningshall upp sina portar för "Sameslöjd". Bakom utställningen stod bl. a. Sällskapet Sameätnam, Svenska samers riksförbund, Nordiska museet och Skansen.

Det är första gången som samerna visar sin slöjd på en enhetlig utställning i Stockholm. För ett 20-tal år sedan drog Same-ättnams slöjddutskott upp riktlinjerna för den kursverksamhet som hålls i sametrakter under sameslöjds-konsulentens ledning. Den har bl. a. lett fram till dagens aktiva slöjdproduktion. Samerna arbetar traditionellt med material, teknik, form och mönster. Utställningen visade på ett bra sätt sameslöjdens anpassning till nutidens krav.

Invigningstalare var landshövding Manfred Näslund och ordföranden i Same-ättnams slöjddutskott, Arvid Kaddik.

FÄBODBOKEN ((Forts. fr. sid. 211.))

Inte minst läsvärd och nyttig är avdelningen om fäbodens framtid där författaren E. R. Gummerus inleder, personligt och sakkunnigt en läsvärd uppsats som han kallar "Buan till heders". Man får ett starkt intryck av att fäboden ännu inte helt har spelat ut sin roll rent ekonomiskt och att den har fått en ny uppgift i modernt fritidsliv. Vad fäbodarna betyder för landskapsbilden skildrar bl. a. Lorentz Bolin.

Man hälsar denna bok med verklig glädje. För den som kämpar för hembygdsrörelsens nyorientering är den ett utmärkt argument, en utsökt skildring alltså på bred bas av natur- och fornminnen som lever både i traditionen och nutidslivet. Tacksamheten för bo-

Bjärehalvön

Den konferens som Samfundet höll i jan. 1963 i Västra Karup med temat "Landskap och bebyggelse i dagens Skåne", har resulterat i en skrivelse till berörda kommuner med en förfrågan om intresse finns för upptagande av ett gemensamt samarbete i frågor som gäller landskapsbebyggelse och därmed sammanhängande planering. Skrivelsen, som är undertecknad av de vid konferensen utsedda förtroendemännen trädgårdsdir. Oscar Fjellmar och stadsombudsman Hjalmar Lindström, slutar med följande förslag:

Om så skulle vara fallet, bör till en början undersökas, om intresse finns.

dels för upprättandet av en gemensam översiktlig plan för Bjärreregionen, varvid — därest ett samarbete skulle anses böra etableras i det lagstadgade regionsplaneinstitutets form — jämväl bör undersökas möjligheterna till statsbidrag för plankostnaderna;

dels för en gemensam aktion för erhållande av största möjliga statsbidrag för utläggande av naturvårdsområden av rikskaraktär enligt det statliga naturvårdsprogrammet, varom proposition avses skola framläggas inom den närmaste tiden;

dels för ett gemensamt organ för planens genomförande, varvid förslagsvis gemensam kontakt kan tagas med ovannämnda organ i Göteborgsområdet för eventuellt tillgodogörande av där vunna erfarenheter.

ken går främst till förlagschefen Karl-Fredrik Björn i LT:s förlag och till den skicklige redaktören Hans Lidman.

Hembygdsvård - människovård

Detta är ett motto som medicinalrådet Arvid Bernhard Maunsbach i Katrineholm tagit som sitt, och att han verkligen följer sitt motto vittnar vältaligt hans stora kulturvårdande gärning om. Sedan över 30 år har medicinalrådet kring sin lantgård vid Kolsnaren byggt upp en hel by av gamla värdefulla byggnader. Många av de byggnader som nu utgör Kolsnarviks hembygdsgård, skulle ha hamnat i kakelugnarna om inte dr Maunsbach skyndat till.

Intresset för kulturminnen har medicinalrådet Maunsbach haft så länge han kan minnas. Han tillhör på båda sidor gamla släktgrenar, där kulturminnesvården suttit i högsätet och som gett näring åt det alltmer uppslukande intresset, vilket de senaste åren kulminerat.

Att rädda gamla kulturminnen har för honom blivit mera än ett vanligt intresse: något av en ny livsuppgift.

Vid stora landsvägen

Stockholm-Hälsingborg ligger nära Vaggeryd en hembygdsgård, som de flesta bilförare observerar — det är en samling grå hus som skymtar i tallskogen. Detta lilla småländska Skansen tillhör hembygdsföreningen i Byarum och har till stor del skapats av kantorn Allan Wickström, pionjär och sammanhållande kraft i bygdens kulturella strävanden.

Museet är på en gång samlingsplats och minnesgård med mangårdsbyggnad, uthus och torp hämtade från olika delar av bygden. Samlingarna som rymmes där är också av stort värde, allt belysande gammal bondekultur.

Den 11 augusti hade man stor fest i hembygdsgården med musik, föredrag av fil. dr John Nihlén, som talade om "Småland — bondens land", utomhusvisning av ljusbilder av fabriksör Nathan Boberg, gymnastikuppvisning och annat.

Den stora publiken visar att denna form av underhållning kring hembygdens minnen ännu har livskraft.

Avstyrkta besvär om reklamskyltar

Samfundet för Hembygdsvård avstyrker hos regeringsrätten besvären av Bildeve AB i Ängelholm över föreläggandet att ta bort en skylt i Klippans köping med reklam för Volvo-bilar. Den anses vanprydande i naturen.

Likaså ställer sig Samfundet avvisande till klagomålen över föreläggandet att avlägsna reklamskyltar för Förslövs hotell söder om Förslövsholms samhälle och för Lindgårdens hotell i Perstorp på fastigheten Torup 2:2 i Tyringe socken. I anslutning här till understryker samfundet att det finns vissa reklamskyltar som kan ha ett visst allmängiltigt intresse, framför allt för hänvisning till hotell och liknande. För sådant ändamål anser Samfundet det befogat att vägvisning kan ordnas i samråd med myndigheterna, dock av annan art än de nu avsedda. I båda dessa senare fall finns anledning överväga ett provisoriskt tillstånd till diskret vägvisning in till dess pågående utredning är klar.

Känn Din stad

den årligen återkommande hembygdskursen i sommar-Stockholm har under skriftställare Eric Lindblads ledning pågått under tiden 24/6—24/7 1963 med 100-talet deltagare. Kursen har benämnts "Bellmans Stockholm" och kursledaren har därvid sökt levandegöra inom stadsmiljön ännu befintliga melodier från skaldens instrument och sång. Dag för dag har man alltså uppsökt de lokaliteter Bellman berört i diktningen och man fick uppleva den överraskningen att förvånansvärt många miljöer från hans tid ännu dröjt sig kvar mellan högbebyggelse och ny stadsplanering.

KRITIK och Debatt

Odalbonden

Debatten om odalbonden och hans plats i det rationaliserade nutidssamhället går vidare. Det märkligaste inlägget är kanske det som Dagens Nyheter gör i en ledare den 23 februari 1963, där vi tar oss friheten att återge slutklämmen:

Den självägande bonden i dikt och historia och sådan han predikas ännu i dag av vadmalsidealister och folklivs-entusiaster hämtade styrka ur vissheten att han ägde sin jord och att hans barn skulle odla den efter honom. Gick honom världen emot, kunde han trotsa samhället och leva som en kung i sitt slutna rike. Medvetandet därom stöttade hans självständighet, gjorde hans tal kärvt och hans hand fast.

Är denne man alltså nu mogen för Skansen? Är han i dag ett industrisamhälles reaktionära dröm om en jordnära fader att hålla i handen när marken skakar? Är han minnesvärd i mänsklighetens historia som en Robinson Crusoe på sin självhärlighets ö, behaglig att vakendrömma om, men omöjlig att skrattretande i verklighetens värld?

I det samhälle som nu byggs krävs ökad gemenskapskänsla och stegrad förståelse till samverkan. Vad skall "odalmannen" ta sig till i denna situation när han av jordbrukets föregångsmän utpekats som ett reaktionärt hot? Skall han

förvandlas till en maktlös rättshaverist eller ofarlig bydåre i massamhällets avkrokar? Förvisso inte. Odalmannen var inte bara representant för ett yrke, utan också en bild av ett sinne. Till egenskaperna hörde förmågan att se sig själv som en namnlös länk i en lång generationskedja. Tryggheten växte inte endast ur vissheten om att besitta jord, utan också ur känslan av förbund med naturen. "Odalmannen" som mänsklig idealtyp levde i harmoni med en stor gemenskap. Han fruktade inte ens döden, ty den natur han såg kring sig dog för att återfödas. För sådana känslor och sådana dygder kommer det att finnas grogrund också i framtidens samhälle. Utan odalmannens självständighet blir det i varje fall klen bevänt med livet i framtidssamhället.

Svenska flaggans dag

har fr. o. m. i år förlagts till Skansen och samtidigt fått ett bredare, mer civilt program. Samfundets representant i bestyrelsen för flaggdagen har livligt tillstyrkt den nya ordningen, som också tycks slå väl ut.

Omläggningen har debatterats i pressen. Med nöje läser man ett inlägg av PGP i Idun-Veckojournalen:

Detta med att man flyttar Svenska flaggans dag från Stadions strikta och

så otroligt ledsamma Cirkus Maximus och till Skansen, där det väl inte kommer att gå för sig att stänga in firandet på samma sätt, är det bästa som skett med den dagen och det kan kanske — men bara kanske — tänkas att den kommer att flamma upp och bli så pass lik en nationaldag som det går här i landet.

Men helt går det aldrig därför att Svenska flaggans dag var fel från första början — i första världskrigets tredje år. Organisations-Sverige, som faktiskt var ännu värre än det är nu, kunde naturligtvis inte tänka sig att något allmänt, folkligt skulle kunna komma i gång utan en kommitté. Och det blev inte bara en kommitté utan en fruktansvärd överstyrelse med idel gubbar i krage och manschetter och ingenting i världen skulle väl ha förefallit dem mer orimligt än om svenska folket tagit sig en sväng i gathörnen bara av det skälet att de var glada. Skulle Flaggan firas med ett skratt skulle det vara kort och militäriskt. Ha. Ha.

Felet med alltsammans är att nationaldagar inte föds av kommittéer, de kommer till av okontrollerade skäl och från djupt nere i folkhavet. Den 14 juli blev ju inte nationaldag av de vackraste skäl i världen. Den firas till minne av Bastiljens stormning men också till minnet av giljotinens väloljade gång de franska revolutionsåren. Fast, naturligtvis tänker inte de som nu dansar på gatorna och tömmer några glas vin på bistroerna på de sakerna. Inte ens, tror jag, dansar de av fröjd över general de Gaulle.

Det är väl inget fel på vår nationalkänsla, på vår lust att vara svenskar därför att vi inte vill gå på Stadion och se militär drill utvecklas bland ideella föreningar och annat sådant. Men det kan ju tänkas att vi får större lust att gå på Skansen om det blir trevlig och

otvunget där uppe, om det blir mindre trumpeter och mer saxofon och om det inte blir alltför mycket knätofspatriotism för den ger vi inte mycket för. Det är så med oss svenskar att bara vi får det minsta ledigt från den där romantiken, som vi ständigt beskyls för, så är vi ena duktiga realister.

Varför skräpa?

Vi skräpar ner vår vackra natur. Vi gör det kanske av tanklöshet — men resultatet blir ändå detsamma: fult, otrivsamt och ibland rent av hälsovådligt.

Aktionen "Håll naturen ren" har kommit till för att söka minska denna nedskräpning och all annan skadegörelse i markerna som följer av den ökande fritiden och vistelsen i naturen. Kampanjen organiseras av Svenska naturskyddsföreningen och Svenska skogsvårdsförbundet i nära samarbete med Kungl. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och med stöd från andra myndigheter, en rad företag och ett stort antal ideella organisationer. Aktionens beräknas pågå i varierande omfattning flera år i följd.

Det övre fältet i symbolen på kampanjens affisch, som avbildas nedan, är grönt och symboliserar de *rena markerna* och det undre blå fältet de *rena vatten*.

 SOM EN HYLLNING TILL HAR SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND FÅTT MOTTAGA EN GÅVA FRÅN	 TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET AV HAR TILL SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND ÖVERLÄMNATS EN GÅVA FRÅN
---	---

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 90 06 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 11 94 24, 11 94 44) och insätt senare beloppet på postgiro 90 06 89.

LÄGGER NI ERT PROBLEM HÄR

ELLER HÄR?

Har Ni råd att låta Ert problem hamna i en rutinmässig ordregång – en beställning bland andra? För oss på Hägglunds har målet alltid varit ett annat. Ert problem är alltid unikt – något som kräver sin egen lösning av kunnigt folk. Alltför svenska industriledare vänder sig till Hägglunds just därför att våra erfarna och serviceinriktade ingenjörer med personligt engagemang tar ett rejält nappatag med den uppgift Ni serverar. De nöjer sig aldrig förrän de kan lämna en realistisk lösning där vinsten för Er kommer att märkas. Sådant samarbete innebär inte bara en viktig leverans för Ert akuta behov utan stimulerar också ständigt till nya impulser och uppslag över hela Ert verksamhetsfält.

HÄGGLUNDS

AB HÄGGLUND & SÖNER • ÖRNSKÖLDSVIK

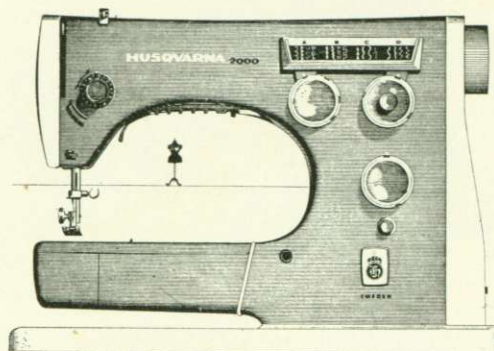
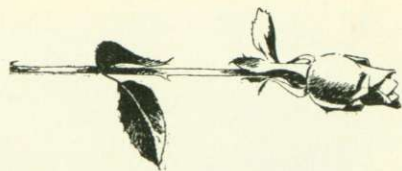
Det kuvertet slipper Ni diska!

**Menu +
Dixie Cup**
praktisk trevlig
engångsservis

Varför inte duka litet oftare med Meny och Dixie Cup, som tillsammans är en utmärkt engångsservis. Det är många gånger, som det kan kännas befriande att slippa en stor disk. Vid vickningar, barnkalas, vid stora utspisningar och många andra tillfällen hjälper Er Meny och Dixie Cup att spara tid, pengar och besvär. Meny-serien – av plastbehandlat specialpapper – omfattar flata och djupa engångstallrikar samt uppläggningsassietter. Den är fuktsäker, fettresistent, okrossbar och tål t.o.m. kokhet soppa. Dixie Cup är en hygienisk engångsbägare av plastbehandlat papper och finns i många olika utföranden för både kalla och varma drycker. Dessutom ingår i Meny-serien ett engångsbestick med kniv, gaffel, mat- och kaffesked. Ni slänger eller bränner servisen efter begagnandet – bekvämare kan det inte vara. Och så hygieniskt sedan!

ÅKERLUND & RAUSING
SPECIALAVDELNINGEN • LUND

*hemmets
nyttigaste
lyx...*

familjesymaskinen med

- Colormatic
- nyttosömmar
- knapphål (utan tygvändning)
- dekorativa mönstersömmar
- klämfri skyttel
- friarm
- reduktionsväxel
- service över hela landet

HUSQVARNA 2000

Grythyttans parksoffa nr 5

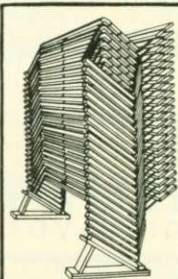

*Kalkylera med
högsta kvaliteten:
Grythyttans!*

Hållbart stativ av massivt stål
i grönt eller elfenbensvitt. Trä-
detaljerna lackerade med båt-
lack resp. blå synt. lackfärg.
Fotlisterna impregn. mot röta.

*Bevär prospekt
och offert*

Grythyttans
STÄLMÖBLER

Parksoffans
längd är 190
cm, vikten 27
kg. 25 soffor
staplas på 2,5
kvm.

Tel. 0591/14350

HÖSTENS
HERRSKOR

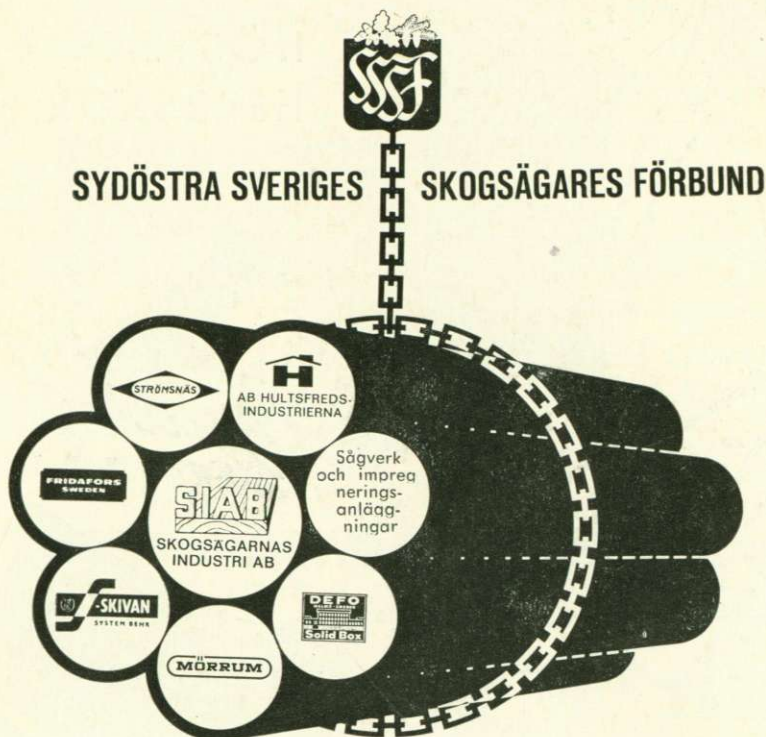
Oscarias
SKOTTE

Mod. 002
Rejäl, randsydd
herrsko med
gummisula.
Lågt pris
39.75

OSCARIA

– skor och strumpor för hela familjen

— ett storföretag uppbyggt av 23.000 enskilda skogsägare
i Östergötlands, Kalmar, Kronobergs och Blekinge län.

HUVUDKONTOR: VÄXJÖ

— ÅRSOMSÄTTNING 1962: 284 MILJ. KR. —

BYGD¹⁹⁶³ OCH NATUR

Nr 4 Årg. 44 1963

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 11 94 24, 11 94 44, 11 94 55

Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén

V. ordf.: Riksdagsman Ragnar Lassinantti

Skr.: Redaktör Nils Nihlén

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:— pr år

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

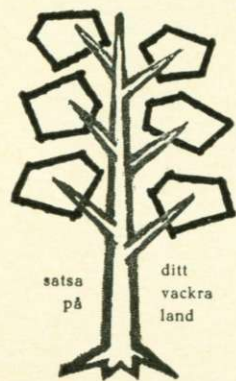
På Hammarskjölds minnesgård

Ett försök att i Sverige skapa ett "Kongens Hus"

Efter långa förberedelser lyckades det till sist Samfundet och dess "Kursverksamhet för bygd och natur" att den 14 september 1963 förverkliga tanken på ett symposium kring heden och dess problem. Tack vare Svenska Turistföreningens välvilja fick vi utan kostnad disponera Backåkra, Dag Hammarskjölds minnesgård.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3 x 3 = 3 kronor årligen under tre år
1964—66

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Omslagsbilden: Foto Håsonbild.

Att kursen med sina exkursioner och intima bordssamtal förlades just hit berodde på Hammarskjölds fina initiativ att här bevara konturerna av ett stycke skånsk hed, den försvinnande landskapstyp som utmärker stora delar av östra och sydöstra Skåne. Den strängt upptagne general-sekreteraren hade ju t. o. m. gett sig tid att aktivt ingripa mot en del planteringar, som redan verkställts på dessa marker.

Kursen öppnades av ordf. i Samfundet fil. dr John Nihlén, som pekade på den stora betydelse Hammarskjölds initiativ haft för det hedskydd, som pågått i Skåne sedan 30-talet. Talaren gav en intressant historik över detta arbete, som på allvar började 1937, då lektor Lorentz Bolin ledde en exkursion till Knäbäck och därvid påvisade nödvändigheten av att skydda omistliga hedpartier mot plantering. Då bildades också en liten informell kamratgrupp, som kallade sig Skånska hedsällskapet och som i motsats mot det Danska hedsällskapet ville befria vissa delar av heden från skog. Man fortsatte sedan arbetet kring Drakamöllan, som numera är fridlyst, och Brösarps backar, som man hoppas till större delen skall kunna fridlysas.

Det skånska hedlandskapet

Lektor Bolins föredrag formade sig till en bred, personligt färgad skildring av heden, dess historia och skönhetsvärden. Utsökta bilder gav framställningen liv och färg. Han berörde i korthet uppkomsten av den för östra Skåne typiska heden men framhöll, att han inte skulle behandla heden med rent biologiska utgångspunkter utan framförallt anlägga estetiska synpunkter. Han skildrade den tidlösa stämning, som råder på heden med dess fria horisonter och mjuka våglinjer. Särskilt uppehöll han sig vid den skönhetsupplevelse som hedens blommor ger, där de reser sig ur den karga marken. Han påpekade att grässlätterna kring Backåkra numera inte utgör hed i egentlig betydelse. Den har brukats som åker och vall i årtionden, men relikter av den för heden karakteristiska floran finns ännu kvar. I och med att jorden gödes och vallväxter insås har gräset tagit överhanden och de typiska hedblommorna försvunnit. En av förutsättningarna för uppkomsten av en hed är mager jord, sade lektor Bolin. Om träden då hålls borta bildas ett växtsamhälle med lågt gräs som lyses upp av hedblommarnas rikedom. I vad mån denna örtvegetation skulle komma att överensstämma med den östskånska ansåg han vara svårt att uttala sig om. Hans mening var inte att man skulle sträva efter en med den östskånska heden identisk hedvegetation utan att i första hand se till att den vilda floran fick tillfälle att utveckla sig och skapa sin egen säregna hedkaraktär, ett experiment således, där man hade anledning att hoppas att de många relikterna från förr skulle komma att inta en dominerande ställning.

Något som lektor Bolin protesterade mot var den allmänna tendensen att plantera tall och gran på hedmarkerna. Varför plantera dessa träd, som i så hög grad är främmande för det skånska landskapet? Vid havsstranden t. ex. har man i stor utsträckning planterat bergtall, som visserligen till en början verkar tilltalande men snart förvandlas till en ris- hög av döda grenar och kvistar och utgör en rent skrämmande anblick. Föredragshållaren föreslog, att man i stället för barrträden skulle plantera strandek, oxel, björk och hagtorn, vilka ger en helt annan men med det skånska landskapet överensstämmande karaktär. Särskilt skulle man ta fasta på den ek, som växer nere i Sandhammaren och som är anpassad efter vindarna och med sitt knotiga egenartade utseende skulle passa på heden.

På Backåkra har som på så många andra håll i Skåne planterats tall och gran på vissa delar av gårdens jord. Dag Hammarskjöld lät med Skogsvårdsstyrelsens tillstånd rycka upp en stor del av barrträdsplantorna men hann inte helt fullfölja sin plan. Bolin föreslog som ett experiment, att de barrträd som är kvar, får växa ännu ett tiotal år, innan de

Backåkra i Löderup med sin skyddande dunge mitt på den gamla hedmark Dag Hammarskjöld gav skydd och vård. — Foto Tomas Nihlén.

avverkas, för att en utarmning av marken skall komma till stånd. Detta för att underlätta uppkomsten av den typiska hedfloran. Den nuvarande vallen är alltför fet.

Efter lunchen tog Bolin med deltagarna på en intressant hedvandring, då han bl. a. visade en rad relikter av den äldre hedfloran.

Därefter visade intendent Gustaf Åberg en rad instruktiva bilder av äldre hedgårdar och gav värdefulla råd beträffande vård och restaurering.

Hedbonden klarade sig på självhushållets tid

Dr Nihlén redogjorde till sist för en serie intervjuer han under årens lopp haft med hedbönder från Ravlunda—Maglehem till Löderup. Han påvisade den stora skillnaden mellan de självägande hedbönderna och

Den gamla pilen på Hammarskjölds Backåkra. — Foto Tomas Nihlén.

de som haft sina gårdar på arrende under godsen. De senare hade ofta haft ett hårt liv med tunga pålagor och — ända fram till vår tid — även husaga. Talaren gav en rad glimtar från det dagliga livet på dessa små gårdar — inte mindre än sex sådana gav bärgning åt lika många familjer på det lilla Knäbäcksområdet. Det var arbete från bittida till sent, få nöjen och förströelser, ont om kontanter. Vid sekelskiftet klagade en bonde över de höga skatterna — 10 kronor om året! Det var självhushållets tid, då det mesta gjordes i gårdarna och så litet som möjligt köptes. Men man klarade sig hyggligt, behoven var små och förnöjsamheten stor. Barnkullarna var ofta stora men de små fick tidigt hjälpa till. En bonde berättade att först när han fick många barn i stugan kunde han driva fattigdomen på dörren, för då blev det fler armar i potatisåker — och "pärrerna gav bröd och mynt".

Deltagarna antog till sist enhälligt en resolution att tillställas vederbörande myndigheter och föreningar, vari förordas att en skånsk hedgård skapas av samma typ som Kongens Hus på Jylland — med äkta marker att i fortsättningen hävdas på fädrens vis, och med en äkta gård, till museum och äreminne över hedbonden. Det finns ännu trakter i Skåne där något sådant kan förverkligas.

Detta symposium, som fick ett gott mottagande både i press och radio, saknade en inbjuden gäst: landshövding Bo Hammarskjöld, som hade fått förhinder. Han skrev ett brev till kursledningen och betygade sitt stora intresse: "Jag tycker att det ligger en mycket vacker tanke i att ordna ett symposium i dessa ämnen just på denna plats. Jag har funnit denna gård både välordnad och stämningrik. Då den lokala hembygdsföreningen står med som inbjudare, stämmer det hela med de slag av sammankomster, för vilka gården enligt min broders önskan skulle stå öppen."

I det vackra program som Samfundet tryckt för sitt symposium hade man gjort denna presentation av hedlandskapet och därvid återgivet delar av Sture Petréns vackra minnesord i Svenska Turistföreningens tidning.

"Denna försvinnande landskapstyp, som varit utmärkande för stora delar av östra och sydöstra Skåne, innesluter i sig betydande värden av skönhet och stämning liksom av minnen och historia. Hammarskjöld var lika fängslad av linjespelet över heden som av fjällvärldens fria rymd. Hans intresse sträcker sig också till hedgården, vars slutna fyrkant han kallade för "stillhetens rum".

Heden är ett odlingslandskap — det har skapats av bonden, som genom hårt arbete fick sin utkomst på de ofta magra sandjordarna.

Innan det är för sent vill vi gärna närmare studera hedbonden och hans vardagsliv, utröna hur heden växt fram — så som danskarna gjort det på ett par av Jyllands hedar.

Gårdens siste ägare älskade särskilt septemberstämningarna kring Backåkra, de klara dagar då perspektiven klarna. Just vid den tiden skulle Hammarskjöld ha dragit in i sin gård och samlat sina vänner omkring sig till samtal och uppbyggelse. Det är därför naturligt att vi nu samlas just i september månad på hedgården för att i någon mån föra den av Hammarskjölds tankar vidare, som gällde värden av den skånska heden."

En gård växer fram i vildmarken

För nära 200 år sedan köpte sig en bondson vid namn Olov ett stycke allmänning, Gudmundtjärn, i Indals socken i Medelpad. Där byggde han själv en stuga åt sig, inte större än att den rymde ett enda rum som samtidigt fick göra tjänst som kök. Dessutom røjde han mark så att han fick ett åkerstycke på vilket han sådde råg. Fisk fanns det lite varstans i sjöarna som han kunde dryga ut kosten med. Han røjde vidare så att han fick slåttermark och kobete, skaffade sig en ko och byggde en ladugård. Därmed hade han kommit så långt i livet att han kunde skaffa sig hjälp. I Liden träffade han en flicka som tog tjänst hos honom som piga. De gifte sig snart. Arbetet gick raskt undan. Paret fick en son, men hustrun dog, när han endast var 2 år gammal.

Efter en tid gifte Olov om sig. Västlandet steg. Åker efter åker lades till de första röjningarna. Familjen ökade, och den första stugan blev för trång. Mannen byggde sig därför en ny stuga på två rum och farstu, och den första stugan blev bagarbod. Familjen hade nu vuxit så att den bestod av 6 personer. Man odlade upp ny mark och byggde lador och en vedbod.

Barnen gav sig ut åt olika håll utom sonen Nils som stannade kvar på gården. Han gifte sig och fortsatte att röja och bygga ut, fastän han var sjuk "i hela sin tid". Paret hade en dotter som gifte sig med en man som hette Erik Jönsson, och dessa fortsatte nu som tredje generationen på Gudmundtjärn, när Nils dog 1866.

De byggde vidare på gården. Boningshuset utökades med två rum, och nya hus byggdes. Man levde ännu på självhushållningens tid. De byggde därför också en smedja för alla redskap som behövdes på gården. En bäck rann genom ägor, och den utnyttjades till att bygga en såg och en kvarn och vidare en vadmalsstamp för att stampa vadmal och pressa tyger. Vidare byggdes en bastu för att torka säden.

Framför den gamla bastuns dörr har en rönne brett ut sitt draperi av graciösa blad. — Foto L. Bolin.

När deras son, Nils Olov, tog vid, hade tekniken hunnit utvecklas kraftigt. Det gamla skogsjordbruket stod inte långt från sin förintelse, men det var som om utvecklingen flammade upp liksom ljuslågan strax innan den slocknar. Nya jordbruksredskap kom till som gjorde det lättare att arbeta i jorden. Och nu fanns det dynamit. Nils Olov kunde spränga bort de stora stenar i åkertegarna som de föregående brukarna inte rått med. Byggenskapen fortsatte. Ladugården hade blivit för liten. En ny byggdes och dessutom ett stall. Alla husen behövde nya tak i stället för de nävertak som förut använts. Därför byggdes en spånhyvel. Två stora bo-

En av huvudbyggnaderna på Gudmundtjärn. — Foto L. Bolin.

ningshus fanns nu. Skogen hade fått värde och skänkte arbete på vintern. Men alltjämt saknades väg till gården. Man hade endast en stig att gå på. Man kunde inte ens åka cykel på den.

Erik Jönsson levde till 1911 och hans hustru Sara Lena till 1928. Nils Olov som utgjorde den 4:e generationen dog 1943. Och därmed hade lågan brunnit ut. Gården var stor och mångsidigt utbyggd men ingen ville fortsätta med det hårda arbetet på en skogsgård och den svåra isoleringen. Nils Olovs änka flyttade därifrån med sina barn. Kommunen köpte gården. Den stod tom och övergiven tills nu för ett par år sedan väg drogs förbi den. Man började därför att restaurera upp den och reparera alla de olika gårds- och ekonomibyggnaderna som alltjämt alla är kvar till en kommunens bygdegård. Gårdskomplexet utgör nu ett

unikt minnesmärke över en nära 200-årig gårdsutveckling och tradition, en annorlunda värld än vår. Fyra generationers verk samlat på en och samma plats där husen har stått från första stund, inte mindre än 14 byggnader, som en hel by med sina omålade grå hus som harmonierar med och smälter så bra in i naturen.

Gården hade sina blomstertäppor och en fruktträdgård med äppelträd och körsbärsträd. — Foto L. Bolin.

Vår fritid – en tillgång eller ett problem?

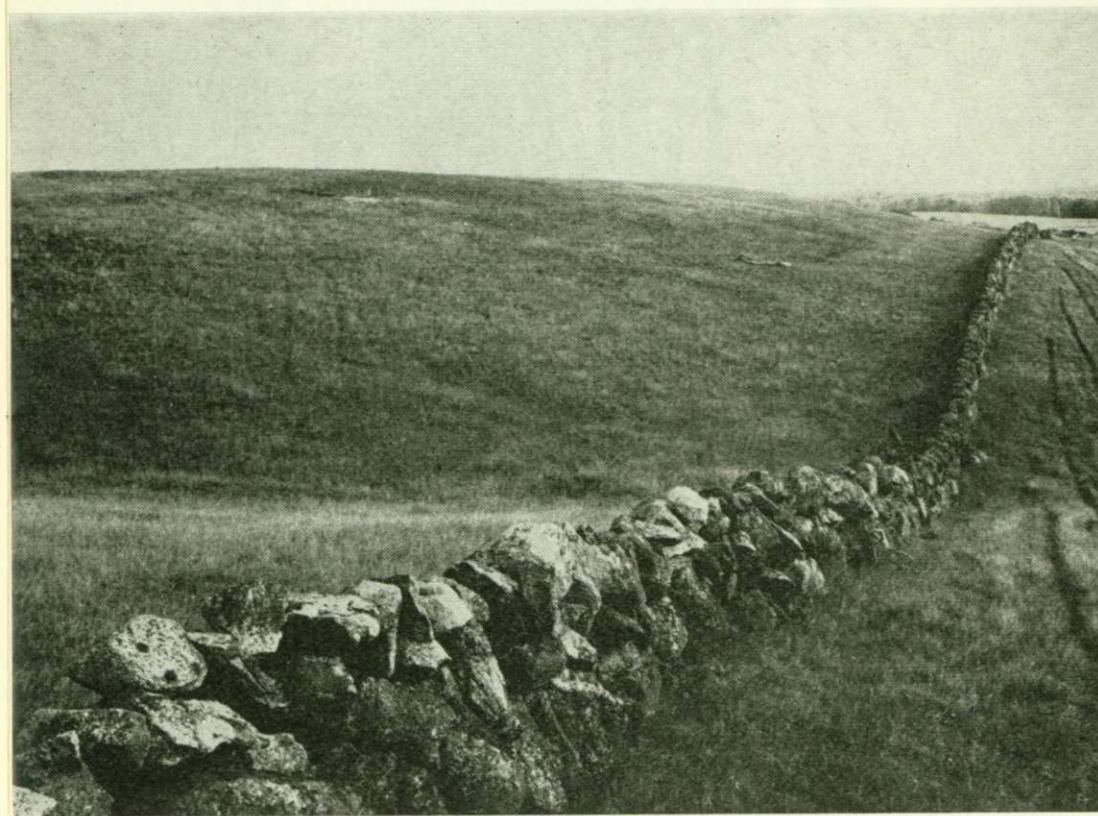
Skandinaviska halvön kallas ibland den del av Europa, som fortfarande kan uppvisa exempel på orörd natur, floder med sitt ursprung i aldrig sinande källor, gröna eller vita ödemarker – oändliga områden, orörda av bondens plog.

År efter år har vår naturs skatter plundrats av vad vi kallar en avancerad civilisation. Om vi inte nu hejdar oss, kommer vi att lämna våra barn ett arv av vägar för miljontals kronor, vilka inte leder någon annanstans än till överbefolkade platser lika dem, de lämnat bakom sig. För svensken har fritiden blivit en alltmer uppskattad och betydande personlig tillgång. Hans val av arbete och bostadsort bestäms ofta av var han kan finna livet mest tilltalande. Goda levnadsbetingelser betyder mer för befolkningens tillväxt på en ort, än mer direkta ekonomiska fördelar.

Men om en ej alltför avlägsen framtid har välståndet blivit ett tvåeggat svärd, det blir inte så lätt att finna trivsamma bostadsformer. Befolkningen koncentreras i tätorter; speciellt dominerar vissa regioner. Detta medför otympliga förorter och besvärande kommunikationer. Från början hade man från dessa satelliter goda förbindelser med arbetsplatsen och barnen kunde

växa upp i en tilltalande miljö. Det var lätt att under fritiden lämna storstadsområdet. Många av oss kommer att uppleva år 2000 med en än mer urbaniserad och industrialiserad civilisation än vår. Mönstret för det samhälle som våra barn skall ärvä bestäms av vårt handlande i dag. Det blir allt svårare att finna och bevara en plats för fritidsändamål. Utefter våra kuster t. ex. smälter orterna mer och mer samman och sväljer den mellanliggande landsbygden. Dagens fundamentala omvälvningar som för individen innebär höjd inkomst, ökad fritid, större krav på samhället, minskat ansvarstagande och i sin tur medför urbanisering, mobilitet, materiell standardhöjning kommer inom lätt överskådlig tid att skapa ett samhälle radikalt skilt från dagens. Det Sverige, som fanns under Linnés dagar eller när den första bilen tog sig fram genom landskapet, är oåterkalleligt borta.

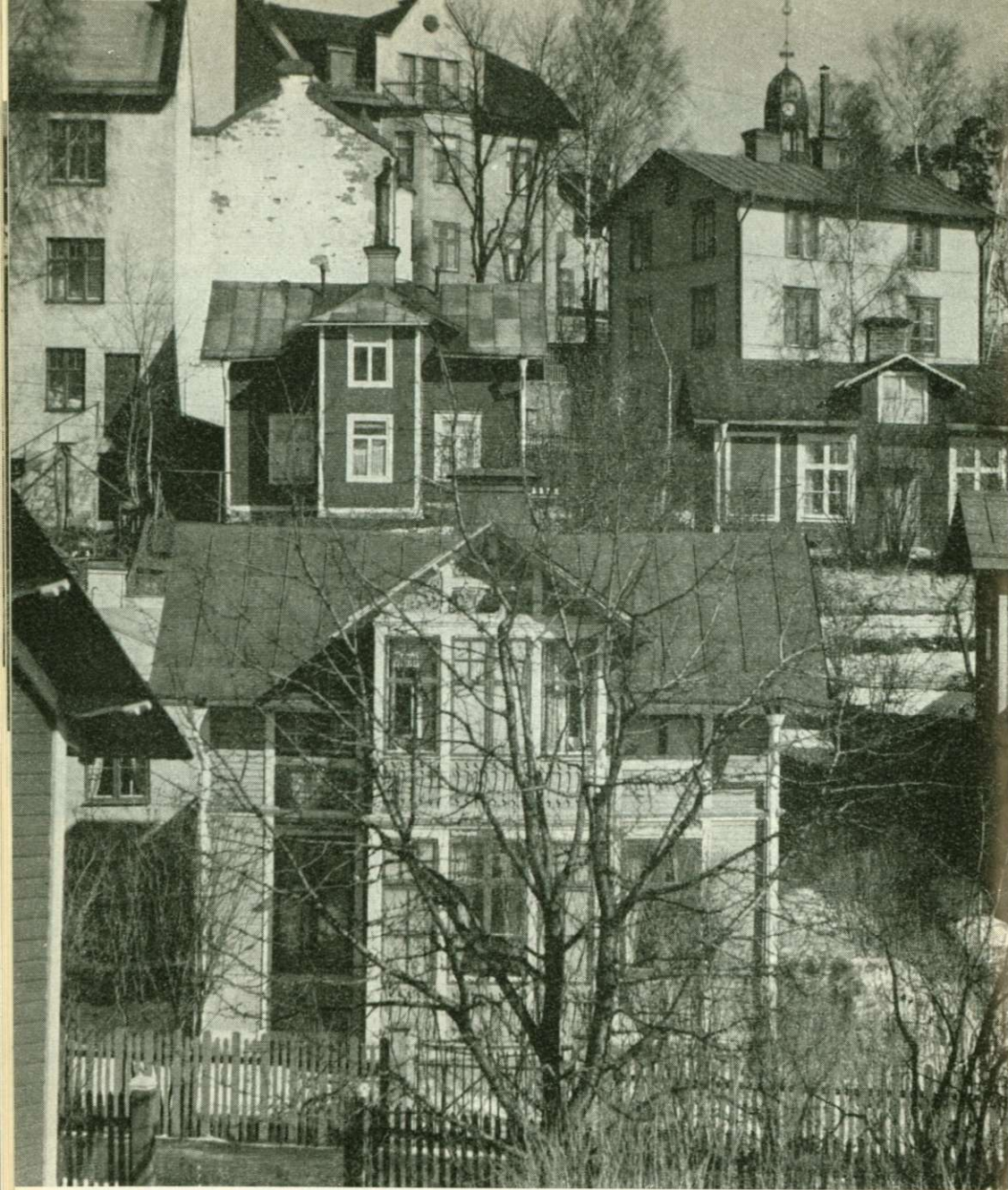
Detta vårt nya samhälle kräver allt grundligare planläggning – kanalisering

Dagens landskap måste för att rätt kunna tjäna naturvänner och friluftsfolk ha kvar öppna, fria strövområden. Tiden är nu inne att på allvar ta itu med den onyanserade igenplanteringen av hed och åkrar. Vissa partier måste skyddas och vårdas t. ex. denna vackra sydsvenska hed som man tyvärr redan börjat plantera (fåror för tallplantering upptagna till höger).

av skilda samhällsaktiviteter. För hur urbaniserad och industrialiserad människan än har blivit och kommer att bli är hon trots allt en biologisk varelse naturligt rotad i fosterjorden. Vårt fundamentala arv är inte vetenskapligt el-

ler industriellt, utan biologiskt. Därför måste vi, i detta specialiserade samhälle, skapa möjligheter för alla våra behov, inkluderande sådana, som kontakt med naturen. Att förneka de mänskliga kraven på fria vidder, vatten och him-

Fritidsbebyggelsen har hittills bjudit en ganska brokig provkarta på hus av alla möjliga stilar och typer. Kåkstäder av den typ som här visas blir lyckligtvis allt sällsyntare.

mel, att undertrycka vårt mänskligt naturromantiska sinne, kan ej gagna i längden.

Behovet av rekreationsmöjligheter stiger för var dag. Det är därför odiskutabelt att något måste göras. Men vilken metodik skall vi använda? Naturskyddets mission var i begynnelsen att skydda mot människan, som i många fall var övertygad om att hon stod över allt annat skapat, och alltså i sin särställning hade rätt att fritt härja i naturens förråd. Senare, när naturskyddet började blanda vissa vetenskapliga metoder med sitt andäktiga nit, blev den extra funktionen att skydda viktiga naturtillgångar från den industrialiserade civilisationen.

Men idag har situationen ändrats, nya ideriktningar gör sig gällande och det exklusiva naturskyddet har fått ge vika för en mer moderat anda. I dag är det människan själv som är i fara för att bli ett offer för den industriella civilisationen. Att lösa hennes dilemma där hon sitter fångad i en kvävande omgivning, som är hennes egen skapelse, utgör en svår uppgift för samhällsplanerarna idag. Den kräver en vidgad syn på problemen, baserad på människan och det moderna kulturlandskapets krav. Dagens bevarande subjekt är människan.

Dagens bevarade objekt är friområdena för nuvarande och framtida generationer. Själva namnet "bevarande" borde breddas för att omfatta alla nya aktiviteter och kan karaktäriseras som samhällsplanering. Detta innebär ansvar för alla samhällsproblem — det meningslösa ödeläggandet av landsbygden, den ökande dehumaniseringen av den stressade stadsbon, saneringen av

slumkvarteren, den irrationella, missanpassade ungdomen. För att lösa problemen måste erfarenheter från många olika fält ställas samman, begrepp och metoder samarbeta. Antropologi t. ex. var en gång begränsad till att gälla människans fysiska historia. I dag har den expanderat till att analysera hennes samhällsbeteende och har flyttat ut från skrivbordet till de vidare domänerna av praktisk politik. Idag är denna breddade diciplin känd som social antropologi. Allt detta betyder ingalunda att "bevarandets" klassiska betydelse för naturen — naturskyddet — skulle ha minskat. Den representerar idag en signifikant specialitet inom samhällsplaneringen.

I största delen av vårt land finns tillräckligt stora ytor tillgängliga för att täcka våra rekreationsbehov, om bara kommunerna ville i tid försäkra sig om att omgivningens karaktär i tillräcklig utsträckning bevaras för framtiden. Men i de starkt industrialiserade delarna av Sverige behövs det mer än god vilja och stark känsla för ändamålet. Där ligger enda hoppet om att rädda vad som fortfarande finns kvar i ett nära samarbete mellan stat och kommun. Man kan dock ej blunda för, att en sådan allians medför svårigheter, vilka dock ej bör vara oöverstigliga för den goda sakens skull.

Vi lever i ett land med magnifik natur, från kusternas klippor eller särartade vegetation över bördiga slätter till snöhöljda fjäll. Myndigheterna måste inse nödvändigheten av att satsa pengar på utomhus rekreation och det ligger i deras händer att anvisa mark. Arbetet att sedan på bästa sätt utnyttja de givna möjligheterna fordrar att planförfattare

anlitas och mer än tidigare tillåtes konsultera yrkesgrupper som representerar perifera, men ej oviktiga kunskapskällor. Det är därför med glädje man konstaterar, att kulturgeografer, markplanerare, sociologer och lantmätare alltmer intresserar sig för dessa problem, och smälter sålunda naturligt in i arbetsgruppen på samma sätt som vatten- avlopps- elektricitetstekniker och statiker redan gjort.

Rekreationsmöjligheter har ansetts som en naturtillgång. Numera har den dock blivit en ekonomisk faktor, varje år lägger svensken ner stora summor pengar på denna aktivitet.

Anspråken på svensk mark är redan idag nära nog fullständig. Stora och ofta magnifika trakter har tagits i bruk för att tillfredsställa behovet av dricksvatten eller elektricitetskraft för människor i städer hundra eller tusen kilometer bort. Samma trakt får lämna timmer för andra mänskliga behov och tjäna som betesmark. Rekreationen kan sällan begära monopol på ett landområde om det inte är av oerhört stort skönhetsvärde eller rekreativsvärdet krasst ekonomiskt bedöms större än andra aktiviteter.

Men den tiden är förbi då kravet på land för rekreativändamål lätt kunde avvisas. Vid planläggningen måste man klokt se till att utnyttjandet av land integreras, för sportsbruk och för kommersiellt ändamål, med hänsyn till naturens topografi och karakteristika.

Behovet av timmer, vattenkraft, mineraler har under årtionden statistiskt uträknats av trägna kommersiella leverantörer och statliga verk. Men vad är kravet för rekreation? Att det är kännbart

idag och kommer att öka har väl ingen betvivlat, men hur högt kommer det sannolikt att bli?

Ett unikt fenomen är familjen som på lördagseftermiddag hoppar in i sin bil och bara kör runt i naturen ett par timmar. Man kan finna att denna slags sightseeing placeras högt på intresseskalan för rekreation. Normalt kör en familj gärna ca 60 km från hemmet för att komma till ett naturskönt område. Men inte ens dessa moderata rekreativskrav från befolkningsmajoriteten kommer att vara lätta att tillfredsställa i framtiden. Tävlan om marken mellan bebyggelse, jordbruk och industri och problemet med ökande trafik kommer att drastiskt reducera möjligheterna för denna typ av sightseeing. Detta kräver i sin tur att planförfattaren i än högre grad än tidigare tar hänsyn till vackra utsikter och intressanta platser, utnyttjar möjligheterna att ge bilisten vackra naturscenerier direkt från bilrutan eller vid ordentligt arrangerade parkeringsplatser.

Våra fritidsvanor måste ordentligt registreras, studeras och analyseras; hur uppför vi oss, hur långt vill vi resa för skilda aktiviteter och hur uthålliga är vi, tidsmässigt sett? Övervägandet om ett eventuellt bevarande av ett område ligger i statens händer. Det kommer nu att bli principals-koordinering på alla nivåer inom statliga och kommunala verk, såsom ett resultat av en av de bästa — och snabbaste utredningar som gjorts — Lundgrens Naturvårdsutredning.

Till syvende och sist beror det dock på menige man vad han vill göra av sitt liv och sitt land. I dag förutser några pessimistiska visionärer en alltför stark

Fyrisåns dalgång uttrycker den mjukare kulturpåverkan som ofta är en förutsättning för att landskapets skönhet skall bibehållas. Även sådana landskap är önskvärda som fritidsområden.

urbanisering och industrialisering av Sverige, vilket skulle bli en alarmerande karikatyr av politikernas ursprungliga avsikt, dvs. att göra människorna lyckligare genom att avlasta dem krassa vardagsproblem och höja deras materiella standard. Men det finns andra, som tror

på, att vi kan lära oss att tillbringa vår nyvunna fritid på rätt sätt, till gagn för oss själva och nationen. Hur lyckosamma vi blir i detta beror i stora drag på, hur snabbt och hur väl vi lär oss att applicera fördelarna av socialt bevarande till vårt land.

Kungshögarna i Stockholmstrakten

Ett apropå till den hotade Kungshögen i Täby

Socknarna norr om Stockholm rymmer ett förhållandevis stort antal s.k. Kungshögar, ja ingenstades i Uppland — Gamla Uppsala givetvis undantaget — finns ett komplex av så stora och monumentala förhistoriska gravminnen som där. Kungshögarna utgör onekligen något av det mest klassiskt sköna vi möter i svensk historia och natur. De ger åt landskapet en karaktäristisk prägel, belägna som de ofta är på dominerande punkter i bygden.

Märkligast och ovanligt höga är de tre gröna s.k. Sjökullarna i Vadaby vid Vada kyrka. De ligger där som ett sannskyldigt litet Attundalands Gamla Uppsala alldeles intill den s.k. Långhundraleden i Vallentuna härad. Sedan något år framträder ättehögar på avstånd i hela sitt majestät tack vare överantikvarie Gustavssons pietetsfulla omsorg om kulturlandskapets stora skönhetsvärden.

Den högsta kullen är över 5 meter, bottendiametern ca 30 meter. Högarne ligger därför ganska dominerande på den tidigare halvön i det forna sjöområdet och omkring dem utbreder sig ett järnåldersgravfält om ca 15 smärre högar med olika slag av stensättningar.

Blott ca 3 à 4 mil VNV om Sjökullarna ligger vid Vaxtuna i Orkesta socken en stor ättehög som även den av folktraditionen går under namnet "Konungahögen", tidigare även benämnd "Kööhögen" eller "Tjekullen". Den är högre än någon av Vadahögarna och är omgiven av ett järnåldersgravfält. Denna

stora hög om 18 m i diameter är den enda av det gamla Attundalands högar av konungsliga mått som blivit undersökt. Det skedde redan i början av 1700-talet och med mycket bristfälliga metoder av osakkunnigt folk "effter Kongl. May:tz nådigste Ordres". Den lärde Perring skjöld lär ha blivit missnöjd med resultatet. Undersökningen leddes av en assessor i Antikvitetskollegiet C. L. von Schantz år 1724 och med handfast hjälp av 40 man ur Upplands regemente.

Kungshögen i Orkesta är uppbyggd på samma sätt som Stockholmstraktens övriga storhögar från denna tid, dvs. ca 400—1000 år e. Kr. Den har nu en stor rund grop i toppen och är dessutom skadad av ett grustag. Att folkfantasin spelat fritt kring dessa för allmogen så mystiska högar framgår t. ex. av följande rader som hämtats ur "Ransakningar om Antiquiteterne" från år 1673 (i tryck utgivna år 1960): "På samma Höögh seijes vara synter en kista för några år sedan och låcket öpet-warandes Sölfwer (silver) uthi och annat som berättas..."

En annan legendarisk gravkulle, "Ljushögen" benämnd, fanns vid Viby i Markims socken nära Orkesta, men den är nu borttagen vid grustäkt. Några spår av gravfältet kring den kan numera ej heller upptäckas. Den omtalas bl. a. av Richard Dybeck i en reseberättelse av år 1868: "En större ättehög, omgifven af många kullar och stensättningar... Man ser här ljus brinna om nätterna och drömmer om skatter..."

Den hotade "Kungshögen" vid Tibble i Täby. — Foto ATA.

Naturligtvis är det folkfantasin som döpt dessa högar till "Kungshögar", forskarna själva kan inte ännu avgöra vilka som jordats i dem. Man kan blott konstatera, att dessa forntidsmonument möjligen döljer någon död med en speciell ställning i samhället, kanske någon vikingatidens kommunalpamp.

De är "uttryck för en medveten och ärekär stormansklass' sinne för det ståtliga liksom för dess önskan att länge leva kvar i efterkommandes minne" som det står att läsa i bokverket "Tio-tusen år i Sverige" (Sthlm 1945).

Intressanta är fynden som gjorts i samband med dessa högar. De s.k. gravkloten som en gång prytt dess krön har fångslat mången och lockat till lärda utredningar och de s.k. "krukegrepar af

förtärdt järn" har visat sig vara halsringar med vidhängande torshamrar eller liknande symboler.

Den på fornlämningar så rika Sollentuna köping har en ståtlig "Kungshög" i Tureberg. Det är den största av alla forngravarna i Sollentuna och hägnad av lövträd liksom den nu hotade "Kungshögen" vid Tibble i Täby köping. Den gräsbeväxta kullen i Tureberg vid "Konung Agnes väg", förr kallad "Luffarhögen" av lättförståelig anledning, är nu inhägnad och ligger alldeles invid den gamla Uppsalavägen i Bagare by, som platsen hette förr. Den liksom de gamla forngravarna i "Engelska parken", som tidigare ingått i Edsbergs stora egendom, är fridlysta och av AB Upplandshem skänkta till Vitterhetsakade-

Studiedag i Indal

I juni hölls en studiedag i Indal, som i främsta rummet ville fästa uppmärksamheten på det gamla Gudmundtjärn. Lektor L. Bolin var huvudtalare och exkursionsledare. Ledare och allt i allo för kursen var fru Majken Sjölander i Indal. I en intervju berättar lektor Bolin bl. a.:

— Jag har aldrig sett något så enastående i hela Sverige! Stugorna från 1700-talet står kvar orörda. Tysta berättar de om utvecklingen från 1700-talet och in i våra dagar. Detta är ett märkligt kulturminne.

De 50-talet indalsbor som mött upp till studiedagen var överraskade över de många superlativen. Naturligtvis också stolta. Intresset var på toppen. Det torde växa sig djupare och starkare efter den underbara studiedagen i Indals natur.

Naturstudiekursen tog främst sikte på att lära människorna se naturen. Den var arrangerad av Medelpads folkbild-

ningsförbund. Lottakåren med fru Majken Sjölander stod i spetsen för de perfekta arrangemangen runt dr Bolins många underbara tips om hur man skall lära sig upptäcka naturens konstnärliga egenvärde.

De som har arbete så det räcker för händerna — de kan lära sig se. De som inte har tillräckligt med kroppsligt arbete — de kan samla växter och lära på detta sätt.

Dr Bolin syftar framför allt till att ge vardagsmänniskan chans till att lära känna växterna och djuren. En ny utgåva om blommor ligger redan färdig. I den går dr Bolin ut från växtplatsen. En åker, en dikesren, en skogsäng. Sedan är det så mycket lättare att hitta rätt i den lärorika och intressanta boken om växterna.

Kommunalnämndens ordförande, Lars Norberg, Indal, orienterade om Gudmundstjärn och vad som gjorts från kommunalt håll för att bevara denna särpräglade kulturbygd.

mien år 1921. Gravarna ligger där nu tack vare rådigt ingripande av Richard Dybeck redan på 1860-talet fredade och ger en nyttig erinran om hur det såg ut förr i tiden med gravhögar i betesmarkerna, långt innan någon modern bebyggelse var påtänkt. En hypotes att här skulle vara viloplatsen för den av Snorre omtalade halvt sagohistoriske konung Agne är, som Hanna Rydh påpekar i "Där fädrens kummel stå", säkert felaktig, då "såväl Agnes gravplats som Agnefit snarast varit belägna inom det nuvarande Stockholm".

Mårten Stenberger skriver i "50 utferdsmål från Stockholmstrakten" (1935): "Vad man här särskilt fäster sig vid är det lyckliga sätt, varpå detta ståtliga minnesmärke kunnat inkomponeras i samhällsbilden. Runt om brusar trafik, vägar ändras eller förbättras och nya byggnader resas, men som ett minnesmärke ej allenast över en folkvandringstidens storman utan namn utan jämväl över nutida förståelse och respekt för fädernas arv ligger den gamla kullen i sin gröna fredade lövträdshage".

S. E. Vingedal.

Utsikt över Setesdalen i Norge där man nu planerar omfattande dammanläggningar som skulle göra en ansenlig del av området söder om Bykle till en insjö.

Landskapets vård i Norge

Samfundet för Hembygdsvård har under de senaste åren vid olika tillfällen samarbetat med norska naturvänner och vattenbyggare när det gäller landskapsvården i samband med de stora kraftverksbyggen som nu planeras eller redan är igång i Norge. Vårt första stora uppdrag här var Hallingdalen, där Samfundet gjort upp förslag till en rad skadeförebyggande anläggningar som vi tror kommer att behålla åtminstone en del av den skönhet som utmärker landskapet.

Vidare har Samfundet haft ett viktigt arbete i Rauland i Telemarken där det gäller en besvärlig tröskelanläggning. Om denna kan komma till stånd, och

därom pågår diskussionen, betyder det ett stort plus för landskapet. Vi har haft en utmärkt hjälp av den svenska dammbyggaren ingenjör J. Jakobsson som också varit med i Hallingdalen.

Landskapsarkitekt O. Orback står närmast för förslag till landskapsvårdande åtgärder i det stora utbyggnadsprojektet Sira-Kvina.

Utbyggnadsprojekten har nu också börjat närma sig en av Norges vackraste dalar, Setesdalen, där Samfundet påbörjat en preliminär undersökning som eventuellt kommer att leda till ett särskilt program för landskapsvården i denna natur- och kulturhistoriskt viktiga del.

Strövtåg vid stranden

Det var rubriken på en strålande föreläsning som Lorentz Bolin höll 19 oktober i Falsterbo. Han hade att uppvisa ett till större delen nytt bildmaterial i färg från strövtåg på sydsvenska stränder, och han gav en text till dessa bilder som fängslade auditoriet från början till slut. Bolin var också ciceron på en vandring som omfattade den intressanta stranden från Falsterbo ut mot landets sydvästliga udde, den så kallade Nabben.

Bolins föreläsning ingick i den kurs som man kallat "En dag på Falsterbo", anordnad av Kursverksamheten bygd och natur (Samfundet för Hembygds-vård) och Svenska Landsbygdens Studieförbund i samarbete med Skånes ornitologiska förening.

Det var en synnerligen givande kurs, gynnad av det mest strålande brittsommarväder, då både fågelskådare och naturvänner kunde ströva i de minnesrika markerna för att se och upptäcka.

En grupp kursdeltagare studerar det vackra altarskåpet i Falsterbo kyrka.

Dr C. Hommerberg demonstrerar museet i Falsterbo.

Fil. dr John Nihlén inledde med en föreläsning i Falsterbo kyrka, där han gav en historisk exposé över bygden från forntiden fram till de stora sillfiskenas epok. Därefter demonstrerades den vackra kyrkan med sina förnämliga konstskatter.

Den kände ornitologen Staffan Ulfstrand höll en mycket uppskattad föreläsning över ämnet "Falsterbo — knutpunkt i fågelsträcket" och hade sedan tillfälle att i dynerna ovanför Fågelstationen demonstrera det pågående sträcket.

Kursen besåg därefter fågelstationen

som demonstrerades av dess föreståndare Arne Gustavsson; museet med dess intressanta medeltidsfynd, bland annat en knarr från den äldsta medeltiden, visades av dr C. Hommerberg.

Kursen innefattade även diskussioner och planläggning för den fortsatta studieverksamheten. SLS:s distriktsstudieledare Kjell Wallin orienterade om uppläggningsen av studierna och uttryckte förhoppningen att de närvarande natur- och kulturvårdarna skulle utnyttja de möjligheter som fanns att i studie-cirkeln form fortsätta den hembygds-vårdande verksamheten.

Nordisk samverkan för bygd och natur

Årets konferens för NSBN hölls 25–28 aug. 1963 på det vackra Hösbjör vid Hamar och hade samlat ett 30-tal deltagare från de fyra nordiska länderna.

Konferensen öppnades av professor Anders Hagen, ordf. i det nyss bildade Norges Naturvernforbund. Till ordf. för konferensen valdes enhälligt forst.kandidat Thv. Kierulf.

Första dagen ägnades nästan helt åt redogörelser från vart och ett av de fyra nordiska länderna. Från Danmark talade expeditionschef Knud Gemzøe, från Finland prof. Niilo Sörinki, Finska Naturskyddsföreningen, från Sverige intendent Ulf Weinberg, Sveriges Naturskyddsförening och från Norge forst.kandidat Thv. Kierulf. Det hela blev en lysande översikt över arbetet för bygd och natur i Skandinavien, visande hur intresset för denna verksamhet ökat både hos myndigheter och allmänheten.

Andra dagen upptogs huvudsakligen av förhandlingar kring några av de för länderna gemensamma problemen. Det visade sig vara mycket stort intresse för samordnad information och aktion i några av de stora frågorna.

Stor gästfrihet visades av Furnes kommun, som var värd för lunchen andra dagen. Med stolthet visade man ut över denna sköna bygd med underbart landskap och förnämlig bygdekultur. Denna bygd besågs också tredje dagen under en givande utfärd som berörde Furnes, Ringsakers kyrka, Lillhammer och Maihaugen, där Norges Naturvernforbund var värd.

En rad värdefulla föredrag och överläggningar ägde rum. Vi nämner särskilt civilingenjör C. Blixencrone-Möllers redogörelse för dansk naturfredning, som på många sätt är föredömlig för Norden.

Ett annat danskt föredrag som väckte stort intresse var det dr phil. H. Odum höll om den danska fritidsbebyggelsen och dess olika problem.

Intendent Ulf Weinberg redogjorde för svensk naturvård. Finlands J. Ständerskjöld talade om naturskyddets sociala sida och Yrjö Larmola om hembygdsarbetet i Finland.

Sverige representerades bl. a. av fil. dr John Nihlén och landskapsarkitekt Carl Olov Orback, som redogjorde för Samfundets verksamhet, som under de senaste åren även kommit att gälla konsultationer vid norska kraftverksbyggen.

Norge hade tre man i elden med föredrag av stort intresse: statens naturvernsinspektör talade om gemensamma nordiska regler för upprättandet av, administration och skötsel av natur- och nationalparker. Professor O. A. Höeg hade ämnet "Ungdomen och naturvården" med värdefulla rapporter från ett par internationella konferenser.

Inte minst värdefulla var de diskussioner som hölls om NSBN och dess framtid. Denna samarbetsform har nu växt sig ganska stark och alla var överens om att den borde bestå och göras ännu mer användbar i det gemensamma natur- och hembygdsvårdande arbetet. NSBN har redan fått tradition och den kan ej undvaras. Därtill kommer att denna plattform har sammanfört en rad olika fackmän och föreningsmän, skapat överblick, givit inspiration och vänskap.

Man beslöt att hålla nästa konferens i Sverige om tre år, då Samfundet också firar sitt 50-årsjubileum. Till ordf. för NSBN för denna treårsperiod valdes fil. dr John Nihlén och till sekreterare fil. kand Irina Matvejew.

Räddningsaktion för de gamla broarna

Under många år har Samfundet för Hembygdsvård verkat för vägvård och därmed sammanhängande problem. Våra aktioner för de gamla landsvägsbroarna är väl kända, inte minst den som tack vare Sigurd Gustavsons insats räddade den magnifika Östra bron i Karlstad.

Tyvärr har många av dessa för bygdens historia och landskap viktiga monument skattat åt förgängelsen; underhållet har varit en besvärlig fråga.

För de broar som ännu finns kvar har det nu yppat sig vissa möjligheter till räddning. Det är riksantikvarieämbetet som tagit upp frågan tillsammans med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. Där har överingenjör Rudolf Kolm skött utredningen.

I flera år har han rest land och rike kring, undersökt 275 gamla broar, gjort upp planer och ritningar för restaurering av de kulturhistoriskt värdefulla och nu efter sju års arbete presenterat ett förslag, som om det vinner statsmakternas gillande, kommer att innebära att mer än hundratalet hotade broar kommer att bevaras för framtiden.

Många gamla runstenar från första kristna tiden vittnar om att det redan då ansågs vara ett Gudi behagligt verk att bygga vägar och broar. Men verklig fart på brobyggandet blev det inte förrän på 1700-talet, då konsten att bygga stenalvsbroar slog igenom. Och från den tiden liksom från 1800-talet har vi en mängd fina gamla broar, som det är högst angeläget att bevara, säger överingenjör Kolm.

Men man kunde inte konsten att bygga stenalvsbroar i början utan fick bygga på känn, fortsätter överingenjör Kolm. Många byggen misslyckades också den första tiden och kritiska röster varnade på flera håll i landet för stenbroarna, som ansågs "mindre nödiga" och alltför dyrbara. Men metoden slog igenom. I många fall var det brukspatroner och landshövdingar som drev på brobyggandet.

Det är många sägner förknippade med gamla tiders brobyggen. Det berättas om brobyggare som inte vågat avvakta fullbordandet av sitt verk utan strax dessförinnan kastat sig i forsen. Om en gammal fin kvarnbro i Älvsborgs län går det hemska berättelser. Folk som "såg i syne" vågade inte passera bron under mörker. Då riskerade de nämligen att möta människor utan huvud och svarta hundar med eldsprutande gap. Och mjölnaren var speciellt illa utsatt. Makterna som huserade vid bron stoppade då och då hans kvarn och sen hade han mycket besvär innan han kunde få den att gå igen.

När överingenjör Kolm började sitt arbete hade han en lång förteckning från riksantikvarien över broar som hade kulturhistoriskt värde. Dem har han

Gammal valvbro över Sagån vid Bredsdal i Västmanland.

nu gått igenom och dessutom några till som han "upptäckt" under sina rundresor och som han gärna vill se bevarade. Allt som allt redovisar han 275 broar i sin stora undersökning. Av dem har åtskilliga förstärkts under undersökningens gång och kan därför bevaras. För 57 broar anser han därför inte några omedelbara åtgärder behövliga.

Ifråga om 71 andra broar föreslår överingenjör Kolm att de bibehålls i trafik och under allmänt underhåll sedan de restaurerats och förbättrats. Det skulle vid 1962 års priser kosta 7,8 miljoner kronor och beloppet skulle tas från ordinarie vägmedel. Vidare förordar han att 40 andra broar, som inte kan utnyttjas i trafik, förstärks och bevaras som kulturminnesmärken. Härför

krävs ett särskilt anslag från riksdagen på 2,9 miljoner kronor.

Under utredningens gång har vidare 10 broar rivits med vederbörligt tillstånd. Ytterligare 29 bör kunna få rivas i framtiden. Av återstående broar har 33 kunnat räddas genom att enskilda eller kommuner åtagit sig underhållet för framtiden. Kvar blir 26 broar, som än så länge så att säga hänger i luften. Om de skall bevaras eller inte beror på flera omständigheter bl. a. på kommande vägbyggen. Det är för övrigt svårt att bedöma deras tillstånd.

Överingenjör Kolms utredning har nu överlämnats till väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och till riksantikvarien, som skall samråda om de åtgärder som nu närmast måste vidtagas.

KRITIK och Debatt

Hembygdsmuseernas dilemma

De svenska hembygdsmuseerna och hembygdsgårdarna har varit föremål för studier av en intresserad medlem advokaten Ernst Nathorst-Böös, som kommit till den slutsatsen att dessa institutioner har att brottas med många svårigheter just nu. Han skriver därom i Sv. D.:

Man måste beklaga det museum, den hembygdsgård som utan en sovrande ledning dröjt sig kvar i ett för länge sedan passerat skede. Men det har allt fortfarande en plats att fylla som samlingspunkt för gammal och ung. Om vi någonsin i denna av fritidsproblem förhärjade period får tid med varandra, måste hembygdsgården gå mot en renässans, lika lysande som den under vilken museitanken en gång föddes. Det finns många, som betytt mycket i den bygd där de verkat, även om deras namn inte gått utanför sockengränsen. Deras minne bör och kan leva vidare och det vore naturligt om detta skedde med en anknytning till bygdens historia inom ramen av hembygdsgården. Men det vore lyckligt om en stor del av de föremålsanhopningar som i dag belasta dessa museer finge vandra tillbaka till allmänheten eller i de fall där sådant kan ske på naturligt sätt tillföras skolorna i trakten.

Man kan väl fråga sig om det finnes någon möjlighet att nå fram till en vetlig balans utan att hamna i något centraldikerat system. I den nu pågående utredningen rörande Vitterhetsakademien, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum borde dessa problem kunna bli föremål för behandling och en rådgivande institution skapas,

vilken med varsam hand kunde efter eget initiativ råda och stödja de små hembygdsmuseerna. Det måste ske med oändlig takt och kärlek, ty en överlägsen attityd från en akademiskt skolad omvärld kan givetvis döda allt levande lokalt intresse. Men med den fina museitradition, vilken vi är på väg att få i vårt land, borde det inte vara omöjligt att långsamt sanera och förnya hembygdsmuseet.

Nutid — spegel för forntid och framtid

Härom skriver docent Anna-Maja Ny-lén i en briljant artikel i Fataburen:

Till kulturforskningens — etnologiens — uppgifter hör att ta reda på traditionens variationer hos olika grupper, som har geografisk eller social omfattning t. ex. en yrkesgrupp, religiös grupp eller åldersgrupp. Eftersom en tradition ofta kan ha överförts genom flera släktled, får etnologens arbete också ett tidsdjup, som kan vara ganska betydande. En framstående kulturforskare (Kazimierz Moszynski) skriver: "Nutiden är det gångnas spegel." Detta innebär bl. a. att nutidens kultur bevarar spår av den gamla förgångna och att framtidens kultur på liknande sätt kommer att inom sig bevara spår av den nuvarande kulturen och den som gått före denna senare. Nutiden är alltså ett tidsskikt, där det förgångna belyser det närvarande och vice versa — om man har kunskap om det förgångna. Eller som Oscar Wilde uttrycker det i en av sina aforismer: "Den för vilket det nuvarande är det enda, som är närvarande, vet ingenting om den tid han lever i."

Hänt i bygderna

SKÅNE-DANMARK — en studie på ort och ställe

Kursverksamheten Bygd och Natur (Samfundet för Hembygdsvård) anordnade den 9 nov. 1963 i samarbete med Reso, Malmö, en studieresa av delvis nytt slag.

Utgångspunkten var August Strindbergs skildring av en båtresa, som han gjorde, 20 år gammal, genom Sundet och där han berättar om vad han ser på dansk och svensk sida: på ena sidan de förtrollande bokskogarna, den gröna väggen som döljer "ett litet land med stora siare", Andersens land; och på den andra sidan "stenkolshöjder och skorstenar, kyrktorn och väderkvarnar". I sin ungdom var Strindberg ganska kritisk mot det skånska landskapet men han ändrade sig och citerade senare med förtjusning Carl von Linnés beskrivning av Skåne som "Caanans land".

Nu gjordes en ny färd längs Sundets stränder. Starten skedde från Malmö på morgonen och man for mot norr över Barsebäck och Landskrona, här och där med uppehåll vid vackra stränder, moderna anläggningar och minnesmärken från gången tid. Vidare över Ålabodarna, Glumslövs backar och Råå, där Hälsingborgs stad bjöd på lunch på Råå Wårdshus.

Hela tiden medföljde sakkunniga ciceroner, som berättade och orienterade. Det var i första hand författaren Gabriel Jönsson, som kan sin skånska kust, det var vidare i sin egenskap av kulturhistoriker fil. dr John Nihlén och en representant från länsarkitektkontoret, bitr. länsark. Sihr-Johansen som talade om

modern bebyggelse och planfrågor av betydelse för landskapsbilden. Vidare stötte rektor Karl Salomonsson till i Råå. Han är ordförande i Hälsingborgs stadsfullmäktige, ledamot i rådet för den planerade Öresundsbron, varmt intresserad av både kulturvård och aktuella planfrågor, inte minst i samband med den diskuterade Öresundsregionen ("Örestad"). Han talade varmt och spirituellt i samband med lunchen.

Därefter tog man färjan över till Helsingör och där mötte danska ciceronerna: naturvårdsinspektören C. Blixen-crone-Möller och naturvårdaren cand. jur. Knud Gemzöe, två kunniga och spirituella herrar, som var vägledare utefter den danska sidan av Sundet, där man for gamla vägen förbi Snekkersten med dess bokskog och korsvirkeshus över Humlebeck och det berömda Louisiana till Nivaa, Skodsborg och Köpenhamn. Gammalt och nytt, kultur och natur blev föremål för studier och debatt. På Louisiana hade direktör Knud W. Jensen särskilt inbjudit deltagarna att bese en pågående van Gogh-utställning.

Det hela slutade med en middag på Rudersdals Kro utanför Köpenhamn, där man mötte danska vänner och i gemytets tecken avslutade den skånsk-danska färden. Återfärden skedde över Köpenhamn till Malmö.

Ett starkt hembygdsförbund

Norra Kalmar län har i långa tider varit en väl avgränsad enklav, både geografiskt och kulturellt, med sitt eget landsting. Det har inte uteslutet ett gott

samarbete med grannarna i väster, särskilt Östergötland, och i söder.

Hembygdsrörelsen har också här haft god förankring; den har kunnat bygga på ett naturligt, ofta personligt färgat intresse för denna fina landsdels minnen, natur och bebyggelse. När ett hembygdsförbund byggdes upp här för ett 20-tal år sedan var det helt naturligt att det skedde i samverkan med Samfundet för Hembygdsvård och med ett program som gav uttryck för hela rörelsens nyorientering med viktiga uppgifter både i kulturvård, naturskydd, bygghänsyn och studieverksamhet. Den ledande mannen var då dr Harald Stale.

När förbundet för ett par år sedan reorganiserades i samband med en generationsväxling vidgades basen men den gamla målsättningen stod kvar. I ledningen inträdde nu den nye och driftige riksdagsmannen Ivan Svanström med landstingsman Carl-Erik Svensson som v. ordf. och brukstjänsteman Gustaf Carlsson som sekreterare. Förbundet, som tillhör Samfundet, har nu över ett 30-tal anslutna föreningar, intimt samarbete med andra organisationer, inte minst bildningsförbundet och myndigheter. Det är också ett glädjande tecken att man fått så god kontakt med landsantikvarien Dagmar Selling i Kalmar.

Pionjären Stale är fortfarande med i den aktiva verksamheten och fullföljer nu på studieplanet det storartade arbetet han utfört genom verket "Landstingsbygd".

Förbundet har dels försökt att skapa innehållsrika årsmöten, som inte bara är förhandlingar utan också studier och utfärder, dels har man beslutat att lägga upp en dagslång kurs varje år med

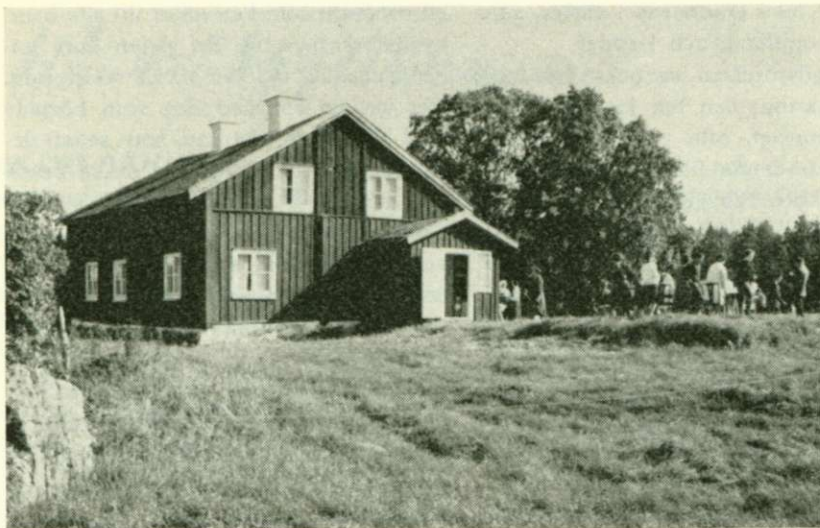
ett program som kan nå ut till alla hembygdsföreningarna. En sådan kurs anordnades 27 oktober 1963 i Överum. Det var en späckad dag som började med högmässa i kyrkan, som sedan demonstrerades. Man gjorde också besök och studier i gamla hammarsmedjan där man inrett ett särskilt bruksmuseum och en utställningshall vilket allt visades av försäljningschefen J. Carlsson.

Själva kursen öppnades med ett anförande av förbundets ordförande, riksdagsman Svanström, som inte bara hälsade de talrika representanterna välkomna utan också skissade programmet med ett levande hembygdsarbete i en rik och levande bygd.

Två föreläsningar hölls av fil. dr John Nihlén "Vi upptäcker hembygden" och "Natur och landskapsvård", varefter en del studiematerial från Samfundet demonstrerades. Fil. dr Harald Stale talade om studiearbetet och redaktör Rolf Åsberg, Västervik kåserade om hembygdslitteratur.

Den ambitiösa bibliotekarien Torvald Eriksson i Vimmerby hade i samband med kursen ordnat en synnerligen värdefull och överskådlig utställning av böcker, varav en hel del äldre med anknytning till förbundets område. Det synnerligen omväxlande och rikhaltiga programmet utfylldes på ett strålande sätt av ett spelmanslag från Smålands Spelmansförbund.

Man kan utan tvekan påstå att detta hembygdsförbund kan tjäna som mönster och föredöme för många andra län eller landskap där rörelsen ännu väntar på sina organisatoriska former och kanske även behöver en injektion av nytt blod.

Hembygdsgården i Skedevi.

Hembygdsgården i Skedevi,

utsökt vackert belägen i Finspånga härrads sjöområde, invigdes en strålande septemberdag 1963. Hela bygden hade mött upp: tal, musik och annan underhållning gav liv åt den gamla kommunistergården. Den ligger där den legat i två hundra år, väl grundad på hälleberget, bred och pampig i sin struktur.

Den som främst har äran av denna gårds bevarande och dess utsökt fina restaurering är Robert Högfält i Rey-myre. Denne hängivne hembygdsman är målarmästare och gravör vid glasbruket. Han har gått till verket på ett föredömligt sätt. Gården är nu också möblerad med gamla ting och man har redan börjat använda den bl. a. till sammanträden med den livliga hembygds-cirkeln, som komminister Lindgren lett i flera år.

Det är en vacker bygd, där känslan för natur och minnen växer sig allt starkare. Det visar denna räddningsbragd

liksom intresset för studiet av hembygden och dess historia.

Svenska intryck

Två finländska trädgårdsarkitekter, Jarno Peltonen och Ario Reinola från Helsingfors gästade i somras Samfundet och skriver till oss om sina intryck:

"Med många angenäma minnen från sommarmötet i Blekinge är vi igen hemma i Helsingfors. Vistelsen i den svenska trädgården gav oss det fasta intrycket, att på landskaps- och hembygds-vården i Sverige lägges stor betydelse. Dessutom var det för oss en stark upplevelse att vara med på mötet och se ett landskap, som skiljer sig så betydligt från våra finska landskap. Särskilt förvånade vi oss över den ymniga växtligheten och de ännu levande kulturminnena.

I Stockholm, där vi under ledning av herrarna K. A. Karlsson och Österberg fattade bekantskap med Samfundets

verksamhet, fick vi ytterligare uppmunrande intryck. Farten på några vägar i omgivningen av Stockholm visade oss, att man inom vägvården också har gjort stora framsteg. Vi hoppas, att arbetet på detta område också i framtiden skall gestalta sig fruktbart.

Stockholmsårsmöte

Vid årsmöte med *Stockholmstraktens Hembygds-krets*, i Sollentuna den 26 maj 1963, samt konstituerande styrelsesammanträde samma dag, fick den nya styrelsen följande sammansättning:

Ordf. Borgmästare Frans Orbell, Solna, vice ordf. Rektor Nils Göransson, Sollentuna, sekreterare Folkskolläraren fru Margareta Seth-Stenung, Huddinge, kassaförvaltare Arkivföreståndare Henning Österberg, Sundbyberg. Ordinarie styrelseledamöter: Redaktör Nils Nihlén, Samfundet för Hembygdsvård, Fröken Pauline Berg, Samfundet Holmia, Fotograf Eric Ericsson, Nacka, Fil. lic. Henrik Alm, Djurgården, Advokatfiskal Leif Gillenius, Lidingö, Fru Ruth Rodebäck, Täby, Herr Egon Lindholm, Upplands-Väsby, Kamrer Oscar Wennerström, Spånga. — Fil. lic. Berit Wallenberg, Lovö, som i åtta år varit sekreterare, beviljades avsked.

Rikstävlingen

Svenska Ungdomsmästerskapet 1963 som arrangerats av Förbundet Vi Unga, Jordbrukarnas Föreningsblad, Samfundet för Hembygdsvård, Sveriges Jordbrukskassaförbund och Tidningen Ungdomsnytt, avslutades med final i ett radioprogram i somras. Det var sjätte året i följd som tävlingen genomfördes, men denna gång var den ordnad som en ren skoltävling. Vände sig till grundskolans klass 6—9, under mottot "från norr till söder".

Tävlingens första omgång, en uttagnings-tävling för att få fram skolans

bästa 5-mannalag, samlade inte mindre än 25.000 deltagare från hela landet. I den avgörande radiofinalen utgick ett lag från Bjerke skola i Skaraborgs län som segrare, tvåa blev Morgongåva skola i Västmanland och trea Näs skola i Västernorrlands län.

Segrarlaget fick en resa till Finland som pris. Sveriges Jordbrukskassaförbund stod för värdskapet. De två andra lagen fick nyttosaker i pris. Alla tre lagen fick dessutom fri resa till en liten prisfest i Stockholm den 6 augusti.

Stadsforskning

är fortfarande ett ganska försummat område, inte minst när det gäller ortnamnen. Det är därför glädjande när Föreningen Gamla Östersund lämnat bidrag till en systematisk undersökning av stadens ortsnamn.

En kommenterande sammanställning av dessa har nu slutförts av f. borgmästaren Iwan Wikström och utgivits av trycket i samband med stadens 100-årsjubileum 1963.

Det är en välkommen skrift, som på ett lyckligt sätt friskar upp och bevarar minnet av snabbt försvinnande bebyggelse- och naturnamn i staden. Den har också uppgiften att ge hållpunkter rörande ortsnamnens härledning och in-nebörd — ett gott bidrag alltså till den lokala hembygdslitteraturen.

"Fäbodär"

uppmärksam, uppskattad bok om fäbodlivet förr och nu finns fortfarande att köpa från Samfundets expedition. Kostar häft. 24:—, inb. 29:— oms. Sätt in 25:50 eller 30:85 på Samfundets postgiro 8136 så kommer boken portofritt. Eller skriv och beställ och vi sänder den mot postförskott. Adressen är Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C.

En mycket vacker present till jul. Inte minst för vänner i främmande länder.

Någon väntar
ett brev
från Er

fråga
efter
Stil-
papper

från LJUNGDAHLS

hos närmaste bok-
och pappershandel.

GÅVAN TILL VÄNNER I SVERIGE OCH UTLANDET

A YEAR IN SWEDEN / ETT ÅR I SVERIGE / EIN JAHR IN SCHWEDEN / UNE ANNÉE EN SUÈDE / UN AÑO EN SUECIA

PHOTO BY K. W. GULLERS, STOCKHOLM

1964

JUNE 1964		
Sund - Sönd - Sönd - Sönd		
1	Monday Måndag - Måndag - Lörd - Lörd	15
2	Tuesday Tisdag - Tisdag - Månd - Månd	16
3	Wednesday Onsdag - Onsdag - Måndag - Måndag	17
4	Thursday Torsdag - Torsdag - Lörd - Lörd	18
5	Friday Fredag - Fredag - Fredag - Fredag	19
6	Saturday Lördag - Lördag - Lördag - Lördag	20
7	Sunday Söndag - Söndag - Söndag - Söndag	21
8	Monday Måndag - Måndag - Lörd - Lörd	22
9	Tuesday Tisdag - Tisdag - Månd - Månd	23
10	Wednesday Onsdag - Onsdag - Måndag - Måndag	24
11	Thursday Torsdag - Torsdag - Lörd - Lörd	25
12	Friday Fredag - Fredag - Fredag - Fredag	26
13	Saturday Lördag - Lördag - Lördag - Lördag	27
14	Sunday Söndag - Söndag - Söndag - Söndag	28
	Monday Måndag - Måndag - Lörd - Lörd	29
	Tuesday Tisdag - Tisdag - Månd - Månd	30

Januari .. "Svanar vid Nationalmuseum"
Februari "Göteborgs hamn"
Mars "Landsort"
April "Renar i fjällvärlden"
Maj "Vaktparaden"
Juni "Båtar på Stockholms Ström"

Juli "Flicka på sten"
Augusti "Skördebild från Skåne"
September "Visby Ringmur"
Oktober "Milles, Guds Hand"
November "Västerbron"
December "Hötorget"

Kalenderns format 33,5 × 28,5 cm, innehåller 12 utsökta färgfoton från Sverige, tagna av K. W. GULLERS. Kalendarier och bildtexter på 5 språk (engelska, tyska, franska, spanska och svenska). Bildtexterna på separat blad efter de 12 färgbilderna. "Ett År i Sverige" levereras i kuvert.

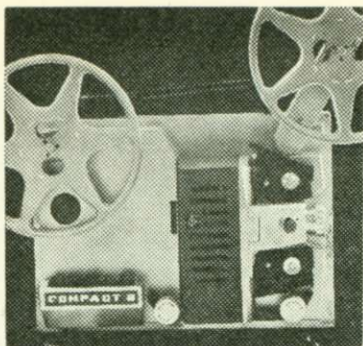
TILL SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Härmed beställes _____ ex. av Ett År i Sverige för 1964. Pris kr 12:50.
Kr 13:30 inkl. oms insättes på Samfundets postgiro 8136 } Stryk det som
Uttages mot postförskott (portofritt) } inte önskas!

Sändes till:

Namn _____

Adress _____

HÄR ÄR DEN! 1964 ÅRS SENSATIONELLA 8 MM PROJEKTOR.

compact 8

- Manövrering genom tangenter
- Automatisk filminläggning
- Utbytbara objektiv
- Enbilsprojektion
- Fram- och backprojektion
- Elektrisk återspolning
- Lågvoltslampa, halvljus vid start
- Lätt och behändig, vikt c:a 4 kg
- Pilotljussutttag, lågt pris

ÖBERGS FOTO-KINO

Er trädgård behöver

solmull
bättrar jorden

LUCKRA LÖTTA
MULLERIKAR SÄNKER pH
HÅLLER VÄTTE OCH NÄRING

vid plantering
och jordtäckning:
— luckrar lerjorden — mull-
berikar sandjorden — sän-
ker pH-värdet — bevarar
fuktighet och växtnäring —
stimulerar rotbildning.

Hembygdsinsamlingen 3x3 fortsätter tre år

Resultatet av Hembygdsinsamlingen 3x3, som ingår som en del i insamlingen till Hembygdsfonden — för aktiv vård av svensk bygd och natur, har tack vare behjärtansvärd insats av Samfundets medlemmar överträffat förväntningarna under de år insamlingen pågått. Samfundet har därför beslutat att fortsätta med denna insamlingsform, så mycket hellre som många medlemmar direkt rekommenderat Samfundet att göra det. I första hand fortsätter 3x3 under de tre

närmaste åren och innebär liksom förut 3 kronor utöver medlemsavgiften under 3 år, d. v. s. åren 1964—1966. Vi hoppas att Samfundets medlemmar, till vilka 3x3 främst riktar sig, allt framgent skall ha denna insamling i åtanke och att allt flera medlemmar skall skicka denna årliga gåvoavgift som stöd till hembygdsfonden.

Glöm ej Hembygdsfonden. Satsa på Ditt vackra land. Varje bidrag, stort eller litet, välkomnas tacksamt!

Postgiro nr 900689. (Inbetalningskort till 3x3 finnes i häfte 3 av Bygd och Natur.)

I serien ALLHEMS LANDSKAPSBÖCKER

"...ett kulturellt storverk som få länder och få tider någonsin sett motsvarighet till" (Roland Adlerberth i Sveriges Radio)

har senast utkommit följande volymer:

SKÅNE. Foto: Erik Liljeröth. Text: Erik Cinthio och Hans Ersgård. Bildtexter: Sven T. Kjellberg. Sammanlagt 604 sidor med 857 bilder, varav ett 100-tal i färg eller faksimil. (Volymen är helt ny och alltså inte någon nyupplaga av "Skåneland", seriens förstlingsvolym.) Helklotband kr 90:—, halvfr. skinnband kr 105:—.

ÖLAND. Foto: Erik Liljeröth och Jan Mark. Inledning: Knut Hagberg. Text: Bror Olsson. Bildtexter: Bertil Palm, Per Uno Karpebäck och Richard Holmström. Sammanlagt 320 sidor, varav närmare 200 i djuptryck och 50 i färg eller faksimil. Verket har 500 reproduktioner av foton, konstverk, gamla kartor och kulturhistoriska dokument, åtskilliga tidigare ej reproducerade. Helklotband kr 88:—, halvfr. skinnband kr 105:—.

Ny upplaga: BOHUSLÄN. Foto: Erik Liljeröth. Inledning: Per Nyström. Text och bildtexter: Claes Claesson, Nils Niklasson och Richard Holmström. 2:a upplagan omarbetad och tillökad med nya fotografier. 520 sidor med sammanlagt 660 bilder. Helklotband kr 95:—, halvfr. skinnband kr 115:—.

I serien tidigare utkomna volymer är fortfarande tillgängliga i bokhandeln: GOTLAND, NORRBOTTEN, VÄRMLAND, VÄSTMANLAND, ÖSTERGÖTLAND, NÄRKE, JÄMTLAND samt GÖTEBORG (3:e upplagan även på engelska), UPPSALA och MALMÖ (även engelsk upplaga).

ALLHEMS FÖRLAG MALMÖ

NU OCKSÅ FÄRGAD GULLEX

GULLHÖGENS BRUK

vatten och avlopp

grundvattenfrågor

geoteknik

SPECIALISTER FÖR VARJE OMRÅDE

flygfält, berggrun

hamnar

vägar och broar

trafikteknik och
trafikekonomi

mätningar,
fastighetsvärderingar
och kartläggning

samhällsplanering
och husbyggnad

kraftverk

VVS
(värme-, ventilations- och
sanitetsteknik)

ORRJE & CO

RÅDGIVANDE INGENJÖRER OCH ARKITEKTER

REKONSTRUKTÖR AV
SKIF BYGGENS KONSULTERANDE
INGENJÖRERS FÖRENING

... som med en stab av konsulter och tekniker fördelade på 15 kontor över hela landet står rustade att i intim samverkan ge teknisk rådgivning inom sina verksamhetsområden.